

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DEĞİŞİM SÜRECİNDE TAZİYE GELENEĞİ VE YEMEKLİ MEVLİT
TÖRENLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ

ABDULKERİM YALÇIN

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DEĞİŞİM SÜRECİNDE TAZİYE GELENEĞİ VE YEMEKLİ MEVLİT
TÖRENLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ

ABDULKERİM YALÇIN

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Ali KİRMAN
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Abdullah ÖZBOLAT
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Hamza KARAOĞLAN
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Ali HATALMIŞ
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Salih AYDEMİR

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2025

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında
DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Mehmet Ali KİRMAN
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Abdullah ÖZBOLAT

Üye: Prof. Dr. Hamza KARAOĞLAN

Üye: Doç. Dr. Ali HATALMIŞ

Üye: Doç. Dr. Salih AYDEMİR

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
.../.../2025

Prof. Dr. Hüseyin GÜLER
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 2025

Abdulkerim YALÇIN

ÖZET

DEĞİŞİM SÜRECİNDE TAZİYE GELENEĞİ VE YEMEKLİ MEVLİT TÖRENLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ

Abdulkerim YALÇIN

Doktora Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Ali KİRMAN

Temmuz 2025, 176 sayfa

Bu araştırma, taziye geleneği ve bu gelenek içinde icra edilen yemekli mevlitleri konu edinmiştir. Araştırmanın amacı, taziye geleneğinin nasıl yaşandığını, süreç içerisinde ne tür değişimlere sahne olduğunu, söz konusu gelenek içinde icra edilen yemekli mevlit törenlerinin ölü yakınları tarafından nasıl deneyimlendiğini, gelenek ve törenlerin toplumsal etkilerinin neler olduğunu saha verileri temelinde analiz etmektir. Nitel yönteme uygun olarak desenlenen bu araştırma, herhangi bir teorinin doğrulanması veya yanlışlanmasına dayanmayan temellendirilmiş kuram yaklaşımıyla ele alınmıştır. Bu yaklaşımla, saha verileri üzerine temellenen birtakım kavramlara ulaşma gayesi güdülmüştür. Araştırmanın çalışma grubu, Osmaniye ili Kadirli ve Sumbas ilçelerinde ikamet eden ve son 10 yılda birinci derecede herhangi bir yakınıni kaybeden ve bu nedenle de yemekli mevlit töreni düzenleyen 45 yaş üstü 38 kişiden oluşmuştur. Gözlem tekniğinin de kullanıldığı bu araştırmada katılımcılara yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmış ve elde edilen veriler 21 başlık altında analiz edilmiştir. Araştırmada, “Sembolik çağrı”, “Rutin bozucu eylem”, “Can çekişen gelenek”, “Sanal (Mış gibi) ritüel”, “Toplumsal medcezir alanı”, “Zorunlu informal”, “Duygusal ateşleyici”, “Gıyabi eylem”, “Çelişik fonksiyon”, “Üçüncü gün ritüeli”, “El’ etkisi”, “Toplumsal ayıplanma”, “Toplumsal kör noktalar”, “Toplumsal rota belirleyici” gibi çok sayıda kavrama ulaşılmıştır. Nihayetinde din dışı çeşitli faktörlerin etkisi olsa da genel manada taziye geleneğinde hâkim unsurun din ve geride kalanları yaşatmak olduğu, sözü edilen gelenek içinde icra edilen yemekli mevlit törenlerinde ise “el etkisi” ve “toplumsal ayıplanma”nın belirleyici unsur olduğu saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Taziye geleneği, Yemekli mevlit, Din, Toplumsal medcezir alanı, Gıyabi eylem

ABSTRACT**SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF CONDOLENCE TRADITION AND MEAL
WITH MAWLID CEREMONIES IN THE PROCESS OF CHANGE****Abdulkerim YALÇIN****Ph.D. Thesis, Department of Philosophy and Religious Sciences****Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Ali KİRMAN****July 2025, 176 pages**

This research focuses on the tradition of condolence and meal with mevlid performed within this tradition. The purpose of the research is to analyze how the tradition of condolence is experienced, what kind of changes it has experienced in the process, how the mevlid ceremonies with meals performed within the tradition in question are experienced by the relatives of the deceased, and what the social effects of the traditions and ceremonies are, based on field data. This research, designed in accordance with the qualitative method, was handled with a grounded theory approach that is not based on the verification or falsification of any theory. With this approach, it was aimed to reach some concepts based on field data. The study group of the research consisted of 38 people over the age of 45 who reside in Kadirli and Sumbas districts of Osmaniye province and who lost a first-degree relative in the last 10 years and therefore organized a mevlid ceremony with meals. In this study, where observation technique was also used, semi-structured interview form was applied to the participants and the obtained data were analyzed under 21 headings. In the study, many concepts such as "Symbolic call", "Routine disrupting action", "Dying tradition", "Virtual (As if) ritual", "Social tide area", "Obligatory informal", "Emotional trigger", "Action in absentia", "Contradictory function", "Third day ritual", "Others effect", "Social shame", "Social blind spots", "Social path determinant" were reached. Ultimately, although various non-religious factors have an impact, it has been determined that the dominant element in the condolence tradition in general is religion and keeping the deceased alive, while the "others effect" and "social shaming" are the determining factors in the meal with mevlid ceremonies performed within the said tradition.

Keywords: Condolence tradition, Meal with mawlid, Religion, Social tide area, Action in absentia

ÖN SÖZ

Doğum kadar ölüm de toplumsal bir olgudur. Kişi doğduğunda kimlik belgesi düzenlenerek topluma katıldığı gibi öldüğünde de ölüm belgesi düzenlenmek suretiyle adeta toplum belleğinden silinmeye çalışılmaktadır. Anlaşılabacağı üzere hem topluma katma hem de toplumdaki çıkarılma eylemi bireyin kendisi tarafından değil, en yakınları başta olmak üzere başkaları tarafından yapılmaktadır.

Bir tür hafızadan çıkarma eylemi olarak nitelenebilecek olan ölüm sonrası gelenekler de başkaları tarafından icra edilmektedir. Bu araştırma sahasında bahsi geçen gelenekler, geçmişte olduğu gibi günümüz modern yaşam koşullarında yemekli mevlit törenleri gibi çeşitli seremonileri bünyesinde taşıyan ve toplumda taziye geleneği olarak bilinen eylemler setinden oluşmaktadır. Yemekli mevlit, bu araştırma sahasında, ölüm sonrası yemek düzenlemelerine karşılık gelmektedir.

Etimolojik olarak "Başa gelene sabretmek" anlamındaki Arapça kökenli "Aza" kökünden türemiş olan ta'ziye (taziye) kavramı, toplumda başsağlığı ile eş anlamlı kullanılmaktadır. Taziye, ölü yakınlarına yönelik akrabaların, komşuların, tanıdıkların ve toplumun diğer üyelerinin bizzat katılımı veya sözü edilenler tarafından çeşitli iletişim araçlarıyla sabır, teselli dileklerinin iletildiği toplumsal bir olgudur. Bu konunun seçilmesindeki amaç, araştırma sahasında taziye geleneğinin nasıl yaşandığı, süreç içerisinde ne tür değişimlere sahne olduğu, bu gelenek içinde icra edilen yemekli mevlit törenlerinin ölü yakınları tarafından nasıl deneyimlendiği, söz konusu geleneğin ve törenlerin toplumsal etkilerinin neler olduğunu saptamak olmuştur. Araştırma sahasında yemekli mevlit törenlerine olan toplumsal ilgi, tez konusunun belirlenmesindeki en temel güdüleyici etmen olmuştur.

Nitel araştırma yöntemiyle ele alınan bu araştırmanın birinci bölümünde, giriş başlığının altında araştırmanın konusu, sorusu, amacı, önemi ve sınırlılıkları; araştırmanın teorik arka planının yer aldığı ikinci bölümde kavramsal açıklamalar, ilgili çalışmalar, taziye geleneği ve yemekli mevlit törenleri; araştırma yönteminin yer aldığı üçüncü bölümde katılımcı nitelikleri, temellendirilmiş kuram yaklaşımı (The grounded theory), veri toplama ve veri analiz süreçleri ele alınmıştır. Dördüncü bölümde araştırma sahası, araştırma bulguları ve analizi; beşinci bölümünde sonuç ve öneriler, kaynakça, ekler ve nihayetinde öz geçmiş başlıklarına yer verilmiştir.

Saha verileri üzerine temellenen bu çalışmada konunun kör noktalarının aydınlatılmasına katkı sağlayan değerli katılımcılara teşekkürü bir borç bilirim.

Araştırma sürecinde gerek yapıcı, yönlendirici değerlendirmeleri ile gerekse bana olan güvenini bizzat belli etmek suretiyle Türkiye’de din sosyolojisi alanında doktora düzeyinde hem konu hem de benimsenen yaklaşım itibariyle bir ilki gerçekleştirmeme onay veren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet Ali KİRMAN’a ve tez yazım sürecinde bilimsel katkılarını esirgemeyen, araştırmamda benimsediğim yaklaşımın yerindeliğini onaylayan Sayın Prof. Dr. Abdullah ÖZBOLAT hocama değerli katkılarından ötürü saygı ve hürmetlerimi sunarım. Ayrıca benimle aynı gün doktora savunmasını verip doktor unvanı kazanan ve süreç boyunca koordinatörlük gerektiren her türlü iş ve işlemimde elinden geleni esirgemeyen Araştırma Görevlisi Sayın Ali AKSAÇ’a çok teşekkür ederim.

Abdulkerim YALÇIN
Adana/2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
EKLER LİSTESİ	xiv

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Sorusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3 Araştırmanın Önemi	3
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	4
1.5. Tanımlar	4
1.5.1. Ayin	4
1.5.2. Tören	5
1.5.3 Tabu	6
1.5.4 Totem	7
1.5.5. Sembol (Simge)	7
1.5.6. Animizm (Ruhçuluk)	8
1.5.7. İbadet	9
1.5.8. Sekülerleşme/Dünyevileşme	9
1.5.9. Gelenek	11

BÖLÜM II

İLGİLİ ÇALIŞMALAR ve ARAŞTIRMANIN TEORİK ARKA PLANI

2.1. İlgili Çalışmalar	13
2.2. Araştırmanın Teorik Arka Plan	18
2.2.1. Taziye Geleneği	19
2.2.1.1. Taziye Nedeni Olarak Ölüm	20

2.2.1.2. Ölümün İlanı	24
2.2.1.3. Ölünün Yıkanması ve Defne Hazırlanması	25
2.2.1.4. Cenaze Töreni	27
2.2.1.5. Defin: Ölü Bedene İlişkin Uygulamalar	29
2.2.1.6. Yas Olgusu	32
2.2.1.6.1. Yasın Sembolik Göstergeleri	34
2.2.1.6.2. Yas Olgusunda Süre	35
2.2.1.6.3. Yastan Çıkış	39
2.2.1.6.4. Kara Bayram veya Yas Bayramı	40
2.2.1.7. Ağıt Olgusu	40
2.2.2. Ölüm Sonrası Yemek Verme Anlayışının Kökeni	42
2.2.2.1 Mevlit Törenlerinin Tarihi ve Toplumsal Arka planı	45

BÖLÜM III

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Modeli	52
3.1.1 .Temellendirilmiş kuram yaklaşımı	54
3.1.1.1. Temellendirilmiş Kuram Yaklaşımına İlişkin Ortak Kavramlar ...	55
3.1.1.2. Temellendirilmiş Kuram Türleri/Desenleri	58
3.2. Katılımcı Nitelikleri	60
3.3. Veri Toplama Süreci	62
3.4. Veri Analiz Süreci	64

BÖLÜM IV

ARAŞTIRMA SAHASI, ARAŞTIRMA BULGULARI VE ANALİZİ

4.1. Araştırma Sahası	68
4.1.1. Kadirli ve Sumbas'ın Toplumsal Yapısı	68
4.2. Araştırma Bulguları ve Analizi	71
4.2.1. Sembolik Bir Çağrı Olarak Ölümün İlanı	71
4.2.2. Cenaze Törenleri	74
4.2.2.1. Geçiş Hazırlığı Olarak Yıkama ve Kefenleme	75
4.2.2.2. Dinsel ve Toplumsal Görev Olarak Cenaze Namazı	77

4.2.2.3. Defnin Toplumsallığı ve Mezarın Simgeselliği	78
4.2.2.4. Mütakabiliyet Örneği Olarak Cenaze Törenleri	83
4.2.3. Yas ve Ağıt	90
4.2.3.1. Rutin Bozucu Eylem Olarak Yas Törenleri	91
4.2.3.2. Can Çekişen Gelenek Örneği Olarak Ağıt	94
4.2.4. Taziye Eylemi	97
4.2.4.1. Taziyelerde Teselli Edici Olarak Din	99
4.2.4.2. Sanal (Mış Gibi) Ritüel Olarak Sosyal Medyada Taziye	100
4.2.4.3. Çoğu Dini, Azı Seküler Taziye İfadeleri ve Ölülerden Ziyade Sağların Önemi	104
4.2.4.4. Duygusal Ateşleyici ve Sembolik Taşıyıcı Olarak Kadınlar	108
4.2.4.5. Olguda Süreklilik Uygulamada Değişim Bağlamında Taziyelerin Dünü, Bugünü	111
4.2.4.6. “Gıyabi Eylem” Örneği Olarak Yemekli Mevlitler	119
4.2.4.7. Emredici Vasiyet Olarak Yemekli Mevlit	123
4.2.4.8. Üçüncü Gün Ritüeli ve Toplumsal Medcezir Alanı Olarak Taziye Çadırları	125
4.2.4.10. Çelişik Etki Örneği Olarak Yemekli Mevlit Düzenlemeleri	132
4.2.4.11. Toplumsal Rota Belirleyici Olarak Gelenek	137
4.2.4.12. Taziyelerde Gösteriş ve Dünyevilik	138
4.2.4.13. Yemekli Mevlitler, “El” Etkisi ve Toplumsal Ayıplanma	143

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

148

KAYNAKÇA	155
EKLER	164
ÖZGEÇMİŞ	176

KISALTMALAR

Akt.: Aktaran

Bkz.: Bakınız

Bs.: Baskı

Çev. : Çeviren

Çev. Ed.: Çeviri Editörleri

Ed. : Editör

Vb. : Ve benzeri

Vdğr.: Ve diğerleri

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

TDK : Türk Dil Kurumu

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TABLÖLAR LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 1. Taziye ve Mevlit Üzerine Olan Kitap Bilgileri	13
Tablo 2. Taziye Geleneği ve Mevlit/Mevlid Üzerine Yapılan Tez Çalışmaları	14
Tablo 3. Temellendirilmiş Kuram Çözümlemesinin Temel Kavramları	56
Tablo 4. Çalışma Grubunun Sosyal ve demografik Durumu	60

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Kuramsal örneklem süreci.....	62
Şekil 2. Sembolik bir çağrı olarak ölümün ilanı.....	72
Şekil 3. Geçiş hazırlığı.....	75
Şekil 4. Dinsel ve toplumsal görev.....	77
Şekil 5. Toplumsallık ve simgesellik.....	79
Şekil 6. Mütakabiliyet örneği olarak cenaze törenleri.....	83
Şekil 7. Rutin bozucu eylem.....	91
Şekil 8. Can çekişen gelenek.....	95
Şekil 9. Din ve teselli.....	99
Şekil 10. Sanal (Mış) ritüel.....	101
Şekil 11. Taziye ifadeleri.....	104
Şekil 12. Duygusal ateşleyici ve sembolik taşıyıcı.....	109
Şekil 13. Taziyelerin dünü ve bugünü.....	112
Şekil 14. Gıyabi eylem.....	120
Şekil 15. Emredici vasiyet.....	123
Şekil 16. İstihdamın sektörel dağılımı (TÜİK (%), 2021, 2022 verilerine göre).....	127
Şekil 17. Toplumsal medcezir alanı.....	129
Şekil 18. Çelişik etki.....	132
Şekil 19. Toplumsal rota belirleyici.....	137
Şekil 20. Gösteriş ve dünyevilik.....	139
Şekil 21. El Etkisi ve toplumsal ayıplanma.....	144

EKLER LİSTESİ

	Sayfa
Ek 1. Görüşme Soruları	164
Ek 2. Etik Kurul Onayı	168
Ek 3. Taziye Yerini Belirten Bir Tabela	169
Ek 4. Taziye Yerinden Bir Görüntü	170
Ek 5. Bir Taziye Çadırının Dizaynı	171
Ek 6. Milli Yas İlanı	172
Ek 7. Deprem Şehitleri İçin Saygı Duruşu	173
Ek 8. Sahadan Bir Gözlem	174

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Sorusu

Bu araştırma, taziye geleneği ve bahse konu gelenek içinde icra edilen yemekli mevlit törenlerini konu edinmektedir. Taziye geleneği ile kast edilen ölüm sonrası tören ve gelenekler; yemekli mevlit ile kastedilen ise ölünün üçünde düzenlenen yemek törenleridir.

Araştırma, Osmaniye ili Kadirli ve Sumbas ilçelerinde ikamet eden insanları kapsamaktadır. Ayrıca çevredeki üç yerel yönetim (Belediye), altı yemekçilik firması/şirketi¹ ve bir öğretmen evi de araştırma kapsamında yer almıştır.

Türkçede felakete uğrayana tesellide bulunmak, sabır tavsiye etmek manalarına gelen taziye, özellikle yakını ölen kişiler için yapılan teselli ziyaretlerine denilmektedir (Fırat, 2013, s. 252). Yaygın kullanımı başsağlığı şeklinde olan taziye, ölü yakınlarına yönelik olarak akrabaların, komşuların ve diğer tanıdıkların bizzat katılımı ile veya sözü edilen insanlar tarafından çeşitli iletişim araçlarıyla sabır, teselli dileklerinin iletildiği toplumsal bir olgudur. Taziye eylemi, ölünün yıkanmasından defnedilmesine oradan ölünün seneidevriyesine (yıldönümüne) kadar, hatta kimi durumlarda bir ömür boyu süren geniş bir süreci içine almaktadır. Bu araştırma sahasında daha çok ölünün üçünde gerçekleşen yemekli mevlit törenleri de taziye geleneği içinde yer almaktadır.

İslam toplumunda ilk olarak Hz. Peygamberin doğum günü münasebetiyle düzenlenmiş olan mevlit törenleri, daha sonra Müslümanların doğum, sünnet, evlenme, ölüm, adak ve hac gidiş/gelişleri gibi pek çok sevinçli/hüzünlü etkinliklerine konu olmuş ve dini birçok törenin sembolik aracı haline gelmiştir. Bu törenlerin toplumsal yapıdaki varlığı ve yaygınlığı konuya ilişkin pek çok bilimsel çalışmaların yapılmasına da kaynaklık etmiştir. Nitekim alan yazın tarandığında gerek taziye geleneği gerekse mevlit üzerine çok sayıda makale, lisansüstü çalışma ve kitabın kaleme alınmış olduğu görülmektedir. Bu noktadan sonra neden “taziye geleneği ve yemekli mevlit törenleri”nin konu olarak seçildiğine dair açıklamalara yer verilmiştir.

Araştırma sürecinde alan yazında yapılan taramalarda taziye geleneği üzerine doktora düzeyinde herhangi bir alan çalışmasına rastlanmamış (Tablo 2’ye bakınız)

¹İngilizce yiyecek içecek hizmetleri sunan firma anlamındaki “catering” ifadesi de pek çok firma adında geçmektedir.

olunması beni bu araştırma için motive eden önemli unsurlardan biri olmuştur. Diğer önemli neden ise bilindiği üzere Türkiye’de insanların önemli bir kısmı, ikametlerine çok uzak dahi olsa, öncesinde hiçbir şekilde iletişimlerinin olmadığı, görmedikleri, tanımadıkları kişilerin ölümü üzerine düzenlenen cenaze törenlerine dahi katılmakta, ölü yakınlarına taziyeler iletilmektedir. Öyle ki gündelik hayatta böyle bir gelenek oluşmuştur. Bu geleneğin görünen etkisi ölü yakınlarını teselli etmek, onları sabırlı ve metanetli olmaları yönünde yüreklendirmek şeklinde ifade edilebilir. Ancak genel olarak söz konusu geleneğin örtük, beklenmeyen ve olumsuz etkilerinin neler olduğu bilinmemektedir. Dolayısıyla araştırma sahasında, temellendirilmiş kuram yaklaşımıyla sözü edilen etkileri ortaya çıkarmanın mümkün olabileceği düşüncesi bu araştırmanın en önemli nedeni olmuştur.

Temellendirilmiş kuram yaklaşımında sahadan elde edilen ilk verilerle birlikte analiz işlemine geçilir, analiz sürecinde verilere yeni sorular sorularak tekrar sahadan veri toplama ve toplanan veriler arasında karşılaştırmalar yapma şeklinde döngüsel bir süreç işler. Ta ki döngü teorik bir çerçeveye ulaşıncaya kadar devam eder. Bu yaklaşımda araştırmaya başlangıç niteliğindeki bazı sorularla başlanır. Kuramsal doygunluğa ulaşıldıktan sonra araştırma sorusu da nihai şeklini almış olur (Gençoğlu, 2014, s. 681-700). Dolayısıyla bu araştırmanın araştırma sorusu bahsi geçen hususlar dikkate alınarak “Toplumsal pratikte taziye geleneği ve bu gelenek içinde icra edilen yemekli mevlit törenlerine ilişkin süreç nasıl işlemektedir, ölü yakınları bu süreci nasıl deneyimlemektedir, sürecin toplumsal etkileri nelerdir?” şeklinde oluşmuştur.

Bilimsel çalışmalarda araştırma sorusu gereklidir. Zira Creswell’in de belirttiği gibi araştırma sorusuyla sürecin nasıl deneyimlendiği ve hangi aşamalardan geçildiği anlaşılmasına çalışılmaktadır (2021, s. 90). Pek çok yaklaşımda olduğu gibi temellendirilmiş kuram² yaklaşımıyla ele alınan çalışmalarda da araştırma sorusu/soruları olmaktadır ancak bu sorular herhangi bir teorinin ispatına, doğrulanmasına ya da yanlışlanmasına dönük olmamaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Ölüm sonrası bir uygulama örneği olarak taziye geleneği, ülkemizde önemli toplumsal eylemlerden biri niteliğindedir. Temellendirilmiş kuram yaklaşımıyla ele alınan bu araştırmanın amacı, araştırma sahasında taziye geleneğinin nasıl yaşandığı,

² Temellendirilmiş kurama dair detaylı bilgilere “Yöntem” başlığı altında yer verilmiştir.

süreç içerisinde ne tür değişimlere sahne olduğu, bu gelenek içinde icra edilen yemekli mevlit törenlerinin ölü yakınları tarafından nasıl deneyimlendiği, bu geleneğin ve törenlerin toplumsal etkilerinin neler olduğunu saha verileri temelinde sosyolojik analize tabi tutmaktır. Bu amaç doğrultusunda araştırma sahasında yarı yapılandırılmış görüşmeler ve uzun süreli gözlemler yapılmıştır. Araştırma amacıyla bağlantılı yanıtı aranan sorular şunlardır:

1. Taziyelere katılımı sağlayan faktörler nelerdir?
2. Taziyelere katılımın toplumsal dayanışmaya etkileri nelerdir?
3. Taziye törenlerinde dinin etkisi nedir?
4. Taziyelerde yerel yönetimlerin (Belediyelerin) rolü nedir?
5. Taziye geleneğinde ne gibi değişimler yaşanmıştır?
6. Sekülerleşme/dünyevileşmeyle taziye geleneği arasında nasıl bir ilişki vardır?
7. Yemekli mevlit törenlerinin cenaze sahiplerine etkileri nelerdir?
8. Yemekli mevlit törenleri, akrabalarla ve diğerleriyle ilişkilerde ne gibi sonuçlar doğurmaktadır?
9. Taziye vermek amaçlı il dışından gelen misafirler ölü yakınları tarafından nasıl karşılanmaktadır?
10. Yemekli mevlit törenleri yemekçilik şirketleri için ne anlama gelmektedir?
11. Yemekli mevlit törenlerinin sosyalleşmeyle ilişkisi var mıdır?
12. Yemekli mevlit törenleri varıl ve yoksul aileler için ne anlama gelmektedir?
13. Yemekli mevlit düzenleyenler için bu törenler ne anlama gelmektedir?
14. Yemekli mevlit düzenlemenin temelinde yatan faktörler nelerdir?
15. Yemekli mevlit düzenlemenin dinle ilişkisi var mıdır?
16. Yemekli mevlide katılım sağlamanın arka planında hangi etkiler yer almaktadır?

1.3 Araştırmanın Önemi

Türkiye’de gerek genel sosyoloji gerekse din sosyolojisi alanında taziye geleneği ve/veya yemekli mevlit törenleri üzerine doktora düzeyinde herhangi bir alan çalışmasına rastlanmamıştır. Bu durum, araştırmanın inşa sürecinde birtakım zorluklara neden olsa da, bu durum, araştırmayı alanında öncü yapan bir nitelik arz ettiğinden, aynı zamanda, araştırmanın motivasyonel unsuru, itici gücü de olmuştur. Gustav Le Bon’un (2018, s. 14) ifade ettiği gibi “Bugün biz sabanla henüz sürülmemiş bir saha üzerinde çizim

yapıyoruz. Daha sonra bu izi başkaları daha fazla derinleştirecektir.” Dolayısıyla bu araştırmayla alan yazındaki bir boşluğun doldurulacağı, bahse konu disipline genişlik katılacağı umulmaktadır.

Araştırmanın önemli taraflarından biri de herhangi bir teorinin doğrulanması veya yanlışlanmasına dayanmayan temellendirilmiş kuram yaklaşımıyla ele alınmış olmasıdır. Bu yaklaşımla saha verileri üzerine temellenen birtakım kavramlara ulaşılmıştır. Söz konusu kavramların alan yazına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, son 10 yılda birinci derecede bir yakınıni kaybeden ve bu nedenle de yemekli mevlit töreni düzenleyen 45 yaş üstü 38 kişiyle yapılmıştır. Bu durum araştırmanın sınırlılıklarından biri olmuştur.

Bire bir görüşmeler neticesinde verilerin elde edildiği araştırmada katılımcıların büyük çoğunluğu ses kaydına sıcak bakmamıştır. Bu durum, satır aralarında geçen jest ve mimikler ile diğer ifadelerin deşifre edilme imkânını zayıflatmıştır. Özellikle kadın katılımcıların neredeyse tamamının 30 dakikadan fazla süren görüşmeleri olumlu karşılamamış olması araştırmanın kayda değer sınırlayıcı unsuru olmuştur.

Elde edilen veriler ve ulaşılan sonuçlar, araştırma sahası ve nitel verilerin sağladığı imkânlarla sınırlı kalmıştır.

1.5. Tanımlar

Bu başlık altında araştırmayla ilişkili olan birtakım kavramların tanım ve açıklamalarına yer verilmiştir.

1.5.1. Ayin

Kimi zaman toplu kimi zaman ferdi olarak icra edilen dinsel törenleri ayin olarak ifade etmek mümkündür. Kirman’ın (2016, s. 36) ifadesiyle “Hemen her dini gelenekte görülmekle birlikte özellikle Hristiyan gelenekte icra edilen dini merasim ve törenleri ifade” eden ayinlerde, liturji³ adı verilen belli kurallara uyma zorunluluğu vardır

Orta Çağ Batı dünyasında insanlar herhangi bir sınıfsal fark gözetmeden Ekmek-Şarap Ayini (Lord’s Supper) düzenlemiş ve söz konusu ayinlerde neşenin zirvesiyle

³ Liturji ayin, ibadet anlamın gelmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Acara, M. (1998). Bizans Ortodoks kilisesinde liturji ve liturjik eserler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1).

birlikte karın doyurmuşlardır. Zira her dönemde kardeşlik dayanışması, birlikte yenen yemekte somutlaşmıştır (Weber, 1998, s. 488-489). Hristiyanlıktaki ekmek-şarap ayinleri hem cenazelerde hem de evlilik törenlerinde düzenlenmektedir. Söz konusu ayinlerin ölüleri günahlardan kurtardığına, yaşayanları ise tanrının rızasına mazhar kıldığına inanılmaktadır (Durkheim, 2011, s. 521).

Freud, dinin insanlarda huzur ve teselli oluşturmak için ayinleri yaratmış olduğunu iddia etmiştir (Kellehear, 2012, s. 180). Durkheim ise ayinleri kutsallıkla ilişkilendirir. Ona göre ayinler, insanların kutsalla olan ilişkilerini düzenleyen davranış kurallarıdır (Durkheim, 2011, s. 62).

Ayin sözcüğüne metinde yer verilmesinin nedeni, pek çok toplumda düzenlenen cenaze merasimlerinde dini motiflerin ön plana çıkıyor olmasıdır.

1.5.2. Tören

Tören ifadesi, belirli bir gelenekten beslenen, belirli normları bünyesinde taşıyan toplantılar veya gösteriler bütünü şeklinde açıklanabilir. Toplumdan topluma değişiklik gösterebilen törenler, birtakım önemli olay ve günlerde kimi zaman “anma”, kimi zaman “kutlama” gibi bir formla da karşımıza çıkabilmektedir.

Literatürde “anma”, “ayin”, “kutlama”, “seremoni” ile eş ve/veya yakın anlamlı olarak ele alınan tören⁴, TDK (2021) sözlüğünde “Bir toplulukta, üyelerin belli bir olayı, kişiyi veya değeri ayırt edip sembolleştirmesi, bunların anlam ve öneminin güçlendirilmesi amacıyla düzenlenen merasim” ler şeklinde tanımlanmıştır.

Törenler, dinsel ve seküler bir nitelik arz edebilmektedir. Ülkemiz özelinde dinsel törenlere mevlit törenleri, ölüm törenleri, Şebi Aruz törenleri; seküler törenlere ise düğünler, ulusal bayramlar örnek olarak verilebilir. Akarpınar (1999, s. 11) dinsel törenleri, tek tanrılı dönemde belirli bir dinin esasını oluşturan, temel düşünce etrafında uygulanan davranışlar şeklinde tanımlamaktadır.

Dinsel törenler çeşitlidir. Dua etme, ilahi ya da şarkı söyleme, belirli yiyecekleri yiyebilme, belirli yiyecekleri yememe, belirli günlerde perhiz etme gibi unsurları kapsar. Dinsel törenler, yalnız yapılabildiği gibi ortaklaşa da icra edilebilir. Düzenli olarak yapılan törenlere belli mekânlar ayrılmıştır (Giddens, 2000, s. 464).

Connerton törenlerin, grup değerlerinin iletilmesi, grup içi çekişmelerin

⁴ Tören konusunda bugüne kadar yapılan en geniş kapsamlı iki çalışmadan biri Sir James Frazer’in The Golden Bough (Altın Dal) adlı çalışması iken diğeri Arnold Van Gennep’in Les Rites de Passage (Geçiş Törenleri) adlı yapıtıdır (Bkz. Akarpınar 1999, s. 4)

azaltılması, toplumsal istikrar ve dengenin kurulması işlevi gördüğü gerekçesiyle sosyolojik bir nitelikte olduğunu (2019, s. 86) savunur. Benzer bir şekilde Durkheim, tören ve ayinlerin grup üyelerini birbirine bağlamada gerekli olduğu savını ileri sürmüştür. Zira törenler sadece düzenli ibadet durumlarında değil aynı zamanda doğum, evlenme ve ölüm gibi büyük toplumsal geçişlerde ortaya çıkmaktadır. Topluca yapılan törenler hem grup dayanışmasına katkı sağlamakta hem de insanları değişimlere uymaya zorlamaktadır (Giddens, 2009, s. 682).

Törenleri doğuran nedenler hususunda da çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Effie Bendann’a göre törenler, ölümlerden gelebilecek zararları defetme ihtiyacından doğmuştur. Bendann’ın özellikle yemekli törenler bağlamında ileri sürdüğü savı ilginçtir. Ona göre “Ruhların yaşayanlara karışmasını önlemek, ölümleri uzak tutmak, ölümlerin düşmanlığını hafifletmek ve rahatsız edilirlse verebilecekleri zararı durdurmak” amacıyla törenler icra edilmektedir (Bauman, 2018b, s. 78). Dolayısıyla pek çok kültürde insanlar kendilerini ölümlerden korumak için ayrıntılı önlemler almışlardır (Kellehear, 2012, s. 165-166).

Sonuç olarak eski durumdan kopuşu ifade eden doğum, sünnet, evlenme, ölüm gibi durumlarda maddi ve manevi anlamda geçişi kolaylaştırmak adına toplum birtakım törenlerle bir araya gelmekte, kolektif mücadele etmekte, kenetlenmekte, dayanışmakta ve böylece yaşanan değişimler içselleştirilmektedir. Araştırma sahasında ölüm sonrası geleneklerin törensel formda icra ediliyor olmasını bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

1.5.3 Tabu

TDK’de tabu, “Kutsal sayılan bazı insanlara, hayvanlara, nesnelere dokunulmasını, kullanılmasını yasaklayan, aksi yapıldığında zararı dokunacağı düşünülen dini inanç”, “Yasaklanarak korunan (nesne, kelime, davranış)” şeklinde ifade edilmektedir. Sosyolojide ve antropolojide kullanılan şekli ile tabu, yasaklanan anlamına gelmektedir. Söz konusu yasağa uyulmadığı takdirde insanın bütün toplumsal ilişkilerini alt üst edeceğine inanılır. İhlal edilemez kurallar ve davranışlar olarak anlaşılır. Kutsal güç sayılan, mana taşıdığına inanılan her şey tabudur (Kirman, 2016, s. 299). Tabu olarak nitelenen değer ve normlar esasında kutsaldır. Tabuları zedeleme düşüncesi dahi irkilme için yeterli nedendir. Tabuları yıkan davranışlar anormal, sapkın olarak nitelenebilmektedir (Zijderveld, 2007, s. 188).

Freud, yas döneminde birtakım tabuların da toplumsal pratikte rol oynadığından bahseder. O, Shuswap'da (İngiliz Kolombiyası'nda) dul kalan kadın ve erkeklerin yaslı oldukları dönemde yalıtılmış olmak zorunda olduklarından bahseder. Ona göre bu kişiler elleriyle başlarına ya da vücutlarına dokunamazlar ve bu kişilerin kullanmış oldukları eşyayı kimse kullanamaz (Freud, 2016, s. 69).

Türkiye'de ölüye yönelik kötü söz ve fiillerin örfi olarak kabul görmemesi, tabu kavramını bu araştırma konusuyla ilişkili kılmaktadır.

1.5.4 Totem

TDK sözlüğünde totem “İlkel toplumlarda topluluğun ondan türediği sanılan ve kutsal sayılan hayvan, ağaç, rüzgâr vb. herhangi bir doğal nesne, ongun.” şeklinde ifade edilmiştir.

Kuzey Amerikalı Kızılderili kabilelerin dilinden çıkmış olan totem ifadesi, yaygın bir şekilde gizemli olduklarına inanılan bitki ve hayvanları anlatmaktadır. Her toplumdaki klanın, akraba grubunun, özgün bir totemi ve türlü törensel aktiviteleri olmaktadır. Totem inancı, günümüz toplumlarına yabancı gelse de totemizmi çağrıştıran simgelere kimi zaman rastlamak mümkündür. Spor takımlarının amblem olarak bir bitki veya hayvanı seçmesi toteme örnek olarak verilebilir (Giddens, 2009, s. 685).

Durkheim, totemizmi, klan temeline dayanan ve toplumsal organizasyonlardan ayrı düşünülmesi mümkün olmayan en ilkel din olduğunu, klanları bir araya getiren unsurun totem olduğu savını ileri sürmüştür. Ona göre bir klanı oluşturan unsur ne ikametgâh ne de kan bağıdır. Onu oluşturan, aynı ambleme sahip olmalarının yanı sıra aynı ismi kullanmaları, aynı sınıfa, eşyaya ve ilişkilere dayalı inançları, özetle, aynı totemik ibadetlere katılıyor olmalarıdır. (Durkheim, 2011, s. 231-232).

Totem, ilkel toplumlarda sosyal örgütlere temel teşkil eden ve dinsel bir mahiyet arz eden bir konum arz etmiştir. Cenaze törenleri gibi törenler, totemle özdeşleşme sağlamakla birlikte totemik ilişkileri güçlendirmiştir (Freud, 2016, s. 129).

1.5.5. Sembol (Simge)

Sembolün taziye geleneği ile doğrudan bir ilişkisi vardır. Bu durum, yas sürecinde giyilen kıyafetlerden tutun belirli günlerde icra edilen çeşitli törenlere kadar geniş bir yelpazede kendini gösterir.

TDK sözlüğünde sembol “Duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne veya işaret, alem, remiz, rumuz, timsal.” şeklinde ifade edilmiştir. Marshall’a (1999, s. 64) göre “sembol, en genelde, başka bir şeyi temsil eden bir edim ya da şey demektir.”

Durkheim çoğunlukla bitki ve hayvanı temsil eden totemi, her şeyden evvel bir sembol olarak görür. Bu sembol hem tanrı denilen şeyin dışsal ve görünür biçimi hem klan topluluğunun bayrağıdır. Her türlü totem amblemleri, resimleri birer semboldür (Durkheim, 2011, s. 284). Renklerin de sembolik anlamları vardır. Durkheim’e göre akla kederli etkiler ve düşünceler getirdiğinden ötürü siyah, yası sembolize etmektedir (Durkheim, 2011, s. 302).

Nihayetinde gerek ülkemiz genelinde gerekse bu araştırma sahasında ölüm sonrası siyah kıyafet tercihleri yasin sembolik göstergesi olmaktadır.

1.5.6. Animizm (Ruhçuluk)

Pek çok toplumda olduğu gibi ülkemizde de canlı varlığın ruh taşıdığı, ruhun ölümsüz ancak beden ölümü olduğuna ilişkin yaygın bir kabul vardır. Ölümden sonra ruhun geride kalanlarla olan ilişkiselliğine dair inanç ruh inancının gelişmesine, yaygınlaşmasına etki etmiştir.

İlk olarak Edward B. Tylor’un “*Primitive Culture*” adlı yapıtında dinin kaynağıyla ilgili olarak ileri sürülen bir doktrin olan animizm, evrenin ve evrende bulunan tüm varlıkların bir ruh taşıdığı inancına dayanır (Kirman, 2016, s. 22)

Giddens (2009, s. 685) animizmi, ruhlara ya da hayaletlere olan inanç şeklinde tanımlamıştır. Bu inançta ruhların insanlarla bir arada bulunduğu anlayışı hakimdir. Ruhlar, iyi ruhlar ve kötü ruhlar şeklinde nitelendirilirler ve insan davranışlarını birçok yönde etkileyebilmektedirler. Kimi toplumlarda ruhların hastalıklara ve deliliğe yol açtığı, bireyleri ele geçirip davranışlarını kontrol altına aldıklarına inanılır. Öyle ki Orta Çağ’da, Avrupa’da, kötü ruhların musallat olduğuna inanılan insanlar, cadı veya büyücü olarak damgalanmış hatta zulüm görmüşlerdir.

Türkiye’de Batı’daki gibi olmasa da ölüm sonrasında sahnelenen pek çok eylem, ruhçuluk kapsamına alınabilecek bir nitelik arz etmektedir. Verilen yemekli mevlitler, yapılan dualar ve okunan Kuran ile ölü ruhunu rahatlatma gayeleri güdülmektedir.

1.5.7. İbadet

İbadet, dini doğrudan çağrıştıran bir kavramdır. İbadetler esasında dinleri birbirinden ayırıştıran en önemli göstergelerden biridir. Müslümanların beş vakit namazları, yılda bir tuttıkları 30 günlük oruçları, onları diğer dinlere inananlardan ayırmaktadır.

İbadet kavramıyla “*Bir dinin mensuplarının yerine getirdikleri bütün spesifik dini pratikler kastedilmektedir. Her türlü ayin, dua, özel sakramental davranışlara katılma, perhiz ve benzeri eylemler bu boyut içinde yer alır.*” (Glock, 1998, s. 252-274).

Araştırma sahasında ölüm sonrasında ölü yakınları tarafından yapılan pek çok davranışın ibadet gibi değerlendirildiği müşahade edilmiştir. Ölü için yapılan pek çok hayır bu minvaldedir. Camiye yardım, ölü için hatim indirme, dua etme, bir çeşme yaptırma ve en önemlisi yemekli mevlit düzenleme ibadet olarak nitelenmektedir.

1.5.8. Sekülerleşme/Dünyevileşme

İnsanın hem dünyevi hem de dini sahada varlık gösterebilen bir nitelikte olduğu bir realitedir. Dinin norm koyucu özelliği insanı şekillendirme gayesini de barındırmaktadır. Kimi zaman ve dönemlerde din, sosyal yaşamdaki en etkili güç haline gelmiş kimi zamanlarda ise ikinci planda kalmıştır. İşte dinin ikincil konuma yerleştiği dönemleri sekülerleşme şeklinde ifade etmek mümkündür.

Sekülerleşme, “Belirli bir toplumda belirli bir zaman dilimi içerisinde doğaüstü alanın, yani dinin, dinimsi yapıların, halk inançlarının ve diğer tüm doğaüstü öğretilerin bireysel ve toplumsal düzeydeki prestijlerinin ve gündelik yaşamı şekillendirme güçlerinin azalması” anlamına gelmektedir (Ertit, 2019, s. 47).

Sekülerleşme, köken olarak ‘seaculum’ sözcüğünden türetilmiş olup İngilizce’den Türkçeye geçmiştir. Sekülerleşme ile doğrudan ilişkisi kurulan birtakım ifadeler vardır: “Dünyanın büyüünden arınması”, “kurumsal farklılaşma ve ayrışma”, “özerkleşme”, “rasyonelleşme”, “bireyselleşme”, “özelleşme”, “göreceleşme”, “bu dünyaya ait olma”, “inanmama”, “kilise dindarlığının çöküşü”, “kilisesizleşme”, “brikolaj”, “aydınlanma miti” gibi (Kirman, 2005, s. 54).

Byran Wilson, sekülerleşmeyi, gelişmiş sanayi toplumlarında dinsel pratiklere katılımda yaşanan azalma, dinsel inançlarda bir zayıflama, kilise statüsünde düşüş ve işlevlerinde azalma, kilise içinde de sekülerleşmenin başlaması ve dinsel mezhep/tarikat sayılarında artış (Slattery, 2012, s. 303-304) şeklinde beş argümana dayalı olarak ifade

etmiştir. Thomas Luckmann ise herhangi bir dini öğretinin toplumda baskın kültür ögesi olmaktan uzaklaşmasını ve dinin tamamen özel alana hapsolmasını, sekülerleşmenin göstergeleri olarak ifade etmeye çalışmıştır (Ertit, 2019, s. 103).

Giddens'a (2000, s. 493-494) göre sekülerleşme, dini örgütlerin üyelik durumları, kilise ve dini grupların toplumsal etkileri ve inanç ve değerler açısından çok boyutludur. Kaç kişinin bir kilise ya da diğer bir gruba ait olduğu, kaç kişinin ayin ya da diğer ibadetlere etkin olarak katıldığı bunun birinci boyutudur. İkinci boyut, kiliseler ve diğer dini örgütlerin toplumsal etki ve saygınlıkları ile ekonomik durumlarıyla ilgilidir. Sekülerleşmenin üçüncü boyutu ise ibadethaneye gitmenin düzeyleri ve ibadethanelerin toplumsal etki dereceleriyle ilgilidir. Ancak bu durum kesin bir kriter değildir. Dinsel inançları olan pek çok insan, düzenli olarak ayinlere ya da kitlesel törenlere katılmamaktadır. Sözü edilen ayin ve törenlerde katılma her zaman güçlü dinsel bir inancı göstermez. İnsanlar alışkanlıktan ya da toplum onlardan katılmalarını beklediği için de bu eylemde bulunabilirler.

Bütün bu ifadelerden hareketle denilebilir ki sekülerleşme, dinin gündelik hayatta her geçen gün etkisizleşerek önemini kaybetmesi, dinin yerine bilimin ve aklın egemen olması, dünyevileşme durumudur (Kirman, 2016, s. 263).

Literatür verilerinden hareketle Türkiye bağlamında dinsel yaşam ile seküler yaşam pratiklerine genel olarak bakıldığında sekülerleşmeye dair birtakım uygulamalar görmek mümkün görülmektedir. Örneğin İslam dini taziyeyi üç günle sınırlarken reel pratikte buna uyulmadığı görülmektedir. Arıcı ve Albayrak'ın (2007, s. 33-44) çalışmasına göre Elazığ'da taziyeler neredeyse yıl boyunca devam etmektedir.

Yine Cenaze törenlerindeki birtakım inanç ve uygulamalar süreç içerisinde "İslam coğrafyasında batıl inanç veya dindışı olarak olumsuz fetvalarla ortadan kaldırılmaya çalışılsa da halk inancının kökeni çok derinlere dayandığı için her zaman bir şekilde hayat" bulmuştur (Ersoy, 2002, s. 86-101). Örneğin İslam anlayışı, ölünün 7, 40 ve 52. gününde veya gecesinde ölü yakınlarının kurban kesip ziyafet verilmesini bidat olarak değerlendirdiği halde bahsi geçen günlerin yanı sıra ölümden sonra, yıllara göre birinci anma, ikinci anma gibi yıl dönümlerinde dahi yemek hazırlanıp konu komşuya yedirilmektedir (Fırat, 2013, s. 305). Ek olarak İslam dini kadere ve ilahi takdire isyan etmeyi, dövünerek ağıt yakmayı şık karşılanmadığı halde bu gelenek de devam etmektedir (Artun, 2005, s. 8-34). Benzer bir şekilde âlimler tarafından sürekli eleştirilmesine rağmen popüler mevlit geleneğinin en temel motifleri, Orta Çağ'dan günümüze kadar oldukça yüksek derecede bir tutarlılık ile devam etmektedir. Tutarlılık

ve devamlılıklarıyla bu motifler, ilmi otoritelerin süregelen tepkilerine rağmen bir alternatif ölçütler bütünlüğü oluşturmuşlardır (Katz, 2014, s. 344).

İslam anlayışına göre ölüm Allah'ın emri, kaderin bir sonucudur. Nitekim “Birçok âyet ve hadiste belirtildiği üzere yaşatan ve öldüren Allah'tır. Bu sebeple insan için çok önemli bir hadise olan ve onun iradesi dışında vuku bulan ölüm fiilinin gerçekleşmesi Allah'a nisbet edilmiştir.” (Topaloğlu, 2007, s. 34-35) Günümüze bakıldığında dindar insanların dahi ölüm olayını birtakım nedenlere bağladıkları görülmektedir (Kara, 2009, s. 253).

Türkiye’de birçok yerde ölümden sonraki ilk bayram yas bayramı (Kara bayram) olarak nitelenir. Söz konusu günde ölen kişinin evine bayramlaşmaya değil taziyeye gidilir (Ersoy, 2002, s. 86-101; Çağrı, 2011, s. 202-203; Kalafat 1990, s. 114). Ancak gelenek noktasında yas bayramı uygulamasının terk edilmeye başlandığı söylenebilir (Arıcı ve Albayrak, 2007, s. 33-44).

Dolayısıyla bahsi geçen uygulamalar, “Dinin, dinimsi yapıların, halk inançlarının” gündelik yaşamdaki etkilerinin giderek azaldığını, dünyevi tercihlerin dinsel tercihlerin önüne geçtiğini örneklemektedir.

1.5.9. Gelenek

Bugün tüm toplumlar, kendilerinden öncekilerin yapıp ettiklerinin büyük bir kısmını düşünmeden tekrar etmektedir. Bu durum, ölümlerin yaşadığını göstermektedir. Burada ne hortlaklardan ne de zombilerden söz ediyoruz. Bahse konu edilen ölümlerin miras olarak bıraktıkları alışkanlıklardır.

Konuyla ilişkili olarak sosyolojinin kurucularından Emile Durkheim'ın mealen dile getirdiği şu ifadeler kayda değerdir: Bizler, kendimizin bulmadığı bir dili konuşuyor, aletleri kullanıyoruz. Tesis etmediğimiz haklardan söz ediyor ve biriktirmedığımız bir bilgi hazinesini miras alıyoruz. Bu yüzden medeniyetin söz konusu menfaatlerini topluma borçluyuz (Durkheim, 2011, s. 292). Benzer bir şekilde Peter L. Berger de bugünkü yaşam koordinatlarımızın birçoğunun mezarda yatanlar tarafından belirlendiğinden (Berger, 2021, s. 89) bahsetmektedir. Aynı minvalde Roger Trigg (2005, s. 261) de “Düşünce biçimimiz pek de kendi çabalarımızın bir sonucu değil, tesadüfı olsa bile, tarihsel durumumuzun bir yansımasıdır.” ifadelerini kullanmaktadır.

Dolayısıyla gündelik yaşamdaki pek çok davranışımız geçmişten devralınan alışkanlıklardır. Bauman'a (2018a, s. 138-147) göre geçmişte bir noktada kazanılan

alışkanlık, insanın yeniden düşünmesine, hesaplama yapmasına ve karar vermesine olanak tanımaz. Pek çok eylemimizi bu rutin içinde yaparız. Neden alternatiflerini düşünmediğimizi açıklamak zordur. Bu duruma bir yanıt vermek zorunda kaldığımızda “Her zaman böyle olur” ya da “Öyle işte” gibi cevaplar veririz. Sanki alışkanlıkların devam ettiği sürecin uzunluğu bu davranışlara bir otorite vermiş ya da bir kısım insanın böyle yapması, kendi başına alışkanlık eylemini arzu edilir kılmış gibi.

Bilindiği üzere alışkanlıkların tekrarlanması, geleneği oluşturur. Her devirde insanlar, genel inançlar sayesinde, boyunduruğundan kurtulamadıkları ve kendilerini birbirine benzeten birtakım gelenekler, fikirler, adetler şebekesi ile çevrili bulunurlar (Le Bon, s. 2018, s. 115). Gelenekler, geçmişin fikir, gereksinim ve duygularını temsil ederler. Öyle ki ruhlarda hüküm süren gelenekler ancak asırlar sonra aşınıp değişebilirler (Le Bon, s. 2018, s. 63-65). Malinowski geleneği, “toplumsal norm ve törenlerin, sanat ve bilim yasalarının, buyrukların, hükümlerin, efsanelerin ve mitlerin, içinden yalnız bir bölümü dinsel, geri kalanların hepsi özde maddi olan şeylerin toplamı” şeklinde ifade etmektedir (Malinowski, 2020, s. 58-59).

İlkel toplumların sahip olduğu bilgi, adetler, inanç ve toplumsal yapı atalar deneyimine dayanır. Bu yüzden gelenek, bu topluluklar için paha biçilmez değerdedir. Uygarlık ve düzenin korunması, geçmişin bilgi ve öğretilerine sıkı sıkıya sarılmakla mümkün olabilir. Bu yüzden toplum üyeleri var olana uyum sağlamak ve onu korumak için ellerinden geleni yaparlar. Her gevşeme grubun birliğini zayıflatır, varlığını tehdit eder. Dolayısıyla bu insanların gözünde geleneğini kutsayan bir toplum, sarsılmaz bir güç ve süreklilik kazanır (Malinowski, 2020, s. 36). O halde sosyal miras olarak eğitim, öğretim ve sosyalleşme süreciyle nesillere aktarılan gelenek, kültürün devamını sağlayan ve geçmişten devralınan yaygın adetler olarak tanımlanabilir (Erkal, Baloğlu ve Baloğlu, 1997, s. 121

Sonuç olarak geleneği geçmişten günümüze taşınan toplumsal pratikler şeklinde tanımladığımızda, taziye olgusunu çeşitli ritüelleriyle sosyolojik bir nitelik arz eden bir gelenek olarak ifade etmek mümkündür.

BÖLÜM II

İLGİLİ ÇALIŞMALAR ve ARAŞTIRMANIN TEORİK ARKA PLANI

2.1. İlgili Çalışmalar

Ülkemizde taziyeyle ilişkin bir geleneğin varlığı bilinen bir gerçekliktir. Bahsi geçen gelenek kitleler tarafından yaygın kabul görmektedir. Bu yaygın kabul, alan yazında taziye ve mevlit üzerine önemli sayıda kitap, makale ve tez çalışmasının yapılmasına kaynaklık etmiştir.

Aşağıdaki tabloda (Tablo 1) ulaşılan kitap bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 1. *Taziye ve Mevlit Üzerine Olan Kitap Bilgileri*

	Eser adı	Yazar	Yayın Yeri/Adı	Baskı Tarihi
Mevlit	Mevlid ve Mevlidler	Cemal Anadol	Sabah Gazetesi Ramazan Armağanı	1986
	Mevlid Süleyman Çelebi	A. Necla Pekolcay	Sufi Kitap	2005
	Mevlid: İslam Dünyasında İbadetler ve Dindarlık	Marion Holmes Katz (Çev. Sidar Bayram	Açılım Kitap	2014
	Süleyman Çelebi / Vesiletü'n Necât Mevlid-i Şerif	Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları		2022
	Vefatının 600. Yılında Süleyman Çelebi ve Mevlid Kültürü	Ed. Bilal Kemikli	Türkiye Bilimler Akademisi	2023
	Ölüm Gerçeği ve Taziye Adabı	Abdulilah Fırat	Saray Matbacılık Kağıt Kırt. Tic.ve San. A. Ş	2013
Taziye	Taziye Gelenekleri ve Ziyaret Fenomeni Kars Örneği	Emine Öztürk	Rağbet Yayınları	2016
	Taziye	Murathan Mungan	Metis Yayınları	2019
	Ritüelden Drama Kerbela- Muharrem-Ta'ziye	Metin And	Yapı Kredi Yayınları	2022

Tabloda gösterildiği üzere, başlığında taziye sözcüğünün olduğu dört; mevlit sözcüğünün olduğu beş adet kitaba ulaşılmıştır.

Araştırma sürecinde ayrıca taziye geleneği ve mevlit/mevlid üzerine yapılan tez çalışmaları da taranmıştır. Ulusal Tez Merkezi üzerinde yapılan taramalarda ortaya çıkan tez çalışmalarını gösterir tablo (Tablo 2) aşağıdaki gibidir.

Tablo 2. *Taziye Geleneği ve Mevlit/Mevlid Üzerine Yapılan Tez Çalışmaları*

	Konu	Yüksek Lisans (Adet)	Doktora (Adet)
Mevlit/Mevlid Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalar	Sosyoloji *	1	
	Din-Sosyoloji*	3	
	Türk Dili ve Edebiyatı	20	1
	Müzik	6	1
	Din	6	
	Din-Türk Dili ve Edebiyatı	3	
	Din Psikoloji	1	
	Din-Tarih	1	
	Tarih	1	
	Halk bilimi	2	1
	Dilbilim-Türk Dili ve Edebiyatı	1	1
Taziye Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalar	Sosyoloji*	2	
	Din-Sosyoloji*	2	
	Din-Tarih	1	
	Dilbilim-Doğu Dilleri ve Edebiyatı	2	
	Sahne ve Görüntü Sanatları	4	
	Sahne ve Görüntü Sanatları -Doğu Dilleri ve Edebiyatı	1	
	Sosyal Hizmetler-Sosyoloji	1	

*Aşağıda bu çalışmalara ilişkin daha detaylı bilgilere yer verilmiştir.

Tablo verileri, taziye ve mevlidin konu itibariyle çeşitli çalışmalara kaynaklık eden multidisipliner bir nitelikte olduğunu göstermektedir. Tabloya göre taziye üzerine 13 adet yüksek lisans; mevlit üzerine ise dördü doktora olmak üzere toplamda 49 adet lisansüstü düzeyde çalışmanın yapılmış olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan yedisinin bu araştırmanın ilgi odağındaki sosyolojik tezler olduğu görülmüştür. Üçü genel sosyoloji, dördü din sosyolojisi alanında yapılmış olan bu tezlerin tümü yüksek lisans çalışmasıdır. Dolayısıyla bu alanlarda herhangi bir doktora çalışmasına rastlanmamıştır.

Bahsi geçen sosyolojik tezler kısaca şu şekilde detaylandırılmıştır.⁵

“Bingöl-Genç İlçesi Taziye Uygulamalarının Toplumsal Bütünleşmeye Etkileri” (2024) adlı çalışma Taha Narin tarafından din sosyolojisi alanında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. İslam dininde ve diğer dinlerde ölüm sonrasında, ölü yakınlarına teselli amacıyla yapılan taziye ve yas uygulamalarının dinsel ve kültürel anlamdaki yeri ve tarihsel arka planı ile taziye olgusunun toplumsal dayanışma ile olan ilişkisinin ele alındığı araştırmada, kentleşme ortamında yaşanan yabancılaşma, yalnızlık hissine vurgu yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşımın benimsendiği araştırmada, taziyelerin akrabalık bağlarını kuvvetlendirdiği, taziye ziyaretlerinin bireysel acıların paylaşılmasına katkı sağladığı, küslerin barışmasına neden olduğu için toplumsal bütünleşmeye ve sosyal ilişkilerin gelişmesine katkı sağladığı bulgulanmıştır.

“Covid 19 Sürecinde Yapılan Taziye Ritüelleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Van Kent Merkezi Örneği” (2022) adlı çalışma Serenay Sezen tarafından sosyoloji alanında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışmada Covid-19 döneminde “kent yaşamında, ölüm olgusunun, yas tutma süreçlerinin ve taziye ritüellerinin kültürel ve sosyal ilişkiler bağlamında ne tür değişikliklere uğradığını ortaya koymak” amaçlanmıştır. Çalışmada taziye geleneğine yüklenen anlamın Covid-19’la beraber uğradığı değişikliklerin analizi yapılmıştır. Covid-19 döneminde taziye süreçlerinin toplum sağlığı açısından bir tehdit olarak görüldüğünden dolayı sekteye uğradığı, bunun merdiven altı taziyelerin gerçekleştirilmesine neden olduğu anlatılmıştır. Çalışma sonunda taziye ritüellerinin gerçekleştirilememesi nedeniyle ölü yakınlarının ölümlerine karşı son görevlerini yerine getiremedikleri, taziye kültürü ve ritüellerinin sekteye uğradığı bulgusuna yer verilmiştir. Yanı sıra taziye eylemlerinin telefonla yapılmış olması taziye yakınlarında bir yalnızlık hissine neden olduğu vurgulanmıştır. Öte yandan yukarıda anlatılan nedenlerden ötürü

⁵ Ancak Asım Demir’in *Diyarbakır’da Taziye Geleneği* adlı çalışması, Ulusal Tez Merkezi’nde erişime açık değildir (Son kontrol, Kasım 2025).

ikramda bulunma faaliyeti olmadığı için taziye yakınlarının rahat ettikleri ve yaslarını yaşayabildikleri vurgulanmıştır.

“Diyarbakır Mevlit Merasimlerinin Yeni Sivil Formu” (2021) adlı çalışma Medeni Taş tarafından din sosyolojisi alanında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Araştırmada fonksiyonalist yaklaşım benimsenmiştir. Nitel yöntemin kullanıldığı çalışmada dini grupların ve medreselerin mevlit merasimleri üzerinde etkili oldukları tespit edilmiştir. Yeni formuyla, mevlit merasimlerinin popüler din ve kitabi dinden izler taşıdığı gözlemlenmiştir.

“Kadınların Gündelik Dini Yaşantısında Mevlit: Malatya Örneği” (2020) adlı çalışma Kader Ayhan tarafından din sosyolojisi alanında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. İşlevselci yaklaşım çerçevesinde nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada, Malatya’da yaşayan kadınların gündelik dini yaşantılarında mevlidin yeri ve etkisi incelenmiştir. Mevlidin popüler din kapsamında değerlendirildiği çalışmada, kadınlardaki mevlit etkisinin dinsel aidiyetlerine göre değiştiği, kadınların büyük çoğunluğunun geleneksel mevlide karşı ilgilerinin azaldığı, mevlidin isim olarak varlığını sürdürdüğü bulgulanmıştır.

“Din, Ritüel ve Hafıza: Mevlid Geleneği Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme” (2019) adlı çalışma Ayşe Şahin tarafından sosyoloji alanında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Nitel yöntemin kullanıldığı çalışmada, fonksiyonalist bir anlayış benimsenmiş ve Türk toplumunda mevlidin doğumdan ölüme kadarki etkinliklerde kıymet, işlev görüldüğüne vurgu yapılmıştır. Mevlit okutma faaliyetine sevap kazanmak, geleneği sürdürmek gibi çeşitli anlamlar yüklenerek cami ve evlerde icra edildiğine değinilmiş ve bu mekânların, din ile kurulan bağ vasıtasıyla hafıza ve anıları muhafaza etme açısından önemli işleve sahip olduğu vurgulanmıştır.

“Modern Dönemde Taziye Geleneği: Taziye Evleri (Batman örneği)” (2019) adlı çalışma, Hüseyin Balık tarafında sosyoloji alanında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Nitel araştırma tekniklerinin (katılımcı gözlem ve mülakat) kullanıldığı çalışmada Sosyolojik yaklaşımlardan etnografik (kültür analizi) yönteminden yararlanılmıştır. Taziye konusu, ölüm sonrası ritüellerin bir yansıması olarak ele alınmıştır. Taziye evlerinin de odağa alındığı bu çalışmada, taziye evlerinin, “taziye geleneğinin taşıyıcısı”, “görünen yeni yüzü” olduğuna, uzun taziye süreçlerinin ölü yakınlarını ekonomik olarak olumsuz etkilediğine, bu sebeple taziyelerin kısa bir zaman diliminde gerçekleşmesinin makul olarak değerlendirildiğine vurgu yapılmıştır. Çalışmada, ayrıca, belediyelerin taziye evlerine katkıları tartışılmıştır.

“Bursa Dini Hayatında Süleyman Çelebinin Vesiletü'n Necat Adlı Şiirinin Etkilerinin Araştırılması” (2010) adlı çalışma Mehmet Yanmış tarafından din sosyolojisi alanında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Nitel ve nicel yöntemin kullanıldığı bu çalışmada anket, mülakat ve gözlem teknikleri kullanılmış olup Bursa’nın dini hayatında mevlit geleneğinin yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada mevlit törenlerinin toplumsal yardımlaşma ve dayanışmaya etkileri, mevlidin sadece cahil kesimlerce okunan bir şiirden ibaret olup olmadığı, halk dini ile elit-kitabi dinin mevlit geleneğiyle ilişkisi gibi konular ele alınmıştır. Çalışmada mevlit törenlerinin geçmişte ve bugün Bursa’nın dini hayatında önemli bir etkiye sahip olduğu, mevlide ilişkin farklı algıların temelinde halk dindarlığının olduğu bilgisine yer verilmiştir. Okutulmasında geleneğin, gösterişin ya da dini zorunluluğun etkili olduğu vurgulanmıştır.

Alan yazın taramalarında taziye olgusuna dair pek çok makale çalışmasının da olduğu görülmüştür. Bunlardan biri Suvat Parin, Ahmet Emre Bilgili ve Zekeriya Menak tarafından kaleme alınan “*Kent(li)leşme Pratiğinde Yeni Bir Olgu: Taziye Evleri ve Farklılaşan Sosyo-Kültürel Pratikler*” adlı makale çalışmasıdır. “Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde geleneksel yaşam kalıpları içinde yerleşik bir karakter kazanmış bir sosyo-dinsel ritüelde, taziye geleneğinde, kentleşme süreciyle birlikte gerçekleşen aşınmaları ve yine kentleşme mantığının bir sonucu olarak ortaya çıkan “taziye evleri” oluşumunu sosyolojik açıdan analiz etme” gayesiyle ele alınan bu çalışmada, kentleşmeyle birlikte taziye anlayışında bir değişim yaşandığını, bu değişimin öncelikle taziye evleri veya mobil taziye çadırlarında kendini gösterdiği vurgulanmıştır. Çalışma sonucunda mekânsal olarak taziyelerin özel mekândan anonim mekâna; taziye evlerinin kadın ve erkekleri birbirinden ayıran eril bir karaktere dönüştüğü tespitine yer verilmiştir. Ayrıca ölü evindeki taziye ile taziye evindeki taziyelerin matem havası itibarıyla farklılaştığına ve taziye törenlerinin tek tipleştiğine dair pek çok bulguya yer verilmiştir.

Bir diğer çalışma ise Volkan Ertit tarafından kaleme alınan “*Adana Arap Alevlerinde Cenaze Ritüellerindeki Dönüşüm: Daha Az Masraf, Daha Az Külfet*” adlı makaledir. Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği bu çalışmada Ertit, tematik analiz yöntemiyle konuyu ele almıştır. Çalışmada ölüm olgusu çerçevesinde deneyimlenen ve topluluğun devamında işlevsel bir öneme sahip olan ritüeller odağa alınmıştır. Veriler toplandıktan sonra “ölüm anı”, “kefen”, “ölümün duyurulması”, “ölünün yıkanması”, “hımlen (ölü yemeği)”, “ağıtlar ve şarkılar”, “7’si”, “yas süreci”, “halk inançları” gibi başlıklar altında cenaze törenlerinde yaşanan değişim ve dönüşümler betimlenip analiz edilmiştir. Çalışmada, homojen toplumsal yapının heterojen bir yapıya dönüşmesi ve

benzer dinamikler nedeniyle cenaze törenlerinin geçmişteki gibi yaşanmadığı tespitlerine yer verilmiştir.

Bu makalelerin yanı sıra konuya dair diğer pek çok makale metin içinde atıflarla kendine yer bulmuştur.

2.2. Araştırmanın Teorik Arka Plan

Temellendirilmiş kuram yaklaşımının benimsendiği araştırmalarda alan yazın taramalarının yapılıp yapılmamasına ilişkin çeşitli görüşler vardır. Bahse konu yaklaşımı savunan kimi araştırmacılar buna gerek duymazken kimisi bunun gerekli olduğu savını benimsemiştir

Gelişen/klasik deseni savunan araştırmacılar çalışmaya başlamadan önce alan yazın incelemesi yapmanın araştırmaya leke düşüreceği ve kategori geliştirmeyi zorlaştıracığı düşüncesiyle karşı çıkarken, sistematik deseni savunan araştırmacılar, araştırmayı belli bir zemine oturtmak için alan yazın incelemesinin gerekli olduğunu savunmuşlardır (Çelik ve Ekşi, 2021, s. 154-155). Bu araştırmanın referans kabul ettiği yapılandırmacı deseni savunan araştırmacılar da sistematik deseni savunanlarla aynı minvalde alan yazın çalışmasının gerekli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu çerçevede Kathy Charmaz;

*Literatürü bütünleştirmek ve değerlendirmek,

*Kavramsal argümanları çerçevelemek,

*Daha önceki çalışmaları değerlendirmek,

*Kimin neyi, ne zaman, neden ve nasıl yaptığını belirlemek,

*Mevcut bilgilerdeki boşlukları ortaya çıkarmak ve bahsi geçen boşlukların temellendirilmiş kuram tarafından nasıl cevaplandığını belirtmek,

*Çalışmayı konumlandırmak ve katkısını netleştirmek için alan yazın araştırması gereklidir (Charmaz, 2006, s. 168) şeklinde birtakım argümanlar ileri sürmüştür. Dolayısıyla belirtilen nedenlerden dolayı bu çalışmada, alan yazına yer verilmiştir. Bu kapsamda alan yazında taziye, taziye geleneği, ölüm, ölüm ilanı, ölünün yıkanması, kefenlenmesi, defni, cenaze törenleri, yas ve ağıt olgusu gibi taziye geleneği ile ilişkili taramalar yapılmıştır. Bu noktadan sonra söz konusu taramalarda elde edilen veriler irdelenmiştir.

2.2.1. Taziye Geleneği

Bu başlık altında taziye olgusu kavramsal ve etimolojik olarak ifade edilmeye çalışılmıştır.

Malum olduğu üzere insan, sadece akıllı bir varlık değil aynı zamanda duygu yüklü sosyal bir varlıktır. Bir olay karşısında mutlu olabilirken bir başka olay karşısında üzülebilir bir potansiyeldedir. Dolayısıyla insanlar acı verici bir olay yaşadıklarında yakın, akraba ve diğer insanları yanlarında, etraflarında görmek istemektedirler. Bu araştırmada odağa alınan acılı olay, başa gelmesi kaçınılmaz olan ve en büyük felaketlerden biri olarak nitelenen ölüm olayıdır. Toplumda ölüm nedeniyle yapılan pek çok eylemi taziye çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

Taziye, etimolojik olarak "Başa gelene sabretmek" anlamındaki Arapça kökenli "Aza" kökünden türemiş olup bir kimseyi sabır ve tahammüle teşvik etmek, acılarını paylaşmak anlamına gelmektedir. Terim olarak ise özellikle İran Şia'sında Hz. Hüseyin ile taraftarlarının Kerbela'da öldürülmeleri sebebiyle Muharrem ayının ilk 10 günündeki yas törenlerini ifade etmektedir (Öz, 2011, s. 203-204). Ek olarak, "ta'ziyah, aza (yas) kökünden gelir ve Orta Doğu dillerinde (Arapça, Farsça, Urduca) teselli, başsağlığı anlamındadır. Pers kültüründe Ta'zieh, İran Şii inancında Ta'ziye, Hindistan'da Ta'ziya, Anadolu'da Ta'ziye, ritüelin çeşitli söyleniş biçimleridir." (Ezici, 2017, s. 109-121).

Ölüyü yâd etmek, ölü yakınlarının acısını paylaşmak, zor zamanlarında yanlarında olmak ve nihayetinde sosyal yaşama kaldıkları yerden devam etmelerine aracı olmak gibi eylemler taziye olarak ifade edilmektedir (Dikici ve Büyükdoğan, 2020, s. 49-67). Zira "Sosyolojide yoksunluk, keder, yas, ağıt gibi duygular; cenaze ve başsağlığı gibi törenlerle birlikte değerlendirilmektedir." (Burcu ve Akalın, 2008, s. 29-54).

Ölüm sonrası pratiklerden biri olan taziye eylemi, İslam dininin yapılmasını hoş gördüğü ama zorunlu kılmadığı (dinsel terminolojide müstehap) bir uygulamadır (Doğan, 2022, s. 28). Dolayısıyla İslam dini, yakını ölen insanları teselli etmeyi, sabra teşvik etmeyi, onlara başsağlığı dilemeyi uygun görmektedir. Hatta bu noktada denilebilir ki Hz. Peygamberin ölüm olayı üzerine söylediği sözler ve takındığı tutum, taziye olgusunun İslami bir formda gelenekleşmesinde etkili olmuştur.

Ölüm sonrası düzenlenen dini törenler, felakete uğramış kişiye avuntu sağlamakta, onları yatıştırmaktadır. Zira başkasının felaketine katlanmak kolay olduğundan korku ve dehşet işkencesinden etkilenmemiş olan grup, felakete uğramışlara yardım etmektedir (Malinowski, 2020, s. 63).

Taziye süreci bağlamında İslam anlayışı, üç güne kadar yas tutmayı uygun görürken, cenaze yakınlarının üzüntüsünün depreşmesine sebep olacağı düşüncesiyle üç günden fazla yas tutulmasını, taziyede bulunulmasını yasaklamıştır. Ancak kadının kocası için tutacağı yas süresi⁶ ile geç duyanlar bundan istisna tutulmuştur (Fırat, 2013, s. 300; Doğan, 2022, s. 28; Parin, Bilgili ve Menak, 2012, s. 212-229).

Türkiye’de cenaze törenleri- ölünün yıkanıp kefenlenmesi, tabuta ve akabinde mezara konulmasına kadar ki tüm süreçler- örtük olarak toplumsal yardımlaşma ve dayanışmaya olumlu etki etmektedir (Ataman ve Barış, 2019, s. 93-112; Ersoy, 2002, s. 86-101). Dolayısıyla “Taziyelerde ve cenazelerde ortaya çıkan birlik ve dayanışma, aynı zamanda bu ritüellerin inanç boyutunu da göstermektedir.” (Dikici ve Büyükdoğan, 2020, s. 49-67).

Son tahlilde toplumsal pratikte ölümle başlayan ve çok sayıda davranış setini bünyesinde barındıran taziye olgusu, aynı zamanda sosyal, kültürel, dinsel pek çok tutum ve anlayışlarla şekillenen, zengin içerimlere sahip sosyolojik bir olgudur (Parin ve diğerleri, 2012, s. 212-229). Dolayısıyla taziye törenleri ve uygulamaları, toplumsal yapının aynası gibidir. Bu tür tören ve uygulamalara bakarak toplumun yapısı hakkında bilgi edinmek mümkündür (Abuzar, 2010, s. 259 -274).

Sonuç olarak toplumsal bütünleşme ve dayanışmayı yansıtmayı ve toplumsal yapı hakkında bilgi vermesinden ötürü taziyeler, dini sosyolojik bir nitelik arz etmektedir. Özellikle, kültürel değerlerin belirleyici olduğu cemaatçi toplumlarda taziye nedeniyle yapılan törenler fonksiyonel bir nitelik arz etmektedir (Abuzar, 2010, s. 259 -274).

2.2.1.1. Taziye Nedeni Olarak Ölüm

TUİK verilerine göre Türkiye’de 2023 yılında 525 bin 814 kişi yaşamını yitirmiştir.⁷ Bu durum, ölümün sosyal bir gerçeklik olduğunun en açık göstergelerinden biridir. Zira benzer oranlar her yıl tekrar etmektedir.

Ölüm olgusuna sosyologlar, filozoflar, din âlimleri, edebiyatçılar, müzisyenler, farklı perspektiflerden bakmaktadır. Dolayısıyla bahse konu olgu, disiplinler arası bir niteliğe sahiptir. Bu sebeple taziye geleneğine geçmeden önce bu geleneğin oluşma sebebi olan ölüme ilişkin bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır

TDK (2022) sözlüğünde ölüm, “Bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve

⁶ Fırat’a (2013) göre bu süre, dört ay on güne tekabül eden iddet süresi kadardır. Kadının kocası için iddet boyunca yas tutmasında herhangi bir engel bulunmamaktadır.

⁷ Aynı yıl 958 bin 408 canlı bebek dünyaya gelmiştir. Bkz. TUİK 2023.

kesin olarak sona ermesi, ahiret yolculuğu, ebedi uyku, emrihak, irtihal, memat, mevt, vefat” anlamlarında kullanılmaktadır. Bu tanımda görüldüğü üzere ölümlü varlık olarak sadece insandan bahsedilmiyor, bitki ve hayvandan da bahsediliyor. Demek ki canlı olanın cansız bir forma dönüşme durumu ölüm olarak nitelendirilmektedir.

Ankebut suresinde (57) "Yaşayan her nefis ölümü tadacak, sonunda her şey bize dönecektir." ifadeleri yer almaktadır. Ayette, zengini fakiri, yöneteni yönetileni, işvereni işçisiyle bütün insanların ve diğer canlıların öleceği bildirilmektedir. Nitekim bakıldığında tarihsel ve toplumsal tüm deneyimler insanın ölümünü teyit etmektedir. Bu durum bitki ve hayvanlar için de geçerlidir. Dolayısıyla ölümlü olmak noktasında herhangi bir canlıya ayrıcalık verilmemiştir. Statü eşitleyici bir geçişi sembolize eden ölümle birlikte insanlar, en azından “ölmek” bakımından, eşitlenmiş olmaktadır. Bazı insanlar için ölüm diye bir şey olmasaydı, ölümlü olanları, sanırım, hiçbir din ikna edemezdi. Bu yüzden tüm canlıların ölümlü olması, insanların söz konusu yok oluşu aklileştirmelerinde çok önemli bir dayanak olmaktadır.

Toplumsal anlamda ölüme bakıldığında kayıptan kaynaklı bir boşluk, güç ve nüfuz kaybını görmek mümkündür. Zira ölümle birlikte bir süre önce etkileşimde olunan kişi/kişiler yokluk boyutuna taşınmıştır. Bu durum, geride kalanlarda- özellikle ailede, akrabalarda ve dostlarda- şok, travma etkisi yapmakta, hayal kırıklığına neden olmakta ve sözüm ona birçok şahsi veya ortak planın çöküşüne neden olmaktadır. Bu yüzden ölüm, insan yaşamında son derece önemli geçiş dönemlerinden biri niteliğindedir.

Literatüre bakıldığında geçiş dönemleri kavramının ilk olarak Arnold Van Gennep tarafından ortaya atılmış olduğu görülmektedir. Bu kavram, Ertit’in de belirttiği gibi, “Bireylerin yaşamında bir dönemden başka bir döneme, törenlerle geçilen anları” ifade etmektedir (2022, s. 211-234).

Van Gennep ve Block, evlilikler, yetişkinliğe geçiş, doğum ve ölüm gibi bütün geçiş törenlerinin eski kimliğin yeni ve daha güçlü bir kimliğe yer açmak için yok olması gerektiğini öne sürmektedirler (Kellehear, 2012, s. 172). Tam da bu noktada Türk toplumunda ölümden sonra insanların önem kazandığını vurgulamak yerinde olacaktır. Bu durumu, ölümün ölene dokunulmazlık kazandıran, onu kutsal makama taşıyan bir olgu olarak da değerlendirmek mümkündür. Öyle ki yaşarken kıymet görmemiş olan pek çok insan dahi paradoksal olarak öldükten sonra cenazesi toplum tarafından omuzlar üzerinden taşınmakta, arkasından en küçük olumsuz sözün sarf edilmediği bir makama oturtulmaktadır. Hatta Yalçın’ın (2020, s. 295-317) belirttiği gibi ölümler üzerine yeminler edilmektedir. Ölümler üzerine yemin edilmesini ölümlere kıymet vermenin en açık

göstergelerinden biri olarak değerlendirmek mümkündür.

Gennap'ın geçiş törenlerinin tümünü *yeni ve daha güçlü bir kimliğe geçiş* şeklindeki yorumu, özellikle ölüm söz konusu olduğunda tenkide açıktır. Dolayısıyla bu noktada ölümün “ne” liği tartışmalıdır. Ancak bir tanım yapmak gerekirse denilebilir ki ölüm bir trajedidir. Zira ölümün neden olduğu acı ve üzüntüyü ortaya koymaya kelimeler kifayetsiz kalmaktadır.

Diğer taraftan trajediye tamamen olumsuz bir anlam da yüklememek gerekir. Bu noktada ölümün trajediyle ilişkisi kadar trajedinin ölümsüzlükle de ilişkisini kurmak mümkündür. Evet, ölüm bu dünyadan fiziksel olarak bir siliniş, bir yok oluş olduğundan trajik bir durumdur. Öte yandan birçok trajik durumun beraberinde ölümsüzlük getirdiğini de ortaya koymak gerekmektedir. Mesela Şii İslam dünyasında yaşanmış olan Kerbela olayı olmasaydı, Hz. Hüseyin kült olur muydu? Demek ki trajedinin bir ölümsüzlük tarafı da vardır.

Kaçınılması imkânsız olan ölüm olgusu, ölüme ilişkin bakış açılarını ve stratejileri de belirleyebilmektedir. Marshall, ölümün zamanlamasıyla ilgili yaptığı bir ankette, yaşlılara, “Hangi koşullar altında ölüm çok erken gelmiş olmaz?” şeklinde bir soru sorar. Aldığı cevaplar: “Diğerlerine yük olmadan”, “Aktif ve faydalı olma yetisini kaybetmeden”, “Düşünme ve mantık yürütme yeteneğini yitirmeden” ve “Uzun süren acıyı dindirme isteği” şeklinde olmuştur (Kellehear, 2012, s. 340). Bu nedenlerden dolayı pek çok insan daha elden ayaktan düşmeden, kimseye muhtaç olmadan ölmeyi murat etmektedir. Bu muradın arkasında -kendi evladı dahi olsa -bakıcıların kötü davranışlarıyla karşılaşmamak, aklı ve şuuru daha yerindeyken dünyadan ayrılmak, hastalığın dayanılmaz acılarına son vermek gibi nedenler sıralanabilir. Zira yaşlılık ya da çeşitli nedenlerle başkasının yardımı olmadan yaşamı devam edemeyecek bir duruma gelme hali hem muhtaç olan hem de bakıcı için katlanılması zor bir süreçtir. Profesyonel olarak hasta bakıcılık ya da evde bakım hizmetleri gibi görevleri icra edenler dışında, hastayla veya yaşlıyla ilgilenmek zorunda kalan hasta yakınları için bu görev, sorumluluk ve adanmışlık durumu, katlanılması çok zor bir süreci ihtiva etmektedir. Dışarıdaki hayattan tamamen veya kısmen kopmak (toplumdan izole olmak), ilgilenilen kişiye göre planlama yapmak, o birine bağlanıp kalmak, sosyal bir varlık olan insan için büyük bir sorunsaldır. Son tahlilde, bu durum, başkasına göre, başkası için yaşamak demektir. Tüm bu hususlardan dolayı ölüme bakış, toplumdan topluma hatta aynı toplumda dahi değişkenlik, şartlara, duruma göre farklılık göstermektedir. Toplumsal realitede ölüm, sadece totolojik anlamda ölüm olarak ele alınmamaktadır. Ölümün şekli, ölünün yaşı, cinsiyeti ve

statüsüne bağlı olarak ölüm olgusu farklı anlamlandırılmakta, derecelendirilmekte, kıymetlendirilmekte ve sınıflandırılmaktadır. Bu değişkenlere bağlı olarak da ölüm, farklı reaksiyonlara sahne olmaktadır. Dolayısıyla ölümü, yaşa göre çocuk yaşta, genç yaşta, orta yaşlılıkta ve yaşlılıkta ölüm şeklinde ifade edebileceğimiz gibi duruma göre kazayla ölüm, vatan savunmasındayken ölüm, kör kurşunla ölüm, bir kavgada ölüm, kanserliyen ölüm, virüslü iken ölüm vs. şeklinde de ifade edilebilir.

Yukarıdaki sınıflandırma bağlamında toplumda kategorik olarak yaşlıların ölümü olağan karşılanırken gençlerin ölümü olağan dışı değerlendirilmektedir (Bolçay, 2014, s. 111-118). Yanı sıra vatan savunması sırasında şehit olan bir gencin ölümü ile hastalıktan ölen bir gencin ölümü farklı toplumsal reaksiyonlar görmektedir. Vatan savunmasında şehit olan biri için eş, dost konu komşunun yanı sıra devleti temsilen üst düzey kişiler da cenaze törenlerine katılmaktadır.

Geçmişte ölüm, hayatın içinde, kaderin bir sonucu, kaçınılmaz sondu. Ancak günümüzde ölüm, hayatın olağan akışından alınıp dış nedenlere bağlanmıştır. Bunun en somut örneğini doğum ve ölüm olaylarına verilen tepkilerde görmek mümkündür. Toplumda bir doğum olayı yaşandığında “Niçin doğdu?” şeklinde bir tepkiyle karşılaşılmazken, tıpkı doğum gibi doğal olan ölüm olayında insanlar adeta “Neden öldü?” sorusunun sorulmasını beklemektedir. Dolayısıyla gelinen noktada ölüm olağan değil, olağan dışı görülmektedir. Başka bir ifadeyle ölüme neden aranmaktadır.

Ölüm yaşamın karşıtı mı, devamı mı? Bu noktada Kellehear’e göre ölümü inkâr etmeyenler “tarih boyunca var olan yaşamın ötesindeki farklı bir yolculuğu öngörmek ve o yolculuğa hazırlanmak için” yaşamışlardır (Kellehear, 2012, s. 100) ama inkâr edenler tüm yatırımlarını bu dünyaya yapmışlardır. Malinowski’ye göre tarih boyunca insanın gölgesinde yaşadığı, tüm dinlerde kendine yer bulan ve yaşamın son aşaması olan ölüm, öbür dünyaya açılan bir kapı olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda her zaman insan düşleri içinde ölüm ve ölümün inkârı- ölümsüzlük- en etkili temayı oluşturmuştur (Malinowski, 2020, s. 45).

“Taziye Nedeni Olarak Ölüm Üzerine” bahsine burada son verilirken belirtmek gerekir ki bu araştırma ne bir ölüm felsefesi ne de bir ölüm sosyolojisi çalışmasıdır. Ölüm felsefesi çalışması değildir zira ölümün ontolojik ve epistemolojik yönü bu araştırmanın odağında değildir. Bu araştırma bir ölüm sosyolojisi de değildir. Sağır’ın belirttiği üzere ölümü sosyolojik olarak çözümlemek demek, ölüm öncesinde, anında, sonrasında karşılaşılan inançları, eylemleri, kültürü, geleneği yanı sıra ölme sürecinde yapılan dinsel ve toplumsal hazırlıkları, ölü bedeninin fiziksel olarak hazırlanmasını, estetize edilmesini,

süreçteki kolektif eylemleri, defin sürecinde düzenlenen törenleri ve sonrasındaki eylemleri merkeze almak demektir (2017, s. 21). Böyle bakıldığında bu araştırmanın ölüm sosyolojisi ile ilişkili olduğu söylenebilir. Ancak belirtmek gerekir ki ölüm sosyolojisinin merkezinde “ölüm”, “ölü” varken; ölüm sonrasında sahne alan taziye geleneğinin merkezinde daha ziyade ölü yakınları, ardıllar yer almaktadır. Bu yönü itibarıyla ölüm sosyolojisi çalışmalarından ayrılmaktadır.

Yas olgusu bağlamında bakıldığında bu araştırmanın duygu sosyolojisiyle de ilişkili olduğu değerlendirilebilir. Brennan “Towards a sociology of (public) mourning?” adlı çalışmasında, Prenses Diana’nın ölümünde ortaya çıkan durumu İngiltere ve dünya için oldukça duygu yüklü bir an olarak yorumlamaktadır (2001, s. 205-212). Ancak belirtmek gerekir ki yas olgusu, taziye geleneğinin önemli bileşenlerinden biri olsa da bu geleneğin tümünü karşılamamaktadır. Dolayısıyla ölüm sonrasında sahne alan taziye geleneği ve bu kapsamda düzenlenen yemekli mevlit törenleri ile oluşan diğer tüm ilişkiler birlikte değerlendirildiğinde bu gelenekte hâkim unsurun dinin toplumsal tezahürleri olduğu görülmüştür. Bu nedenle bu araştırma bir din sosyolojisi çalışmasıdır.

2.2.1.2. Ölümün İlanı

Ölüm, ilkin ağlamalarla daha sonra yakınlarla ve diğerlerine çeşitli araçlarla ilan edilmektedir.

Kars’ta, eskiden, bir ölüm olayı uzakta yaşayan yakınlarla daha çok atlı habercilerle duyurulurken günümüzde uzaktakilere telefonla, yakın çevreye anonsla (Gökşen, 2011, s. 181) ve camilerde okunan selalarla duyurulmaktadır. “*Selanın bitiminde kimin vefat ettiği, nereli olduğu ve nereye defnedileceği, namazının nerede ve ne zaman kılınacağı duyurulur.*” (Arıcı ve Albayrak, 2007, s. 33-44). Benzer şekilde Makedonya’da biri öldüğünde ilk olarak sela verilmekte, ölüm olayını duyanlar ölü evine akın etmek suretiyle ölü yakınlarına başsağlığı dilekleri iletilmektedir (Ertan, 2012, s. 949-962). Yine ölüm haberini gazetelerde duyurma şeklinde uygulamaların da olduğu bilinmektedir.

Ölüm olayı, “bütün topluluğu bir araya gelmeye, ölenle ilgilenmeye ve ona karşı görevleri yerine getirmeye” zorlar (Malinowski, 2020, s. 61). Öyle ki ölümün ilanıyla birlikte başta ölü yakınları olmak üzere yakın çevresi tarafından birçok rutine ara verilmektedir. Bu durumu Durkheim şu şekilde betimlemektedir. Biri öldüğünde hayatın normal akışı askıya alınır. Bunun nedeni ölümlerin kutsal bir varlık olarak kabul edilmesidir

(Durkheim, 2011, s. 526). Durkheim, konuya ilişkin görüşlerini şöyle sürdürür: “Victoria'nın merkezinde biri öldüğünde kadınlar bağırır, feryat eder ve mabetlerinin örtüsünü tırnakları ile parçalarlar. Ölünün akrabaları, özellikle eğer bir erkeği kaybetmişlerse, öfke ile kendilerini yaralarlar. Baba, bir tür savaş baltası ile kafasına vurur ve acı acı ağlar. Ateşin yanına oturmuş olan anne, göğsünü ve karnını ateşte kızdırılmış bir sopayla yakar...bazen bu yakmalar o kadar acımasızdır ki ölümle sonuçlanır.” (Durkheim, 2011, s. 530).

İslam öncesi Arap toplumunda, itibarlı biri öldüğünde yaka paça yırtılır, diğer kabilelere haberciler gönderilir “Filân öldü, Araplar mahvoldu” gibi cümleler kullanılırdı. Bu durum alışkanlık haline gelmişti. İslam’dan sonra Hz. Peygamber sözü edilen tepkileri yasaklamıştır (Şener, 1993, s. 354-357).

Sonuç olarak denilebilir ki dünden bugüne ölüm sonrasında acıya eşlik eden birtakım gelenekler oluşmuştur. Kırgız-Kazaklarda ölümle birlikte görülen yüze tırnak atılması, saç yolma davranışı buna örnektir (Alsan, 2022, s. 179-196).

2.2.1.3. Ölünün Yıkanması ve Defne Hazırlanması

İnsanın Allah’ın huzuruna arınmış olarak çıkması gerektiğine dair inançtan dolayı pek çok toplumda olduğu gibi ülkemiz Müslümanları ölümlerini gömmeden önce yıkamaktadırlar.⁸

Ölünün dini usule uygun olarak yıkanmasına gasil (Demirci, 1993, s. 353-354), yıkandıktan sonra ölünün sarıldığı beyaz bez, yakasız gömlek, yakasız mintana ise kefen denmektedir (TDK, 2022).

Yahudi gelenekte, bir ölüm olayının ardından yıkama işleminden önce ölünün vücut kılları tıraş edilmekte, tırnakları kesilmektedir. Sonra keten bir kefene sarılmakta ve defnedilmeye hazır hale getirilmektedir. Bu uygulama bağlamda ilk dönem Hristiyanları Yahudileri izlemişlerdir (Demirci, 1993, s. 353-354). Müslümanlarda da benzer bir anlayışın hâkim olduğu bilinmektedir.

⁸ Cenazenin yıkanması en sık rastlanan arındırma işlemidir. Yıkama işlemi dinsel törenlerin temel odağındadır. İlkel topluluklarda arındırma işlemleri üç düşünce etrafında belirginleşmiştir. Birincisi ölünün öbür dünyada fakir düşmemesi. Kişi eğer esirleri, hizmetkârları ve eşyalarıyla gömülürse fakirliği önlenir. İkincisi ölüm neticesinde ölünün karısının, yakınlarının ve eşyalarının pislendiğine olan inanç. Zira bu tabuya göre kim bunlara temas ederse pislenecektir. Ve sonuncusu ölü yaşayanları kıskanmaktadır. Kendisine ait bir eşyayı kullanan birini görürse onu öldüreceğine inanılır Detaylı bilgi için Bkz. (Acıpayamlı, 1962, s. 245-254). Aynı zamanda yıkama işlemi, İslam inancına göre, dünya hayatının ölü üzerinde bıraktığı manevi kirlerin arındırılmasıdır. Detaylı bilgi için Bkz. Cenaze Hizmetleri Rehberi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 2008.

Geçmişten günümüze ölüyü yıkama işleminde değişimler yaşanmıştır. Eskiden cenaze, evin avlusunda kapalı bir alanda yıkanırken gelinen noktada bu işlem, içinde sabit teneşir, şofben ve yıkama işlemi için gerekli araç gereçlerin bulunduğu karavan şeklindeki tekerlekli araçlarda yapılabilmektedir (Kazan, 2005, s. 1493-1522). Dolayısıyla yıkama işleminde dinsel, ahlaksal tutumlar ön plandadır. Türkiye’de cenazenin yıkanacağı yerin kapalı olmasına özen gösterilir. Ölüyü, yakın akraba veya bir imam hatip⁹ (İmam) yıkar. Ceset sabunlu ılık suyla iyice yıkanır. Yıkama işleminden sonra kurulanır, ardından kefenlenir. Sonra ölü eğer erkekse önce gömlek giydirilir, elleri iki yana bırakılır ve güzel bir koku sürülür. Kadınsa ilkin gömlek giydirilir sonra başörtüsüyle başı ve yüzü örtülür. Nihayetinde kefenlemede esas olan, bütün vücudu kaplayan herhangi bir örtünün olmasıdır (Şener, 1993, s. 354-357). Yerel Yönetimler, Mezarlık Yerlerinin İnşası ile Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmeliğe (2010, Madde 26) göre, “ölüm resmi hastanede gerçekleşmiş ise, ölüm belgesi alındıktan sonra cenaze, yakınlarının talebi halinde hastanenin görevli gassalları veya hastanece dışarıdan temin edilecek gassallar tarafından hastanenin gasilhanesinde yıkanır, kefenlenir ve tabutlanır.”

Yıkama sürecinde ilginç birtakım uygulamalar da göze çarpmaktadır. Örneğin Türkmen inanışlarına göre eğer ölü, güzel kokarsa melekler kabir sorularında kendisine yardımcı olmakta, aksi durumda yardımcı olmamaktadır. Bu inançtan ötürü ölümler, güzel kokulu sabunla yıkanmaktadır (Çakır, 2014, s. 211). Erzurum’da cenaze yıkanırken cenazenin etrafında şeytanın uzaklaştırılması inancına dayanan naftaline benzeyen bir koku salan ölü huncu yakılmaktadır (Bolçay, 2014, s. 111-118).

Demirci’nin (1993, s. 353-354) belirttiğine göre Grek-Roma’da ölen kişi yıkandıktan sonra yağlanır, sonra beyaz bir giysiyle yatağa yatırılır, daha sonra etrafında ağlama eylemini gerçekleştiren özel kişiler tarafından “Ağlama seremonisi” gerçekleştirilir.

Kefenleme işlemine gelince, eskiden kefenler evlerde bulundurulurken gelinen noktada “ölümün sembolik taşıyıcısı olan kefenler” evlerin dolaplarından çıkarılmıştır. Bu durum, modern dönemle birlikte insanların ölüm fikrinden uzaklaştıklarına dair göstergelerden biri olarak görülebilir (Ertit, 2022, s. 211-234). Geleneksel toplumlarda ölüm öncesi ve sonrasında kişiyle iletişim vardı. Bu iletişim dualar, rüyalar, kurban kesmeler ve yemek vermeler şeklinde işlerdi. Din ve inançlar bu bağlamda en sık

⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan imam hatipler kastedilmektedir. Bu araştırma sahasında söz konusu kişilere daha ziyade hoca denildiği tespit edilmiştir. Tercih edilen kullanım imam/imamlardır.

başvurulan kaynaklardı. Ancak modern dönemde sözü edilen davranışlarda bir sekülerleşme yaşanmıştır (Sağır, 2017, s. 74). Hatta Baudrillard'ın belirttiği gibi günümüzde benimsenen yaklaşım, ölümün normal karşılanmamasıdır. Ölmek akla getirilmemesi gereken anormal bir durum olarak nitelenmektedir (Baudrillard, 2021, s. 239).

2.2.1.4. Cenaze Töreni

Cenaze törenine katılmak aynı zamanda bir tür toplumsal benlik sunumudur. Kişi cenaze töreninde bulunmak suretiyle sosyal çevresine toplumsal olaylara karşı ilgili olduğu mesajını, imajını, bilgisini vermektedir. İnsanlar özellikle de tören alanında uzun süre bulunarak toplumsal olaylar karşısındaki duyarlılıklarını göstermektedirler.

TDK sözlüğünde (2023) cenaze töreni “Bir cenaze için mezara kadar yapılan dini tören, cenaze merasimi” şeklinde tanımlanmaktadır. Malinowski (2020, s. 46) cenaze törenlerinin neredeyse bütün dünyada şaşırtıcı bir benzerlik göstermekte olduğunu ifade eder. Onun tespitine göre ölüm gerçekleştiğinde bu durum herkesi ilgilendiren bir olay haline gelmektedir. Doğal olarak insanlar toplanmakta ve hemen bir görev paylaşımı meydana gelmektedir. Bazıları dini birtakım davranışlar sergilerken diğerleri ölüm sonrası hazırlıklara başlamaktadır

Frazer cenaze törenlerini, aynı zamanda ruhlara veda etmek ve onları öbür dünyaya yapacakları yolculuklarına başlayıp hayatta kalanların yaşamlarına devam etmelerine izin vermeleri için ikna etmek amacıyla yapılan şenlikler olarak tanımlamaktadır (Kellehear, 2012, s. 72). Ölümle birlikte ilkel veya uygar oluşlarına bakmaksızın insanlar acı çekerler ve sorunlu bir ruhsal karmaşa yaşarlar. Bu noktada din, kutsal cenaze ayinleriyle meydana getirdiği zihinsel birlik ile insanları kurtarır. Söz konusu ayinlerde hem ölü karşısındaki ahlaki davranışlar hem de ölümden sonra yaşamın devam ettiği fikri dile gelmektedir (Malinowski, 2020, s. 61).

Durkheim, cenaze törenleri üzerinden gruba ait değerlerin bireyden çok daha uzun süre yaşadığını ifade etmiştir. Ona göre bu törenler, kayıp yaşayan insanların değişen koşullara uyum göstermelerinde yardımcı olur (Giddens, 2000, s. 471). Durkheim’a göre doğum, erginliğe geçiş, evlilik ya da ölüm gibi törenler, genel olarak, toplumsal bütünleşmeye yardımcı olmaktadır. Ölüm ayinleri, yaşayan insanların rahat bırakılmasına, ayrıca güçlü duyguların düzenli bir biçimde ifade edilmesine, olası bir kargaşanın diğerlerinin toplumsal ve duygusal desteği ile kontrol altına alınmasına

yönelik bir yapının ya da planın geliştirilmesine izin vermektedir (Kellehear, 2012, s. 177).

Cenaze törenleri, toplumdan topluma hatta aynı toplum içinde dahi çeşitlilik veya farklılık göstermektedir. Durkheim'ın belirttiğine göre Avustralya'da cenaze ayinleri, cesede gösterilen ayinsel ilgi, onun gömülme tarzı vs. kabileden kabileye ve tek bir kabile içinde dahi yaşa, cinsiyete ve fertlerin sosyal statüsüne göre değişmektedir (Durkheim, 2011, 529). Friedrich'e göre Almanya'da cenaze işlemleri ölen kişinin inancı doğrultusunda şekillenmektedir. Bazı insanlar kendisi için cenaze töreni istemese de genel olarak taziyeler cenaze evinde, kilisede/ şapelde ve mezarlıkta gerçekleşmektedir (Ataman ve Barış, 2019, s. 93-112).

Cenaze ayinleri, toplum fertlerinin özellikle de akrabaların toplanmasına, maddi ve manevi desteklerin artmasını sağlamaktadır. Sağlanan destek ve gösterilen ilgi, ölü yakınlarında teselli ve rahatlama sağlamaktadır (Kellehear, 2012, s. 180- 181).

Thomas'a göre ölüm, getirdiği davranış tarzı, törenler ve inanışlar yüzünden sosyokültürel bir nitelik arz etmektedir. Bu kapsamda törenler, duyguların dışa vurulmasından; cenaze törenleri ise ölüm kaynaklı stresleri ortadan kaldırmaya dayalı kültürel formlardan meydana gelmiştir (Thomas, 2003, s. 237-253).

İslam inancında cenaze törenine katılmak şiddetle tavsiye edilen bir eylemdir. Bu anlayışa göre kayıptan etkilenen herkese başsağlığı dilenir (Al-Shboul ve Maros, 2013, s. 151-162). Dolayısıyla cenaze törenleri ile ölümün yol açtığı sosyal şok yumuşatılmaktadır (Kara, 2009, s. 170).

Malinowski cenaze törenlerini dini eylem olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu törenlerde insanı tehdit eden, krize sevk eden bu durumda, dine bir çağrı doğmaktadır. Zira insan, ölüme karşı inanç ve ayinle duyduğu avuntuyu başka hiçbir zaman duymamıştır (Malinowski, 2020, s. 60).

Ölüm olgusunda, aile kurumu için birinci derecede sosyal bir gerçekliği görebiliriz. Malinowski, ölü gömme törenlerinin aile ve toplum için sosyal önemini kuramsal olarak geçerli biçimde formüle etmiştir: Ona göre, ferдин ölümü grubu parçalamakla tehdit eder. Hatta bu durum, insanın kaçma içgüdüsünü harekete geçirir. Tam da bu noktada defin ayinleri, grubu ortak davranışa zorlayarak yeniden bütünleşmesini sağlar (Kehrer, 1998, s. 7-118). Dolayısıyla cenaze törenlerinin sosyolojik incelenmesinden anlaşılıyor ki bu törenler, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve dinamizmi yansıtmaktadır (Ersoy, 2002, s. 86-101)

Cenaze törenlerinin anlaşılması babında vurgulanması gereken bir başka husus da cenazenin teşhiridir. Birçok toplumda cenazenin teşhiri önemli ritüellerden biridir. Ölünün sosyal pozisyonu burada son derece önemlidir. Senegal’de ölü canlıymışçasına, giydirilmiş en güzel kıyafetleriyle gösterilir. Bu gösteride ölünün mesleğini sembolize eden aletler de sergilenir. Toplumda cenazenin teşhir zamanı da farklılık arz eder. Bu durum özellikle kişinin maddi durumuna göre değişebilir. Mesela Borneu-Dayak’ta¹⁰ bu süre bir ila altı yıl sürebilir. Teşhir eylemi, ölünün toplumda oynadığı rolün gösterilmesi ve ona duyulan saygının anlatılması bakımından fonksiyoneldir (Thomas, 2003, s. 237-253). Modern Batı’da cenazeler birtakım tıbbi ve kimyasal süreçlerden geçirildikten sonra bir gün bekletilir, sonrasında kıyafetleri giydirilir ve makyajlanırlar. Erkekler daha çok günün modası da gözetilerek siyah takım elbise; kadınlara ise yine siyah rengin ağırlıkta olduğu kıyafetler giydirilir. Öyle ki bu durum Sağır’ın ifadesiyle ölüm endüstrisi adı verilen sektörü doğurmuştur (Sağır 2017, s. 185; Ünal, 2011, s. 121-133). Ölünün, bütün mücevherleri, sahip olduğu bütün değerli eşyalarıyla süslenmesindeki amaç, servetin özünü ya da tinsel kısmını öbür dünyaya götürebilmektir (Malinowski, 2020, s. 165). Amerika ve Avrupa’da pek çok çalışma yapan Kanada doğumlu Goffman’a göre cenaze evinde naaşın sergilenmesi sırasında ölü, gösterinin merkezindedir ve genellikle tüm katılımcılar, ölüyle yakınlıklarını ve ona karşı duygularını ifade edecek bir pozisyonda konumlanırlar. Bu sırada ölü yakınları deneyimsizlik ve/veya üzüntüden dolayı pasif durumda oldukları için sahnede cenaze levazımatçısı¹¹ yer alır (Goffman, 2020, s. 103). Cenazeye çeşitli kıyafetlerin giydirilmesi, süslenmesi, makyajlanması Hristiyanları Müslümanlardan ayıran unsurlardan biridir. Müslümanlardaki yaygın anlayış doğumda nasıl dünyaya gelmişse ölümden de o şekilde uğurlamak şeklindedir.

2.2.1.5. Defin: Ölü Bedene İlişkin Uygulamalar

Gömme işlemleri sırasında ve sonrasında gerek Türkiye’de gerekse farklı toplumlarda farklı birtakım anlayış ve uygulamalar göze çarpmaktadır.

Farklı dönem ve kültürlerde ölü bedenine ilişkin çeşitli uygulamalar görmek mümkündür. “Ağaca, denize veya toprağa gömmek, mağaraya, yüksek bir yere koymak veya asmak, yakmak, kadavra olarak kullanmak, mahzenlerde, piramitlerde veya mezarlarda muhafaza etmek, külleri küpler halinde muhafaza etmek gibi...” Ek olarak son

¹⁰ Endonezya adalarında ve Malezya’da yaşayan bir topluluktur.

¹¹ Ölüyü gömmek için gerekli malzemeyi (kefen, sünger, sabun, gülsuyu, havlu, pamuk vb. gibi.) satan kişiye denir (TDK, Temmuz, 2024).

yıllarda özellikle Avrupa'da yaygınlaşmaya başlayan ekolojik gömü¹² uygulaması zikredilebilir (Kızılabdullah, 2019, s. 117-135).

Nüfusunun önemli bir kısmı Hristiyan olan Almanya'da gömmenin yanı sıra özel izinle gerçekleştiren birtakım cenaze törenleri de vardır. Cesedin krematoryum¹³larda yakılması ve topraktan bir kap (Urne) içinde küllerin saklanması, daha sonra bir şekilde bir ağaç köküne, denize, gökyüzüne serpilmesi, “alkali hidroliz ile cesedin çözülmesi ve sıvılaştırılması veya şoklanarak kompostlanması”¹⁴, isteğe bağlı bilimsel veya tıbbi saiklerle bağışlanması, mezar taşına herhangi bir ismin yazılmaması şeklinde çeşitli ölü gömme türlerine rastlamak mümkündür (Ataman ve Barış, 2019, s. 93-112).

Gömme işlemlerinde dinsel ve geleneksel âdet ve inanışlar belirgindir (Artun, 1998, s. 85-107). İnsan bedenlerinin gömülme durumu farklı toplumlarda çok farklı olsa da bunlardan en yaygın ve ortak olanı toprağa gömme şeklindedir. Zira toprak, geçiş ayinlerinde önemli bir role sahiptir. Tıpkı plasenta ve göbek bağının toprağa emanet edildiği gibi kişi öldüğünde bütün bedeni ona emanet edilmektedir (Thomas, 2003, s. 237-253).

Yahudiler, Orta Çağ'a kadar cenazelerini kaya kovuklarına bırakıyorlardı. Daha sonra mezarlara gömmeye başlamışlardır. Tabutun mezara konulup üzerine toprağın atıldığı sırada Tevrat'tan dualar okunur. Definden sonra orada bulunanlar mezar sorgusuna gelen meleklerin sesini duymamak için hızla mezarlığı terk ederler. Hristiyan cenaze törenlerine bakıldığında, burada, XI. yüzyıldan itibaren cenazenin taşınması sırasında çan çalma âdetinin benimsenmiş olduğu görülmektedir. Törenlerde yas tutanların yanı sıra diğer katılımcıların tamamı, siyah kıyafetler giymektedir. Tabut içindeki ceset kiliseye götürür, burada rahip tarafından son dua ve “son tövbe” işlemi yapılır. Sonrasında ceset tabut içinde mezarlığa götürülür, mezarlıkta, kutsal kitaptan parçalar okunur ve gömme işlemi gerçekleştirilir. Öte yandan bu gelenekte isteğe bağlı olarak ölüleri yakma uygulaması da mevcuttur (Demirci, 1993, s. 353-354).

Türklerde cesedin gömülmesi, yakılması ve mumyalanması en sık görülen defin işlemleridir (Alsan 2022, s. 179-196). Hâlihazırda bunlardan en yaygın olanı toprağa gömme şeklide olanıdır. Zira Türkiye'de defin işlemi, İslami geleneklere göre gerçekleşmektedir. Bu süreç ölünün yıkanması, kefenlenmesi, tabuta konması ve cenaze namazının kılınması sonrasında gerçekleştirilir (Ersoy, 2002, s. 86-101). Gömme işlemi

¹² Bu ifadeden kasıt, doğaya daha çabuk karışabilen gömü malzemeleridir.

¹³ Ceset yakma işleminin yapıldığı yer. Burada ceset çok yüksek sıcakta yakılmaktadır.

¹⁴ Doğal olarak defnedilme işlemine kompostlama denilmektedir. Müslümanlardaki yaygın gömme işlemi bu şekildedir.

sonrasında kabrin etrafı taşlarla çevrilir ve kümbet şekli verilir. Baş ve ayak kısmına birer tahta veya taş dikilir. En sonunda ise kabir üstüne su dökülür (Kazan, 2005, s. 1493-1522). İslam anlayışında gömme ile ilgili ilginç örneklerle de rastlamak mümkündür. Bunlardan biri ölümün gemide gerçekleşmesi halidir. Eğer kara parçası çok uzak ve cenazenin bozulma olasılığı yüksek ise ceset yıkanır, kefenlenir, cenaze namazı kılınır ve sağ tarafı üzerine kıbleye karşı denize bırakılır (Fırat, 2013, s. 308).

Hinduizm'in başlangıç dönemlerinde ölümler özel bir törenle gömülmekteyken günümüzde neredeyse bütün Hindular ölümlerini yakmaktadır. Ölümü takiben cesedin tırnakları ve saçları kesilmekte; temiz bir elbise giydirilip etrafında ateş yakılmaktadır. Bu sırada dindaşlar tarafından dualar okunmakta, daha sonra ceset bir odun yığını üzerine yatırılarak yakılmaktadır. Yakma işleminden sonra kalan kemikler toplanıp saklanmaktadır. Öte yandan Budizm'de ölü yakma geleneğinin yanında gömme geleneği de benimsemiştir. Bu inançta üç ya da yedi gün içinde ölü için törenler yapılmaktadır. Anlatılara göre Buda yakılmıştır. Budizm'den önce Çin'de ve Japonya'da cenaze tabut içinde defnedilirken Budizm'den sonra yakılmaya başlanmıştır. Günümüz Budistlerinde hem yakma hem de gömme eylemlerini görmek mümkündür (Demirci, 1993, s. 353-354).

Alan yazın, ölü gömme zamanı açısından da pek çok farklı uygulamanın olduğunu göstermektedir. Bu durum, dünyada olduğu gibi ülkemiz içinde de çeşitli pratiklerle karşılık bulmaktadır.

Batman'da ölünün incinmemesi için bir an önce gömülmesi gerektiğine inanılır. Dolayısıyla gece dahi olsa gömme işlemi gerçekleştirilmektedir. Öte yandan ülkemiz dışında mesela Makedonya'da ölünün gece saatlerinde gömülmesi uygun görülmemektedir (Ertan, 2012, s. 949-962). Kars'ta cenazeler en kısa zamanda toprağa verilmeye çalışılmaktadır. Kişi sabah saatlerinde ölmüşse öğlen vaktinde, öğleden sonra ölmüşse akşam vaktinde toprağa verilir. Akşam saatlerinden sonra biri öldüyse ertesi gün sabah saatlerine bırakılır. Ertesi güne erteleme istisnalarından biri de uzak şehirlerden gelecek olan yakınların cenazeye yetişmesini sağlamaktır (Gökşen, 2011, s. 181).

Cesedin mezarındaki pozisyonu bakımından da toplumdan topluma farklı uygulamalar mevcuttur: Oturur vaziyette, karın üstü, arkaya veya öne eğilmiş olarak, cenin pozisyonunda, ayakta vs. gibi. Gömme olayının vücut düzeninde de farklılıklar görülmektedir. Hristiyanlarda ölünün yüzü Kudüs'e; Müslümanlarda ise Mekke'ye dönük olacak şekilde gömülmektedir (Thomas, 2003, s. 237-253).

Gömme işlemi esnasında, cesedin üzerine toprak atılmasıyla beraber, neredeyse Türkiye'nin her yerinde Yasin Suresi okunmaya başlanır. Arıcı ve Albayrak'ın (2007, s. 33-44) belirttiğine göre Elazığ'da defin işleminden sonra ölü yakınlarına taziyeler sunulur. Bu süreçte aynı zamanda taziye yeri öğrenilir. Ölü'nün yakınları ve akrabaları taziye yerinde bulunurlar. Definden sonraki üç gün taziyeye oturulur. Bu uygulama zorunlu hallerde dördüncü, beşinci günlere de sarkabilir. Taziye için belirlenmiş günlerden sonra da taziye için gelenler olur. Kadınlarda taziye süresi daha uzundur. Kadınlar, kırk gün kendi aralarında taziyeleri kabul ederler. Taziye gelenler, Fatiha suresini okurlar.

Kars'ın bazı köylerinde gömme işleminden sonra cenaze evine gidilir, ölü yakınlarına başsağlığında bulunulur, Fatiha okunur, yemek yenir ve ayrılma gerçekleşir. Bazı köylerinde ise ölü evinin taziye gelenlere yemek verebilmesi için, ölü yakınlarına kapalı zarf içinde yardım toplanır (Gökşen, 2011, s. 184).

Batman'da da defin işlemlerini müteakip taziye işlemleri başlar. Cenaze evinin yanında ya da yakınında bir taziye çadırı kurulur. Taziye gelen erkekler taziye çadırını tercih ederken, kadınlar evi tercih ederler. Taziye çadırına giren her şahıs veya grupta birlikte Fatiha okur. Taziye yerinden ayrılma durumunda da aynı uygulama gerçekleşir. Okunan Fatihalar öncelikle ölü'nün ruhuna ve geçmişlerin ruhuna hediye edilir (Ertan, 2012, s. 949-962).

Makedonya'da defin işlemlerinden sonra ölü yakınları teselli edilir, taziyeler kabul edilir. İsteğe bağlı olarak Kuran ve Mevlit okutulur (Ertan, 2012, s. 949-962). Özbekistan'da ölü defnedildikten sonra taziye evine gelinir ve yedisi ilan edilir. Cenazeye katılanlar için hazırlanan yemeğe yas yemeği denir. Bu yemek, komşular tarafından yapılır/ karşılanır (Açık, 2004, s. 142-148).

Burdur'da defin töreninden sonra taziyeye gidilir. Ölü yakınları, dostları ve komşuları tarafından ölü evine, adına “eza”, “taze”, “taziye yemeği” denilen çeşitli yemekler getirilir. Böylece yas evi, yemek pişirme telaşından kurtarılmış olur (Kazan, 2005, s. 1493-1522).

2.2.1.6. Yas Olgusu

Yas olgusu, yakını/yakınlarını kaybeden insanların öfkelerini, sinir krizlerini, boşluk hislerini, acılı/matemli hallerini sembolize etmektedir. TDK sözlüğünde yas, “ölüm veya felaketten doğan acı”, “matem” olarak tanımlanmaktadır. Alan yazında da

benzer pek çok tanım görmek mümkündür. Bunlardan biri yas olgusunu “...ayrılık acısının hissettirdiği kaygıyla, ağlama ve dövünmelerin yanında, ortaya konan birtakım ritüeller ve bu durum karşısında söylenen sözler” (Hacıgökmen, 2014, s. 394) şeklindedir.

Yas sürecinde, eş dost, konu komşular tarafından cenaze sahipleri ziyaret edilir, teselli edici ve avutucu birtakım sözler ifade edilir, acılar paylaşılır (Ersoy, 2002, s. 86-101). Durkheim, Avustralya'daki gözlemlerinden hareketle yas olayını özetle şu şekilde ifade etmektedir. Gerçek yas törenleri, her yerde aynı konuyu tekrarlar; ağlama ile sessizlik bozulur, ardından saç ya da sakalı kesme ve başı kıl, kül vs. ile kaplamaya dair aynı yükümlülükler baş gösterir. Farklılıklar, sadece detaylarda kalır (Durkheim, 2011, 529).

Mısır'da kocası Osiris'i kaybeden bu yüzden de üzüntü ve keder içinde olan İsis, hiç yılmadan ülkesinin dört bir yanında kocasını aramış ve şöyle feryat etmiştir: “Evine dön... Seni görmüyorum; ama yüreğim seni özlüyor, gözlerim seni arzuluyor. Seni sevene, seni seven kadına dön, kutsal varlık. Kız kardeşine dön, eşine dön, eşine; yüreğin hâlâ çarparken. Karına dön. Seni çağırıyorum ve ağlayışım cennetten duyulana kadar ağlayacağım...” (Canetti, 2006, s. 155).

Freud'a göre “Yas tutmak, ölüyle zihnen uğraşmayı, onun anısını saklamayı ve onu olabildiğince uzun süre anımsamayı gerektirir.” (Freud, 2016, s. 73). Hayatta kalanlar, yas ile sevdikleri yakınlarına ulaşırlar ancak paradoksal olarak ölülerin kendilerini incitecek vücutsuz ruhlar olarak geri dönmelerini istemezler (Kellehear, 2012, s. 53).

Malinowski, Kiriwina yerlileri özelinde ölüm sonrasında yaşananları şu şekilde betimlemiştir: Ölüm geride kalan topluluğu etkiler. İnsanlar cesede yoğunlaşır. Ağlama, yas tutma gibi yükümlülükler yerine getirilir ve bir dizi tören yapılır (Malinowski, 2020, s. 163). Benzer bir şekilde yasın bir yükümlülük olduğunu Durkheim de vurgulamaktadır. Ona göre yas, kayıp nedeniyle yaşanan özel bir duyarlılık hali değil, grubun dayattığı bir yükümlülüktür. Öyle ki bir insan, ölen biri için değil, feryat etme eylemi bir yükümlülük olduğu için ağlar, feryat eder. Bu eylem, geleneğe saygının bir gereği olan ayinsel bir tutumdur ve çoğunlukla bireylerin duygusal yönünden azadedir. Yas tutma zorunluluğu nereden gelmektedir sorusuna, etnologlar ve sosyologlar genel olarak yerlilerin cevaplarıyla yetinmişlerdir. Yerliler, ölü adamın yas tutulmasını istediğini, onun acı karşısındaki bu haklı isteği reddedilecek olursa hakarete uğramış olacağını ve onun bu kızgınlığını engellemenin tek yolunun isteklerini yerine getirmek

olduğunu söylemişlerdir. Durkheim sözlerini şu minvalde devam ettirir: Eğer toplum, üye sayısını azaltan darbeler karşısında ilgisiz, tepkisiz kalırsa bu durum, kendi kendini reddetme anlamına gelecektir. Aile bağlamında üyelerden biri için yas tutmamanın anlamı, manevi birliği ve bütünlüğü kaybetmek, bunlardan vazgeçmek ve kendi varlığını reddetmek demektir (Durkheim, 2011, s. 536- 539).

Yaslı bireylerin ölümden sonraki hayata olan inançları, kayba uyum noktasında önemli bir işlev görmektedir. Neimeyer ve Burke (2011, s. 145-164) ölümden sonraki hayatta buluşabilme ihtimalinin Afro-Amerikalılar için ölümü hafifletici manevi bir nitelik arz ettiğini ancak trajik bir ölüm olayı söz konusu olduğunda, bunun, yaslı bireylerde akut ayrılık sıkıntısı, rol karışıklığı ve kaybı kabullenememe gibi problemlere neden olabildiğini ortaya koymuştur.

Günümüz modern Batı toplumlarında yas olgusu noktasında kimi aileler geleneklerini yaşatmaya çalışsa da genel manada toplumsal alandan koparılıp bireysel bir alana itilmiş durumdadır (Yelboğa, 2024, 323-344).

2.2.1.6.1. Yasın Sembolik Göstergeleri

Yasta olma hali toplumdaki topluma hatta aynı toplum içinde dahi farklı yansımalarla karşımıza çıkmaktadır. Pek çok toplumda yaslı insanlar, yasta olduklarını çeşitli sembollerle dışa vurmaktadır. Bu semboller ağlamalarda, giyilen kıyafetin renginde, bayrağın konumunda, yakılan ağıtlarda, ziynet eşyalarının saklanması, kıyafetlerin özensiz giyilmesinde kendini göstermektedir.

Ölümün renklerle ilişkiselliği vardır. Bu renklerin başında “kara” veya “siyah” gelmektedir. Cenazelerde kıyafetler siyahtır. Ölüm olayında “kara haber tez duyulur.” ifadesi kullanılır. Dolayısıyla anlam olarak “kara” sözcüğü, acıyı, derdi, tasayı ve yası çağrıştırmaktadır (Sağır, 2017, s. 161).

Zamana ve olaya bağlı olarak insan kıyafetleri kökten değişebilir ancak erkek ve kadına özgü varyasyonlar korunur. Formal ve informal bağlamlar, yas süreçleriyle düğün, şenlik gibi neşeli zamanlar arası ayırımlar açısından da sözü edilen durum geçerlidir (Bauman, 2018’a, s. 192).

Bauman giysileri, başlıca simgesel araçlardan biri (2018, s. 84) şeklinde ifade etmektedir. Türk dünyası bu konuda zengin örnekler sunmaktadır.

Özbekistan’da bir zamana kadar ölünün kadın akrabaları yas kıyafeti babında siyahı tercih eder ve oldukça sade giyinirlerdi. Takı takmaz, koku sürmezlerdi. Günümüz

Uygur Türkleri tarafından da taziye gelenlerin süslü elbiseler giymeleri hoş karşılamaz ancak yas sürecinde siyah renkli kıyafetler değil de kefeni çağrıştırdığı ve öleni ak âleme gönderme inancından ötürü beyaz yazmalar ve kıyafetler tercih edilmektedir (Açık, 2004, s. 142-148; Ertan, 2012, s. 949-962).

Kıyafetleri ters giymek de yas işaretlerinden biri kabul edilmektedir. Kırgız ve Kazakların bazı boylarında kadınların, ölümle birlikte elbiselerini ters giydikleri ve ağıt yakarak ağladıkları gözlemlenmiştir (İnan, 2020, s. 201).

Doğu Anadolu Bölgesi'nde siyah kıyafetler (karalar bağlama) yası sembolize etmektedir. Yastan çıkmanın göstergesi ise sözü edilen giysilerin yerine başka renk elbise giymektir (Kalafat 1990, s. 114). Kars'ın bazı köylerinde kişinin yaşlı olduğu, kılık kıyafetinden anlaşılmaktadır. Kadınlar siyah başörtüsü takarlar. Yaşlı, siyah kıyafet giydiği gibi sakalını kesmez, saçını tıraş etmez ancak Akyaka, Esenyayla gibi bazı köylerinde saç sakala pek dikkat edilmez, tıraş olmak isteyenler olabilmektedir. Yas sürecinde televizyon açılmaz, eğlenilmez. Bu sürece bir düğün planlanmışsa düğün yapacak kişi yaşlı ev sakinlerinden izin ister. Yaşlı aile de genel olarak düğünün yapılmasına müsaade eder (Gökşen, 2011, s. 185).

Abuzar'ın belirttiğine göre Şanlıurfa'da yas sürecinde olan insanlar renkli elbiseler giymez, renkli başörtüsü takmazlar. Daha ziyade siyah kıyafetler tercih ederler. Cenaze yerine taziye vermek amacıyla gelen kadınlar da ziynetlerini göstermezler (Abuzar, 2010, s. 259-274).

Türkiye'de genel olarak ölü yakınları, acılarını, "Açık renkli elbise giymeme, fazla yememe, eğlenmeme, radyo ve televizyon gibi araçları kullanmama, sakal tıraşı olmama, düğünlere katılmama" şeklinde göstermektedir (Ersoy, 2002, s. 86-101).

2.2.1.6.2. Yas Olgusunda Süre

Yas tutma eylemi, genel olarak bir süre sonra nihayete ermektedir. Ancak toplumsal pratikte süreye bağlı olmayan birtakım yaslar da vardır. Ülkemiz özelinde Atatürk'ün ölüm yıldönümü ile komşumuz İran özelinde Hz. Hüseyin'in öldürülme yıldönümü bu konudaki istisnai örneklerdir. Bunlardan birincisi seküler bir nitelik arz ederken ikincisi dinsel bir niteliktedir.

Ülkemizde her yıl Modern Türkiye'nin Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk için 10 Kasım'da anma günü etkinlikleri yapılmaktadır. Bahse konu etkinliklerde özellikle Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı tüm okul ve kurumlarda günün anlam ve önemine dair

programlar düzenlenir. Törenlerde Atatürk'ün resminin olduğu siyah bir kurdele ceketlere, gömleklere iliştilir. Çelenk sunma töreninde bayraklar yarıya indirilir, iki dakikalık saygı duruşuyla birlikte sirenler çalınır. Sonrasında yapılan anma programlarında Atatürk şükranla, rahmetle anılır, yapıp ettikleri dile getirilir, hatırlanır. Ayrıca gerek resmi gerekse sivil insanlar sosyal medya hesaplarında Atatürk'ü yad ederler. Böylece Atatürk'ün bıraktığı anlayış yeniden üretilir.

Connerton'a (2019, s. 106) göre, anma törenleri, biçimcilik ve uygulamısalılık özelliklerine sahiptir. Böyle bir özelliğe sahip olmalarından dolayı da öteki törenlerle benzerlik gösterir. Bu törenlerin bellek destekleyici araçlar olarak işlev görebilmeleri, büyük ölçüde böyle bir niteliğe sahip olmalarına borçludur. Diğer yandan anma törenleri, açık biçimde prototip (ilk örnek) niteliği taşıyan kişilerle ve olaylarla ilgili olmaları olgusuna dayanarak ister tarihsel ister mitolojik türden olsunlar, tüm öteki törenlerden ayırt edilebilirler ve bu sayede özgün bir nitelik taşırlar. Anma törenleri bu özelliklerinden ötürü törensel yeniden canlandırma olarak betimlenebilir.

Dinsel anma törenlerine ise İslam dünyasında her yıl icra edilen Şiilerin Muharrem ayı faaliyetleri; Hristiyan dünyasında ise Katoliklerin komünyon faaliyetleri örnek verilebilir.

Şiiler tarafından icra edilen Muharrem ayı törenleri ile soyları Hz. Peygamberin ailesinden olan Hz. Hüseyin'in ve beraberindekilerin Kerbela'da yaşadıkları yeniden canlandırır. Şiiler, bahse konu olayın anma törenini her yıl Muharrem ayında yaparlar. Hz. Hüseyin'in yaşadığı olay temsili olarak yeniden yaşatılır, ölüm sonrasında yas tutulur. İlk dokuz günde törene katılan insanlar siyah veya gri kıyafetler giyinirler. Törende rol alanlar, uzun gömlekleri ve açık bağırlarıyla sahnede yer alırlar. Bu gruplar, kendilerini kılıçlarla zincirlerle yaralarlar. Böylece kendileri üzerinden temsili olarak Hz. Hüseyin'in acısını paylaşırlar. Onuncu günde bir cenaze alayı düzenlenir ve bu tören, büyük bir geçitle doruğa çıkar. Törende her iki yanında sancak taşıyan adamların bulunduğu Hz. Hüseyin'in temsili tabutu, sekiz kişi tarafından taşınır. Tabutun arkasında kan revan içinde olan altmış kişi savaş şarkısı seslendirerek yürür. Arkalarında, başkaları da törene eşlik eder. Bu noktada Katolik komünyon törenlerinin daha sakın bir şekilde icra edildiğini belirtmek gerekir. Ama onda da her şey törenin kutsal eylem olması olgusu çevresinde döner. Dolayısıyla söz konusu eylemler, katılım aracılığıyla inancın taşınmasını sağlamaktadır (Connerton, 2019, s. 119-120).

Ülkemizde olduğu gibi dünyanın pek çok geleneğinde anma törenleri ve yas reaksiyonları birçok faktöre bağlı olarak farklılık ve çeşitlilik arz etmektedir. Mc Neil'in

belirttiği gibi “umutsuzluk, depresyon ve kederin” kültürel anlamda farklı tezahürleri olmaktadır. Bahse konu duygular kimi toplumlarda pek çok semptoma yol açarak etkisini uzun bir süre devam ettirirken kimi toplumlarda ise bu durum daha kısa sürmektedir. Dolayısıyla yas tepkileri kaybedilenin yakınlığına, kim olduğuna, ölüm biçimine ve yaşına bağlı olarak değişiklik arz etmektedir (Ataman ve Barış 2019, s. 93-112). Nitekim Avşarlarda “Yaşlı bir kimsenin ölümü, daha genç birisinin ölümüne nazaran daha sakin karşılanmakta ve taziye süreci o şekilde sürmektedir. Özellikle ölüm döşeginde olan, uzun süre yatağa bağlı olarak yaşayan ya da yaşı çok fazla ilerlemiş kimselerin ölümü, beklenen bir ölüm olarak daha sükûnetle ve anlayışla karşılanabilmektedir.” (Dikici ve Büyükdoğan, 2020, s. 49-67)

Şiva sürecinde yasta olan bir Yahudi’nin, ölüm itibariyle yedi gün boyunca evden ayrılması, başka birini selamlaması, deri ayakkabı veya herhangi bir yeni giysi giymesi, yıkanması, makyaj yapması, tıraş olması veya saç kesmesi yasaktır. Bu süreçte yaşlı kişi bir sandalyeye veya kanepeye değil, yere veya alçak bir tabureye oturmaktadır. Bunlara ek olarak yaşlı kişi on iki ay boyunca bayram faaliyetine katılmaktan kaçınılmalıdır (Cohen, 2002).

İslam anlayışı ise üç günden fazla yas tutmayı uygun görmemektedir ancak kadının kocası için iddet¹⁵ boyunca yas tutması istisna tutulmuştur (Fırat, 2013, s. 300). Türkiye’de İslam inancını paylaşan insanlar, ölüm sonrası gelenekler itibariyle önemli ölçüde örtüşmektedirler (Ertan, 2012, s. 949-962). Ancak bahse konu örtüşme, yas süresi için geçerli değildir. Evet, yas süreci ölümle başlamakta ancak bitişi bölgeden bölgeye, aileden aileye hatta bireyden bireye farklılık arz edebildiği için muğlak kalmaktadır.

Özbekistan’da yas süreci, ölümle birlikte başlamaktadır. Bu süreçte kadın ve erkekler tarafından bazı rutinlere ara verilse de kadınlar erkeklerden daha uzun süre yas tutmaktadır. Ölenin genç olması durumunda eğlence, düğün gibi toplumsal nitelikli etkinlikler bir yıl kadar ertelenebilmektedir (Açık, 2004, s. 142-148).

Günümüz Uygur Türklerinde eşini kaybeden kadın bir yıl yas tutmaktadır ve bu süreçte evlenmesi söz konusu olmamaktadır. Yaşlı kadın çok elzem değilse ilk 40 gün boyunca evden dışarı çıkmamaktadır. 40 günden sonra, akrabaları ayrı ayrı yaşlı kadını evlerine davet ederler, birlikte yemek yenir. Bu eylemin nedeni yaşlının hayata tekrar uyum sağlamasına yardımcı olmaktır (Ertan, 2012, s. 949-962).

¹⁵Sözlükte “saymak, sayılan şeyin miktarı, adet anlamına gelen iddet kelimesi, İslâm hukukunda, evliliğin herhangi bir sebeple sona ermesi durumunda kadının, yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eder.” Bu süre 4 ay 10 gün kadardır. Bkz. H. İbrahim Acar, "iddet", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/iddet> (24.12.2022).

Türkmenlerde genel olarak yakın akrabalar için yas tutma süresi bir yıldır. Bunda bir yıl içerisinde cesedin tamamen çürüyüp sadece kemiklerin kaldığı inancı etkilidir (Çakır, 2014, s. 205-227). Kazaklarda da yas süresi bir yıl devam etmekte ve bu âdete bütün akrabalar uymaktadırlar. Ölüm nedeniyle Kazak kadınları, yüzlerini tırnaklarıyla yırtarlar ve saçlarını yolarak ağıt yakarlar (İnan, 2020, s. 198). Kırgızlarda bölgeden bölgeye farklılık arz etse de yas süresi ölünün gömülmesinden başlayıp ölü aşına kadar devam etmektedir. Kocasını ölen kadınlar bir yıl kadar kara kıyafetler giyerek yas tutarlar. Bu sürede renkli kıyafetler giymez, makyaj yapmaz, topluma çıkmazlar. Dışarı çıkmak zorunlu hal olduğunda başlarını öne eğerek dışarı çıkarlar (Dıykanbayeva, 2009, s. 89-97).

Türkiye’de genel olarak ölümle birlikte yas süreci başlamaktadır. Kırsalda yas bir yıl ya da daha uzun bir süre alırken, şehirlerde devlet memuru statüsündeki insanlar ve özellikle işlerde çalışanlar itibarıyla bu durum daha kısa sürmektedir (Ersoy, 2002, s. 86-101). Tekirdağ’da yas süresini dinsel, geleneksel ve toplumsal etmenler belirlemektedir. Bahsi geçen süre, ölümün sıralı olup olmamasına ve taziye gelenlere göre belirlenmektedir. Zira başsağılığına geldiği sürece ölünün yakınları için yas süreci devam etmektedir (Artun, 1998, s. 85-107).

Türkiye’de Aleviler ile Sünniler ölümüne tepki noktasında benzeşmektedir. Aşağıdaki pasaj bu durumu resmetmektedir. Bir yakını kaybeden Alevi vatandaşlar tarafından tıpkı Sünnilerde olduğu gibi dünyevi birçok faaliyete ara verilmektedir. Ölüm sonrasında belli bir süre işe gidilmemekte, çarşıya çıkılmamakta, saç sakal kesilmemektedir. Yanı sıra radyo, televizyon izlenmemektedir. Yas süresi, ölenin yaşına ve ölüm şekline göre değişse de bu sürede eğlenceden uzak durulmakta, yeni giysiler giyilmemekte, siyah giysiler tercih edilmektedir. Bu süreçte birtakım hayır işleri yapılmaktadır. Örneğin 40 gün boyunca lokma yapılıp dağıtılmaktadır. Muğla Alevi Türkmenlerinde yas, yoğun olarak ilk 40 günde yaşanmaktadır (Yıldız, 2007, s. 93-112; Büyükokutan, 2007, s. 63-86). Benzer bir şekilde Erzurum’da da ölümle birlikte televizyon ve radyo gibi dünyevi birçok faaliyet terk edilmektedir (Bolçay, 2014, s. 111-118).

Elâzığ ve Diyarbakır çevresinde ölünün ardından 40 gün yas tutulmaktadır. Ölü için daha çok kadınlar ağlamaktadır. Yas, Van’ın Karahan köyünde aylarca sürmektedir. Bu süreçte erkekler sakallarını kesmezler; kadınlar ise başlarına kara yazma bağlar ve elbiselerini ters giyerler. Malatya Darende’de ölümden sonraki ilk 40 gün içinde erkekler tıraş olmamaktadır (Kalafat 1990, s. 112-115).

Kars ve çevresinde yas süresi, ölenin yaşına göre farklılık göstermektedir. Yaşlılar için bir hafta kadar, gençler için 40 gün, hatta daha fazla bir süre yas tutulabilmektedir (Gökşen, 2011, s. 185). Muş'ta yas haftalarca sürmektedir (Kalafat 1990, s. 114). Bu durum, Batman'da genelde 3 ila 7 gün sürmektedir. Ancak ailenin nüfuzuna bağlı olarak bu süre, bir aya kadar da uzayabilmektedir (Ertan, 2012, s. 949-962). Burdur'da yas süresi ölü burnunun o gün düşeceğine dair inançtan dolayı 52 gün sürmektedir. Bahsi geçen günde ölü burnunun kolay düşmesi için yemek verilmekte ve dualar edilmektedir (Kazan, 2005, s. 1493-1522).

Son olarak taziye geleneğinin şekillenmesinde dâhil olunan kültürün belirgin bir etkisi olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Ertan'dan (2012, s. 949-962) alıntıyla örneklemek gerekirse Batman'a göç eden bir Arap kadın, yıllar sonra kocasını yitirdiğinde Arap geleneğindeki gibi bir yıl değil, Türk geleneğine uygun bir süre yas tutmuştur.

Anlaşılan yas süresini ölünün yaşı, toplumsal statüsü, dinsel mensubiyeti, ölüme neden olan olaylar gibi pek çok faktör belirlemektedir. Dolayısıyla yas süresi değişkenlik göstermektedir.

2.2.1.6.3. Yastan Çıkış

Öncesinde normal akışında olan hayat, bir ölüm olayıyla birlikte sekteye uğramaktadır. Bu süreçte ölü yakınları tarafından pek çok rutine ara verilmektedir. Bu durum giyilen kıyafetlerden tutun konuşmalarda seçilen ifadelere kadar geniş bir alanda kendini göstermektedir. Ancak bu vaziyet ömür boyu sürmemekte, bir noktadan sonra hayat normal akışına dönmektedir. Zira hayat devam etmektedir. Devam eden hayatın da birtakım gereklilikleri vardır. Bu yüzden toplum, rutini bozulan üyelerini yeniden toplumsal hayata dâhil etmeye çalışır. Ülkemizde bahse konu dâhil olma yöntemi farklı yörelerde pek çok farklı uygulamalarla görünürlük arz etmektedir.

Van'da ölümden bir süre sonra köyün ileri gelenlerinden biri ölü yakınlarını yemeye çağırır. Yemek öncesinde erkekler tıraş olur, kadın ve kızlar ters giymiş oldukları kıyafetlerini düzeltirler. Kara yazmalar yerine, renkli yazmaları bağlarlar. Erzincan yöresinde yasta olan evin kadın ve kızları yedinci günde hamama çağrılır. Birlikte yıkanır. Bitlis'te ise yasın yedinci gününde, yaşlı aile erkekleri komşular tarafından tıraşa götürülür, böylece yastan çıkmış olur. Erzurum'da ölünün yedinci gününde helva yapılır, yemek verilir ve yas kaldırılmış olur. Yas kaldırma eylemiyle, üzüntülerin

sonsuzu kadar devam etmemesi gerektiği, hayatın sürdüğü vurgulanır (Kalafat 1990, s. 113-116; Bolçay, 2014, s. 111-118).

2.2.1.6.4. Kara Bayram veya Yas Bayramı

Ülkemizde yaygın olan bir diğer gelenek de ölümden sonraki ilk dini bayramın (Ramazan veya Kurban), Kara Bayram olarak adlandırılmasıdır. Bahsi geçen uygulamayı Elazığ ve Erzurum illerinde görmek mümkündür. Bu bayramda ölü yakınları evden dışarı çıkıp başkaları ile bayramlaşmazlar. Zira ev ortamına ölünün ilk günündeki gibi acılar hâkimdir. Evde yas vardır. Sözü edilen günde ölü yakınları bayram havasında değildirler, kılık kıyafet itibarıyla koyu renkli kıyafetler giymeyi tercih ederler. Konu komşu ve akrabalar ölü yakınının evine taziye için gelir, taziyede bulunurlar. Eve gelenlere şeker veya tatlı türünden yiyecek ve içecekler ikram edilmez, daha ziyade çay veya acı kahve ikramı yapılır. Kara bayramda yakınların, akrabaların taziye için gelmeleri beklenir. Gelmeyenler yadırganır. Son tahlilde Türkiye’de bazı yörelerde ölümden sonraki ilk bayram Kara Bayram veya “Yas bayramı” olarak nitelendirilmektedir. Bahse konu günde, ölüm yeni meydana gelmiş gibi bir durum yaşanır (Ersoy,2002, s. 86-101; Arıcı ve Albayrak, 2007, s. 33-44; Bolçay, 2014, s. 111-118; Çağrı, 2011, s. 202-203).

2.2.1.7. Ağıt Olgusu

İnsanlar, sahip oldukları, değerli gördüklerini yitirdiklerinde bunu bir şekilde dışa vurma, paylaşma ihtiyacı duymaktadır. Eğer yitirilen insansa buna yönelik tepkiler, ağıt yakma şeklinde de verilebilmektedir.

Ağıt, ölüm karşısındaki ortak acıların, kederlerin edebi dille ifade edilmesidir. Farklı kültürlerde değişik isimlerle ifade edilse de ağıtlar, tarih boyunca ortak acıları dışa vurmuştur (Özbolet ve Kartopu, 2012, s. 1959-1972). Ağıtın İslamiyet öncesi Türk edebiyatında karşılığı “Sagu”, divan edebiyatında karşılığı “Mersiye”dir. Ağıtların ritmik, ezgili söyleyişinden dolayı duygular, daha rahat ifade edilir ve kalıcı olur (Ok, 2014, s. 67-77).

Türk kültüründe “Sözlü geleneğin bir parçası olarak karşımıza çıkan ağıt, bir ölüm üzerine belli bir geleneğe uygun biçimde söylenen çeşitli söz gruplarından oluşmaktadır.” (Başdin, 2017, s. 175-190). Ağıt, yas törenlerinde acıyı azaltma şekillerinden biridir. Ölüm sonrasında söylenen türküler ağıt olarak kabul edilmektedir. Ağıtta ritim, müzik ve ezgi birlikteliği vardır. Yas kaynaklı ağıtlarda ortak tema ölene övgü, onun için

kederlenmedir (Artun, 2005, s. 8-34).

Literatürde ve sosyal pratikte çok çeşitli temaları işleyen ağıtlarla karşılaşmak mümkün olsa da bu çalışma kapsamına ölüm, ayrılık, kayıp ve acı temalarının hâkim olduğu ağıtlar alınmıştır. Aşağıda Artun'un (2005, s. 8-34), Güliden Leba'dan derlediği ölüm temalı Osmaniye ağıtlarından bir örnek verilmiştir.

Bekir kardaş asker olmuş
Gider deniz adasından
Uşağı Hicaz'a düşür
Otur kalem odasından
Bekir kardaş asker olmuş
Beyti şerif beyti türbe
Uşağı Hicaz'a düşür
Hangi yana düşsen kible

Alan yazında ağıt yakma eyleminin daha ziyade, mekanik dayanışmanın olduğu cemaatçi yapılarda ortaya çıktığı aktarılmaktadır. Bilindiği üzere bahsi geçen yapılarda birincil grup ilişkiler, toplumsal bütünlük, kolektif bilinç hâkimdir. Kötü olayların ve çaresizliğin yaşandığı durumlarda İbn Haldun'un asabiye olarak ifade ettiği bir dayanışma hali yaşanır. Kişilerarası dayanışma Durkheim'in ifade ettiği biçimde kolektif bilincin oluşmasını sağlar. Dolayısıyla ağıt olayı ile toplumda İbn Haldun'un asabiye, Durkheim'in kolektif bilinç ve mekanik dayanışma olarak ifade ettiği durum meydana gelmektedir (Ok, 2014, s. 67-77).

İnsanlar, arkasında ağıt yaktıkları kimseyi tanır. Ağıt yakan gruba katılmadaki kriter, ölüyü tanımak, ona yakın olmaktır. Ölene yakınlık bağına bağlı olarak acılar da artmaktadır. En iyi ağıdı ölüyü en iyi tanıyan yakmaktadır. Bu bağlamda ağıdın kraliçesi öleni karnında taşımış olan anne olmaktadır (Canetti, 2019, s. 126).

İslam'dan önceki Türklerde temelinde Şamanizm'in olduğu bir uygulama vardı. Bir ölüm olayı sonrasında ölü ruhunun insan ve hayvanlarına vereceği zararlardan korunmak için ağıtçılar tarafından ağıtlar yakılırdı (Hacıgökmen, 2014, s. 394).

Ağıt yakma eylemi, ölünün uzaklaştırılması ile sona ermektedir. Diğer bir ifadeyle insanlar, ölüden kendilerine gelebilecek tehlikelere karşı, kendilerini emniyette hissettiklerinde, topluluğun korkusu azalır ve üyeleri dağılır. Ancak ölüyle ilişkiler burada bitmez. Ölünün aslında farklı bir yerde yaşamaya devam ettiği, geride kalanlara

yardım etmesi ve tavsiyelerde bulunması için geri çağırılabilirliği düşünülür (Canetti, 2019, s. 137).

2.2.2. Ölüm Sonrası Yemek Verme Anlayışının Kökeni

Çeşitli toplumlarda ölüm sonrasında ölünün canına değsin, ölü hayrına olsun veya ölülerden gelebilecek tehlikeleri bertaraf etmek gibi nedenlerle ölü adına veya ölüye yiyecek takdim etme gibi inanç ve uygulamaların olduğuna daha önceki sayfalarda değinilmişti.

Pek çok sosyal bilimci tarafından yiyecek dağıtma anlayışının kökeni ilkel topluluklara kadar geri götürülmektedir. Malinowski'nin (2020, s. 40-41) belirttiğine göre ilkel toplumlarda kurban kültleri, temelde, yiyecek bolluğunu başkaları ile paylaşma ve armağan etme anlayışına dayanıyordu. Thomas (2003, s. 237-253) da benzer bir biçimde ölü ruhunun cennete girmesine yardımcı olmak için Perulu İnkalarda, ölüm sonrasında hem yemekler yenir hem de sembolik zar oyunları oynandığından bahsetmektedir. Ona göre bu oyunda gelen zara göre ölünün zar atana karşı yaklaşımı yorumlanır ve bu doğrultuda ölünün malı dağıtılırdı (Thomas, 2003, s. 237-253).

İslamiyet öncesi Türklerde temelinde “yemek verme” geleneği bulunan cenaze törenlerine yoğ adı verildiği (Bayat ve Cicioğlu, 2008, s. 147-155) bilinmektedir. Günümüzde cenaze yerinde verilen yemek, Türk kültür uygulamalarındaki “Ölü aşı”, “Yoğ töreni” ile benzer bir uygulama olarak kabul edilir (Arıcı ve Albayrak, 2007, s. 33-44). Bu törenler,¹⁶ günümüzde pek çok ülkede uygulanan cenaze ritüellerin başlangıcını oluşturmaktadır (Alsan, 2022, s. 179-196).

Türkmenlerde ölünün üçü, yedisi, kırkı, yüzü ve yıldönümlerinde Allah rızasını kazanmanın yanı sıra ölüyü anma, onu hatırlama ve onunla vedalaşma için yemekler verilmektedir (Çakır, 2014, s. 212). Eskiden bu yemeğe, dirilerin yanı sıra ölü ruhlarının da katıldığına inanılırdı. Böylece ölülere, “Bize ve hayvanlarımıza dokunmamak kaydıyla yiyip içebilirsiniz” mesajı verilirdi (Hacıgökmen, 2014, s. 394). Mitolojide ölünün yemek töreninde bulunması toplumsal bir olay olarak nitelendirilmektedir. Sofrada

¹⁶Yoğ terimine ilk olarak Divanı Lügati Türk adlı eserde rastlanmıştır. Bu eserde yoğ ifadesi yas, matem anlamında kullanıldığı gibi, kişi gömüldükten üç veya yedi güne kadar verilen yemek manasında da kullanılmıştır. Bkz. İnan, 2020, s. 194. Sanılanın aksine yoğ törenleri ile potlaç aynı anlamda değildir. “Potlaç, gösterişli ziyafetler değil, daha geniş bir coğrafya ve demografi bağlamında malların ve nesnelerin eşitsiz dağılımını düzenleyen, farklılıkları asgariye indiren ve böylelikle topluluk içi çelişkileri törpüleyen önemli bir denetim mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle, kitleye ve sınıfsal farklılaşmaya karşı bir tür sigorta işlevi görmektedir.” Detaylı bilgi için Bkz. Gültekin, A. K. (2015). Potlatch (Potlaç). Bilim ve Ütopya, 256, 83-87.

sağların yanı sıra ölüye de bir tabak yiyecek ayrılır veya bir kişi ölüyü temsilen sofrada bulunur vs. Bu uygulamanın arka planında ölüyle ilişkileri sürdürmek ve ölünün tamamen yok olmadığına grubu ikna etmek de vardır. Sembolik manada cenaze yemeği, ölünün unutulmasını önlemeye hizmet etmektedir (Thomas, 2003, s. 237-253). Benzer bir durumu Tryjarski (2012, s. 350-351) de *Türkler ve Ölüm* adlı kitabında ifade etmektedir. Tryjarski'ye göre ölüyü anma törenlerinin amacı sadece ölüyle vedalaşmak değil, aynı zamanda daha çok ölümler ülkesine geçen ölüye destek olmaktır. Bu noktada durumundan hoşnut olup olmadığı veya yaşayanlardan birilerine kin besleyip beslemediğini öğrenmek için ölüyle bir şekilde temasa geçilir. Bu temasın ölü adına verilen yemekte (ölünün beslenmesi) mümkün olabileceğine inanılır. Bu iki türlü olur: Birincisi, ölünün beslenmesidir. Yani yiyecek ve içeceklerin yanan ateşin içine atılması veya çimenlerin üstüne bir tabak yemeğin konması şeklinde. İkincisi ise ölü yemeği eğer çadırdaki düzenlenmişse burada bir tabağın ölü için ayrılması şeklinde gerçekleştirilir.

James G. Frazer "*Altın Dal*" adlı eserinde Eski Prusya ve Litvanyalıların, defin işleminden sonraki üçüncü, altıncı, dokuzuncu ve kırkinci günde bir yemek hazırladıklarını ve kapıda durup ölmüş olan kişinin ruhunu yemeğe çağırdıklarını anlatır. Bahsi geçen törende masadan yere düşen yiyeceklerin yakınları olmayan garip ruhlar için öylece yerde bırakıldığından söz eder. Yemeğin sonunda, rahibin "Sevgili ruhlar, yediniz, içtiniz. Gidin artık. Haydi, gidin" diyerek ruhları evin dışına süpürdüğünden bahseder (Frazer, 2004, s. 175).

Hindu cenaze törenlerinin şekillenmesinde de dinsel inançlar, gelenekler ve kültürel faktörler etkili olmuştur. Bu törenler "Ölen kimsenin geride kalanlara zarar verebileceği inancı"na dayanmaktadır. Bu kapsamda ölü ruhunun bir sonraki bedene kolay ve çabuk geçmesi için çeşitli sunular takdim edilmektedir. Dolayısıyla Hinduların cenaze töreni sonrasında uyguladıkları ritüellerden birini de ölü için takdim edilen sunular oluşturmaktadır. Bu kapsamda, ölü adına arpa, süt, pirinç unu ve tereyağı karışımından misket büyüklüğündeki hamurlar yapılır. Daha sonra bunlar, dualar eşliğinde elden ele dolaştırılır ve su ile takdim edilir. Böylece, ölünün günahlarının temizlendiğine ve yeni hayatında rahata kavuşacağına inanılır (Kutlutürk, 2016, s. 177-196).

Bugünkü ölümleri anma törenlerinin kökleri iptidai toplumlarda görülen defin ve ölümler kültürüyle ilişkili olarak düzenlenen ölü aşı törenlerine kadar uzanmaktadır. Bu törenlerin en eski formu Toyga ormanlarında yaşamış olan Şamanist boylarda gözlenmiştir. Şamanist kadınlar, çocuklardan birine ya da hayvanlarına bir sıkıntı ulaştığında, bunu yapanın ölen koca olduğuna inanmışlardır. Bu sebeple ölen kocadan

gelebilecek zararlardan korunmak maksadıyla mezara gidilmiş ve mezar üstüne kurban babında yemek ve içkiler konarak ölüye sunulmuş ardından şu şekilde tepkiler gösterilmiştir: “Ye, iç! Bize dokunma! Hain seni! Hala doymadın!” (İnan, 2020, s. 191).

Günümüz Türkiye’sinde de ölüm sonrasında ölü hayrına birtakım yiyeceklerin ikram edildiği, verildiğini görmek mümkündür. Erzurum’da ölü gömüldükten sonra bütün masrafları ve yapımı komşular tarafından karşılanan bir helva yapma işlemi vardır. Bu işlemle helva kokusunun etrafa yayılması sağlanır. Bu gelenek, ölü ruhunun helva kokusunu almadan evden üç gün ayrılmayacağı inancına dayanır (Bolçay, 2014, s. 111-118). Benzer bir şekilde Burdur’da genellikle ölünün üçüncü gününde ırmık veya un helvası yapılır ve başsağlığına gelenlere ikram edilir. Yanı sıra başsağlığı dilemek amacıyla uzaktan gelenler için maddi duruma bağlı olarak çeşitli hayvanlar kesilir, gelenlere yedirilir (Kazan, 2005, s. 1493-1522).

İslam geleneğinde ölü yakınlarının ziyafet vermeleri uygun görülmezken, yemeğin komşular tarafından hazırlanarak ölü evine götürülmesi teşvik edilmiştir. Bu konuda Hz. Peygamberin hem taziye de bulunmayı hem de taziye de bulunacak eve yardım edilmesini öğütlediği görülmektedir (Fırat, 2013, s. 250- 254). Ülkemizde bu anlayışın benimsendiği Elazığ’da taziye gelenlere ikram etmek üzere ölü evine komşular, akrabalar tarafından yemek götürülmektedir. Taziye süresince kederli cenaze sahiplerinin yemek yapmalarına izin verilmemektedir. Gelen yemeklerin aynı güne yığılmasını önlemek için bu iş organize yapılmaktadır (Arıcı ve Albayrak, 2007, s. 33-44). Benzer bir şekilde Makedonya’da konu komşu ve akrabalar tarafından üç gün boyunca taziye yerine yemek götürülmektedir. Dolayısıyla ölü evinde yemek yapılmamaktadır. Günümüz Uygur Türklerinde de taziye süresince (1-15 gün) yemek masrafları ölü yakınları ve/veya konu komşular tarafından karşılanmaktadır (Ertan, 2012, s. 949-962). Muğla Alevi Türkmenlerinde de benzer uygulamaya rastlanmaktadır. Burada da cenaze töreninden sonra ölünün yakınları, tanıdıkları tarafından cenaze evine yas ya da kabir yemeği adıyla bilinen bir yemek getirilmektedir (Büyükokutan 2007, s. 63-86).

Bir dini grup olan Kars Caferilerinde ölen şahsın birinde, üçünde, yedisinde, kırkında “İhsan yemeği” adıyla bir yemek verilmektedir. Ölünün ruhu için, ölü hayrına verilen bu yemeklere konu komşu, akrabalar katılmaktadır. Ölümün gerçekleştiği günün akşamında tatlı, helva dağıtmakta ve buna “Şamı gariban”¹⁷ denilmektedir. Bu gelenekte, özellikle Hz. Hüseyin’in şehit edildiği Muharrem ayının onuncu gününde

¹⁷ Şii literatüründe Şam-ı Gariban, aşura günün sonunda düzenlenen matem törenlerine verilen isimdir.

mutlaka helva dağıtımı yapılmaktadır. Burada Sünni gelenekte olduğu gibi mevlit okutma uygulaması bulunmamaktadır (Gökşen, 2011, s. 184).

Dolayısıyla ölü anma merasimleri ile ölünün bu dünya ile vedalaşması, ölü hayrına ortak bir yemekte yiyeceklerin tüketilmesi, gamın dağıtılması ve yaşayanların güçlendirilmesi izlenimi verilmektedir (Tryjarski, 2012, s. 348).

Yemek ziyafetleri davetlerle duyurulmaktadır. Davetler bireyler arasında olduğu gibi ülkeler arasında da yapılabilmektedir. Davete icabetler kadar icabet etmeme durumları da olabilmektedir. Ancak tarihten davete icabet etmeme durumunda yaşanacak olanlara ilişkin ilginç örnekler vermek mümkündür. İnan'ın (2020, s. 196 197) belirttiğine göre bunlardan biri Kırgız hanlarından Han Kökütey namına düzenlenen aş törenidir. Bu törene Ruslar, Çinliler, Semerkantlılar, Kırımlılar, Oğuz Hanı ili, mağara ve ormanlarda yaşayan avcı klanlar gibi çeşitli ulus ve kavimler davet edilmiştir. Kırgız Hanı Kökütey'in oğlu tarafından davete şu ifadeler eklenmiştir:

Kim “bu aşıma gelmezse
Görünmesin gözüme,
Darılmasın sözüme,
Güzel çadırlarını yağma edeceğim
Oğullarını esir, kızlarını cariye yapacağım.”

Sonuç olarak bugünkü manada yemek verme geleneği (Yemekli mevlit), İslam'dan önceki Türk topluluklarında var olan, Türklerin İslam'ı kabulünden sonra, İslam inancıyla da etkileşerek taziye yerlerinde Kuran'ın yanı sıra Hz. Peygamberin konu edinen mevlit metinlerinin okunduğu ve duaların edildiği bir forma dönüşerek varlığını devam ettiren bir gelenek olduğu ifade edilebilir. Şimdi, yemekli mevlit törenlerinin tarihi ve toplumsal arka planı ele alınacaktır.

2.2.2.1 Mevlit Törenlerinin Tarihi ve Toplumsal Arka planı

Ülkemiz meydana gelen her bir ölüm olayı sonrasında toplumsal birtakım törenler düzenlenmekte ve bu törenlerde “hayır”, “aş yemeği”, “ölü yemeği”¹⁸ gibi isimler altında çeşitli yemekler verilmektedir. Bunlardan biri de bu araştırmanın odağında yer alan

¹⁸ Yas sürecinde gerçekleşen bir gelenek olan ölü yemeği ile ölü, ruhlar âlemine uğurlanmakta, kesilen kurbanlar, dağıtılan yemekler, edilen dualar vesaire. Tüm bu işlemler kişinin öte dünyada rahat etmesi gayesiyle yerine getirilmektedir. Ayrıntılı bilgiler için Bkz. Akarpınar, 1999, s. 117.

yemekli mevlit törenleridir.

Dolayısıyla bu başlık altında bahsi geçen törenlere kaynaklık eden mevlit metinlerinin “ne” liğine, tarihi kökenlerine, ölüm sonrasında düzenlenen törenlerdeki rolüne, toplumsal arka planlarına ve yansımalarına dair teorik bilgiler tartışılmıştır. Araştırmanın bulgular kısmında ise yemekli mevlit törenlerine ilişkin saha verileri irdelenmiştir.

Bilindiği üzere Katolik Hristiyanlar her yıl, 25 Aralık tarihinde Hz. İsa'nın doğum gününü kutlamak için Noel¹⁹ şenlikleri düzenlemektedir. İslam'ın ilk yıllarında Müslümanlar, Hristiyanlara benzememek adına böyle bir uygulamaya yanaşmamış olsalar da zamanla benzer bir geleneğin İslam dünyasında da mevlit adı altında oluştuğu görülmektedir.

Sözlükte “doğum yeri ve zamanı” anlamına gelen mevlit, İslam kültüründe özellikle Hz. Peygamber'in doğumunu anlatan eserleri ve bu çerçevede düzenlenen törenleri ifade etmektedir (Özel, 2004, s. 475-479). Dolayısıyla Hz. Peygamberin doğumunu konu edinen eserlere genel olarak mevlit denilmiştir. Bahse konu mevlit eserlerinin çeşitli toplumsal etkinliklerde okunması hem Hz. Peygamberin hatırlanmasına hem de etkinliklerin dinsel bir nitelik kazanmasını sağlamıştır.

Tarihte mevlit niteliğinde yazılan pek çok esere rastlamak mümkündür. Ana tema olarak Hz. Peygamberin doğumunu odak haline getirmiş en eski eserlerden biri Muhammed İbn Seleme el-Kudai'nin (Ö. miladi 1062) eseri (Katz, age, s, 27) iken bir diğeri Hz. Peygamberin doğumunun, cennette yükselişinin, bazı mucizelerinin ve ölümünün anlatıldığı İyad bin Musa Yehsubi'nin (Ö.miladi 1149) *Risale fi Mevlidi'n Nebi* adlı eseridir. Yine tarihte en çok kabul gören mevlit metinlerinden biri Cafer bin Hasan bin Abdülkerim Barzanci'nin (Ö. Miladi 1764) mevlidi iken modern dönemin en ünlü mevlit eserlerinden biri Ahmet el-Dardir'in (Ö. Miladi 1768) çalışması olduğu söylenebilir. Bütün bunların yanı sıra Katz²⁰, Boaz Shoshan'dan alıntıyla, mevlit türünde kaleme alınan en etkili metnin Ebu'l Hasan el- Bekri'ye atfedilen Kitabı'l Envar olabileceğini yazmaktadır (Katz, 2014, s. 319-320).

Günümüzün en meşhur mevlit eserleri ise Arap dünyası'nda Ka'b Bin Züheyr'in

¹⁹ Noel, Latince doğum anlamına gelen natalis sözcüğünden türemiştir. Türkçeye Fransızcadan geçmiştir.

²⁰ Marion Holmes Katz, *Mevlid: İslam Dünyasında İbadetler ve Dindarlık* (2014) adlı eserinin ekinde hicri takvimini esas alarak H.S 1000 yılına (Bu tarih miladi 1591'lere tekabül etmektedir.) kadarki mevlit yazarlarının adları, ölüm tarihleri, yaşadıkları yer, bağlı oldukları mezhep ve çalıştıkları disiplinle ilgili bilgileri içeren bir tabloya da yer vermiştir. Tabloda en son hicri 990 tarihli bir esere yer vermiş olan Katz'ın bu tarihten önce miladi 1351-1422 tarihlerinde yaşayan Süleyman Çelebi'ye yer vermemiş olması söz konusu çalışmanın eksik taraflarından biri olarak değerlendirilebilir.

Kasidetü'l Bürde'si, Türk dünyasında Süleyman Çelebi'nin²¹ (1351-1422) Vesiletü'n Necat²² adlı eseridir (Şahin, 2019, s. 21). Vesiletü'n Necat, 768 beyit ve 16 esas başlıktan oluşmuştur (Pekolcay, 2005, s. 24). Mevlidin bölümleri; dua bölümü, tevhid bölümü, kitap için özür ve münacat bölümü, âlemin ve Hz. Peygamberin ruhunun yaratılması bölümü, Hz. Peygamber'in doğumu bölümü, methedilmesi bölümü, mucizeleri bölümü, miracı bölümü, hicreti, vasıfları ve nasihat bölümü, vefat bölümü ve son bölüm (Yıldırım, 2021, s. 45-48) şeklindedir.

Vesiletü'n Necat adlı metnin yazılmasında iki gayenin etkili olduğu kabulü yaygındır. Birinci gaye şudur: Bir gün Süleyman Çelebi, Bursa Ulu Camide vaaz dinlerken vaiz, Bakara Suresi'nin 285. ayetiyle 253. ayetini²³ tefsir ederken Hz. Peygamber'in Hz. İsa'dan üstün olmadığını (Pekolcay, 2005, s. 20) söylemesi üzerine Süleyman Çelebi bu eseri kaleme alır. İkinci gaye ise bilindiği üzere mevlidin kaleme alındığı yıllar Osmanlı'nın fetret döneminin hemen sonrasına tekabül etmektedir. Bu dönemde Osmanlı'nın bağlı olduğu Sünni İslam anlayışına karşı birtakım Bâtını propagandalar yapılmıştır. Sünni anlayışa karşı yapılan saldırıları bertaraf etmek mevlit yazımında etkili olan bir diğer unsur olmuştur (Akarpınar, 1999, s. 189)

Mevlit metinlerinin miadına ve yayılmasına ilişkin olarak belirtmek gerekir ki ne Hz. Peygamber'in sağlığında ne de dört halife dönemi ile Emevi ve Abbasi dönemlerinde Hz. Peygamberin doğumunu konu edinen herhangi bir uygulamaya rastlanmamıştır (Efe, 2009, s. 9-30). Kaynaklar, ilk uygulamaların Mısır Fatımileriyle başladığına işaret etmektedir.²⁴

²¹ Ölümünün 600. Yılında UNESCO tarafından 2022 yılı Süleyman Çelebi yılı olarak ilan edilmiştir.

²² Kurtuluş yolu, kurtuluş vesilesi anlamına gelir. Kurtuluş vesilesinden kasıt, Hz. Peygamberin bizatihi kendisi ve sünnetidir (Süleyman Çelebi/ Vesiletü'n Necat Mevlid-i Şerif, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları).

²³ Bakara Suresi'nin bahsi geçen ayetleri şu şekildedir: Ayet 253'te "İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısma kıldık. İçlerinden, Allah'ın konuştukları vardır. Bir kısmının da derecelerini yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya ise açık deliller verdik ve onu Ruhü'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, bunların arkasından gelenler (millet), kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat ayrılığa düştüler. Onlardan inananlar da vardı, inkâr edenler de. Yine Allah dileseydi, birbirlerini öldürmezlerdi. Lâkin Allah dilediğini yapar (DİB, 2011). Ayet 285 "Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: "Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz." Şöyle de dediler: "İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır" (DİB, 2011).

²⁴ Bu bilgilerle çelişen bir anekdotu Katz (2014, s. 164-165) şu şekilde aktarmaktadır, Hz. Peygamber dedi ki: Her kim benim doğduğum günü yüceltirse Kıyamet gününde ben o kimseye şefaati olurum ve her kim benim mevlidimde bir dirhem harcarsa o Allah yolunda bir dağ miktarında kırmızı altınını harcamış gibidir. Hz. Ebubekir dedi ki: Her kim Peygamberin mevlidinde bir dirhem harcarsa Cennette ona komşu olur. Ömer dedi ki: Her kim Peygamberin mevlidini yüceltirse İslam'ı ihya etmiş olur. Osman dedi ki her kim peygamber mevlidi okunması esnasında bir dirhem harcarsa o kimse Bedir ve Huneyn savaşlarına katılmış gibi olur. Hz. Ali dedi ki Her kim Peygamber'in mevlidini yüceltir ve onun hatırlanmasına vesile olursa bu dünyadan mümin bir kimse olarak ayrılır ve cennete hesapsız girer. Hasan el Basri dedi ki Uhud dağı kadar

Miladi 969-1171 yıllarında Mısır'da hüküm süren Fatımi hanedanlığı Hz. Peygamberin doğum gününü bir devlet töreni şeklinde kutlamışlardır. Fatımi halifesinin kısa bir yürüyüş yaptığı bu törende, diğer törenlerden farklı olarak halka ve din görevlilerine şeker ve tatlı dağıtılmıştır. Bahse konu kutlamaların öncelikli amacı, Hz. Peygamberin ailesini övmek ve Fatımi halifelerinin bu soyun üyesi ve hamisi olduklarına dikkatleri çekmek olmuştur (Katz, 2014, s. 13). Yine Katz'ın belirttiğine göre, bu geleneğinin Fatımi hanedanlığı ile başladığına “bugün hem din âlimleri hem de seküler düşünür ve araştırmacılar tarafından neredeyse evrensel boyutta geçerlilik kazanmıştır.” (2014, s. 17). Dolayısıyla İslam dünyasında çeşitli toplumsal törenlerde icra edilen mevlit geleneği Fatımilere dayandırılabilir. Sonrasında Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve o günkü halife adına mevlitler icra edilmiş ve süreç içerisinde Sünni topluluklar tarafından da icra edilmeye başlanmıştır. Zamanla mevlitler hem devlet hem de halk tarafından içselleştirilmiş ve kültürün vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir (Efe, 2009, s. 9-30; Yıldırım, 2021, s. 70). “Miladi on sekizinci ve on dokuzuncu yıllarda Hz. Peygamberin mevlidini kutlamak ve mevlit okutmak genel olarak her yerde ana akım Sünni âlimlerin tasvip ettiği uygulamalardı.” (Katz, 2014, s. 319). Günümüzde mevlit, Suudi Arabistan dışında Kuzey Afrika'dan Endonezya'ya kadar ki Müslüman toplumlarında, yaygın biçimde, bazılarında resmi bazılarında gayri resmi olarak kutlanmaktadır (Özel, 2004, s. 475-479).

Mevlit törenleri, Osmanlı Devleti'nde Kanuni Sultan Süleyman zamanında (1520-1566) devlet teşkilatında yer almaya başlamış, III. Murad (1574-1595) zamanında resmileşmiştir (Efe, 2009, s. 9-30). Nitekim ölümünün kırkinci gününde III. Murad adına, zamanın örf ve adetlere göre mevlit okutulmuş, yoksullar yedirilip içirilmiştir (Ağçoban, 2019, s. 58). Zamanla mevlit törenlerine o kadar ehemmiyet verilmiş ki Sultan II. Mahmut zamanında Mekke'de dahi bu törenler tertip edilmiştir. Sonrasında 1910'lu yıllarda Hz. Peygamberin doğum günü (mevlit), resmi bayram haline getirilmiştir. Cumhuriyet döneminde de mevlit gecelerinde Türkiye çapında kutlamaların yapılmakta olduğu bilinmektedir (Anadol, 1986, s. 5).Günümüzde Hz. Peygamber'in doğumu dışında başka insanların doğumu, okula başlama, ölümü, evlilik, sünnet töreni, iyi ve kötü olaylar, mübarek gün ve geceler, kandiller, hacca uğurlama ve karşılama gibi nedenlerle (Ağçoban, 2019, s. 19) de mevlitler icra edilir olmuştur. Dahası ölüm

altınım olsaydı onun tamamını Hz. Peygamber'in mevlidini okutmak için harcardım. Katz (2014, s. 165) burada mevlit nedeniyle çoğalan faziletlerin altını çizmektedir. Ve mevlit okumalarına maddi bir harcama nesnesi olarak bakıldığına vurgu yapmaktadır.

yıldönümlerinde, umre ziyaretleri öncesi veya sonrasında mevlit okutulmakta, yemek verilmektedir. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde mevlitli kutlamaların resmi düzlemde oldukça yaygınlaştığı görülmektedir. Nitekim Miladi 1837-1855 yılları arasında Tunus'ta hüküm süren modernleşme yanlısı Bey Ahmed tarafından bugünün resmi kutlanması niteliğinde bir mevlit icra edilmiştir. Âlimler ve önemli kimselerin saraydan camiye bir geçit töreni yürüyüşü yaptıkları bu kutlamalarda minareler ışıklandırılmış, hediyeler verilmiş ve ihtiyaç sahiplerine sadaka dağıtılmıştır. Cami içerisindeki törende ise İbrahim Riyahi tarafından yazılan mevlit metni okunmuştur. Söz konusu tören Fatıha suresinin okunması, şekerli ve kokulu bir su ikram edilmesi ile sona ermiştir. Genel manada “19. yüzyılda Hz. Peygamberin doğum gününü kutlamak Orta Doğu'nun ana akım dini ve siyasi kurumları tarafından desteklenen ve sponsor olunan oldukça yaygın bir uygulama halini” almıştır (Katz, 2014, s. 319-323). Bernard Lewis, Nisan 1921'de işgal altındaki İstanbul'da ölenleri taziz (sevgiyle anma) için bir tören düzenlendiği ve törende mevlit okutulduğundan bahsetmektedir (Lewis, 1984, s. 397).Mevlitli törenlerin Osmanlı'dan sonra Türkiye'de de hem halk hem de bazı resmî kurumlar nezdinde devam eden bir gelenek olduğu bilinmektedir. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı imamların mevlit törenlerinde rol almaları, bu törenlere bir itirazın olmadığını göstermektedir. Yine Millî Eğitim Bakanlığı tarafından resmi olarak icra edilmekte olan belirli gün ve haftalar içinde Mevlid-i Nebi Haftasının (MEB, 2022) da yer aldığı görülmektedir. Ek olarak 6. Sınıf Din kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabında (2021), Müslümanların çeşitli etkinliklerle kutladığı pek çok gece arasında Mevlit Kandili de zikredilmektedir. Bahsi geçen günde, Hz. Peygamberin doğumu nedeniyle, Türkiye genelinde çeşitli televizyon programları, panel ve konferanslar düzenlenmekte olduğu da malumun ilamıdır.²⁵ Ayrıca yukarıda da paylaşıldığı üzere Osmanlı'da III. Murat'ın ölümü için düzenlendiği gibi, yakın geçmişte vefat eden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş anısına da tertip edildiği bilinmektedir.²⁶ Ek olarak sanat dünyasında da mevlit törenlerine ilginin olduğu bilinmektedir. Nitekim ölüm yıl dönümlerinde Sanat Güneşi Zeki Müren için her yıl mevlit töreni icra edildiği bilinmektedir.²⁷

²⁵ Miladi 1400'lü yıllarda, mevlitli birtakım organizasyonların dinsel değer bakımından zirve yaptığı dönemler olmuştur. Bu konuda Katz, bahsi geçen yıllarda Kuzey Afrika'da mevlit kutlamalarının desteklenmesi için insanların mallarını miras bırakmaları yönünde çeşitli fetvalar verildiğini yazmaktadır. Verilen fetvalarda mirasla birlikte kazanılacak olan sevabın ölümden sonra da devam edeceğine olan inanç, mirasa ölüm sonrasında da devam eden bir nitelik kazandırmıştır (Katz, 2024, s. 145-146). Dolayısıyla mevlitli organizasyonların her yıl kamuoyu önünde icra ediliyor olması, mevlitli törenlerin kabul görüp yaygınlaşmasında ve kendini (geleneği) yeniden üretmesinde ve sürekliliğin sağlanmasında etkili olmuştur.

²⁶Bkz. <https://www.haber7.com/guncel/haber/848059-ankarada-rauf-denktas-icin-mevlit-okutuldu>

²⁷Bkz. <https://www.haberler.com/guncel/sanat-gunesi-zeki-muren-icin-evinde-mevlit-13624299-haberi/>

Bu ve benzer örnekler mevlit törenlerinin toplumsal bir olgu²⁸ olduğunu göstermektedir. Bu araştırma konusu bağlamında Türkiye’de belirli günlerde düzenlenen mevlitli törenlerin farkı isimler altında icra edilmekte olduğu görülmektedir. Aydın’da cenazenin defnedildiği gün “Toprak mevlidi” adıyla bir mevlit düzenlenmektedir. Adana’da ölümle birlikte üç gün adına “Toprak bastı mevlidi” denilen törenler yapılmaktadır. Ağrı’da ölünün üçüncü, kırkıncı ve elli ikinci gününde mevlit okutulmakta ve yemek verilmektedir (Kalafat, 1999, s. 25-35). Erzurum’da ölünün üçünde çamaşırları yıkandıktan sonra “Çamaşır mevlidi” okutulmakta ve ölümden sonraki ilk yemek pişirilmektedir. Ölünün üç yemeği olarak adlandırılan bu yemeğe insanlar davet edilmektedir (Bolçay, 2014, s. 111-118). Burdur’da ölünün yedinci günü sabahleyin pişi yapılmakta, taziye için gelenlere ikram edilmektedir. Kırkıncı gününde yemekli mevlit düzenlenerek çeşitli yemekler verilmektedir. Elli ikinci gününde ekonomik duruma bağlı olarak çeşitli hayvanlar kesilerek yemek verilmektedir. Seneidevriyesinde genellikle öğlen yemeği verilmektedir. Yine Burdur ili Karamanlı ilçesinde ölümden sonraki yemek davetine “*Davrantı*” denilmektedir. Davrantı verecek olan kişi kapı kapı dolaşarak veya anonslar yaptırarak halkı davet etmektedir. Davrantı günü, yedi çeşit yemek hazırlanır, gelenlere ikram edilir. Sonra, mevlit okunmakta ve ölü için dualar edilmektedir (Kazan, 2005, s. 1493-1522). Elazığ’da ölünün yedisinde, kırkıncı ve elli ikisinde yemek verilmekte, Kuran ve mevlit okunmaktadır. Adı geçen günde yeniden ölü yakınlarına taziye verilmektedir. Kırkıncı ve elli ikisinde tanıdık ve akrabalar davet edilerek ölü helvası verilmektedir. “Kırk mevlidi” için camiler tercih edilmektedir. Mevlit sonrasında ölü yakınları cami çıkışında sıralanarak taziyeler kabul edilmektedir. Davete icabet etmeyen insanlar mazeretlerini bildirmektedir. Mazeretsiz katılmama durumları hoş karşılanmamaktadır (Arıcı ve Albayrak, 2007, s. 33-44). Muğla yöresi Alevi Türkmenlerinde ölünün üçüncü, yedinci, kırkıncı ve yıl dönümünde “Can aşısı” adında toplu bir yemek verilmektedir. Tüm yemekler için, ekonomik duruma bağlı olarak hayvan kesimi yapılmaktadır. Yemekten sonra, ölü yakınlarına, “Canına değsin” veya “Ruhuna dâhil olsun” şeklinde taziyeler iletilmektedir (Büyükokutan 2007, s. 63-86). Yıldız’a göre Alevi geleneğinde ölümü takip eden ilk cuma günü “Cumali” olarak nitelendirilmekte ve

²⁸Günümüzde mevlidi konu edinen pek çok söyleşiyi Youtube’da görmek mümkündür: “Süleyman Çelebi ve Mevlid”i Şerif ile “Mevlid ve Süleyman Çelebi ramazan ayı boyunca 05: 050 atv’de!”... Yanı sıra “Mevlidi Şefif- Türkçe” adı altında Türkçe mevlidin okunduğu bir videoyu Youtube ortamında görmek, izlemek mümkündür.

bahse konu günde kurbanlı mevlit verilmektedir. Bu yemeğin ölüyü dardan²⁹ indirdiğine inanılmaktadır. Ölüm yıldönümünde de mevlit okutulmakta, yemek verilmekte ve sevabı ölünün ruhuna hediye edilmektedir (Yıldız, 2007, s. 93-112). Katz'ın tespitine göre mevlit kutlamaları daha ziyade hiçbir siyasi gücü olmayan geniş bir çevrenin insanları tarafından yayılmış ve gelişmiştir. Söz konusu yayılmada yavaş yavaş kümelenen ve son tahlilde esnek ve çekici formlarda bir seremoni davranışına neden olan ibadet amaçlı pratik ve rivayetler de etkili olmuştur (Katz, 2014, s. 391). Sonuç olarak denilebilir ki tarihte ve günümüzde mevlit törenlerine karşı çıkanlar olduğu gibi bu törenleri olumlu karşılayanlar da olmuştur. Nitekim kitabi dindarlığın tüm direncine rağmen geleneksel halk dindarlığının baskıları ile dindarlık alanında varlığını sürdüren hatta camilerde bizzat din görevlileri tarafından okunur hale gelen mevlit, başlangıçta bidat³⁰ olarak görülmüş, reddedilmiş olsa da zamanla halkın ilgisi nedeniyle giderek kurumsallaşmış, süreç içinde kabul görmüş ve Müslüman toplulukların resmi müzikal bileşenlerinden biri haline gelmiştir (Şahin, 2020, s. 423).

²⁹Dârdan indirme, ülkemiz Alevi topluluklarına özgü olarak ölen bir kişinin yakınları tarafından geride kalanlarla helalleşme ve onların rızasını alma temeline dayalı bir ayindir (Coşkun, 2013, s. 271-280).

³⁰ Mevlit kutlamalarının en güçlü destekçileri dahi bunun Hz. Peygamberin hayatından yüzyıllar sonra ortaya çıkan bir bidat olduğunu kabul ederler (Bkz. Katz, 2014, s. 11)

BÖLÜM III

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu başlık altında araştırmanın modeli, katılımcı nitelikleri, veri toplama ve veri analiz sürecine ilişkin hususlara yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

On dokuzuncu yüzyılda Batı Avrupa’da yaşanan hızlı sanayileşmeyle birlikte kapitalizm, kentleşme, modernleşme süreçleri görünürlük kazandı. Eş zamanlı olarak da toplumsal değişim ve dönüşümler yaşandı. Tüm bunlar, beraberinde birtakım toplumsal sorunları getirdi. İşte, modern anlamda sosyoloji biliminin ontolojik temeli bu sürece dayandırılmaktadır.

Sosyolojinin bağımsız bir bilim olarak sahne alma sürecinde hâkim paradigma doğa bilimleriydi. Emile Durkheim, Karl Marks gibi kurucu sosyologlar sosyal bilimleri doğa bilimlerinden ayrı bir kategoride görmüyorlardı. Dolayısıyla epistemolojik çerçevede bakıldığında sosyolojinin tıpkı fizik, kimya ve biyoloji gibi nomotetik³¹ bir doğa bilimi olması gerektiğine inanılıyordu ancak tarihi süreç içerisinde yukarıdaki fikrin antitezleri üretildi. Buna göre toplumsal olan ile doğal olanın farklı yapı ve gerçekliklere dayandığı, dolayısıyla toplumsal olanın araştırma nesnesinin bizzatı insanın kendisi olduğu fikri yaygın kabul görmeye başladı (Akın, 2008, s. 103-114).

Bu bağlamda, Wilhelm Dilthey (1833-1911), “sosyal bilimlerin doğa bilimlerine öykünmesine ve doğa bilimleri metodolojisine sahip olma eğilimine karşı” çıkmıştır. Dilthey’e göre doğa bilimleri, dış dünyada ortaya çıkan olayları konu edinirken, insan bilimleri bütünüyle orijinal olan iç yaşantıları ele alır. Doğa bilimlerinin nesnel dünyası ile insan bilimlerinin konusu olan yaşantı gerçekliği arasındaki bahse konu büyük ayrılık araştırma yöntemleri bakımından da bir farklılığa yol açmaktadır. Bu yüzden “doğayı açıklarız, insanı anlarız” (Cevizci, 1997, s. 194). Benzer bir bakış açısı sosyolojinin kurucuları arasında zikredilen Max Weber’de (1864-1920) de vardır. Weber, doğa bilimlerinde yapıldığı gibi toplumsal olguların salt nedensel açıklanmasına karşı çıkmış ve insan davranışlarının anlaşılabilirliğini vurgulamıştır (Weber, 1998, s. 103).

³¹Nomotetik: Genellikle doğa bilimlerinin mantığı ve metodolojisini benimseyerek, toplumsal yaşam hakkında daha genel, yasa-benzeri saptamalar ortaya koymaya çalışır (Marshall, 1999, s. 322).

Sosyal yaşamda insanlar belirledikleri amaçlara ulaşmak için birtakım davranışlarda bulunurlar. Bu nedenle, insan eylemlerinin açıklanmaktan ziyade anlaşılmaya ihtiyacı vardır. İnsan eylemlerinin anlamlı olmasından dolayı da özel bir araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Burada anlambilimsel (Hermenötik) incelemeler ön plana çıkmaktadır (Bauman, 2018a, s. 272). “Yorumbilim, toplumsal gerçeğe içkin öznel anlamların incelenmesini önerir. Bu anlamlar belirli bir alanda başka anlamlarla bağlantılı olarak var olur.” Clifford Geertz’ın belirttiği gibi *“Bir insanın gözlerini aniden kapatması bile çok farklı anlamlara gelebilir. Gözü seçiriyor olabilir, gözlerini kapatmak istiyor olabilir, gözleriyle bir işaret yapıyor olabilir vb.”*³² Gerçekten kişinin gözlerini kapatırken ne yaptığını anlamanın yegâne yolu ona bunu yapmaktaki niyetini sormaktır. Bu da niyete temel oluşturan özneler arası anlamın yorumuyla olur (Ancelovici ve Deri, 2017, s. 375-388). Dolayısıyla gelineen noktada, sosyal bilimlerde toplumsal gerçekliğin ontolojik manada doğal gerçeklikten farklı olduğu görüşünü savunan yorumcu paradigma, kabul görmeye başlamıştır (Gençoğlu, 2014, s. 681-700). Bu durum, doğal olarak, nitel araştırma yöntemine önemli bir açılım sağlamıştır.

Elbette nicel araştırmalarda olduğu gibi nitel araştırmaların da pek çok eksik, tenkide açık, zayıf ve güçlü yönleri vardır. Nitekim veri toplama ve analiz süreçlerinin çok fazla zaman ve emek gerektirmesi, fazla öznel olması, bulguların genellenememesi bakımından nitel araştırmalar zayıf görülüp eleştirilmektedir. Öte yandan insan davranışlarını ve deneyimlerini meydana geldikleri bağlam içinde ve bütün karmaşıklığıyla metne dökebilmesi, bireylerin ve grupların toplumsal olgular üzerindeki etkilerini görmeyi mümkün kılması bakımından da güçlü bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Zira, nitel araştırmalarda amaç toplumsal olguları, insanların gözünden görerek anlamak, onları etraflıca betimlemek ve yorumlamaktır (Gönç Şavran, 2018, s. 65-105).

Dolayısıyla bu araştırmada, taziye geleneğinin altında yatan unsurları saptamak, insan eylemlerinin nedenlerini söz konusu eylemleri yapanlara müracaat ederek ortaya çıkarmak, saha verileri temelinde olay ve olguların açık etkileri, gizli etkileri ve olumsuz etkilerini saptamak, yeni kavramlar üretmeye elverişli, herhangi bir teoriye dayanmayıp

³² Bu, İngiliz Filozofu Gilbert Ryle’nin yoğun betimleme olarak nitelediği yöntemidir. Ryle, diğer insanları ve kültürleri anlamak için iki erkek çocuk örneğini verir. Birinin gözünde tik vardır. Diğer arkadaşına kasıtlı olarak göz kırpar. Geertz’e göre tamamen fiziksel bir betimleme sözü edilen her iki hareketin de aynı olduğu sonucuna varabilir. Bkz. Clifford Geertz, *Kültürel Bir Sistem Olarak Din*. İçinde 439-486. (Özcan Akdağ, Çev.) Dokuz Din Kuramı. Ed. Daniel L. Pals. (Mustafa Ulu- Özcan Akdağ Çev. Ed.). Kimlik Yayınları. Kayseri.

bir teoriye ulaşmaya çalışan, nitel yaklaşımlardan temellendirilmiş kuram stratejisi/yaklaşımı benimsenmiştir.

3.1.1 .Temellendirilmiş kuram yaklaşımı

Temellendirilmiş kuram yaklaşımı, bir araştırma sahasından elde edilen veriler üzerinde temellenen, sembolik etkileşimcilik³³ ve sosyal inşacılık³⁴ teorileri ile ilişkili olan, tema ve büyük yapılardan ziyade eylem ve süreçlerin analiz edildiği ve teori üretme amacı taşıyan bir araştırma yaklaşımı veya stratejisidir. Bu yaklaşımda verinin açık anlamından öte, arkasında yatan hususların ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Araştırma boyunca sürekli bir sorgulama söz konusu olmaktadır. Bahse konu yaklaşımda veriyi açıklamak değil anlamak esastır.

Sosyolojinin felsefi temellerinden doğmuş olan temellendirilmiş kuram³⁵, ilk olarak 1967 yılında Amerikalı sosyologlar Barney Glaser ve Anselm Strauss'un "The Discovery of Grounded Theory" adlı çalışmalarında geliştirilmiş olan bir stratejidir (Punch, 2014, s. 156-157). Türkçeye "Temellendirilmiş kuram", "Alansal kuram", "Gömülü teori" vb. gibi isimlerle çevrilmiştir. Bu çalışmada temellendirilmiş kuram ifadesi tercih edilmiştir.

Temellendirilmiş kuram yaklaşımında amaç teori geliştirmek olduğundan hiçbir teoriyle işe başlanmaz (Punch, 2014, s. 159). Dolayısıyla temellendirilmiş kuram, önceden belirlenen bir teoriyi yanlışlamak veya doğrulamak amacı taşımamaktadır. Bu yaklaşımın amacı katılımcıların deneyim ve algılamaları üzerinden bir olgunun soyut, analitik şemasını üretmek veya keşfetmektir (Çelik ve Ekşi, 2018, s. 27). Bu noktada temellendirilmiş kuramın hiçbir surette bir teori olmadığı hususunun vurgulanması gerekmektedir. Temellendirilmiş kuram bir yöntem, verilerden teori üretme amacı taşıyan bir strateji, bir veri çözümleme yaklaşımıdır. Burada temellendirilmiş ifadesinden kasıt,

³³ Sembolik etkileşimcilik, Herbert Blumer tarafından oraya atılan bir terimdir. Blumer sembolik etkileşimi, "Bir topluluktaki insanların sahip oldukları ortak semboller ve anlayışlar takımı şeklinde tanımlar. Bu teoriye göre bireyler dış güçler karşısında pasif varlıklar olarak değil, kendi hareketlerini yorumlayan, değerlendiren ve tanımlayan, kendi davranışlarını" etkin bir şekilde inşa eden kişiler olarak kabul edilmektedir (Wallance-Wolf, 2012, s. 267-269).

³⁴ Sosyoloji disiplini içinde ortaya çıkıp başka disiplinlerde de kendine yer bulan sosyal inşacı teori, yapı ve failin birbirlerini sosyal bir etkileşim içerisinde bulunarak toplumu karşılıklı olarak inşa ettikleri düşüncesi üzerine temellenmiştir. Bkz. Özsoy, N. K., & Kobak, Ö. (2019), Yugoslavya'daki kimlik çatışmalarının sosyal inşacılık teorisi kapsamında incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 207-219.

³⁵ Bu yaklaşımın metodolojik ve teorik temelleri, Barney Glaser ve Anselm Strauss'un California- San Francisco Tıp Merkezi Üniversitesinde ölümcül hastalarla yaptıkları ortak bir nitel çalışmaya dayanmaktadır. Bkz. Çelik ve Ekşi, 2018, s. 36.

kuramın verilerle temellendirileceği, verilere dayandırılacağı iken, teoriden kasıt, araştırma verilerinin toplanması ve çözümlemesiyle tümevarımsal olarak bir teori üretmektir (Punch, 2014, s. 156).

Dolayısıyla temellendirilmiş kuram, özünde, apriori varsayımlardan ziyade doğrudan doğruya verilerden yola çıkarak kavramlar, hipotezler, öneriler, teoriler keşfeden bir yöntembilimdir (Flint 2005’ten akt. Çelik ve Ekşi, 2018, s. 19-20). Bu yaklaşım verilerin toplanmasını ve analizini eşzamanlı yapan, verilerden yola çıkarak analitik kodlamalar ve kategorilere ulaşan, her aşamada kıyaslamalar yapan, böylece sürekli karşılaştırmalı analiz yöntemini kullanan, teori geliştirmeye odaklı, kategorileri özelliklerine göre ayırtıran, ayıran ve aralarında ilişkileri tanımlayan ve bu süreçte kuramsal not yazımına veya kuramsal notlara (memo) önem veren, örneklemeye evreni temsil etmek için değil, teori geliştirmek için başvuran bir araştırma yöntemidir (Akt. Charmaz, 2006, s. 5-6).

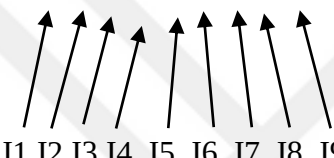
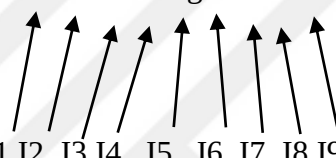
Özetle, temellendirilmiş kuram yaklaşımıyla verilerin toplanması ve analizi, sürekli karşılaştırmalı analiz olarak nitelenen eş zamanlı ve sarmal (döngüsel veya zigzag) bir yöntemle ele alınır. İlk görüşmelerle birlikte elde edilen bilgiler bilgisayar ortamına alınır, kodlanır ve analiz edilir. Sonra tekrar sahaya dönülür, görüşme yapılır ve ulaşılan veriler analiz edilir. Dolayısıyla süreç, kodlardan kategorilere, kategorilerden kavram ve/veya teori oluşturmaya kadar devam eder.

3.1.1.1. Temellendirilmiş Kuram Yaklaşımına İlişkin Ortak Kavramlar

Pek çok bilim dalında sıklıkla kullanılan temellendirilmiş kuram yaklaşımı, özellikle sosyoloji alanında çalışmalar yapan ve çalışılan olguya dair birtakım kavramlara ulaşmak isteyenler için bir kılavuz niteliğindedir (Gençoğlu, 2014, s. 681-700).

Bu alanda yapılan çalışmaların bir sonucu olarak, adı geçen yaklaşım, pek çok kavrama ulaşmıştır. Tablo 3, adı geçen yaklaşımda kullanılan ortak kavramları göstermektedir. Tablodan sonra, araştırmanın önceki veya sonraki bölümlerinde açıklanmayan bazı kavramların “ne” liğine dair bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 3. *Temellendirilmiş Kuram Çözümlemesinin Temel Kavramları*³⁶

		Sürekli karşılaştırma yöntemi	
I.	Bütün Süreçler	Kodlama-Not alma Titizlikle inceleme Kuramsal sınıflama ve bütünleştirme	
		Kolama	Kodlar
II.	Kodlama türleri	Açık	-Sabit
		Eksen	-Kuramsal
		Seçici	-Asil
III.	Model	Kavram I1 I2 I3 I4 I5 I6 I7 I8 I9 Göstergeler Kategori I1 I2 I3 I4 I5 I6 I7 I8 I9 Özellikler	
IV.	Anahtarlar	Kuramsal duyarlılık Kuramsal örnekleme Kuramsal olgunluk	
V.	Diğer	Temel sosyal sorun Temel sosyal süreç	

* **Kodlama**, sahadan elde edilen ham verileri özel terimlerle özetleme, işleme süreci olarak ifade edilebilir (Çelik ve Ekşi, 2018, s. 195).

* **Sürekli karşılaştırma yöntemi**, temellendirilmiş kuramda elde edilen verilerin kodlama sürecinde birbiriyle sürekli karşılaştırmasını ifade eder. Toplanan verilerden bilgi sağlama ve bunu ortaya çıkan kategorilerle karşılaştırma süreci veri analizinde sürekli karşılaştırma yöntemi olarak adlandırılır (Creswell 2021, s. 186).

* **Not alma**, “veriler toplanıp analiz edildikçe araştırmacıların fikirlerini kâğıda dökmesi kuram geliştirmenin bir parçası haline gelir. Bu notlarda, söz konusu fikirler araştırmacı tarafından belirlenen süreci açıklama ve sürecin akışını özetleme girişiminde kullanılır.” (Creswell 2021, s. 289).

³⁶ Bkz. Punch, 2014, s. 207-208.

* **Titizlikle inceleme**, bir kategorinin titizlikle incelenmesi demek, söz konusu kategorinin ek özelliklerinin ortaya konması ve karşılaştırılması demektir.

* **Kuramsal duyarlılık**, araştırmacının verileri olduğu haliyle gerçek kabul edip verilerin kuramsal olasılıklarını gözden kaçırmaması anlamına gelmektedir.

* **Kuramsal olgunluk**, verilerin kuramsal açıdan yeni hiçbir bilgi üretememe veya kuramsal doyum halidir.

* **Temel Sosyal Sorun ve Temel Sosyal Süreç**, Temel sosyal sorun, incelemeye konu olan kişilerin temel sorunlarına işaret ederken, temel sosyal süreç, bu kişilerin temel sosyal sorunla uğraşırken ne yaptıklarıyla ilgilidir (Punch, 2014, 208).

* **Kavram Gösterge Modeli**, bu kısım, açık kodlama ve temellendirilmiş kuram çözümlemesini anlayanın anahtarıdır. Bu modelin temel fikri, bir kavramın pek çok olası görgül göstergesinin olabilmesidir. Verilerdeki bir göstergedan bir kavram çıkarsadığımızda soyutlama yapılır. Bir kavramın birden çok göstergesi olabilir ve bunlar birbiriyle değiştirilebilir. Gösterge 1, gösterge 2, gösterge 3 gibi. Bu yüzden kavramı çıkarsamak amacıyla göstergelerin benzerlik ve farklılıkları birbiriyle karşılaştırılır, değerlendirilir. Veri parçasının hangi kavrama işaret ettiği sürekli sorgulanır...Açık kodlamadaki etiketleme işlemi sırasında karşılaştırma yapmak ve soru sormak şeklinde iki temel faaliyet gerçekleştirilir. İlki, soyut kategoriler türetmeyi kolaylaştırmak için farklı veri parçalarının birbiri ile sürekli karşılaştırılması, ikincisi ise sürekli olarak “Temellendirilmiş kuramda ayırt edici olan nedir?” sorusunun sorulmasıdır. Bununla bağlantılı olarak, “Bu veri parçası neyin örneğidir?”, “Bu veri parçası neyi temsil ediyor?” ve “Bu veri parçası hangi kategoriye veya bir kategorinin hangi özelliğine işaret ediyor?” soruları yardımcı olabilir (Punch, 2014, 200-201).

Tabloda yer almasa da temellendirilmiş kuram terimlerinden biri olduğu bilinen çekirdek kategori hususuna da burada değinmek yerinde olacaktır.

***Çekirdek kategori**, temellendirilmiş kuram araştırmacısının geliştireceği teori için verilerden elde ettiği kategoriler arasından bir kategoriye esas (çekirdek) olgu olarak belirlemesidir. Araştırmanın ana teması olarak belirlenen ve birkaç cümleden oluşan kategoridir. Bu kategori sürekli karşılaştırmalar sayesinde belirlenir. Çekirdek kategori araştırılan sosyal sürecin merkezi noktası veya ana teması olabilecek güçteki kategoridir. En üst soyutlamaya karşılık gelir (Çelik ve Ekşi, 2018, s. 143-144).

Buraya kadar temellendirilmiş kurama ilişkin genel bir çerçeve çizilmeye çalışıldı. Bu aşamadan sonra bahse konu kuramda kullanılan başlıca desenler ele alınmıştır.

3.1.1.2. Temellendirilmiş Kuram Türleri/Desenleri

Temellendirilmiş kuramda üç desen ön plana çıkmaktadır. Bunlar, Sistematik Desen (Systematic Design), Klasik/Gelişen Desen (Emerging Design) ve Yapılandırmacı Desen (Constructivist Design).

1- Sistematik Desen: Strauss ve Corbin tarafından geliştirilmiş olan sistematik desende kodlama süreci, bilgi “kategorilerinin geliştirildiği açık kodlama, kategorilerin birbirine bağlandığı eksen kodlama, kategorileri bağlayan bir hikâyenin oluşturulduğu seçici kodlama ve nihayet söylemsel bir dizi teorik önermelerle sonlandırıldığı” bir süreç olarak işlemektedir (Creswell, 2021, s. 197). Kodlamadaki temel amaç verileri analiz ederek kavramlaştırma ve veriler içindeki örüntüyü tanımlamaktır (Çelik ve Ekşi, 2018, s. 51).

* Açık kodlama, sistematik desende sadece verilerden hareketle kavramsal etiketler ve kategoriler üretmekle ilgili kodlamadır. Açık kodlama aşamasında olası temel kategorilere dair ilk izlenimler, fikirler belirlenir (Punch, 2014, 200-203). Burada toplanan veriler ayrıştırılır, karşılaştırılır ve kavramlaştırılır. Kavramlar kategorize edilir.

* Eksen (Kuramsal) kodlama, açık kodlamada belirlenen kategorileri birbirine bağlama anlamına gelir. Açık kodlamada birbirinden ayrıştırılan kategorileri tekrar bir araya getirir, birbiriyle ilişkilendirir. Bu ilişkilendirme, şeyleri birbirine bağlayan bazı kavramlarla yapmak mümkün hale gelmektedir. Bağlantıyı sağlayan bu kavramlara Glaser kuramsal kodlama, Strauss ve Corbin ise kodlama paradigması adını vermiştir (Punch, 2014, 203-204).

* Seçici kodlama, temellendirilmiş kuram çözümlemesinin üçüncü aşamasıdır. Eksen kodlamayla üretilen önermeler üzerine inşa edilir. Bu kodlamaya seçici denmesinin amacı, araştırmacının bilinçli olarak bir özelliği asli kategori olarak belirlemesi ve ona odaklanmasıdır. Burada temaların birleştirilmesi söz konusudur. Bu aşama itibarıyla çözümleme Temellendirilmiş kuramın temel taşı olan asli kategori etrafında devam eder. Bu aşamanın betimleyici bir tarzda değil, çözümleyici bir tarzda anlatılması gerekir (Punch, 2014, 204-205).

Özetle sistematik desende açık kodlamayla başlayan süreçte sabit kodlar bulunur, kategori oluşturulur. Eksen kodlamayla kategoriler görselleştirilir, birleştirilir ve nihayet seçici kodlamayla merkezi kategori üst soyutlama düzeyinde ayrıştırılır ve ayrıntılı bir biçimde açıklanır (M. Z. Ilgar ve S. C. Ilgar, 2013, s. 197-247; Punch, 2014, s. 199).

2- Klasik/Gelişen Desen: Glaser tarafından geliştirilmiş olan klasik/gelişen desen, önceden belirlenmiş görsel stratejileri kullanmak yerine doğrudan doğruya verilerden teori geliştirme üzerine odaklanan ve esas amacı temel bir sosyal süreci açıklamak olan temellendirilmiş kuram desendir (Çelik ve Ekşi, 2018, s. 195). Çelik ve Ekşi (97-105). Bu desende de aşağıdaki gibi bir kodlama süreci vardır.

* Açık kodlama, bu kodlama sürekli karşılaştırma analizinin başlangıç aşamasıdır. Çekirdek kategoriyi sınırlandırmadan önce yapılır.

* Seçici kodlama, açık kodlamaya son vermek ve kodlamayı teoride kullanmak üzere yeterli anlamlı yöntemlerde temel değişken ile bağlantılı bu değişkenleri sınırlandırılır

* Sürekli karşılaştırmalı kodlama, bu aşamada kategoriler ve özellikleri için kodlama ve bunları birbirine bağlayan kuramsal kod yazımı aşamasıdır. Bu yöntem kodlama sürecinin başından sonuna kadar devam ettirilen bir veri analiz yöntemidir.

* Kuramsal kodlama, bu aşamada kategoriler ve onların özellikleri arasında kavramsal ilişki sağlanır.

Özetle, klasik/ gelişen desende de sistematik desende olduğu gibi bir kodlama süreci vardır. Bu desende açık kodlama, kuramsal kodlama, sürekli karşılaştırmalı kodlama ve seçici kodlama süreci izlenmektedir.

3- Yapılandırmacı Temellendirilmiş Kuram Deseni: Bu yaklaşımda, verilerin yüzeyinde yatan anlamlar değil, açık veya örtük olarak verilerin içinde yer alan görüşler, değer yargıları, inançlar odağa alınmaktadır. Bu yaklaşımı savunan Charmaz'a göre araştırmacı, çalışma boyunca inançlar ve deneyimler üzerinde yoğunlaştığından her aşamada aktif bir roledir (Çelik ve Ekşi, 2018, s. 116-117).

Bu araştırmada benimsenen yaklaşım, yapılandırmacı temellendirilmiş kuram desendir. Anlaşılabileceği üzere temellendirilmiş kuram yaklaşımı,³⁷ görmezden gelinen ve/veya kör noktada kalan toplumsal ilişkilerin gün yüzüne çıkarılmasında etkili bir yöntemdir. Burada araştırmacının en temel hedeflerinden biri, toplumsal ilişkilerde kör noktada kalan olay ve olguları görünür hale getirmektir. Bilindiği üzere araç kullanımlarında kör nokta, sürücünün omuz üzeri bakışıyla ortadan kaldırılabilmektedir. Bu araştırmanın savına göre toplumsal kör noktalar³⁸ da temellendirilmiş kuram

³⁷Ayrıntılı bilgi için Veri Analiz Sürecine bakınız.

³⁸Toplumsal kör nokta kavramsallaştırması, birtakım toplumsal ilişkileri anlama amacıyla ilk defa bu araştırmada kullanılmıştır. Bilindiği üzere trafikte sürücünün geride gelen araçları aynalarda göremediği nokta, kör nokta olarak nitelendirilmektedir. Ve söz konusu kör nokta, sürücünün omuz üzeri bakışıyla

yaklaşımıyla aydınlatılabilir, görünür hale getirilebilir.³⁹

3.2. Katılımcı Nitelikleri

Tablo 4. Çalışma Grubunun Sosyal ve demografik Durumu

Kod	Cinsiyet	Yaş	Ölüye yakınlık	Meslek	Eğitim
K1	Erkek	54	Annesi	Okul Müdürü	Lisans
K2	Kadın	63	Babası	Usta Öğretici	Lise
K3	Erkek	67	Babası	Çiftçi	Lise
K4	Kadın	47	Eşi	Ev hanımı	İlkokul
K5	Erkek	56	Kardeşi	Çiftçi	Lise
K6	Erkek	59	Annesi	Çiftçi	Lise
K7	Erkek	42	Amcası	Okul müdürü	Lisans
K8	Kadın	65	Babası	Ev hanımı	İlkokul
K9	Erkek	67	Kardeşi	Çiftçi	Lise
K10	Kadın	45	Kardeşi	İşçi	Lise
K11	Erkek	46	Amcası	Belediye çalışanı	Lisans
K12	Erkek	48	Sorulmadı	Yemekçilik Firması/Şirketi	Lise
K13	Erkek	47	Halası	Okul Müdürü	Y. Lisans
K14	Kadın	51	Babası	Memur	Lisans
K15	Erkek	61	Babası	Çiftçi	İlkokul
K16	Kadın	62	Kuzeni	Esnaf	İlkokul
K17	Kadın	64	Halası	Esnaf	Ortaokul
K18	Kadın	78	Oğlu	Ev hanımı	İlkokul
K19	Erkek	64	Babası	Çiftçi	İlkokul
K20	Erkek	47	Sorulmadı	Müftü	Lisans
K21	Erkek	61	Amcası	Çiftçi	Lise
K22	Erkek	64	Sorulmadı	Muhtar	Lise
K23	Erkek	43	Kuzeni	Öğretmen	Lisans
K24	Erkek	52	Babası	Müdür yardımcısı	Lisans
K25	Erkek	65	Sorulmadı	Belediye Başkanı	Lisans
K26	Erkek	57	Babası	Okul Müdürü	Y. Lisans
K27	Erkek	65	Kardeşi	Emekli	Lisans
K28	Erkek	54	Halası	Öğretmen	Lisans

veya araç aynalarına eklenen uyarı işaretiyle ortadan kaldırılabilmektedir. Araştırmacı bu durumdan esinlenerek kör nokta kavramını toplumsal olayları anlama sahasına uyarlamıştır. Zira toplumda bilinmeyen, fark edilmeyen pek çok eylem ancak “bu olay nasıl olmaktadır?”, “Bu olay ne anlama gelmektedir?” gibi birtakım sorulara cevap arandığında anlaşılır hale gelmektedir.

³⁹ Detaylı bilgiler için Bkz. Araştırmanın veri analiz süreci.

K29	Erkek	58	Annesi	Usta Öğretici	Ön Lisans
K30	Erkek	57	Halası	Esnaf	Lise
K31	Erkek	63	Sorulmadı	Belediye Başkanı	Lise
K32	Erkek	69	Amcası	Siyasetçi	Lise
K33	Erkek	62	Sorulmadı	Yemekçilik Firması/Şirketi	Ortaokul
K34	Erkek	47	Sorulmadı	Muhtar	Lise
K35	Erkek	46	Dayısı	Belediye çalışanı	Lise
K36	Erkek	55	Sorulmadı	İmam	Ön Lisans
K37	Erkek	63	Annesi	Çiftçi	Lise
K38	Kadın	47	Babası	Ev hanımı	Lise

Bu araştırmanın katılımcıları Osmaniye ili Kadirli ve Sumbas ilçelerinde ikamet eden insanlardan oluşmuştur. Katılımcıların yaşları 41-78 arasında, eğitim durumları ise ilkokuldan yüksek lisansa kadar bir dağılım göstermiştir. Mesleki profilleri itibarıyla da ev hanımı, belediye başkanı, muhtar, okul müdürü, öğretmen, esnaf, çiftçi, yemekçilik firması/şirketi temsilcisi, usta öğretici şeklinde geniş bir yelpaze arz etmiştir. Ancak katılımcı grubu, bu çeşitlilik içinde cinsiyet temsiliyeti itibarıyla homojen bir yapı göstermemiştir. Zira kadınlar uzun zaman alan görüşmelere sıcak bakmamışlardır. Pek çok kadın 30 dakikadan fazla süren görüşmeyi yarıda bırakmıştır.

Araştırmada taziye geleneğinde yaşanan değişim olgusunun saptanmasında 50 yaş üstü kişilerin görüşleri esas alınmıştır. Alan yazın tarandığında değişim olgusunu katılımcı görüşleri ekseninde kıyaslamaya tabi tutan pek çok sosyal bilimcinin olduğu görülmektedir. Bunlardan biri de Volkan Ertit'tir. Ertit (2022, s. 211-234) de ilgili makalesinde değişimi, 50 yaş üzeri kişilerin görüşleri üzerinden okumaya, anlamaya, yorumlamaya çalışmıştır.

Araştırmada konuya ilişkin birtakım karşılaştırmalar yapabilmek amacıyla toplumun farklı katmanlarında yer alan farklı statülerdeki insanlarla da görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda araştırma sürecinde iki belediye başkanı, iki belediye çalışanı, iki muhale muhtarı, bir müftü, bir imam, iki yemekçilik firması/şirketi, bir öğretmen evi çalışanıyla görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde geniş kesimlere hitap etme durumları göz önüne alınarak belediye başkanları, muhtarlar ve yemekçilik firma/şirket yetkililerine ölen yakınlarının kim olduğu sorusu sorulmamıştır.

Araştırmada gerçek isimlerin yerine katılımcı 1 (K1), katılımcı 2 (K2); katılımcı cinsiyetlerini ve yaşlarını belirtmek için ise kadın 35 (K35), erkek 9 (E9) şeklinde kodlar

etkileşimler, konuşmalar, bireysel yansımalar, anlayışlar, fikirler, şaşkınlıklar, ilk beklentiler araştırmacı tarafından bizzat gözlenmiş ve gerekli notlar alınmıştır. Notlar açıklayıcı ve yansıtıcı (deneyimler, önseziler ve diğer öğrenilenler hakkındaki notlar) nitelikte olmuştur (Creswell, 2021, s. 168-169). Bir başka ifadeyle halkın gündelik yaşamına dâhil olunmuş, ne olup bittiği izlenmiş, konuşulanlar, gerçekleşen eylemler ortam içinde izlenmiş, çeşitli sorularla merak edilen eylemler açıklığa kavuşturulmuş, “araştırma ilerledikçe ve açıldıkça” da veriler toplanmaya çalışılmıştır. Böylece sahada yaşananlar yakın planda izlenmiş, hatırlatıcı, kuramsal notlar (memolar) alınmıştır (Punch, 2014, s. 151).

Dolayısıyla araştırma verilerine, taziye ve yemekli mevlit törenlerine ilişkin gözlemler ve yarı yapılandırılmış görüşme formları⁴¹na verilen cevaplarla ulaşılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak son 10 yılda bir yakını kaybeden bir kişiyle görüşülmüş görüşmeler sıcaklığına çözümlenmeye çalışılmış sonra başka kişilerle de görüşülmesi gerektiği ortaya çıkmış, görüşmeler gerçekleştirilmiş ve analizler neticesinde yeni hususların açıklığa kavuşturulması hâsıl olmuştur. Dolayısıyla süreç bu formda ilerlemiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi bu araştırmada gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme teknikleri kullanılmıştır. Gözlem tekniği, çalışmaya konu olan olguların doğal ortamda uzun süreli analize tabi tutulmasına olanak sağlamakta (Kuzu, 2013, s. 93-115) iken, temel veri toplama araçlarından ve aynı zamanda başkalarını anlamak için başvuru en güçlü nitel araştırma yöntemlerinden bir diğeri ise görüşme tekniğidir (Punch, 2014, s. 165- 166). Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile sorular kısmen standartlaştırılmış olduğundan esnek bir yapı arz etmektedir. Bu görüşme tekniğinde katılımcılara yöneltilen açık uçlu sorularla cevaplar noktasında özgür bir alan sunulmaktadır (Karahan, Selda ve Gündük, 2022, s. 78-101). Veri toplama amaçlı görüşmeler Temmuz-Ağustos 2023 tarihlerinde gerçekleşmiştir.

Araştırmada görüşme yerini, daha ziyade, katılımcı tercihleri belirlemiştir. Kimi zaman katılımcıların iş yerinde, kimi zaman bir kahvehanede, kimi zaman bir pastanede yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme sorularına geçmeden evvel araştırmanın neyle ilgili olduğu, niçin yapıldığına dair kısa bir açıklama yapılmıştır. Katılımcıların önemli bir kısmı görüşmede ses kaydına sıcak bakmamıştır. Toplamda 53

⁴¹ Araştırmada dört kişi üzerinde pilot uygulama yapıldıktan sonra görüşme formuna nihai şekil verilmiştir. Pilot çalışma, gerçek uygulamaya geçilmeden evvel örneklem grubuyla benzer niteliklere sahip az sayıda kişiyle araştırmada kullanılacak olan ölçme araçlarında herhangi bir sorun olup olmadığını, çalışmanın alacağı süreyi belirleme gibi hususlara ilişkin fikir edinmek için yapılan ön uygulamadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Yurdakul, 2013, s. 75-91.

kişiyile yapılan görüşmelerden 15'i birkaç dakika sonra- yardımcı olurum ama bir işim var gibi gerekçelerle- görüşmeyi sonlandırmıştır. Dolayısıyla bu görüşmelerden veri elde edilememiştir. Ancak 38 kişiyile yapılan görüşmeler olumlu neticelenmiştir.⁴² Bunlardan dördü ile yapılan görüşmelerde ses kaydı alınmış ancak 34'ü ile yapılan görüşmeler araştırmacı tarafından not alınarak elde edilmiştir. Ses kaydının alındığı görüşmelerde gerekli görüldüğünde hatırlatıcı notlar da alınmıştır. Görüşmeler, 30 ila 150 dakika arasında gerçekleşmiştir.

Ses kayıtları telefon ses kayıt uygulaması ile kaydedilmiş ve görüşmelerden hemen sonra yazıya dökülmüş ve irdelenmeye çalışılmıştır. Ses kaydının uygun görülmediği durumlarda görüşme ifadeleri araştırmacı tarafından bizzat not edinmiş ve akabinde bilgisayar ortamında temize çekilmiştir. Elde edilen veriler bekletilmeden sıcağı sıcağına gerekli analizlere tabi tutulmuştur. Bu strateji, nitel araştırmaların gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Turan ve Cansoy, 2022, s. 9-20).

3.4. Veri Analiz Süreci

Bu araştırmada veriler, temellendirilmiş kuram yaklaşımı içinde yer alan yapılandırmacı desen ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde kodlama⁴³, sürekli karşılaştırma ve not alma şeklinde bir süreç izlenmiştir (Gençoğlu, 2014, s. 681-700). Bahsi geçen deseni savunan Charmaz'a göre, veri analizi, verilerin kodlanmasıyla başlar. Kodlama, araştırma iskeletinin oluşmaya başladığı noktadır (Çelik ve Ekşi, 2018, s. 118-119). Charmaz kodlamayla ilgili şu önerilerde bulunur:

- “Verilerle doğrudan temas kur”,
- “Kodları basit ve kesin tut”,
- “Kodları kısa bir şekilde yapılandır”,
- “Verileri verilerle karşılaştır.” (Charmaz, 2006, s. 49-50).

Charmaz, veri analiz süreciyle ilgili olarak bazı önerilerde bulunmakla birlikte sistematik desende olduğu gibi birtakım katı kurallara bağlı kalmaz. Charmaz'ın önerdiği veri analiz aşamaları şunlardır:

⁴² Soruların mülakat yöntemiyle sorulduğu bu araştırmada, Creswell'in (2021, s. 90) belirttiği gibi doygunluğa ulaşmak için, 20 kişiden 60 kişiye kadar mülakat yapmak gerekebilir. Araştırmamızda 38 kişiyile doygunluğa ulaşılmıştır.

⁴³ Araştırmada kodlamalar manuel olarak yapılmış, herhangi bir program kullanılmamıştır. Araştırmada kodlama yapılmadan önce görüşme verileri en az üç kez okunmuştur.

- Başlangıç kodlaması (Initial coding),
- Odaklanılmış kodlama (Focused coding) ve
- Kuramsal kodlama (Theoretical coding) (Çelik ve Ekşi, 2018, s. 118-119).

1-Başlangıç kodlaması (Açık Kodlama)

Charmaz, araştırmacının başlangıç aşamasında “Bu veriler bize neyi ifade ediyor?” şeklindeki soruyu sorması gerektiğinden bahseder. Ona göre ilk kodlamalar verilerle sıkı sıkıya bağlı kalarak eylemleri yansıtmalıdır (Charmaz, 2006, s. 47-48).

Kodlamalar, “kelime kelime kodlama”, “satır satır kodlama”, “paragraf paragraf kodlama”, “eylemden (olay) eyleme kodlama” ve “in vivo kodlama” şeklindedir. Burada İn vivo kodlamadan kasıt, görüşmeler esnasında katılımcıların kullandığı kelime ve/veya cümle gruplarından yapılan birebir alıntıdır. Diğer üç kodlama stratejisi ise verilerin yakından incelenmesini ve fikirlerin kavramlaştırmasına olanak sağlayan kodlamalardır (Çelik ve Ekşi, 2018, s. 122-123).

Şimdi temellendirilmiş kuram yaklaşımıyla bulgular kısmında yer alan “Sembolik Bir Çağrı Aracı Olarak Ölümün İlanı” kavramına nasıl ulaşıldığına dair süreç bilgisi paylaşılmıştır. Bu durum, K11’in ifadeleri üzerinden somutlaştırılmıştır.

K11, ölüm ilanını şu şekilde ifade etmektedir: “*Yakın zamanda amcam vefat etti. Bunun üzerine hocaya sela vermesi için haber gönderdik. Sonra belediyeden de anons yaptırıldı. Aynı zamanda aile fertlerinden bazılarının sosyal medya hesaplarından, WhatsApp durumdan ölümü paylaştıklarını gördüm, duydum.*” (K11, E46).

Burada başlangıç kodlamasıyla ilk olarak veriler parçalara ayrılmış, işaret ettikleri anlamları deşifre etmek için satır satır irdelenmiş ve ifadeleri temsil eden birer kod belirlenmiştir. Bu süreçte verileri daha yakından incelemek için ilk olarak ifadeler parçalara ayrılmış, sonra söz konusu ifadeler benzerlik ve farklılıkları açısından değerlendirilmiş, ardından başka görüşmeler ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu esnada “Bu veri parçası neyi temsil ediyor?” sorusu sorulmuştur. Böylece açık kodlamanın karşılaştırma yapmak ve soru sormak⁴⁴ şeklindeki iki temel unsuru yerine getirilmiştir. Bu durum, **parçalanmış veri** ve **kod** başlıkları altında şu şekilde somutlaştırılabilir.

⁴⁴ Bkz. Punch, 2014, s. 201.

Parçalanmış veri**Kod**

-“Amcam öldü” ifadesi	→	Ölüm olgusu;
-“Hocaya sela vermesi için haber gönderdik” ifadesi	→	Haber verme;
-“Belediyeden anons yaptırdık” ifadesi	→	Haber verme;
-“Sosyal medya” ile ölümü paylaşma	→	Ölümün kitlesel ilanı
-“WhatsApp durum”dan ölümü paylaşma	→	Ölümün kitlesel ilanı

Böylece açık kodlama aşaması tamamlanmış ve odaklanılmış kod aşamasına geçilmiştir.

2-Odaklanmış (Seçici) Kodlama Aşaması

Bu aşamada, katılımcı görüşlerini yansıtan ve en fazla vurgulanan kodlar odağa alınır, çok sayıda veri ayırımı veya sentezi yapılır ancak bu aşamaya geçmek tamamen doğrusal olmamaktadır. Süreçte bazı katılımcılar daha önceki beyanlarda veya ifadelerde örtülü olanı açıkça ortaya koyacaklarından, önceki ifadelerde gizli olan hususlar başka katılımcıların ifadelerinde araştırmacının karşısına çıkabilir. Bunun sonucunda da katılımcılara tekrar müracaat edilir ve daha önce gözden kaçırılan, ayırdına varılmayan üstü kapalı hususlar keşfedilebilir, deşifre edilebilir. Dolayısıyla odaklanmış kodlama sayesinde insanların deneyimleri, eylemleri ve yorumları karşılaştırılabilir. Böylece araştırmacılar büyük veri gruplarını test etmek adına odaklanılmış kodları verilerle karşılaştırmak suretiyle kontrol ederler. Ve hangi kodun kuramsal kategorilere yükseltileceğine karar verirler (Charmaz, 2006, s. 58-59; Charmaz’dan akt. Çelik ve Ekşi, 2018, s. 126-127). Dolayısıyla tüm süreçte analitik adımlar izlenmekte ve teorik entegrasyon, odaklanmış kodlamayla başlamaktadır (Charmaz, 2006, s. 46)

Sonuçta K11’nin ifadelerinden hareketle odaklanmış kodlama aşamasında,

- “Ölümün anonsla duyurulması”,
- “Ölümün selayla duyurulması” ve
- “Ölümün sosyal medya ve WhatsApp durumdan duyurulması” şeklinde birtakım

seçici kodlara ulaşılmıştır. Ve Kuramsal kodlama aşamasına geçilmiştir.

3-Kuramsal kodlama (Teorik kodlama) Aşaması

Önceki kodlamalara göre daha sofistike/ karmaşık bir kodlama düzeyi olan kuramsal kodlar, odaklanılan kodlamada geliştirilen kategoriler arasındaki olası ilişkileri belirtir. Odaklanmış kodlara şekil veren bu kodlar, bütünleştiricidir, sadece temel

kodların nasıl ilişkili olduğunu kavramsallaştırmakla kalmaz, aynı zamanda analitik öyküyü teorik bir yönde hareket ettirme niteliğine de sahiptir (Charmaz, 2006, s. 63). Konuya dair Charmaz şöyle bir uyarıda bulunur:

“Bu kuramsal kodlar bir analize bir nesnellik havası katabilir, ancak kodların kendisi bilim adamlarının üzerinde hemfikir olacağı veya eleştirmeden uygulayabilecekleri bazı nesnel kriterler olarak durmaz. Analizinizi işaret ettiğinde, analizinizi netleştirmenize ve keskinleştirmenize yardımcı olması için teorik kodları kullanın, ancak bunlarla zorla bir çerçeve dayatmaktan kaçının. Bu teorik kodların yorumlanıp yorumlanmadığı konusunda kendinizi sorgulamanıza yardımcı olur.” (Charmaz, 2006, s. 66).

Sonuçta kuramsal kodlama aşamasında, K11'nin ifadeleri diğer ifadelerle de karşılaştırılarak temellendirilmiş bir kuram geliştirme hedefi doğrultusunda “Sembolik bir çağrı olarak ölümün ilanı” şeklinde (Şekil 2’de olduğu gibi) bir kavrama ulaşılmıştır. Tüm araştırma boyunca bu yöntem izlenmiştir.

Kodlama sürecinde verilerdeki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak adına karşılaştırmalar önemlidir. Zira bu yaklaşımda verilerin kavramlaştırılması temel hedeflerden biridir. Bu yüzden araştırma sürecinde özellikle ilk görüşmelerle birlikte elde edilen veriler başka görüşmelerde elde edilenlerle karşılaştırılmış ve bu yaklaşım kuramsal doygunluk sağlanana kadar devam etmiştir. Araştırma boyunca gözlem ve görüşmelerin yanı sıra araştırma notları da önemli araçlar olmuştur. Araştırma sürecinde ölümün anonsundan, ölünün yıkanması, kefenlenmesi, cenaze namazının kılınması, defin işlemleri ve ölü evinde taziyelerin kabulü ile bu süreçte gerçekleştirilen yemekli mevlit törenlerine ilişkin deneyimleri ortaya koymak için kuramsal notlar (memolar) alınmıştır. Taziye geleneği ve yemekli mevlit törenleri bağlamında görmezden gelinen, saklı kalan birtakım hususlar sosyolojik analize tabi tutulmuştur. Ayrıca taziye geleneğinde aktif rol oynayan çeşitli paydaşlara (Belediyeler ve öğretmenleri gibi) ulaşmak suretiyle, Berger'in (2021, s. 48) ifadesiyle, resmi mekanizmanın ardına bakılmış ve böylece görünenin ardındaki bir başka gerçeklik katmanı görülmeye çalışılmıştır.

Özetle, ilk katılımcıyla yapılan görüşmeden hemen sonra ifadeler satır satır irdelenmeye çalışılmış sonra tekrar görüşmelere başlanmış, toplanan veriler birbiriyle ve memolarla karşılaştırılmış, irdelenmiş birtakım anahtar sözcüklere ulaşılmış, anahtar sözcüklerden de yola çıkarak kavramlara ulaşılmıştır.

BÖLÜM IV

ARAŞTIRMA SAHASI, ARAŞTIRMA BULGULARI VE ANALİZİ

4.1. Araştırma Sahası

Bu araştırma Kadirli ve Sumbas üzerine yapılan bir saha çalışmasıdır. Bu iki ilçenin seçilmesinde araştırmacının ilkinde ikamet etmesi, ikincisinde ise devlet memuru olarak çalışması etkili olmuştur.

4.1.1. Kadirli ve Sumbas'ın Toplumsal Yapısı

Bu araştırma, Osmaniye ili Kadirli ve Sumbas ilçelerinde yapılan bir saha çalışmasıdır. Saha verilerine geçmeden evvel konunun anlaşılmasına pozitif etki yapacağı düşüncesiyle adı geçen ilçelerin tarihsel, ekonomik ve toplumsal yapısı hakkında özet mahiyetinde bilgi paylaşımında bulunulmuştur. Paylaşılan bilgiler daha ziyade sahada ikamet eden araştırmacının iki yıllık gözlemlerine dayanmaktadır.

Akdeniz Bölgesi'nde yer alan Kadirli, Osmaniye iline bağlı bir ilçedir. 2023 nüfus verilerine göre genel nüfusu 127 bin 513'tür. Bu nüfusun 96 bin 782 ilçe merkezinde; 30 bin 731'i belde veya köylerde yaşamaktadır. Osmaniye iline 46, Adana'ya 96 km uzaklıktadır. Sülemiş Tepesi, Savrun Çayı ve Ala Camii ile bilinen Kadirli, Romalılar döneminde Flavius veya Flaviopolis olarak adlandırılmıştır.

Yurtsever'e göre Flaviopolis şehri, ismini, Roma İmparatorluğu'nun 69-96 yıllarına hâkim olan Flavien hanedanından almıştır. Bu antik kentin kuruluşu ise MS.74 yılına dayandırılmaktadır. Tarihte Kilikyalılar, Romalılar, Bizanslıların yanı sıra Abbasiler, Anadolu Selçukluları, Dulkadiroğulları ve Osmanlılar bu yerde yaşamıştır. Dulkadiroğulları tarafından bu yere Kars-ı Maraş adı verilmiştir (Yurtsever, 2014, s. 25).

Sınırlarında Taşköprü, Çem Kalesi ve Şarlak Şelalesi'nin olduğu Sumbas'a gelince, burası da Osmaniye iline bağlı olup Kadirli ve Kozan (Adana) arasında yer almaktadır. Kadirli'ye aşağı yukarı 10, Kozan'a 35 kilometre uzaklıktadır. Yine 2023 nüfus verilerine göre genel nüfusu 13 bin 375 olan ilçenin merkez nüfusu 2 bin 192; belde ve köy nüfusu ise 11 bin 183 kişiden oluşmaktadır.⁴⁵ 1996 yılında Osmaniye'nin il olmasıyla birlikte ilçe statüsü elde etmiştir. Döğenli ve Karaömerli köylerinin birleşiminden meydana gelen Sumbas'ta kamu kurumlarının neredeyse tamamı ve çok sayıda siyasi parti ilçe teşkilatı

⁴⁵ Bkz. TÜİK, İl ve ilçelere göre il/ilçe merkezi, belde/köy nüfusu, 2023.

bulunmaktadır. Ayrıca bir banka, iki adet ulusal market, iki eczane, birkaç berber, yemek ihtiyacı gören pek çok mekân ve diğer pek çok ihtiyacı karşılayan dükkân vs. bulunmaktadır.

Hem Kadirli hem de Sumbas'ın yaygın geçim kaynağı tarımdır. Çukurova'da yer alan bu ilçelerde tarım, yılda üç ürün elde etmeyi mümkün kıldığından bölge ekonomisinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Kullanılan tarımsal makineler ve aletler son derece moderndir. Bahsi geçen ilçelerde tarımı yapılan ürünler arasında en yaygın olanları yer fıstığı, turp ve mısırdır. Türkiye turp ihtiyacının önemli bir kısmı⁴⁶ Kadirli'de üretilmektedir. Kadirli ve Sumbas insanı, tarım dışında veya tarımın yanında devlet memurluğu, ticaret, ustalık, çıraklık, fabrika işçiliği, hayvancılık gibi uğraşlara sahiptir.

Kadirli ve Sumbas'daki memurların pek çoğu bölgenin yerleşik insanları olmalarından ötürü atadan babadan kalma arazilerinde veya sonradan aldıkları ya da icar ettikleri arazilerde, aynı zamanda tarımla da uğraşmaktadırlar.

Sumbas'a bağlı pek çok köy, tarıma elverişli olmayan dağlık alanda konumlanmıştır. Bu durum hayvancılıktan başka bir uğraş alanına yer bırakmadığından genç nesil söz konusu yerlerde yaşamayı tercih etmemektedir. Kaldı ki tarıma elverişli köylerde dahi gençler, evlendikten hemen sonra asgari ücretli bir iş için bile olsa Kadirli'ye göç etmiş, etmektedir. Bu ve benzer nedenlerden ötürü köylerde doğurganlık oranları her geçen gün düşmektedir. Dolayısıyla söz konusu köylerde öğrenci sayıları aynı ölçüde azalmaktadır. Köy okullarında müstakil sınıfların teşekkülü için yeterli öğrencinin olmaması, taşınmalı eğitime neden olmaktadır. Hatta taşıma merkezi olan birçok okulda dahi öğrenci sayısının azlığından dolayı birleştirilmiş sınıf uygulaması yapılmaktadır.

Her geçen gün Sumbas merkezden ve köylerinden Kadirli'ye göç yaşanmaktadır. Göçün çok çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bakıldığında Kadirli'de bir kentte olması gereken sosyal, kültürel, eğitsel ve ekonomik birçok ihtiyaç karşılanabilmektedir. Hastanenin oluşu insanları buraya çeken önemli faktörlerden biridir. Alışveriş mekânlarının çokluğu ve çeşitliliği, sinemanın varlığı, sosyal ve kültürel faktör kapsamında değerlendirilebilir. Yani sıra bu şehirde organize sanayi sitesinin oluşu burayı Sumbas'a nispeten çekim merkezi yapan bir başka faktör olmaktadır. Ancak tam

⁴⁶ İlçe, Türkiye turp üretiminin yaklaşık %70'e yakını tek başına karşılamaktadır. Detaylı bilgi için Bkz. Kocaoğlu, E., & Çağlıyan, A. (2024). Sürdürülebilirlik Açısından Kadirli İlçesinde Turp Üretimi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (64), 185-203.

bu noktada belirtmek gerekir ki organize sanayide çalışan insanların neredeyse tamamı asgari ücret almaktadır. Bu durum Keleş'in (1995, s. 1-5) de belirttiği gibi "... kırsal alanların yoksulluğunu kente taşımaktan başka bir işlev" görmemiştir.

Kadirli ve Sumbas eğitim olanakları ve eğitime bakış itibarıyla de ayrılmaktadır. Sumbas'ta sadece bir lise mevcuttur ve bu lise çok programlı bir niteliktedir. Bu durum ilçeyi olumsuz etkilemektedir. Öyle ki birçok aile sadece eğitim güdüsüyle Kadirli'ye göç etmek durumunda kalmıştır. Kadirli sakinleri, pek çok sektörde olduğu gibi eğitim olanaklarından haberdar olma noktasında da Sumbas'a nazaran daha avantajlı konumdadırlar. Maddi anlamda durumu iyi olan aileler çocuklarını özel okullara göndermektedir. Çocuklarını devlet okullarına gönderenler ise, görece, yardımcı kaynak temininden özel öğretmene kadar öğrenci başarısını arttırmak için tüm imkânlar zorlanmaktadır. Dolayısıyla göçün bir diğer nedeni de eğitim olanaklarına kavuşma arzusudur. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da Sumbas'ta sosyal, kültürel ve ekonomik yönde gelişme yavaş seyretmektedir. Tüm bu nedenlerden ötürü Sumbas, daha çok köy niteliği arz etmektedir.

Sumbas'ın köy kimliğinden uzaklaşıp kent kimliğine kavuşamamasında aynı cemaatsel niteliğe sahip insanların yaşadığı (getto) bir forma sahip olması da eklenebilir. İlçede çeşitli resmî kurumlar olsa da söz konusu kurum çalışanlarının Sumbaslı ile resmi işlemler dışında pek fazla etkileşimleri olmamaktadır. Zira neredeyse tamamı Kadirli'de ikamet etmektedir. Son tahlilde Kadirli'ye yakınlık sözü geçen ilçenin şehirleşmemesinin ve gelişmemesinin en büyük nedenlerinden biridir. Bu bağlamda denilebilir ki yakınlık kent olmayı uzak kılmıştır.

Weber (1998, s. 437), sosyal yapı itibarıyla en kendine özgü ve belli tarihi gelişmelerle en yakından bağlantılı olan yerlerin kırsal bölgeler olduğu savını ileri sürmüştür. Bu bağlamda Kahramanmaraş Andırın ve Malatya Darende'den bir zamanlar gelip Kadirli'ye yerleşenler istisna edilecek olursa, bu şehrin yerlisi olmayan nüfus yok denecek kadar azdır. Burayı mesken olarak seçen insanlar daha ziyade bu coğrafyanın insanıdır. Diğer bir ifadeyle Kadirli'de Andırınlı, Kozanlı ve Sumbaslı dışında memura dahi, çok az rastlanmaktadır. Aynı şekilde Sumbas, birkaç aileden oluşan homojen akraba topluluğu ve benzer toplumsal statülere sahip bir yerleşim yeri resmini sunmaktadır. Söz konusu ilişki ağlarından dolayı Kadirli ve Sumbas, kültürel olarak benzer nitelik göstermektedir.

Bahsi geçen ilçelerde kırsal ve kentsel yaşam iç içedir. Ekonomik açıdan durumu iyi olan pek çok ailenin tanıdık, eş ve dostlarla çevrili, elektrik ve internetin olduğu bir

yayla evi de vardır. Havalarda son derece sıcak olduğu temmuz- ağustos aylarında yaylaya göç edilmekte, sonrasında tekrar şehir merkezine dönülmektedir. Bu dönemde pek çok insan yayla evinden şehir merkezine günlük geliş gidiş yapabilmektedir... Dolayısıyla yaz mevsiminde yaylalara, diğeri mevsimlerinde ise ovaya doğru, sabit noktalar arasında, mevsimsel bir hareketlilik yaşanmaktadır.

Sonuçta söz konusu cemaatsel form, sadece davranış biçimlerini ve yönünü belirlemekle kalmamakta, yaşamın tüm sahalarında, doğal olarak da taziye geleneğinde de kendini hissettirmektedir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da benzerlik bozulmamakta, mevcut yapı kendini yeniden üretmektedir. Özetle Luis Wirth'in dediğı gibi yaşanan yer yaşama biçimlerini önemli ölçüde belirlemektedir (Slattery, 2012, s. 287).

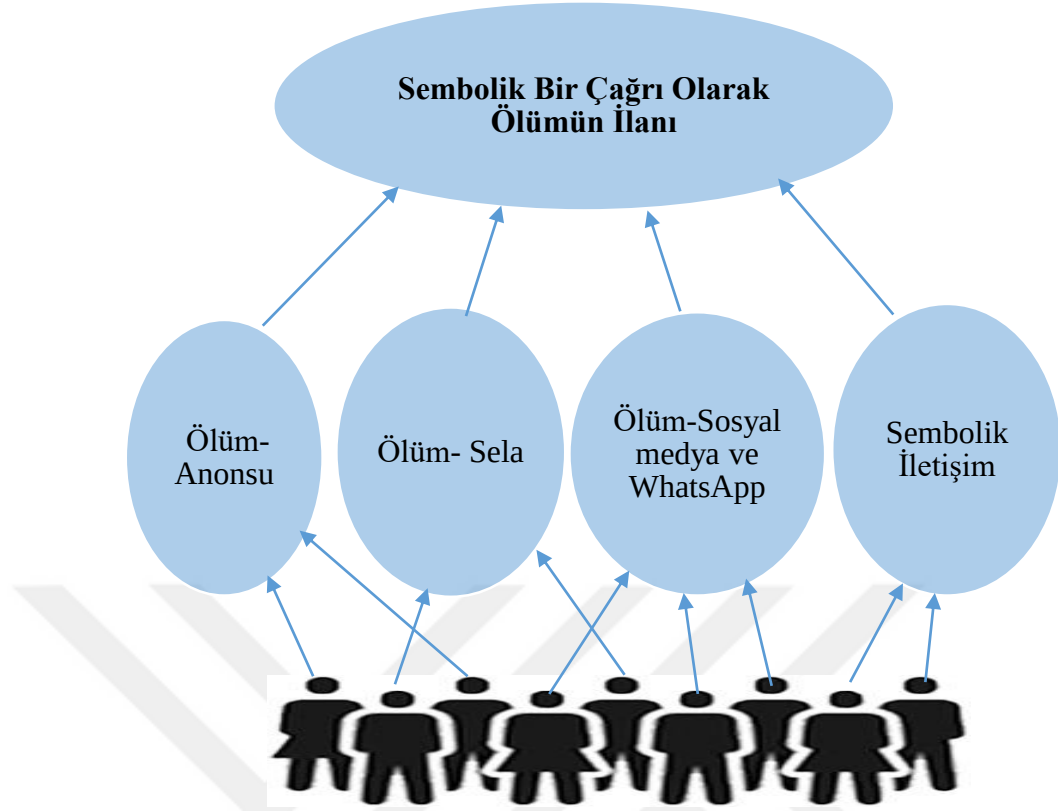
Sonuç olarak, Kadirli ve Sumbas, aile bağlarının, görelî, kuvvetli olduğı bir yapı arz etmektedir. İnsanlar, bu durumun kendileri için sosyal bir sermaye olduğunun bilincindedir. Birçok törensel etkinlikte olduğı gibi taziyelerde de aile bağları veya aile ilişkileri spontane olarak davranışlara yansımaktadır. Ayrıca, her iki ilçede hâkim dinî anlayış Sünnî İslam'dır. Ölüm sonrası törenlerde bu anlayışın etkili olduğı gözlemlenmiştir.

4.2. Araştırma Bulguları ve Analizi

4.2.1. Sembolik Bir Çağrı Olarak Ölümün İlanı

Ölüm ilanı sembolik bir çağrı niteliğindedir. Camilerde okunan sela, belediyelerden yapılan anons, sosyal medya ve WhatsApp durum paylaşımları, ölümün gerçekleştiğı yere bir çağrı niteliğindedir. Şekil 2⁴⁷, sembolik bir çağrı olarak ölüm ilanını sembolize etmektedir.

⁴⁷ Araştırmada kullanılan bu şekil ile benzer diğeri şekiller araştırmacının özgün tasarımlarıdır.

Şekil 2. Sembolik bir çağrı olarak ölümün ilanı

Eskiden ölüm ilanları akrabalara haberci gönderme ve camilerde okunan selaların devamında gerçekleşmekteydi. Günümüzde selaların yanı sıra belediye anonsları, dünya ölçeğinde bir etkiye sahip olan kitle iletişim araçları, sosyal medya, WhatsApp durum paylaşımları, kurum/ kuruluşların web sitelerindeki paylaşımlar gibi geniş bir yelpazede sözü edilen ilanlar yapılabilmektedir.

K11, ölüm ilanını şu şekilde ifade etmektedir: “Yakın zamanda amcam vefat etti. Bunun üzerine hocaya sela vermesi için haber gönderdik. Sonra belediyeden de anons yaptırдық. Aynı zamanda aile fertlerinden bazılarının sosyal medya hesaplarından, WhatsApp durumdan ölümü paylaştıklarını gördüm, duydum.” (K11, E46).

Görüşme ifadelerinde yer alan vefat ifadesi ile sela okunurken veya ölüm anonsu verilirken kişinin baba tarafından künyesinin⁴⁸ okunması, sembolik etkileşimin bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Zira toplumda vefat kelimesi dinsel bir terim olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu durum, ölümle birlikte dinin cesede ve cesetle ilgili işlemlere hâkim olduğunu gösteren sembolik bir nitelik arz etmektedir. Ölünün erkek

⁴⁸ Araştırma sahasında ölünün sela ve/veya anonsu okunduğunda genel olarak erkek tarafından yakınlarının isimlerinin zikredildiği gözlenmiştir. Örnek olarak; Mehmet... oğlu/kızı, Ali/Ayşe...vefat etmiştir. Cenazesi...mezarlığında defnedilecektir. Allah rahmet eyleye.

tarafından künyesinin okunmasına gelince, bu tercihte, pek çok unsurun etkili olduğu bir realite olmakla birlikte iki unsurun etkisi açıktır. Bunlardan ilki toplumda erkeklerin kadınlara nazaran daha çok tanınmaları, diğeri ise ataerkil⁴⁹ toplum yapısı olarak ifade edilebilir.

Ölüm ilanları pek çok açık ve gizli etkiye⁵⁰ sahiptir. Açık etkisi yakın, eş dost ve arkadaşları ölümden haberdar kılmak ve cenazeye katılmaları sağlamak iken gizli etkisi cenaze törenine daha önce katılmamış olan insanlara söz konusu törenin süreç ve pratiklerini göstermesidir. Böylece toplumsal bir eylem, uygulamalı olarak gelecek nesillere, jenerasyonlara, sosyalizasyon sürecinde aktarılmaktadır.

Babamın ölümüyle birlikte verilen selalar, yapılan anonslar ve sosyal medya paylaşımlarının bir sonucu olacak ki tanıdıklardan art arda telefonlar geldi. Telefonlarda insanlar başsağlığı dileklerini iletiler. Yapılacak bir görevlerinin olup olmadığını sordular. Arayan kişiler arasında Kadirli’de yaşayanlar da vardı, uzak memleketlerde yaşayanlar da. (K34, E47).

Bu durum, ölüm ilanı ile birlikte taziye sürecinin başladığını göstermektedir.

Ölü ve yakınlarının sosyal sermayeleri, toplumsal pozisyonları (Statü ve roller gibi), ölüm ilanını belirlemektedir. Köy ya da mahalle ile sınırlı anonslar kent merkezindekilere göre hem sembolik anlam hem de etki itibarıyla farklı anlamlar barındırmaktadır.

K3’ün ifadeleri bahse konu durumu özetler mahiyettedir: “Çevresi geniş, maddi olarak zengin, kimi kimsesi olan insanların selası ile gariban kimselerin selası farklı olmaktadır. Zengin, ağa soyundan gelen ve çevresi geniş biri öldüğünde köyde ve şehirde selası verilmektedir. Belediyeler, ölümü anons etmektedir.” (K3, E67).

Ölüm ilanlarına ilişkin alan yazında da pek çok değerlendirme görmek mümkündür. Bahse konu değerlendirmelerden biri şu şekildedir:

⁴⁹Tam anlamıyla "babanın hâkimiyeti" anlamına gelen ve başlangıçta erkek aile reislerinin otoritesi üzerine kurulu toplumsal sistemleri tanımlamak için kullanılan ataerkillik (Patriarchy), günümüzde genel olarak “erkek tahakkümü” nü yansıtan daha genel bir anlam yüklenmiştir (Marshall, 1999, s. 47)

⁵⁰ Benzer durumları, Robert K. Merton, açık ve gizli fonksiyon kavramlarıyla ifade etmektedir. Ancak bu araştırmada Merton’dan farklı olarak etki sözcüğü tercih edilmiştir.

Ölümün duyurulduğu caminin kent içindeki yeri ölenin sosyal pozisyonuna dair işaretler taşımaktadır. Kent merkez camilerinde yapılan ölüm anonsları her kesimin duyması için yapılmıştır ve bu ölenin sosyal çevresinin genişliğini göstermektedir. Çevre mahalle camilerinde yapılan anonslar ise daha dar bir sosyal muhiti haberdar etmeye yöneliktir. Bu açıdan aidiyet, sosyal statü ve akrabalık bağlarının ortak bileşeni ile yankı bulan anons, taziye törenine davetin bir tebligatı olmanın yanında sosyolojik vurguları ön plana çıkaran bir ses perdesi olarak anlam bulmaktadır (Parin ve diğerleri, 2012, s. 212-229).

Bu değerlendirme ile araştırma sahasında elde edilen veriler arasında paralellik olduğu görülmektedir.

Kırgızlarda ölüm haberi herkese duyurulur. Bununla insanların defin işlemine katılmaları beklenir. Zira insanların birbirlerine verdiği değeri ve ölünün itibarını gösteren unsurlardan biri budur. Bu geleneğin ilgililer tarafından yerine getirilmemesi hoş görülmez. Katılmayanlar için “Bir avuç toprağını esirgedi, gelmedi”; haberdar edilmeyenler “Bizi saymadı, çağırmadı” şeklinde değerlendirmeler yapılmaktadır (Dıykanbayeva, 2009, s. 89-97).

Dolayısıyla ölümün ilanıyla başlayan ve birtakım toplumsal ilişkilerin başlangıcı olan taziye sürecinde pek çok sosyal kodu deşifre etmek mümkün görülmektedir. Ölüm ilanlarında dahi toplumsal dinamiklerin sembolik olarak konum muhafaza ettiği görülmektedir. Cenaze törenlerinin tüm aşamalarında olduğu gibi ölüm anonslarında ölünün ve ardıllarının toplumsal konumları, sınıfı, statüsü, nüfuzu ve çevresiyle ilgili kodların görünür hale geldiği müşahade edilmektedir.

4.2.2. Cenaze Törenleri

İnsan hayatındaki en önemli geçiş törenleri doğum, sünnet, evlilik ve cenaze törenleridir. Merkezinde cesedin bulunduğu yıkama-kefenleme, cenaze namazı ve defin işlemlerine kadarki tüm eylemler cenaze törenleri kapsamında değerlendirilir. Beden diliyle de taziyelerin iletildiği cenaze törenleri, toplumda, taziye geleneğinin en önemli bileşenlerinden biri konumundadır.

Bu başlık altında cenaze törenlerinin yukarıda ifade edilen bileşenleri saha verileri ışığında irdelenmiştir.

4.2.2.1. Geçiş Hazırlığı Olarak Yıkama ve Kefenleme

Genel olarak tüm Türkiye’de özel olarak da bu araştırma sahasında ölümler, gömülmeden önce öte dünyaya hazırlık bakımından gasilhanelerde, cenaze yıkama araçlarında veya herhangi bir yerde yıkanmakta, kefenlenmekte ve mezara götürülmek üzere tabuta konmaktadırlar. Şekil 3, bu durumu sembolize etmektedir.

Şekil 3. Geçiş hazırlığı

Ölüm, pek çok inançta olduğu gibi İslam inancına göre de bir âlemden diğer bir âleme geçiş olarak görülmektedir. Diğer âleme ilişkin hususlar sosyolojinin dolayısıyla bu araştırmanın ilgi alanında değildir. Ancak ölümden hemen sonra ölü yakınları tarafından yerine getirilen pek çok ritüel, tören, eylem bu araştırmanın odağında yer almaktadır. Bunlardan biri bir tür geçiş sürecine hazırlık olarak nitelenebilecek olan ölü yıkama ve kefenleme işlemidir.

Araştırma sahasındaki ölüm sonrası uygulamalara bakıldığında, İslam dininin hâkimiyetini görmek mümkündür. Zira ölüm sonrası eylemler, İslam dininin uygun gördüğü ve süreç içinde gelenek (alışkanlık) haline gelen uygulamalarla devam etmektedir.

Bizler Müslümanız, bu yüzden ölülerimizi defnetmeden önce yıkarız. Yıkama ve kefenleme işlemleri hem gasilhanelerde hem de yıkama işlemlerine ayrılan cenaze yıkama araçlarında yapılmaktadır. Bu araçlarda sıcak su, şofben, klima vesaire mevcuttur. Erkekleri erkekler, kadınları ise kadınlar yıkamaktadır. Yıkama işlemi, güzel kokulu sabun ve ılık su ile yapılmaktadır. Yıkama işleminden sonra kefenleme işlemine geçilmektedir. Kefenler çoğunlukla belediyeler tarafından karşılanmaktadır. Eğer kişi hastanede öldüyse orada yıkanmakta, kefenlenmekte ve tabuta konmaktadır. Sonrasında önce evine ondan sonra da gömüleceği mezarlığa götürülmektedir. (K31, E63).

Kefenin temini noktasında geçmişten günümüze belirgin anlayış farklılıkları oluşmuştur. Yaşlıların ifadelerine göre eskiden ölüm, hayatın bir başka varyasyonu olarak görülür ve evlerde ölüme hazırlık, ölümü hatırlama babında beyaz kefenler bulundurulurdu. Ancak gelinen noktada söz konusu anlayışta bir tür dünyevileşmeye doğru evrilmenin yaşandığı görülmektedir. Öyle ki günümüzde kefen evlerden uzaklaştırılmakla kalmamış sözü dahi edilemez olmuştur.

Eskiden insanlar öte dünyaya hazırlık düşüncesiyle evlerinde kefen bulundurlardı ama şimdilerde bu terk edilmiş durumdadır. Çoğumuz ölümden bahsedilmesini bile istemez bir durumdayız. İnsanlar sahip oldukları nimetleri kaybetme düşüncesini bile tahammül etmediklerinden ölümden bahsetmiyorlar. Dünyaya dört elle sarılıyorlar. Müslümanız ama birinci önceliğimiz dünya işleri. Şimdilerde en önemli şey menfaatler ve çıkarı korumaktır. Bütün uğraşımız menfaat elde etmek ve çıkarları korumak. (K27, E65).

Öte dünyaya hazırlık olarak 40-50 yıl öncesine kadar evlerde bulundurulan kefen, günümüz modern toplumunda evlerden uzaklaştırılmakla kalmamış aynı zamanda belediyeler tarafından karşılanmak suretiyle de bir hizmet aracına dönüşmüştür. Dolayısıyla ölümü inkâr etmek mümkün değilse de lafını etmemek mümkün hale gelmiştir.⁵¹ Durmuşoğlu ve Ataman'ın (2018, s. 123-149.) ifadesiyle ölüm gerçeği ortadan kaldıramasa da modernite ile birlikte ölüm, yapı sökümüne uğratılmıştır: Yadırganmış, uzak mekânlara sürülmüş ve hiç istenmeyen bir yabancı, öteki durumuna sokulmuştur.

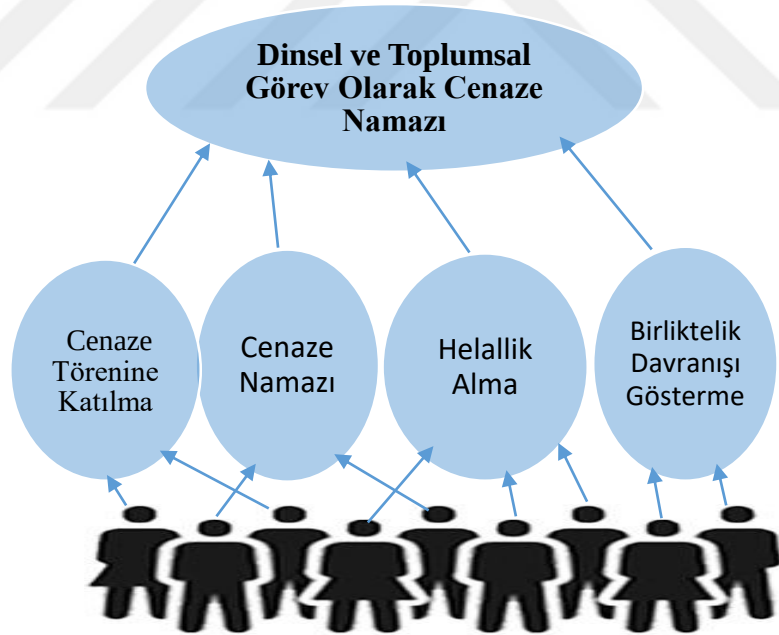
⁵¹ Baudrillard, modern toplumlarda ölümden söz etmenin adeta bir tabu olduğundan söz etmektedir. Önerilen, makul görülen davranış, ölüm sonrasında dahi ölümden söz etmemek, yas tutmamak, başkalarının keyfini kaçırmamaktır. Onun tespitine göre cesedin yakılmasındaki amaç, ölüden geriye hiçbir iz bırakmamaktır. Eskiden ölüm, gizlenmeyen, herkese açık, göz önünde olup biten bir nitelikteyken günümüzde ölümden söz etmek ayıp karşılanır olmuştur. Gelinen noktada cinsellik ölümün eski niteliğine layık görülümüştür (Baudrillard, 2021, s. 350, 355).

Öte yandan toplumda kefen temini noktasında çok farklı strateji, tutum ve görüşler de mevcuttur.

Kefenleri belediyeler verse de bazen elimizde kalmadı, diyebilmektedir. Ben emekli bir imamım. Ölüm sonrasında yaşanan sıkıntılardan haberdar olduğum için dükkânımda kefen bulundurur, satarım. Buradaki amacım insanlar pazar günü Hakkın rahmetine kavuşmuş yakını için kefen bulma telaşına girmelerine engel olmaktır. Bir de kefenin belediye tarafından karşılanmasını doğru bulmayan insanlar da oluyor. Anamın babamın kefenini ben almalıyım diyenler, oluyor. Bu tip insanlar belediye tarafından verilen kefenin bedeli neyse onu hesaplayarak fakir fukaraya vermektedirler (K27, E65).

4.2.2.2. Dinsel ve Toplumsal Görev Olarak Cenaze Namazı

Araştırma sahasında bir ölüm olayı meydana geldiğinde cenaze törenlerinde rol alma ve cenaze namazına katılma dinsel ve toplumsal bir görev addedilmektedir. Şekil 4, bu durumu sembolize etmektedir.

Şekil 4. Dinsel ve toplumsal görev

Dinsel pratiklerden biri olan cenaze namazı, aynı zamanda, insanların taziye nedeniyle icra ettikleri toplu eylemlerden biridir. Bu nedenle de taziye geleneğinde önemli yer tutmaktadır. Toplum, cenaze namazına katılmayı, yakın ve tanıdıkların olmazsa olmaz sorumluluklarından biri olarak görmektedir.

Bizde biri vefat ettiğinde cenaze namazına yetişmek için insanlar müthiş bir gayret gösterirler. Memurlar işlerini, esnaflar işyerlerini, çiftçiler tarlalarını bırakıp cenaze namazına ve defin işlemine yetişmeye çalışırlar. Çünkü böyle bir günde ölü yakınlarının yanında olmak gerekir. Cenaze namazını imam kıldırır. Bu esnada insanlar imamın arkasında saf tutarlar. Namazdan hemen sonra imam helallik alır. Sonra cenaze omuzlar üzerinden kabre götürülür (K36, E55).

Rükû ve secdenin olmadığı, öncesinde namaza çağrı olarak ezanın okunmadığı yegâne namaz olan cenaze namazı, camilerde vakit namazlarının (genellikle öğlen ve ikindi) ardından ve mezarlık alanında iki rekât şeklinde kılınabilmektedir. Bu namazın hemen ardından helallik alma⁵² şeklinde bir uygulama sahne almaktadır. Burada imam, saf tutan kalabalığa hitaben “*Hakkınızı helal eder misiniz?*” şeklindeki soruyu üç kez sesli bir şekilde sorar. Her defasında “*Helal olsun*” sesleri yükselir. Bu aşamadan sonra cenaze, omuzlanır ve cami avlusunda ise mezarlığa götürülmek üzere cenaze nakil aracına konur, mezarlık sahasında ise mezara kadar taşınır. Taşıma eylemini icra edenler birkaç adımda bir yer değiştirirler. Bu işlem, toplumsal statü ve/veya unvana bakılmaksızın orada bulunan hemen herkes tarafından yapılmaya çalışılır. Mezara varıldığında cenaze omuzlardan yere indirilir.

Sonuç olarak cenaze ritüelleri ve cenaze namazı, Müslümanların ölen yakınlarını öbür dünyaya uğurlamadan önceki son görevleri olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla bu törenlere katılmış olma, ölü yakınlarının yaşanan kayıpla baş etmelerine katkı sağlamaktadır (Yağlı, 2020, s. 925-947).

4.2.2.3. Defnin Toplumsallığı ve Mezarın Simgeselliği

Türkiye’de defin işlemleri erkekler tarafından ve kolektif bir ruhla yerine getirilmektedir. Araştırma sahasında gömme işlemi gündüz yapılmakta, eskiden farklı olarak kadınlar mezarlık alanına girebilmektedir. Defin işleminden sonra imam tarafından ölüye telkin/talkın yapılmaktadır. Şekil 5’te bu süreç anlatılmaya çalışılmaktadır.

⁵² “Türk toplumunda helallik, ölen kişinin dünyada yaptığı iyiliklerin derecesini göstergeleştirir. Buna göre cenaze töreni ne kadar kalabalık olursa ölenin o kadar çok seveni olduğu düşünülür. Detaylı bilgi için Bkz. Adem Sağır, Ölüm Sosyolojisi, Phoenix yayınevi, 2017, s.13.Ankara.)

Şekil 5. Toplumsallık ve simgesellik

Araştırma sahasında defin süreci, toplumsal dayanışma ile ilerlemektedir. Belediyelerden tutun eş dost, konu komşulara kadar ki tüm insanlar ve kurumlar yapılması gereken işlemleri, sanki gizli bir güç aralarında önceden bir iş bölümü yapmış gibi, spontane olarak yerine getirilmektedir.

Biri öldüğünde haber tüm eş dost, yakın akrabaya ulaşır. Cenazenin kaldırılma zamanına yetişmek için insanlar işlerini güçlerini bırakırlar. Cenaze yıkandıktan sonra cenaze nakil aracına konur ve konvoy eşliğinde yaşadığı eve götürülür. Evde helallik aldıktan sonra mezarlığa götürülür. Ölü defnedilirken insanlar hep birlikte bir şeyler yaparlar. Toprak atma zamanında kimse yorulmaz. Birkaç kürek atan yerini bir başkasına bırakır (K28, E54).

Katılımcı söyleminden de anlaşılacağı üzere araştırma sahasında dikkat çeken hususlardan biri, ölünün son kez yaşadığı eve götürülme pratiğidir. Bu durum yıkama ve kefenleme işleminden sonra cenaze nakil aracıyla gerçekleşmektedir. Zira ölü evi, insanların sadece fiziksel olarak yaşadıkları bir mekân değil aynı zamanda bir varlık inşa ettikleri, pek çok duygu setini barındıran gündelik yaşam sürdürdükleri, toplumsal normların ilk nüvelerini öğrendikleri, öğrettikleri, sembolik pek çok niteliği olan ontolojik ve epistemolojik tarafları olan bir mekândır.

Bahsi geçen eylem, ölünün yaşadığı eve getirilme pratiği, aynı zamanda tamamlayıcı bir nitelik arz etmektedir. Böylece yaşamını yitiren kişiyle olan ilişkiler

yarım bırakılmamış, tamamlanmış olmaktadır. Bu durumu K23 şu ifadelerle dile getirmektedir:

Bu yörede insanlar cenazelerini gömmeden önce yaşadığı eve götürmektedirler. Böyle bir gelenek göreneğimiz var. Bence cenazenin son kez evine getirilmesi önemlidir. Böylece ölü yakınları- ailesi, eşi, çocuğu, ana babası gibi- cenazeyi son kez görebilmekte, helallik alınmakta ve vedalaşmaktadırlar. Aksi halde bir boşluk olacaktır (K23, E43).

Cenazenin gömülmeden önce yaşadığı eve getirilme uygulamasının açık etkisi, ölü yakınlarının ölülerini görmeleri, haklarını helal etmeleri ve vedalaşmalarını sağlamaktır. Böylece ölüm kabullenilmiş olmaktadır.⁵³ Gizli etkisi aile, akraba ve konu komşuya kişinin gerçekten öldüğünü göstermiş olmasına bağlanabilir. Bunlara ölünün evini unutmaması, ruhunun evdekileri koruması da eklenebilir. Olumsuz etkisi ise acının yeniden depreşmesine, derinleşmesine ve katmerleşmesine neden olmasıdır.

Geçiş sürecinin tamamlandığı aşama olarak da nitelenebilecek olan defin işlemi, bu araştırma sahasında toprağa gömme şeklinde gerçekleşmektedir. Ancak defin zamanıyla ilgili ülkemizde ortak bir uygulama söz konusu değildir. Bunun arka planında bölgesel ve mezhepsel anlayış farklılıkları yer almaktadır.⁵⁴ Bu araştırma sahasında eğer kişi akşam saatlerinde ölmüşse en yakın morga kaldırılmak suretiyle gömme işlemi ertesi güne bırakılmaktadır. K24 konuyu şu şekilde anlatmaktadır:

Burada cenazeler akşam gömülmez. Güneş battıktan sonra toprağın mühürlendiğine dair inanç mı diyeyim yoksa atadan babadan gelen bir alışkanlık mı tam bilemedim. Bu yüzden kişi gündüz öldüyse gün içinde genellikle de öğlen saatlerine yakın gömülür. Gece öldüyse cenazesi bir morga kaldırılarak ertesi güne bırakılmaktadır (K24, E52).

Dolayısıyla defin işlemleri, gün ışığında, insanların katılabileceği bir zaman diliminde ve genel olarak öğlen namazını müteakip yapılmaktadır. Bu uygulamanın pek

⁵³ Özellikle şehit olan veya bir trafik kazası sonucu hayattan kopan ve vücut bütünlüğü bozulan bireylerin ölümünü kabullenmek zor olmaktadır. Pek çok “şehit yakını ani ve travmatik bir şekilde gerçekleşen ölüm olayı nedeniyle sevdikleriyle vedalaşamamaktadırlar...Vedalaşamama ölümün geç kabullenilmesini beraberinde getirmekte, veda arzusu içlerinde bir uhde olarak kalabilmektedir.” Detaylı bilgi için Bkz. Nurdan Yağlı Soykan (2020). Şehit Yakınlarının yas deneyimine ilişkin fenomenolojik bir araştırma. *Turkish Studies*, 15, 2.

⁵⁴Bu bağlamda Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Şafi mezhebinin etkileri görülürken, diğer bölgelerde daha ziyade Hanefi anlayışının belirleyici olduğu bilinmektedir. Doğu ve Güneydoğuda cenazenin bekletilmeden aynı gün içinde gömülmesi yaygın bir gelenek iken diğer bölgelerimizde bu hususta daha esnek bir anlayış benimsenmiştir.

çok etkisi olasıdır. Bunlardan iki adeti şu şekilde zikredilebilir.

Birinci etki: Defin işleminin toplumsallaştırılması ve cenazenin kalabalıklar tarafından kaldırılması: Uzak diyarlardaki aile üyeleri, çoluk çocuk, kardeş, eş dost ve diğer yakın ve tanıdıkların cenaze törenine yetişmesi, katılabilmesi.

İkinci etki: Cenaze namazı ve defin işlemlerinde dua eden insan sayısının artması.

Araştırma sahasında defin pratikleri bağlamında, kadınlarla erkekler arasında keskin bir iş bölümünün olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, toplumsal cinsiyet rolleri itibariyle de önemlidir. Zira ölü gömme işlemleri sadece ve sadece erkeklerle has bir görev olarak bilinmekte ve uygulanmaktadır. Kadınlar bu süreçte bir kenarda beklemektedir. Bu durumu katılımcı söylemleri de teyit etmektedir: “Kadınlar defin ve cenaze namazı işinde geri plandadır. Gömme işlemleri, tamamen erkekler tarafından yerine getirilmektedir. Eskiden kadınlar mezarlıklara bile getirilmezdi ama şimdilerde erkeklerden ayrı bir yerde toplanır, merasime katılmaktadırlar. Bu durumu yadırgayan da kınayan da olmamaktadır.” (K2, K63).

Katılımcı ifadeleri, defin işlemlerine ilişkin geçmişten günümüze değişen, farklılaşan hususları gün yüzüne çıkarmıştır. Bunlardan biri kadınların defin sürecine dahil olma pratiğidir. Geçmişte kadınlara kapalı olan bahsi geçen alanlar, günümüzde açık bir vaziyettir.

Eskiden kadınlar günah olur diye defin işlemleri için mezarlıklara götürülmezdi. Kadın ve erkeklerin bir arada olması uygun karşılanmazdı. Definden sonra, erkekler dağılınca mezarın başına gelir, ağlaşırlardı. Şimdilerde günah olduğu bilirse de kadınlar mezarlığa gelmekte, defin işlemlerine katılmaktadır. Modern olduk artık. “Kadının delisi cenazede, erkeğin delisi düğünlerde belli olur.” derler. Kadınlar cenazelerde sesli ve uzun süre ağlardı. Kadınların cenazelerdeki davranışları insanları rahatsız ederdi. Sesli ağlamayı, insanlar hoş karşılamazlar. Bu yüzden yaşlı erkekler, “Bağırmanın çağırmanın” diye kadınları ikaz ederlerdi (K17, E64).

Saha verileri, geçmişten günümüze bir değişim ve dönüşümün yaşandığını ortaya koymuştur. Geçmişte kadınların defin sürecine dâhil edilmeme nedeni olarak ataerkil toplumsal yapı ile farklı dinsel anlayışlar gösterilebilir. Yakın zamana kadar günah gerekçesiyle mezarlık alanına alınmayan kadınların günümüzde girebiliyor olmaları, bu konuda yaşanan sekülerleşme eğilimini gözler önüne sermektedir. Bu eğilimde ve ataerkil anlayışın esnetilmesinde hatta terkinde kadınların eğitim öğretim süreçlerine daha çok dahil olmaları, çeşitli sektörlerde ve kamu kurum ve kuruluşlarında işçi/memur olarak

çalışmaları, kitle iletişim ve basın yayın araçlarının kadın lehine olan çalışmaları gibi pek çok faktör etkili olmuştur.

İnsan, defnedilse dahi dünyada yer işgal etmeğe devam etmektedir. Zira mezarlıkta yatan kişi ve/veya kişiler, yaşayan birilerinin anne babası, çocuğu, kardeşi, yakını olduğu için kıymetlidir, hatta kimileri için kutsaldır. Bu nedenle mezarlıklar, sembolik olarak yaşayanlarla ölülerin bağlarını yansıtmaktadır. Mezar yapımları bahse konu bağların bir tür yansımasıdır. İnsanlar ölülerinin mezarlarını yapmak suretiyle adeta yerlerini sabitlemiş olmaktadır.

Saha gözlemleri, mezar yapımlarında bir tür gösterişin de ön plana çıkmaya başladığını göstermektedir.

Eskiden mezarlar biri baş diğeri ayak kısmında bulunan iki taştan ibaretti. İnsanlar abartılı mezarlar yapmazdı. Son zamanlarda mezar yapımları şova dönüştü. Falan kişi anasına babasına çok güzel bir mezar yaptırmış lafları çok etkili olmaktadır. Bunun için ciddi paralar verilerek mezarlar yapılıyor. Sadece ölü bilgilerinin olduğu mezar taşını yaptırmak yeterli olmayabiliyor. Tüm mezar mermerden yapılırsa daha iyi görülüyor (K29, E58).

Anlaşılaçağı üzere araştırma sahasında teşhir kategorisinde değerlendirilebilecek uygulamalar görmek mümkündür. Mezarlıkların mermerden yapılması, kimi yerlerde mezar taşına kişinin resminin yerleştirilmesi, mezarlıklar üzerine çiçeklerin konması veya çiçek yetiştirilmesi aynı zamanda bir tür teşhir işlevi görmektedir.⁵⁵Bu konuda DİB tarafından hazırlatılan cenaze hizmetleri rehberinde şu ifadelere yer verilmiştir:

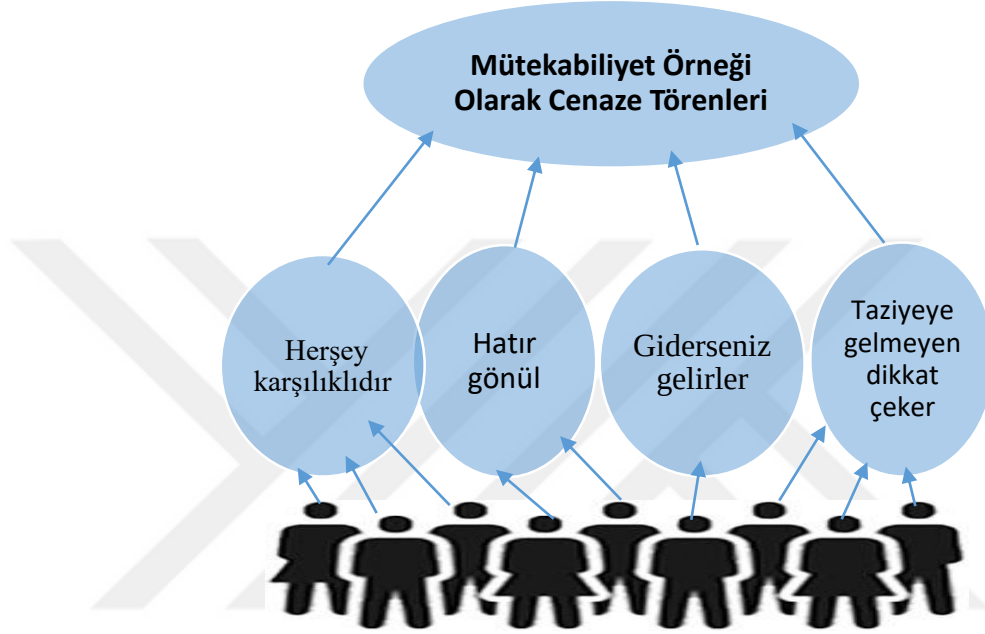
“Mezarın kime ait olduğunu gösterecek nitelikteki taş veya levhalar yeterli iken, mezarların çok lüks mermer veya diğerk kıymetli taşlarla kaplanması, kabirlerin yükseltilmesi, üzerine kubbeli binalar yapılması, taşına övücü veya kaderden şikâyet edici sözler yazılması uygun değildir.” (DİB, 2008).

Dolayısıyla dini anlayışa rağmen mezar yapımlarına olan ilgi ve alaka dinden ziyade dünyeviliğin baskın olduğunu, dinin bu konuda prestij kaybı yaşadığına göstermektedir.

⁵⁵ Mezarlarda ortaya çıkan eşyaların kalitesi toplumsal tabakalaşmaya dair kanıt sunmaktadır. Nitekim M.Ö. 2500’lerde Mezopotamya’nın Ur şehrinde bulunan kraliyet mezarlarında ölenin altın, gümüş ve kıymetli taşlarla süslü eşyalarıyla gömülü olduğu görülmüştür. Detaylı bilgi için Bkz. Tom Standage, 2016, s. 66.

4.2.2.4. Mütakabiliyet Örneği Olarak Cenaze Törenleri

Kayıp sonrasında taziyede bulunmayan insanlar dikkatlerden kaçmamaktadır. Şekil 6, taziye katılımlarında bugün bana ise yarın sana anlayışının etkili olduğunu, taziye gelmeyenlerin hafızaya kodlandığını dolayısıyla bir mütakabiliyet (karşılıklık) ilişkisinin olduğunu sembolize etmektedir.

Şekil 6. Mütakabiliyet örneği olarak cenaze törenleri

Yakın ya da tanıdığa karşı son bir görev olarak yerine getirilen taziye ziyaretleri, geçmişte yaşanan tatsızlıkların ve küskünlüklerin bir kenara konduğu bir nitelik arz etmektedir. Cenaze yakınları, cenaze törenlerinde, bırakın en yakınlarını, küs oldukları ve sevmedikleri insanları dahi görmek istemektedirler.

Toplumsal realitede sevinçte olduğu gibi acıda buluşma noktasında bir mütakabiliyet (karşılıklık) ilişkisi vardır. Ölü yakınları, diğer insanların cenaze törenine katılmış ve/veya taziyesinde bulunmuşlarsa onlara karşı duygudaşlık (Empati) geliştirmek kolay olmakta ve cenazelerine katılım bir görev addedilmektedir. Öte yandan ölü yakınları komşu ve tanıdıkların cenaze törenine katılmamış ve/veya taziyede bulunmamışlarsa onlara karşı dostane olmayan duygular gelişmekte, kökleşmekte ve sonuçta rövanşist bir tavır kendini gösterebilmektedir:

Bak hele! Düğün ve cenazede k sl k olmaz. Kişinin haklı bir nedeni yoksa düğüne ve cenazeye katılması beklenir. Düşmanlık yoksa k s olsanız dahi düğüne gider, cenazeye katılırsınız. Aksi durum iyi karşılanmaz. Bizi istemiyor diye bir düşünce oluşur. Bugün ona yarın bize anlayışı burada etkilidir. Benim cenazeme gelmeyenin cenazesine neden gideyim ki. Acı gününde insan, yakın ve tanıdıklarını yanında görmek ister. Demem o ki bu tür durumlarda eğer siz taziyelere, düğünlere gitmişseniz karşılık bulabilirsiniz. Başkasının düğününe, cenazesine gösterdiğiniz ilgi kadar ilgi görürsünüz. Yani bir tür ektiğinizi biçersiniz (K23, E43).

Anlaşılacağı üzere  l  yakınları, yaşadıkları kayıp sonrasında eş dost, tanıdık, akraba ve konu komşusunu yanı başında görmek istemektedir. Zira toplumda, düğünlerde olduğu gibi cenazelerde de katılımların kalabalık oluşu önemsenen bir durumdur. Cenazeye katılımların gerçekleşmesi durumunda yeni ve olumlu pek çok ilişki başlayabilmektedir ancak katılımların olmaması durumunda mevcut bağlar zayıflamakta, topluluk bilinci yara almaktadır. K7 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Cenazelerde göz misafirdedir. Konu komşu ve akrabadadır. Kimlerin geldiği kimlerin gelmediğine bakılır. Gelmemeleri insanın zoruna gider. Ne yaptım ki cenazeme gelmedi diyorsunuz. Çünkü bizler birbirimize tutunarak yaşarız. Birbirimize muhtacız. Net söylüyorum taziyeeye katılmayan yakın ve tanıdıklar gözden kaçmaz. Eğer bir tanıdđınız şartları olduğu halde cenazenize gelmemiş ise ona olan güven darbe alır (K7, E42).

K5 ise sözü edilen süreci şu şekilde özetlemektedir:

İnsanlar zor zamanlarında, acılı günlerinde yanlarında olan insanları unutmuyorlar. Bu yüzden bir yakını kaybeden insanlar cenazelerine gelenleri daha fazla önemsemektedir. Çoğu insan yıllar sonra taziyelerde, cenaze yerinde, yeniden görüşme imkânı bulabilmektedir. Taziyelerde bir araya gelen insanlar tarafından ortak tanıdıkların hali vakti ve durumu sorulmaktadır. Böylece yakın ve tanıdıklarla alakalı olarak kapsamlı bilgi edinilmektedir. Sonuçta yeni ilişkiler başlamaktadır. Alınan telefonlarla uzun zaman görüşmemiş kişiler görüşebilmektedir (K5, E56).

Tüm bu değerlendirmeler kayıp yaşayan  l  yakınlarının bir yıkım yaşadıklarını daha hassas bir ruh haline büründüklerini, bu nedenle ölüm gününde yalnız bırakılmak istemediklerini aksi halde rövanşist bir tutum takınacaklarının ipuçlarını vermektedir. Bir belediye alışanı K35, konuya dair şu hususları dile getirmiştir.

Bizim başkan neredeyse tüm taziyelere katılır. Burada insanlar başkanın taziyelerine gelip gelmediğini önemli görürler. Eğer başkan bir taziye gidip diğerine gitmezse bu hoş karşılanmaz. Zamanı gelince de bunu başkanın yüzüne karşı dile getirirler ve oy da vermezler. O yüzden başkanımızın yeniden seçilmesinde taziyelere gösterdiği hassasiyetin etkisi çoktur. Bu hassasiyetlerden biri de şehir merkezindeki ilk taziye yemeğinin belediyemiz tarafından karşılanmasıdır (K35, E46).

Belediye başkanı olan K31 ise; “Belediye başkanı, muhtar gibi kişilerin düğün ve taziyelerde bulunmasından vatandaş memnun oluyor. Ben şahsen bütün cenaze ve düğün törenlerine giderim.” (K31, E63).

Cenaze törenlerine katılımlarda pek çok faktör etkili olmaktadır. Araştırma sahası konuya dair ilginç veriler sunmaktadır:

Bana göre insanların uzak veya yakın mesafelere bakmadan cenazeye katılmaları ve taziye gelmelerinin nedeni vefa borcudur, akrabalıktır. İnsanlar katılmak zorunda hissediyor. O aile, bizim cenazeye katılmıştı. Bizim de katılmamız gerek, deniyor. Eğer gitmezsek cenazemizi kaldıracak kimseler olmaz, diye düşünülüyor. Bunların yanında beklentiler, menfaatler de etkili oluyor. Onlar bizim düğünümüze gelmişlerdi. Onların düğününe gitmemezlik olmaz, yanlış olur gibi (K11, E46).

Bir başka katılımcı (K18), yöreye özgü “*Kara deve herkese çökecek*” cümlesiyle benzer görüşleri şu şekilde ifade etmektedir:

Kara deve herkese çökecek. Cenazede mutlaka katılım beklersin. Kendinin de başına gelir, diyorsunuz. Gelmeyenler gözden kaçmıyor. Kimin gelip kimin gelmediğini bilirsiniz. Mesela torunum yıllar önce 23 yaşında öldü. Gelmeyenleri biliyorum ve onlarınkine gitmiyorum. Cenazeye katılım çok olunca yükseliyorsun, çok seviniyorsun. Geleni çok oldu, ne çok seveni varmış diye sohbeti oluyor çünkü (K18, K78).

Araştırma sahasında, yakın veya uzak mesafeye bakmaksızın insanların cenaze törenlerine katıldıkları müşahade edilmiştir. Katılımcı görüşleri ve saha gözlemlerinden yola çıkarak insanları bu törenlere sevk eden motivasyonlar değerlendirildiğinde pek çok unsur ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birkaçı şu şekildedir:

*Kan bağı: Aynı soydan gelen kardeş ve akrabaların ölü yerinde bulunma zorunluluğu vardır.

*Karşılıklılık, vefa borcu ve empati: Cenaze törenlerine katılımlarda empatik bakış önemli stratejilerden biridir. Bu stratejide “*Bugün bana yarın ise sana*”, bize yapılmasını istemediğimiz tepkiyi başkalarına yapmama anlayışı baskındır. Burada vefa borcu da ön plana çıkmaktadır. Kişinin kendisine geçmişte gösterilmiş olan iyi davranışlara karşılık vermesi şeklinde ifade edilebilir.

*Ölülerin kutsallığı: Toplumsal realitede diriye verilmeyen değerın ölülerin verildiğı gerçeğı. Bakıldığında yaşarken hiçbir kıymetin verilmediğı insanlar dahi omuzlar üzerinden taşınarak kabir alanına götürölmektedir.

Araştırma sahasında olduğı gibi hemen herkesin birbirini tanıdığı küçük yerleşim yerlerinde bireyler tek başlarına değil aile ve akrabalarıyla değerlendirilmektedir. Bu tür yerlerde pek çok husus topluluğa mal edilir. Yani ödöl ve ceza mensubu olunan topluluğa verilmektedir. Bu yüzden aile ya da akrabalarından biri veya birkaçının ölü yakınlarıyla olan olumlu/olumsuz ilişkisi taziye katılımlarını etkilemektedir. Dolayısıyla cenaze sahibinin şahsi ve akraba çevresi, taziye katılımlarını doğrudan etkilemektedir.

Amcamın ölümü için taziyeye gelen çok kişi oldu. Söz konusu kişilerden bazıları amcamları tanımıyordu ama benim tanıdıklarım, arkadaşlarımdı. Aslında gelenlerin bir şekilde cenaze yakınlarından birileriyle bir bağı olmaktadır. Benim hatırım için amcamın cenazesine katılım oldu. Ben hissettim? Doğrusu söylemek gerekirse bu konuda insan seviniyor. Demek ki bana kıymet veriliyor diye düşünöyorsunuz. Demek ki toplumda bir karşılığımız var diyorsunuz (K7, E42).

Bu durum, sözü edilen eylemde bir tür karşılıklı alıp vermenin, karşılıklılık ilişkisinin, olduğına işaret etmektedir. Bu davranışlar hem dünyevi hem manevi amaçlar da barındırabilir. Dünyevi anlamda “bugün ben sana yardımcı oldum yarın aynını senden beklerim” anlayışını, manevi anlamda ise sevap kazanmak, ahiret hayatına yatırım yapmak gibi amaçlardan söz etmek mümkündür.

Toplumda “*Acılar paylaşıldıkça azalır. Sevinçler paylaşıldıkça artar*” şeklinde cari bir atasözü vardır. Bu bağlamda cenaze törenlerine ilişkin genel bir değerlendirme yapılacak olsa denilebilir ki cenaze sahiplerinin acısını paylaşmak, onları yalnız bırakmamak gibi gayelerle insanlar, cenaze törenlerini icra etmekte ve yemekli mevlit törenlerine ilişkin tüm süreçlere katılım sağlamaya özen göstermektedir. Ancak günümüz

kentlerinde mevcut olan iş bölümü ve buna bağlı uzmanlaşma, iş piyasasının ulusal ve uluslararası bir yelpazeye dağılması gibi nedenlerden ötürü geniş aile yapısı büyük oranda dağılmış, kardeş ve akrabalar farklı mahalle ya da şehirlerde ikamet etmek durumunda kalmışlardır. Tüm bunların neticesinde geleneksel doku büyük oranda bozulmuştur. Dolayısıyla gelineen noktada bayramlar, düğün ve cenazeler olmazsa kardeş ve yakınların bir araya gelmesi, çocuklarının tanışması, kaynaşması neredeyse mümkün olmayacaktır. Bu nedenle taziye geleneği toplumsal ilişkilerin, sosyal bağların devamında kilit bir konumdadır.

Her ne kadar defin işlemiyle birlikte ölümlerle fiziksel iletişim ve etkileşim nihayetlense de esasında ölümlerin gündelik hayatın içinde yer almaya devam ettiklerini ifade etmek mümkündür. Özellikle köylerde diriler, neredeyse her gün ölümlerle adeta sembolik bir iletişim içine girmektedirler. Bilindiği üzere ülkemizde ataların yattığı yer olarak nitelenen mezarlıklar⁵⁶ köylerde genellikle yerleşim yerleri içinde ve çoğunlukla yol kenarındadır.⁵⁷ Araştırma sahası olan Kadirli ve Sumbas merkezde de mezarlıklar hem yol kenarında hem de ulaşılabilir yerdedir. Dolayısıyla mezarlıkların yakın ve yol kenarında olması ölümler için Fatiha okuma ve dua etme davranışının kendini tekrar etmesine olanak sağlamaktadır. Çünkü mezarlıkta kiminin anne babası, atası, kiminin eşi, dostu ve akrabası yatmaktadır. Bu sebeple bu mekânlar, sadece ölümlerin gömüldüğü yerler değil aynı zamanda Yalçın'ın (2020, s. 295-317) ifadesiyle üzerine yeminlerin edildiği, bayramlarda ziyaretlerin yapıldığı kutsal mekânlar niteliğindedir.

Bu araştırma sahasında olduğu gibi ülkemiz genelinde cenaze törenleri geleneksel yöntemlerle ve kolektif bir anlayışla organize edilmekte ve yürütülmektedir. Ancak, Sağır'ın belirttiği gibi, pek çok Batı ülkesinde cenaze kaldırma işlemleri profesyonel kurumlara devredilmiş durumdadır.⁵⁸ Amerika'da ölüm öncesi ve sonrası hizmetlerde cenaze evleri (Funeral homes⁵⁹) dikkat çeken kuruluşlardır. Bunlar, oldukça geniş bir ağa

⁵⁶TDK'de (2023) mezarlık, "mezarların bulunduğu yer", "kabristan", "gömütlük", "tahtalıköy" vs. şeklinde tanımlanırken, defin "ölüyü gömmek" olarak tanımlanmaktadır.

⁵⁷ Baudrillard'ın tespitine göre, günümüz büyük kentlerinde, özellikle de metropollerde, nekropolis (mezar kentler) denilen alanlar meydana getirilmiş, ölümler etrafı yüksek duvarlarla çevrili alanlara gömülmek suretiyle tecrit edilmiştir. Bu durum, ölümler ile yaşayanlar arasındaki etkileşimi koparmış veya koparmaya doğru götürmektedir. Ona göre modern toplumlarda ölümler grubun dışına itilmiş, gömüldükleri yerler de gettoya dönüşmüştür. Gelineen noktada fiziksel ve zihinsel mekânlarda ölümlere yer kalmamıştır (Bkz. Baudrillard, 2021, s. 239-241).

⁵⁸ Baudrillard, *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm* adlı eserinde ABD'de Motels- Suicide (İntihar Motelleri) hikâyesini aktarmaktadır. Bu motellerde yapılacak uygun bir ödeme karşılığında kişiye en uygun ölme koşulları sağlanmaktadır. Paradoksal olarak çok güzel yaşam koşullarının sağlandığı odaya süreç içerisinde profesyonel bir biçimde usul usul gaz verilmekte, kişinin kanı dökülmeden ve kişi ölüm sıkıntısı çekmeden sözüm ona ölümü ulaştırılmaktadır (Bkz. Baudrillard, 2021, s. 334).

⁵⁹ "Ölün, gerisini biz hallederiz." sözü cenaze evlerinin kullandığı bir sözdür. Funeral Homes senaryosunda

sahiptir. Bu ağların en belirgin etkisi ölümün tüketim toplumu standartlarına uygun hale getirilişinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir olmasıdır (Sağır, 2017, s. 22). Bu araştırma sahasında Batı ülkelerinde olduğu gibi aile taziyelerine dönüşen ve kimselerin katılmadığı bir cenaze töreni örneğine rastlanmamıştır.

Saha gözlemleri ve görüşme verilerinden yola çıkarak belediyelerin cenaze hizmetlerini de değerlendirmek mümkündür. Belediye başkanlarının taziye hizmetlerini kendi reklam ve tanıtımları için yaptıkları, toplumda olumlu bir algı oluşturma girişi olarak görüp eleştirmek mümkündür ancak bu durum, büsbütün olumsuzlanamaz. Zira her şeyden evvel ölünün yıkanması, kefenlenmesi, cenaze nakil aracıyla mezarlığa taşınması, mezarın hazırlanması, defin esnasında gerekli olan araç gereçlerin bulundurulmasının yanı sıra ilçe merkezindeki ilk cenaze yemeği, belediyeler tarafından karşılanmaktadır. Dolayısıyla tüm bu iş ve işlemlerin, ölü yakınları üzerindeki önemli bir yükü kaldırdığı bir gerçekliktir.

Cenaze törenlerine katılımları dini ve sosyal açıdan değerlendirmek mümkündür. Cenaze namazına çok sayıda insanın katılması, helallik alınması, duaların edilmesi bu törenlerin dinsel yönüne işaret ederken; katılımların niteliksel ve niceliksel yönü (farklı sınıf, statü, meslek ve siyasi partilerden yüzlerce insan) ise törenlerin sosyal yönüne gönderme yapmaktadır.

Cenazelerin kalabalık oluşu çok önemlidir. Burada ölünün affı için çok sayıda kişi aracı olmaktadır. Düşünün yüzlerce kişi ölünüz için Allah'tan af diliyor. Bu, çok güzel bir olaydır. Bu yüzden 30-40 kişinin katıldığı bir cenaze töreni ile yüzlerce kişinin katıldığı aynı değildir. Eğer bir cenazeye çok kişi katılmışsa “*ne kadar çok yakını, seveni varmış*” denir. Tersisi durumda “*hiç kalabalığı yokmuş*” denir (K8, K65).

Bu ifadeler, cenaze törenlerine katılımlardaki insan sayısının, cenaze sahiplerinin toplumsal konumlarını, saygınlıklarını, prestijlerini yansıttığını göstermektedir.

Saha verileri, cenaze törenlerine katılan insanları kategorilere ayırma imkânı da sağlamıştır. Buna göre cenaze törenlerine şu insanlar katılmaktadır:

- * Anne baba, kardeş ve çocuklar
- * Akrabalar ve hısımlar

ölüye canlı gibi, doğal bir izlenim verilir. Bu durumda ölü canlıymış gibi taze bir silüet arz etmektedir (Bkz. Baudrillard, 2021, s. 336,348). Daha detaylı bilgiler için Bkz. Sağır, 2017, s. 558.

- * Konu komşular,
- * Dost, tanıdık ve arkadaşlar

Cenaze törenlerine katılımlarda ölü yakınlarının mevki makamları, siyasi güçleri, nüfuzları etkili olabilmektedir. Yanı sıra çıkarlar (menfaat beklentileri) da katılımlarda etkili olmaktadır. *“Cenaze sahibi belli bir mevki, makama sahipse veya zenginse cenazesine daha çok katılan olmaktadır. Siyaset, cenazelere katılımlarda etkilidir. Bazı insanlar ölü yakınlarına şirin görünmek için taziyelere katılmaktadır.”* (K3, E67).

Bir belediye başkanının yakını öldüğünde o ilçedeki, beldedeki insanlar cenazeye katılmayı olmazsa olmaz bir görev bilirler. Neden? Yarın bir işimiz düştüğünde, talebimiz olduğunda yüzümüz olsun diye. Cenazelere katılımlarda akrabalık, komşuluğu ayrı tutsak da çıkarlar daha çok etkilidir, dini anlamda sevap kazanma belki binde birdir (K27, E65).

Ölünün yapmış olduğu görev de taziyelere katılımı etkilemektedir. Mesela burada bir albay rahmetlik olmuştu. Onun için, çok kalabalık bir cenaze töreni yapıldı. Yine eğer ölen kişi esnafsa cenazesine katılım çok olmaktadır. Şehit cenazeleri çok kalabalık olmaktadır. Kadirli’de şehit cenazesi olduğunda esnaf dükkânını kapatıp katılmaktadır (K36, E55).

Ölüm şekli de cenaze törenlerine katılımları etkilemektedir. Trafik kazasında ölen birine verilen tepki ile kanserli ve ölüm döşeginde ölen birine verilen tepki farklı olabilmektedir. Öte yandan sıralı bir ölüme karşı oluşan bireysel ve toplumsal tepki veya reaksiyon daha farklı olmaktadır.

Bana göre ölünün kendi çevresi, aile ve akraba çevresi, yakınları, ölüm şekli taziye katılımları etkileyen en önemli şeylerdir. Ayrıca kişinin yaptığı iş(ler), görevi ve yaşı cenazesine katılımı etkilemektedir. Toplum, 90 yaşında ölen biri ile 20’li yaşlarda ölen biri için aynı davranmıyor. Yaşlı için “kurtuldu”, “bekleniyordu” gibi sözler söylenebilir. Ama genç için hayıflanmalar, üzülmeler daha çok olmakta ve bu nedenle bu tür ölümlerde taziyelere katılım daha fazla olmaktadır (K9, E67).

Cenaze törenlerine katılımların seyrek veya yoğun olması cenaze yakınları açısından önemlidir. Yoğun katılımlar dost ve sevenlerin çokluğunu sembolize ederken, seyrek katılımlar tersini akla getirmektedir. Seyrek katılımlar, kayıp yaşayan ölü yakınlarında aynı zamanda yalnızlık, kimsesizlik hissine de neden olabilmektedir. Bu da

hayata tutunma, zorluklara göğüs germe noktasında ölü yakınlarını olumsuz etkileyebilmektedir.

Cenaze törenlerine katılımların beklenen etkilerinin yanı sıra beklenmeyen etkileri de olmaktadır. Beklenen etkisi ölü yakınlarının teselli edilmesi/olması, kayıp sonrası yalnız kalmaması iken beklenmeyen etkisi pek çok insanın taziye nedeniyle tanışması, kaynaşması ve sonuçta yeni ilişki ağlarının yeşerebilmesidir.

Taziye nedeniyle evinize gelen insanlarla dostluk ilişkilerinin başlaması muhtemeldir. Düne kadar diyalogunuzun olmadığı insanlar taziyenize geldiğinde tanışmış oluyorsunuz. Dolayısıyla bir etkileşim, sıcaklık, başlangıç vesilesi olabiliyor. Babamın ölümü üzerine bize gelen biriyle sonrasında çok iyi ilişkiler kurmaya başladık. Bayramlarda bayramlaşır ve birbirimizin düğünlerine katılırsınız (K15, E61).

Sonuç olarak denilebilir ki doğal afetlerde olduğu gibi sosyal ya da bireysel yaşamda karşılaşılan felaketler, gündelik hayatta bazı popüler dini inanış ve uygulamalara neden olmaktadır. İnsanlar, özellikle sıkıntı ve buhran anlarında diğer zamanlarda olduğundan daha fazla popüler dini inanış, uygulama ve merasimlere katılmaktadır. Kuran'ın merasimlerde okunuşu, düğün ya da ölüm anmalarında hatim okuma buna örnek verilebilir (Arslan, 2020, s. 307 322).

Cenaze törenlerine dolayısıyla taziyelere katılımlarda hem maddi hem de manevi pek çok unsur etkili olmaktadır. Cenaze törenlerine katılmak suretiyle Allah rızasını kazanma, komşuluk görevini yerine getirme gibi hususlar katılımların manevi tarafını gösterirken; ölü yakınlarının Bourdieu'nun sosyal ilişkiler ağı olarak kavramlaştırdığı sosyal sermayeleri, toplumsal statü, nüfuz ve ekonomik durumları, ölünün yaşı, ölüm şekli gibi pek çok unsur ise katılımlardaki maddi yönü göstermektedir.

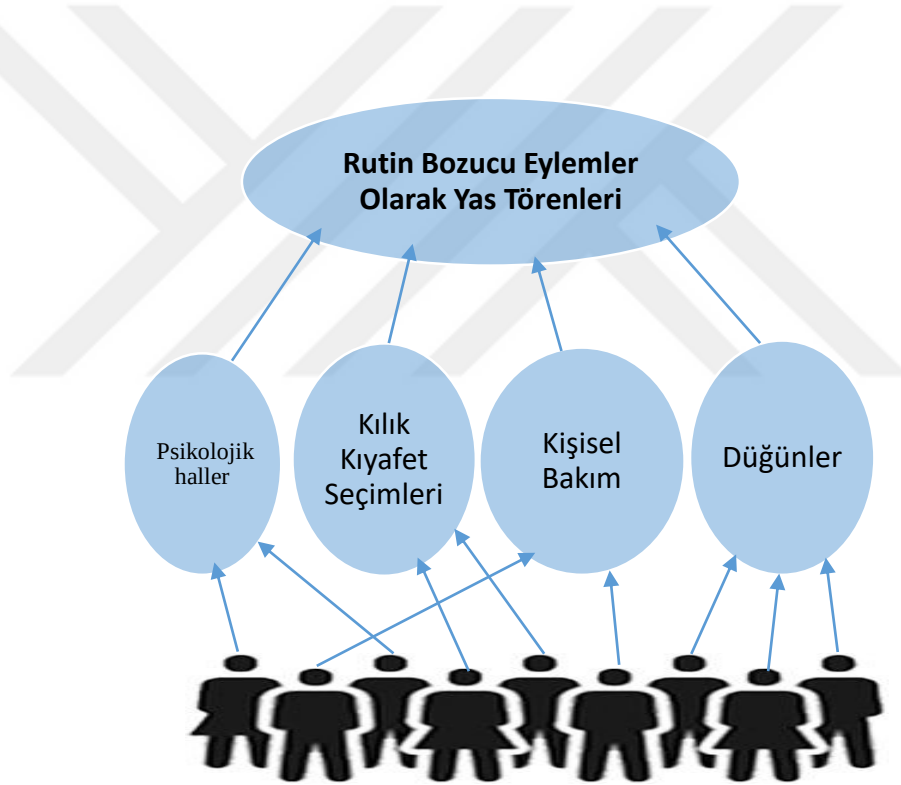
4.2.3. Yas ve Ağıt

Bu başlık altında taziye geleneği ile ilişkisinden ötürü yas ve ağıt eyleminin dünü ve bugünü katılımcı görüşleri ve araştırmacı gözlemleri ışığında temellendirilmiş kuram anlayışı çerçevesinde ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

4.2.3.1. Rutin Bozucu Eylem Olarak Yas Törenleri

Yas, toplumsal pek çok rutinin bozulduğu sürecin adıdır. Biri öldüğünde, ölü yakınları psikolojik olarak dünyevi birtakım zevklerden uzak kalmayı tercih etmekte, daha moralsiz ve somurtkan bir ruh haline bürünmekte, giyim kuşam açısından daha özensiz seçimler yapmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle bu süreçte ölü yakınları özenli görünüm pratiklerinden- saç sakal traşı olma, kravat bağlama, makyaj yapma, marka başörtüsü takma- uzak bir tercihle toplumsal rollerini icra etmeye çalışmaktadırlar. Ancak günümüzde bunların pek çoğunun terk edilmeye başladığı bilgisi alınmıştır.

Şekil 7, özellikle ölü yakınlarının yas sürecinde psikolojik olarak iyi halde olmadıklarını, düğün ve şenliklere katılmadıklarını, kılık kıyafet ve diğer kişisel bakımlarına dikkat etmediklerini sembolize etmektedir.

Şekil 7. Rutin bozucu eylem

Ölüm, totolojik olarak ölüm değildir. Ölen şahsın kim olduğuna, toplumsal statüsünün ne olduğuna, kaç yaşında olduğuna bağlı olarak ölüme karşı verilen toplumsal tepkiler farklı olmaktadır. Örneğin genç birinin ölümü daha büyük acılara, hüznere, moral bozukluğuna, sinir krizlerine, çeşitli travmalara irrasyonel tepkilere, duygusal problemlere neden olurken yaşlının ölümü daha metanetli ve rasyonel karşılanmaktadır. Tutulan yasın süresi de belirtilen nedenlere bağlı olarak değişmektedir. Genç birinin

ölümü yaşlı birine göre hem ağlama hem de yas tutma süresi olarak oldukça farklı karşılanmaktadır. Gencin ölümü yaşlınıninkine nazaran sıra dışı, beklenmeyen bir olay olarak nitelenmekte buna bağlı olarak da yası daha uzun sürmektedir.

Yaşlı bir yakınınız öldüğünde çok acı çekmezsınız. Zaten beklenen bir durum yaşanmıştır. Sıralı bir ölüm olarak kabul edilebilir. Ama gencin ölümü öyle değil. Şok olabilir, aylarca, yıllarca yas tutabilir ve aklınıza her geldiğinde duygulanıp ağlayabilirsiniz. Allah göstermesin 20-25 yaşlarında birinin ölümü böyledir. Çok acı verir. Çok acı çektirir. Unutmak mümkün olmaz. Kolay değil. Bu durumda analar, bacılar çok ağlar. Erkekler de üzülür ama daha çok içten içe olur bu (K8, K65).

K5, aynı minvalde şu ifadeleri kullanmıştır: *“Ölen kişi hasta, yaşlı, ölümü beklenen biri ise ölümünün kabullenışı biraz daha kolay olmaktadır. Ama gençse bunu kabullenmek, unutmak çok daha zor olmaktadır. Yası uzun yıllar devam eden kişiler biliyorum.* (K5, E56).

Araştırma sahasında yas tutma eylemine ilişkin tutum ve davranışlarda geçmişe nazaran gözle görülür bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Öyle ki sözü edilen gelenek önemli ölçüde terk edilmiş durumdadır. Aşağıdaki pasajlar, konunun somut örneklerinden birini yansıtmaktadır.

Günümüz insanların ölümüne alıştığını söyleyebiliriz. Eskiden ölüm yok muydu? Elbette vardı. Ama sanki insanlar daha duyarlıydı. Daha duygusaldı. Ölüye ve yakınlarına değer verilirdi. Saygı gösterilirdi. Cenaze yerine yas yeri denirdi. Bir hafta on gün ölü evinde yemek pişmezdi. Tabak, sofraya konu komşudan getirilirdi. Bu sürede televizyon açılmaz, radyo çalmazdı. Yakınlık derecesine göre yas süresi uzar kısalırdı. Cenaze sahibi bir yıl, konu komşu bir iki ay yas tutardı. Şimdi bunları göremiyoruz. Günümüzde birinci gün, cenaze evinde dahi, televizyonlar açılabilir. Çok enteresandır, ölü evinde ciddi ağlama seslerini bile duymuyoruz (K26, E57).

Çok değil 20 yıl kadar önce insanlar yas döneminde çok daha dikkatliydi. Taziye yerine gidildiğinde kıyafet seçimi özenle yapılırdı. Göze batacak kılık kıyafetle yas yerine gidilmezdi. Yas zamanında kadınların kullandığı yazmalar dallı güllü olmazdı. Yani dikkat çekmeyecek renkler, günlük kıyafetler tercih edilirdi. Bunlardan biri şalvardı. Ancak günümüzde bu durum tuhaf bir hal aldı. Taziyeye gelen insanlara daha iyi görünmek için kravat takan, tıraş olan, tırnakları ojeli olan bazı ölü yakınlarını dahi görmek mümkündür (K16, K62).

Yas moduna girme esasında spontane olmaktadır. Ölüünün yakınları ölümle birlikte rutinlerine ara vermek suretiyle yas tutmaya başlarlar. Ancak bazı durumlarda yas süreci, bir karar neticesinde, bazı durumlarda ise gelenek olduğu için başlamaktadır. Doğal afet gibi olağanüstü olayların yol açtığı toplu ölümlerden sonra kamu otoritesi tarafından ulusal yas⁶⁰ ilan edilebilmektedir. Nitekim 06 Şubat 2023 tarihinde ülkemizde yaşanan deprem nedeniyle 7 gün ulusal yas ilan edildi. Tüm okullarda ve diğer resmî kurumlarda Türk bayrağı yarıya indirildi. Bayrağın yarıya indirilmesi uygulaması ülke olarak yasta olduğumuzun sembolik işareti oldu. Bahse konu süreçte şenlik benzeri etkinlikler, spor müsabakaları ertelendi. Diğer pek çok ülkeden resmi ve gayri resmi olarak ülkemize yönelik taziye mesajları iletilti. Böylece Gibson'un (2007, 415-424)) ifadesiyle doğal afet, ulusal dayanışmanın sağlanmasında işlevsel bir rol oynamış oldu.

Geleneksel bir şekilde her yıl tekrar eden yas eylemlerine de rastlamak mümkündür. Nitekim Türkiye Caferilerinde olduğu gibi komşumuz İran'da Şii dünyası tarafından her yıl Hz. Peygamberin torunu, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın evladı olan Hz. Hüseyin'in Kerbela'da öldürülmüş olması nedeniyle muharrem ayında çeşitli anma faaliyetleri törensel bir formda düzenlenip icra edilmekte ve böylece bir yas geleneği kendini yeniden üretmeye devam etmektedir.⁶¹

Durkheim, yaslı insanların toplumdan yalıtılmış olmadıklarını, dünyevi hususların konuşulduğu anlarda bu kişilerin rutin hayatta olduğu gibi pozitif bir ruh haliyle olaylara, konuşulanlara dahil olduklarından bahseder. O, özetle şu ifadeleri kullanmaktadır: Yas tutanlar acının altında ezilirken, paradoksal olarak, dünyevi birtakım menfaatler hakkında konuşmak söz konusu olduğunda seslerinin tonu ve yüz ifadeleri çoğunlukla değişir, neşeli ve güler yüzlü bir hal alır (Durkheim, 2011, s. 535). Durkheim'in tespitlerine benzer bir davranışa bu araştırma sahasında da rastlanmıştır. Taziye çadırında, Kuran tilaveti dışındaki anlarda, insanların ahiretten ziyade dünyevi mevzuları konuştukları, kimi zaman abartıya kaçmadan fısıltı tonunda güldükleri ve şakaştıkları müşahade edilmiştir.

Geleneksel toplumdan modern topluma geçişle birlikte ölüm sonrası anlayış ve ritüeller türlü değişikliklere sahne olmuştur. Geleneksel toplumlarda ölüm sonrası ritüeller, sosyal yaşamla iç içe iken modern toplumlarda bu durum daha sıradan bir form kazanmıştır (Burcu ve Akalın, 2008, s. 29-54).

⁶⁰ Bkz. Ek 2: Milli yas ilanı, 06 Şubat 2023 tarihli ve 136317 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi

⁶¹ Bkz. Bu araştırmanın "Yas Olgusunda Süre" başlığı altında ayrıntılı bilgi paylaşılmıştır.

Her ne kadar Durkheim yas tutmayı “Grupça dayatılan bir ödev” (Giddens, 2000, s. 471) olarak nitelese de bugün Kara’nın (2009, s. 255) da belirttiği gibi geleneksel pek çok ölüm ritüeli artık yerine getirilemez olmuştur. Günümüzde ölümün getirdiği duygusal ve toplumsal boşluk duygusunu sergilemek kınanır olmuş ve bireylere acılarını içlerine gömmeleri ve yaşamlarına devam etmeleri öğütlenmiştir.

Yas döneminin en önemli göstergelerinden biri ağlamaktır. Anadolu’da ölünün ardından ağlayacak birilerinin varlığı çok önemli görülmektedir. Eğer ağlayanı yoksa gariban, kimsesiz, zavallı olarak nitelendirilir (Ok, 2014, s. 67-77).

Dolayısıyla taziye geleneğinin bileşenlerinden biri olan yas olgusu, bir ölüm sonrasında ölen kimsenin yakınlarının, sevenlerinin, taraftarlarının gündelik rutinini bozan, sekteye uğratan, yavaşlatan bir nitelik arz etmektedir. Gerek bu çalışma sahası gerekse alan yazın çalışmaları yas uygulamalarının toplumdan topluma hatta aynı toplum içinde dahi dinsel, mezhepsel, cemaatsel anlayışlardan dolayı farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur. Ülkemizde sözü edilen farklılıklar hem kıyafet hem de süre olarak kendini dışa vurmaktadır. Sonuç olarak, kendine özgü işleyişi ve normları olan yas anlayışı olgusal olarak evrensel olsa da törensel olarak çeşitlilik arz etmektedir.

4.2.3.2. Can Çekişen Gelenek Örneği Olarak Ağıt

Bekir kardaş asker olmuş
Gider deniz adasından
Uşağı Hicaz’a düşür
Otur kalem odasından

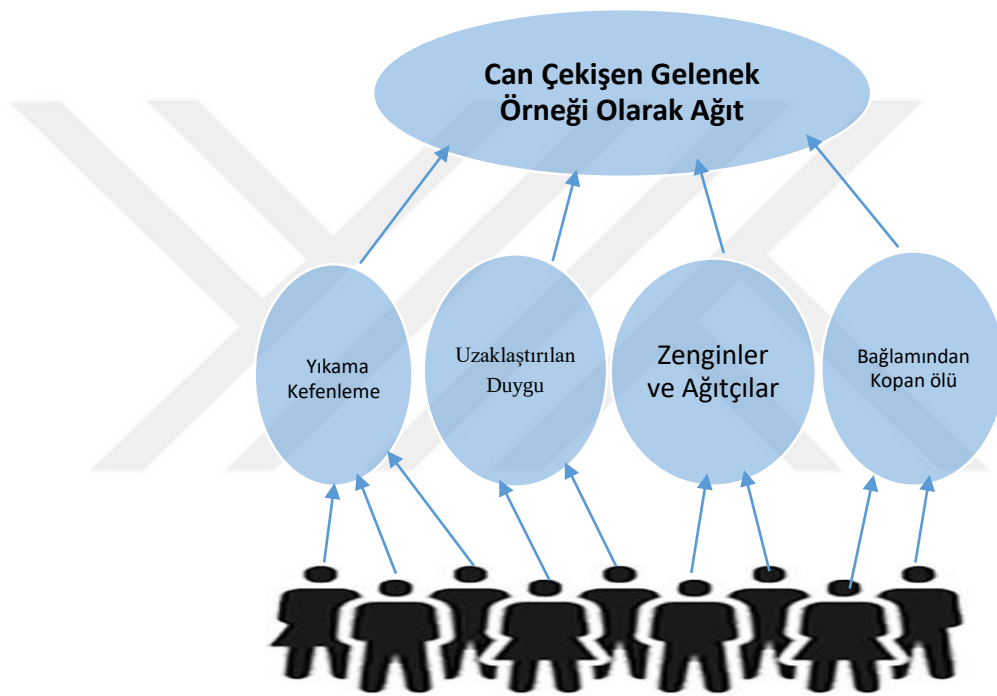
Bekir kardaş asker olmuş
Beyti şerif beyti türbe
Uşağı Hicaz’a düşür
Hangi yana düşsen kible.⁶²

Ölüm, geride kalanlarda bir boşluğa neden olmaktadır. Bu boşluk toplumda tıpkı bir organizmanın işlevsel bir organ kaybı yaşaması gibi bir etki yaratmaktadır. Bunun onarılması hem birey hem de toplum için hayatidir. Bu yüzden toplum, tecrübeler

⁶² Derlemeci: Güliden Leba, Kadirli, Anberinarkı köyü, Şubat 1995, kaynak kişi: Muhammed Güneş, 44, ev hanımı. Bkz. E. Artun (2005).

neticesinde ölü yakınlarına birtakım çıkış yolları sunmuştur. Bunlardan biri ağıt yakmaktır. Yakınlarını kaybeden insanlar ağıt yakmak suretiyle deşarj olmakta, psikolojik olarak rahatlamış olmaktadır.

Eskiden bir ölüm olayı olduğunda özellikle zengin aileler tarafından ağıtçılar tutulur, böylece, ölü yakınları çok çabuk ağlama moduna geçerlerdi. Ancak günümüzde ölülerin yıkanması, kefenlenmesi gibi işlemler, yaşanan evin dışında yapılmaktadır. Dolayısıyla ölüme ilişkin duygu, bağlamından koparılmıştır. Şekil 8, bu durumu sembolize etmektedir.

Şekil 8. Can çekişen gelenek

Her ne kadar yukarıda ifade edildiği üzere ağıt yakma eylemi, bir rahatlama, bir deşarj aracı olsa da gelineen noktada bu eylemin terk edildiği veya görülmediği tespit edilmiştir. Söz konusu anlayışın terkinde pek çok hususun etkisi zikredilebilir. Araştırma sahası özelinde bunun en önemli nedeni “bağlamdan kopuş”⁶³ olarak nitelenebilir. Zira eskiden ölüler, kendi evlerinde, avlularında yıkanıp kaldırılıyordu. Eş dost ve akrabalar ölü yerinde buluşuyordu. Bu esnada spontane olarak ağlamalar, ağıtlar ortaya çıkıyordu. Günümüzde ölüler gasilhanelerde, cenaze yıkama araçlarında dolayısıyla modern

⁶³ TDK (2024) sözlüğüne göre bağlam, olay, durum, ilişkiler örgüsü veya bağlantısı olarak ifade edilirken; kopuş, kopmak işi şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu araştırmada kavramlaştırılan bağlamdan kopuş ile kast edilen ölünün yaşadığı evden, kurduğu ilişki çevresinden uzaklaştırılmasıdır.

şartlarda ve evlerden uzak yıkanmaktadır. Bu durum ağıt yakma gibi duygu yüklü davranışın terkinin beraberinde getirmiştir.

Eskiden cenaze yerinde ya cenaze yakınları ya da ağıtçılar tarafından ağıt yakılırdı. Günümüzde ölü evine vardığımızda ağıt duymuyoruz. Cenazeler artık evden uzakta yıkanıp geliyor. Oysa eskiden cenaze evin bahçesinde ortaya konur, eğer akşam ölmüşse sabaha kadar kadınlar başında beklerdi. Kabiliyeti olanlar ağıt yakardı. Son zamanlarda cenaze dışarıda yıkanıyor. Eve son kez girsin çıksın diye eve getiriliyor ve defin için mezarlığa götürülüyor. Bu yüzden ölümün etkisi ve tesiri azaldı (K15, K61).

Eskiden cenazeler evlerin bahçelerinde yıkanır. Kadınlar toplanır ağlardı. Ağıt yakarlardı. Sabaha kadar ağlamalar ve cenaze başında nöbet tutmalar olurdu. Avşar ağıtları meşhurdur. Zenginler tarafından ağıtçılar tutulurdu. Ağıtçı kadınlar, insanların havaya girmesine neden olurlardı, yasın daha yoğun yaşanmasını sağarlardı. Günümüzde cenaze yerlerinde ağıt yakarı görmedim. Pek nadirdir. Kişi eğer yaşlı olarak ölmüşse ağlama dahi neredeyse olmuyor (K17, K64).

Dolayısıyla bu veriler, ağıt yakma duygusunun ölümüne ramak kaldığını, can çektiğini göstermektedir. Öte yandan her ne kadar ağıt yakma olgusu günümüzde can çekişen bir gelenek olsa da söz konusu geleneğin yakın bir tarihe kadar devam ettiğini çeşitli kaynaklardan öğrenmek mümkündür. Örneğin bu araştırma sahasında, Kadırlı'de, uzun yıllar yaşamış ve pek çok eserin yanı sıra İnce Memed⁶⁴ adlı eseri kaleme almış olan Yaşar Kemal, adı geçen yapıtında, bölgede ölüm sonrasında ağıt yakıldığını anlatır. Ölüm haberini kara haber olarak niteleyen Yaşar Kemal, bu haberin kısa sürede komşu köylere kadar ulaştığını, bu sürede ölünün yaşadığı evin avlusunun insanla dolduğunu, ağıt yakmayı iş edinen ağıtçı kadınların ölünün başında ağıt yaktıklarını ağıtlarda, ölünün tüm iyi özellikleriyle, öldürenin ise eli kanlı ve yüreği kara olarak nitelendirildiğini anlatır.

Ölenin ailesi, akrabaları, yakınları tarafından ağlamaklı bir ses tonuyla dile getirilen ve acıları hafifletici bir etkiye sahip olan ağıtlar, genel olarak kadınlar tarafından yakılmaktadır. Ağıtlarda, ölen kişinin acıları, yapıp ettiği iyilikler gibi iç içe geçmiş pek çok duygu ortaya çıkar. Ölenin arkasından övgü dolu ifadeler tüm ağıtlarının ortak niteliğidir. Her ağıtta ölen şahısla birlikte geçen güzel günler de dile getirilir (Özbolat ve Kartopu, 2012, s. 1959-1972).

⁶⁴ Bkz. Yaşar Kemal, İnce Memed, Yapı Kredi Yayınları.

Anlaşılan yakın bir geçmişe kadar özellikle yaşatılan bir gelenek olan ağıt, gelinen noktada can çekişen bir nitelik arz eder duruma gelmiştir.

4.2.4. Taziye Eylemi

Taziye, kayıp yaşayan ölü yakınlarına sabır dilemek, metanetli olmalarını istemek, yaşanan kayıptan dolayı duyulan acıyı bizzat, telefonla, mektupla, kitle iletişim araçlarıyla, sosyal medya kanallarıyla iletme eylemi.

Toplumsal pratikte başsağlığı ile taziye eş anlamlı görülse de yüklenen anlam itibarıyla bazı nüanslara sahip olduklarını belirtmekte fayda vardır. Yakınları ölen ya da yakınlarına, sevdiklerine bir şekilde zarar dokunan bireylere toplumun diğer üyeleri- eş dost, komşu ve tanıdıklar- tarafından gerçekleştirilen teskin edici, avutucu söz ve eylemler başsağlığı ve/veya taziye olarak nitelenmektedir.

Taziyeden farklı olarak başsağlığı hem can hem de mal (taşınır, taşınmaz varlıklar, eşya ve hayvan gibi) kaybindan ötürü de kullanılabilen daha kapsamlı bir mahiyete sahiptir. Bu araştırma sahasında K32 konuya ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır: *“Yakın zamanda benim bir köpeğim öldü. Bu yüzden çevreden birçok insan bana ulaşır başın sağ olsun dediler. Bunun nedeni bana verilen değeri.”* (K32, E69).

Kimi zaman doğal afetler sonucu can ve mal kaybindan ötürü geride kalanlara ya da mal sahiplerine başsağlığı dileklerinin iletildiği bilinmektedir. Nitekim 06 Şubat 2023 tarihinde ülkemizde yaşanan deprem felaketi sonrasında yakınlarını kaybeden, evleri, işyerleri zarar gören, yıkılan depremzedeler veya yakınlarına yönelik olarak gerek telefonda görüşmek suretiyle gerekse sosyal medya üzerindeki paylaşımlarla başsağlığı mesajlarının iletilmiş olduğu bilinmektedir.

Bilindiği üzere sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte ülkemizde toplumsal yapıda önemli değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Özellikle köyden kente yaşanan toplumsal hareketlilik sonucu aile yapısı geniş aile formundan çekirdek aile formuna doğru dönüşmüştür. Bunun sonucunda kırsal yerlerdeki avlulu ve bahçeli evler büyük oranda yerini birkaç odalı apartman dairelerine bırakmıştır. Yaşanan değişimin bir sonucu olarak insan ilişkileri de *“Gözden ırak olan gönülden ırak olur”* atasözünde ifade edilen bir nitelik kazanmış, yani duygusal zeminini önemli ölçüde kaybetmiş, yerini daha rasyonel ve pragmatist ilişkilere, davranışlara bırakmıştır. Sosyolojik terminolojiyle ifade edilecek olursa samimi, içten, duygusal ilişkilerin hâkim olduğu birincil grup ilişkilerin yerini bencil, rasyonel ilişkilerin hâkim olduğu ikincil grup ilişkiler almıştır. Dolayısıyla

mekanik dayanışma büyük oranda yerini organik dayanışmaya bırakmıştır.

Günümüzde bayramlar, düğünler ve taziyeler olmazsa yukarıda sözü edilen değişim ve dönüşümden kaynaklı insanların bir araya gelmesi neredeyse mümkün olmayacaktır. Ölüm olayı paradoksal olarak yeniden kenetlenmeye ortam sağlamaktadır. Dolayısıyla toplumu bir araya getiren nadir olgulardan biri, ölüm sonrasında gerçekleşen taziye geleneğidir.

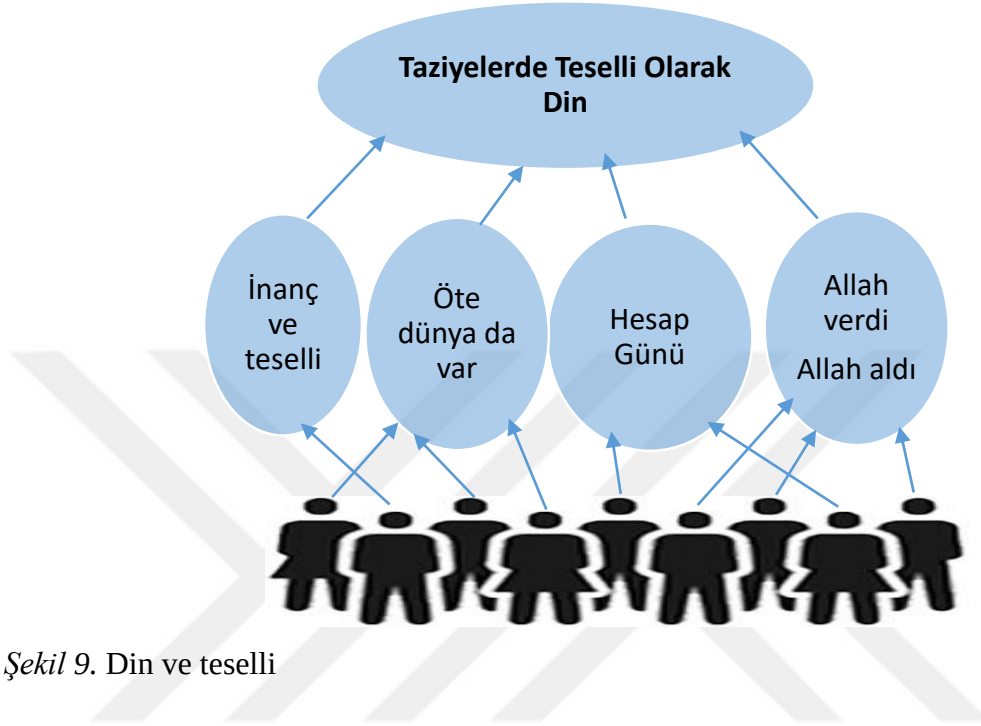
Kayıp yaşayan insanların yanına gitmek suretiyle gerçekleşen taziye eylemleri, ölü yakınlarını teskin etmek suretiyle sağaltıcı bir etki yapmaktadır. Bunun yanı sıra amaçlanmayan pek çok etki de yapabilmektedir. Taziye ziyaretleri neticesinde yeni tanışmalar, etkileşimler meydana gelmekte, sosyalizasyon gerçekleşmekte, insanlar arası ilişki nöronları çoğalmakta, toplumsal dayanışma, paylaşma anlayışı gelişmektedir. Birbirini uzun yıllar görmeyen insanlarda, bu durum, hafıza tazeleyici etkiler yapmaktadır.

Nihayetinde ölüm olayı toplumda kolektif bilincin yeniden inşa edilmesini sağlayabilmektedir. Zira ölüm nedeniyle aile, akraba, konu komşu, dost ve arkadaşların bir araya gelmesi, toplumun gelenek, görenek ve normlarının spontane olarak öğrenilmesini, kendini yeniden üretmesini ve sonuçta insanların sosyalleşmesini⁶⁵ sağlayabilmektedir.

⁶⁵ Buradaki sosyalleşmeden kasıt, taziye çadırında ve taziye alanında taziyeleri kabul etme, taziyede bulunma, taziye için gelen insanları karşılama-ağırlama-uğurlama pratiklerini öğrenme, yeme içme, konuşma, konuşma tonunu seçme, jest mimikleri kullanma gibi pek çok görgü kurallarını yaparak yaşayarak öğrenmedir. Böylece kültürel mirasın kendini yeniden üretmesine olanak sağlanmış olmaktadır. Aksi halde Baudrillard'ın ifade ettiği gibi eskilerin sahip olduğu ölüm deneyimi olmayacak, insanlar başkasının ölümüne tanık olmayacak ve insanlar ölmeden, hastaneler tarafından yakınlarının elinden alınacaktır (Baudrillard, 2021, s. 351).

4.2.4.1. Taziyelerde Teselli Edici Olarak Din

Ahret inancı, kayıpla başa çıkmada yardımcıdır. Şekil 9, öte dünya varlığına olan inancın ölü yakınları için teselli edici olduğunu sembolize etmektedir.

Şekil 9. Din ve teselli

Ölüm olayı, geride kalanlarda farklı şekilde yankı uyandırmaktadır. Bazılarında, görece, derin etkiler bırakırken bazılarında sıradan bir olay gibi algılanmaktadır. Derin etki hisseden insanların psikolojisi bozulabilmekte, kendilerine zarar verebilecek duruma gelebilmektedirler. Dolayısıyla kayıpla başa çıkma hususunda boşluk hisseden bireyler, yaşama olumsuz anlamlar vermekte, yaşama dair motivasyon kaybı yaşayabilmektedirler. Bu süreçte din, inananlar için teselli edici olabilmektedir.

Biz Müslümanız ve ölümün hak olduğunu biliyoruz. Hepimiz öleceğiz. Hesap vereceğiz. Sevmediklerimiz de hesap verecek. Eğer siz bir haksızlığa uğramışsanız, size haksızlık eden insanların ahirette hesaba çekileceğini dini inancınızdan dolayı bildiğinizden dolayı rahatlıyorsunuz. Yakınlarınızı kaybettiğinizde biliyorsunuz ki ölüm, Allah'ın emridir. Öte dünya var o yüzden teselli oluyorsunuz. Katlanıyorsunuz. Sabrediyorsunuz (K8, K65).

Araştırma sahası, taziye geleneği ile din arasında sıkı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Zira İslam dini ölümü bir başka âleme geçiş olarak değerlendirmekte ve bu minvalde geride kalan inananlar için teselli edici bilgiler paylaşmaktadır. Birinin ölümü

üzerine yakınlarını teselli etmek, onlara sabır dilemek ve cenaze sürecinde ölü yakınlarına yardımcı olmak amacıyla gerçekleşen taziye eylemlerini teşvik etmektedir.

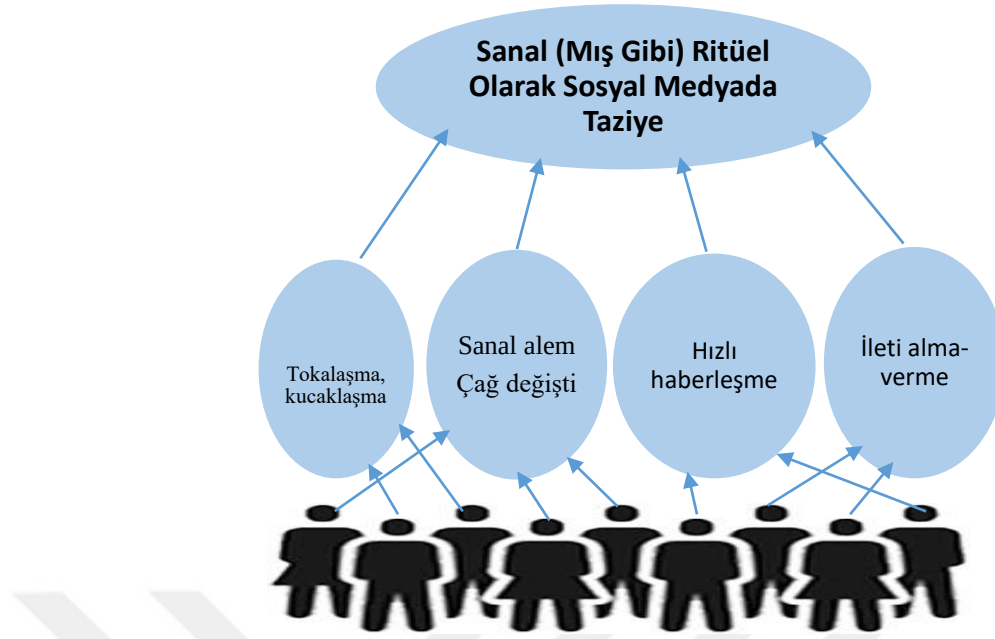
Toplumsal pratikte bir yakının, bir tanıdığın veya sevilen birinin ölümü, derin kayıp duygusuna neden olabilmektedir. Bu tür olaylarla başa çıkmak için toplumlar, birtakım gelenekler oluşturmuşlardır. Müslümanlar açısından ölü ailesine başsağlığı dileme, onları birtakım söz ve eylemlerle teselli etme, ibadet hükmünde değerlendirilir (Al-Shboul ve Maros, 2013, s. 151-162). Bu hususta Ebu Umame Hz. Peygamberden şu hadisi nakletmektedir: "Herhangi bir mümin musibete uğramış kardeşine taziye bulunur, onu teselli edecek sözler söylerse kıyamet gününde Allah ona kerametinden cennet elbiselerinden giydirir." (Fırat, 2013, s. 250). Tirmizi ve İbn Mace'nin aktardığı bir başka hadiste "Kim bir felaketzedeye taziye bulunursa kendisine onun sevabı gibi sevap verilir." (Fırat, 2013, s. 250). Dolayısıyla kayıpla başa çıkma noktasında İslam dini geride kalanlara yönelik pek çok telkinde ve vaatle bulunmaktadır. Bunlardan biri Çağrıcı'nın ifadelerinde somutlaşmaktadır: Ona göre, ölüm normal karşılanmalıdır. Ölümü sabırla metanetle karşılayanlar, Allah'ın rahmeti ve hidayetiyle müjdelenmiştir (Çağrıcı, 2011, s. 202-203).

Rodney Strark ve William S. Bainbridge tarafından geliştirilen denkleştirici kavramı da konuya açıklık getirebilir. Bahsi geçen sosyologlar bu kavramla toplumda bazı kaynakların eşit dağılmadığını, dolayısıyla arzulandığı halde ulaşılamayan ödüllere, kaynaklara öte dünyada sahip olunabileceği anlayışına gönderme yaparlar. Böylece kayıplar telafi edilmiş ve denkleştirilmiş olunur. Bu bağlamda dini gruplar, söz konusu anlayışı mensuplarına aşlamak suretiyle yoksunluklarını katlanabilir hale getirirler (Kirman, 2016, s. 74).

Sonuç olarak tüm bu analizler dinin teselli edici tarafını ortaya koymaktadır.

4.2.4.2. Sanal (Mış Gibi) Ritüel Olarak Sosyal Medyada Taziye

Günümüzün en güçlü ve en yaygın kitlesel paylaşım ağlarının başında sosyal medya gelmektedir. Bahse konu medya pek çok olumlu, olumsuz ve çelişik toplumsal etkilere sahiptir. Bunlardan biri de ölüm sonrasında sosyal medyanın kullanılmasıdır. Pek çok insan yakın, tanıdık veya sevdiği birinin ölümünden duyduğu üzüntüyü ölü evine varmadan, ölü yakınlarıyla tokalaşıp kucaklaşmadan internetin sunduğu araçlarla (sosyal medya iletisi, WhatsApp durum paylaşımı) gerçekleştirmektedir. Şekil 10, bu durumu sembolize etmektedir.

Şekil 10. Sanal (Mış gibi) ritüel

Ölüm olayının sosyal medya üzerinden sığağı sığağına paylaşılmasına ilişkin çeşitli görüşler vardır. Kimisi bu davranışın kitle iletişim araçlarının cazibesiyle yapılan problemlili, paradoksal bir eylem olarak niteleyip karşı çıkırsa da kimisi bunun yerinde ve çağın ruhuna uygun olduğunu savunmaktadır. Realitede eylemin arka planında yatan gerçekliği bir katılımcı (K1) şu şekilde anlatmaktadır:

Bana göre insanların yakınlarının ölümlemlerini sosyal medyalarında paylaşmalarının asıl nedeni eşi, dostu ve arkadaşı haberdar etmektir. Çünkü insanlar, tanıdıklarını acılı günlerinde yanlarında görmek istemektedir. Bu yüzden sosyal medyada paylaşmayı doğru buluyorum. Hızlı haberleşmeyi sağlamaktadır. Böylece tüm tanıdıklar ölümünden haberdar olmaktadır (K1, E54).

Sosyal medya ayrı bir mecra olduğundan bu alandaki davranışların doğası da farklı olmaktadır. Olay ne olursa olsun insanlar daha rahat paylaşımlarda bulunabilmektedirler. Gelineen noktada en yakınını kaybeden insanlar bunu sığağı sığağına sosyal medyalarında paylaşabilmektedir. Böylece bahse konu mecrada taziye etrafında yazışmalar olmakta, hayatın sanal akışı dur durak demeden devam etmektedir. Dolayısıyla bu alana ait bir habitus⁶⁶ oluşmaktadır.

⁶⁶ Pierre Bourdieu, habitus kavramını “alışkanlık oluşturan güç”, “alışkanlık haline gelmiş eylemler”, “beğeni”, “eylem şemaları” gibi ifadelerle izah etmeye çalışmıştır. Bkz. David Swartz, Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu’nun Sosyolojisi, 2022, s. 144-145.

Yaşadıkları kaybı sosyal medyalarında paylaşan insanlar ister istemez söz konusu olayın nasıl yankılandığını merak etmektedirler. Bu yüzden kaç yorum veya beğeni alınmış olunduğu önemli olmaktadır. Zira görece geniş kitleler tarafından taziyelerin iletilmiş olması mutluluk verici olabilmektedir.

Sosyal medyada taziyede bulunma işini bazıları uygun görmüyor. Yadırgayanlar oluyor ama annemin vefatını sosyal medyamda “Annem bu sabah itibariyle vefat etmiştir. Allah rahmet eylesin” şeklinde paylaştım. Bu sebeple arkadaş ve tanıdıklar sosyal medyalarında ölümden dolayı üzüntülerini, başsağlığı dileklerini bazısı yazılı bazısı telefonla arayarak paylaştı. Bunlar beni memnun etti. Kendimi önemli hissettim. Bu yüzden kardeş ve yakın akrabalar dışındaki insanlar için sosyal medya taziyelerini normal karşılarım, hiç olmamasından daha iyidir (K6, E59).

Taziyelerin sosyal medya üzerinden iletilmesine karşı çıkanların argümanları da yabana atılacak değildir. Zira Türk toplumu acı günde yüz yüze, göz göze bakmayı, kucaklaşmayı, tokalaşmayı kısaca formüle etmek gerekirse, yakın temas kurmayı seven bir nitelik arz etmektedir.

Ölü yakınıyla tokalaşmak, kucaklaşmak bizim ananemiz. Günümüzde iş biraz formaliteye dönmüş vaziyette. Eskiden böyle değildi. Taziye evine gitmek, ölü yakınının dizinin dibinde oturmak adetti. Uzak ve yabancı dahi olsa böyleydi. Aylar sonra dahi olsa pek çok insan ölü yerine taziye vermek için giderdi. Özellikle akrabaların üzüntülerini sosyal medyada paylaşmaları bana doğru gelmemektedir (K17, K64).

Araştırma sahasında ulaşılan veriler bu yönde. Şimdi Charmaz’ın belirttiği gibi “Çalışmayı konumlandırmak ve katkısını netleştirmek” için alan yazınla ilişkisine bakılacaktır.

Zygmunt Bauman, modern akışkan toplumda insanların beğenilmek, takip edilmek ve takipçi sayısını arttırmak uğruna kendi özel yaşamlarını, kendi rızalarıyla ortalığa sermiş olduklarını, bunun sonucunda da gizlilik kavramının insanın özeline dair bir sözcük olmaktan çıkarak daha ziyade resmi evrakların saklanması için kullanılan bürokratik bir kavrama dönüşmüş olduğundan söz eder (Akt. Duman, 2021, s. 283). Bauman bahsi geçen durumu nitelemek için baskı, dayatma ve şiddet olmaksızın seyredenleri yerellikten koparıp küresel bir dünyada, uzaklığın artık bir sorun olmadığı siber bir mekâna taşıyan sinoptikon (Duman, 2021, s. 278) kavramını kullanır. Bauman’ın

sinoptikon kavramıyla nitelediği olay günümüzde ölüm ilanlarında da kendini göstermektedir. Nitekim gelinen noktada insanlar, takip edilmek, beğeni almak uğruna yakınlarının ölümünü resimleriyle sosyal medyalarında paylaşmakta, özel bir olayı kamusal alana taşıyıp tüm dünyaya yaymakta herhangi bir sorun görmemektedir.

Araştırma sahasında ölüm ilanları ile yemekli mevlide davetlerin halka açık bir şekilde sosyal medya araçlarıyla yapılıyor olması, Türkiye'nin geleneksel ve modern toplumsal resmini vermesi bakımından önemlidir. İlginç olan husus modern araçların geleneksel yaşamın yeniden üretilmesinde oynadığı pozitif fonksiyondur.

Ölüm olayını sosyal medyada paylaşma ve sosyal medya üzerinden taziye dileklerini iletme eylemini sanal (Mış gibi) bir ritüel ve “çağın ruhuna uygun bir davranış” şeklinde değerlendirmek mümkündür. Sanal bir ritüeldir çünkü, taziyeler sanal mecrada iletildiğinde esasında taziyelerin ruhunu yansıtan jest ve mimiklerden mahrum kalınmaktadır. Zira ölü yakınıyla tokalaşmak, onlara sarılmak, birlikte ağlamak gibi duygu ve davranışların olmadığı bir ritüel “mış gibi” kalmaktadır. Bir başka ifadeyle fiziksel olarak taziye eyleminde bulunmayıp sosyal medya paylaşımlarıyla taziyede bulunma davranışı, bu eylemi sanal kılmakta ve “Mış gibi bir ritüel” olarak nitelenmesine neden olmaktadır. Taziyeleri sosyal medya araçlarıyla iletmenin çağın ruhuna uygun olduğu görüşünü iki açıdan değerlendirmek mümkündür. Birincisi, ölüsünü sosyal medyada duyuranın durumu. İkincisi, birincisine bağlı olarak paylaşılan taziye iletileridir. Bilindiği üzere ölümü sosyal medya araçlarıyla duyurmadaki temel itki, eş dost ve tanıdıkları yaşanan acılı durumdan haberdar etmek, ölüm olayını yaymaktır. Ölüm olayını duyup da cenazeye katılamayacak olanlara gelince, bu durumda olan insanların bir şekilde sosyal medya araçlarıyla veya telefon açmak suretiyle acıyı paylaşmaları, toplumsal bir görevi yerine getirmek olarak değerlendirilebilir. Zira bu tarz taziyede bulunma davranışı pek çok olumlu yön barındırmaktadır. Bunlardan biri ekonomik oluşudur. Zira maddi anlamda şartları iyi olmayan ve ölü evine görece uzak bir yerde yaşayan insanlar için taziye yerine gidip gelmek külfetli olmaktadır. Bu noktada sosyal medya hesabı üzerinden taziyeleri iletme pratik, masrafsız ve huzur verici olabilmektedir. Pratik ve huzur vericidir. Çünkü insan böylece üstündeki bir yükü atmış, bir görevi ifa etmiş olmaktadır. Masrafsız olması ise çağın ruhuna uygun olandır. Zira çağ, maddi koşullar tarafından kuşatılmıştır.

Toplumsal ilişkiler açısından yakın, tanıdık birinin ölümü nedeniyle taziye eyleminde bizzat bulunma ile bulunmama eylemi farklı şekillerde yankılanmaktadır. Olay sonrası toplum fertlerinin bir araya gelmesi, acıların paylaşılması olumlu etki ederken

kayıp sonrasında tanıdık, eş, dostların taziye gelmemiş olması sözü edilenlerle olan iletişimin kesilmesine, bağların gevşemesine neden olması ise olumsuz etki olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak sosyal medya üzerinden ölüm olayını duyurma ve bu mecrada taziye iletilerini alma eylemi hem negatif hem de pozitif sonuçlar doğurmaktadır. İnsanların aynı mekânda buluşmalarına, göz göze bakıp kucaklaşmalarına engel olması, söz konusu eylemin disfonksiyonel yönünü gösterirken, zaten katılım imkânı olmayan insanların sosyal medya aracılığı ile ölü yakınlarına taziyelerini iletebilmesi ise pozitif yönünü göstermektedir.

4.2.4.3. Çoğu Dini, Azı Seküler Taziye İfadeleri ve Ölülerden Ziyade Sağların Önemi

Araştırma sahasında taziye sürecinin tamamında olduğu gibi taziye ifadelerinin seçiminde de dinsellik ön plandadır. Dinsel terminolojinin yaygın kullanıldığı taziye ifadelerinde nadir de olsa seküler ifadeler de rastlanmıştır. Şekil 11, bahse konu durumu sembolize etmektedir.

Şekil 11. Taziye ifadeleri

Söz, en önemli sembolik iletişim ve etkileşim araçlarından biridir. Sözün niteliğini ortam belirlemektedir. Şüphesiz düğünlerde dile getirilen sözler ile taziyelerde dile getirilenler nitelik olarak farklı olmaktadır. Toplum, gelenek ve göreneklerle sözün

ortama uygun kullanımını belirlemiştir. Bu bağlamda hangi sözün nerede kullanılacağına dair birtakım atasözleri nesilden nesile aktarılmış ve böylece alışkanlıkların devamı sağlanmış ve sağlanmaktadır. Örneğin “Bir söz bin büyüye bedeldir.”, “Sözünü bil pişir; ağzını der, devşir.”, “Söz var insanı yola getirir, söz var insanı yoldan çıkarır.”, “Söz var iş bitirir, söz var baş yitirir.”, “Bir söz ara bozar, bir söz ara düzer.” “Bir göz ağlarken öbür göz gülmez.” gibi ifadeler bahse konu atasözlerinden birkaçıdır. En sonda yer alan atasözü doğrudan konumuzla bağlantılı olup keder ve sıkıntı anlarında dost ve akrabaların dikkatli olmalarına gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla sözün yeri, ortamı ve zamanı önemlidir.⁶⁷

Ölü yakınlarıyla karşılaşan, görüşen insanlar, yaşanan acılı durumdan etkilendiklerini, üzüldüklerini göstermek, ölü yakınlarının hayata tutunmalarına yardımcı olmak için bazı sözler sarf ederler. Bu sözlerle taziye ifadeleri denilmektedir. Söz konusu ifadeler dinsel ve seküler mahiyet arz edebilir. Bu araştırma sahasında daha çok dinsel mahiyetli sözcüklerin tercih edildiği müşahade edilmiştir. Allah, Cennet, af, taksirat, ahiret gibi ifadeler neredeyse her taziye konuşmasında, mesajında, iletisinde kendini göstermektedir.

Ölüm sonrasında ortaya çıkan pek çok taziye ifadesi dini motifli olmaktadır:

“Allah rahmet etsin”,

“Mekânı cennet olsun”,

“Allah gittiği yerde utandırmasın”;

“Geçenlerinize Allah rahmet eylesin” şeklindeki ifadeleri bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Saha verileri bunu açık bir şekilde göstermektedir:

Burada ölü yerine varıldığında geçenlerinize Allah rahmet eyleye, Allah rahmet etsin, mekânı cennet olsun, Allah sabırlar versin, başınız sağ olsun gibi ifadeler kullanılır. Cenaze yakınlarıyla tokalaşma, kucaklaşma yaşanır. Bu esnada kadınlardan ağlayanlar olur. Erkekler ağlamazlar. Ağlayan erkek görmedim. Evinde ağlıyordur. Ama çadırdaki ağlayanı görmedim (K9, E67).

⁶⁷ Sözün yeri, ortamı ve zamanı önemlidir ve günlük dille karşılaştırıldığında tören dili, yalnızca kanonik (otoritelerce doğrulanmış kanun, kural) koşutluk ile değil, sınırlı bir dağarcığa sahip oluşu, bazı sözdizimi biçimlerinin hiç kullanılmaması, söylev eylemlerinin değişmeyen bir sıra içinde birbirini izleyişi, sözce sırasında değişmez, sınırlı kalıplar ve tonlamada fazla bir esneklik tanınmayışı gibi öğelerle nitelenebilir (Connerton, 2019, s. 105).

Anlaşılan İslam dini bahse konu dini ifadelerin yeşermesinde ve yaşamasında etkili olmuştur. Öte yandan gözlemlerimiz, seküler mahiyetli taziye iletilerinin de araştırma sahasında kullanıldığını göstermiştir:

“Başınız sağ olsun”,

“Başımız sağ olsun”,

“Çok üzüldüm”,

“Ölüm herkesin önünde” şeklindeki ifadeleri bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.

Sahadan elde edilen veriler ışığında taziye iletileri “Ölüye yönelik dile getirilen taziye ifadeleri” ve “Ölü yakınlarına yönelik dile getirilen taziye ifadeleri” şeklinde iki grupta toplanmıştır: Ölüye yönelik dile getirilen taziye ifadeleri “Allah rahmet etsin, mekânı cennet olsun”, Allah taksiratını affetsin”, “Allah gittiği yerde utandırmasın”; ölü yakınlarına yönelik dile getirilen taziye ifadeleri ise “Geçenlerinize Allah rahmet eylesin”, “Başınız sağ olsun”, Allah sabırlar versin”, Ölenle ölünmez”, Ölüm herkesin başında” şeklindedir.

Sonuç olarak denilebilir ki bu araştırma sahasında hem seküler hem de dinsel taziye iletileri kullanılmış olsa da yoğun olarak kullanılan taziye iletilerinin dinsel mahiyetli olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca araştırma sahasında, bir ölüm olayı olduğunda toplumun ölüden ziyade ardıllarına odaklandığı saptanmıştır. Geride kalanların bir an önce yaşama dönmeleri için çeşitli toplumsal seremoniler düzenlemenin art alanında bu gerçekliğin olduğunu ifade etmek mümkündür.

Alan yazın, ölü akınlarına yönelik söylenen taziye ifadelerinin de aynı minvalde olduğu göstermektedir.

“Başınız sağ olsun”, “Allah sabır versin”, “Allah hayırlı, uzun ömürler versin”; “Ölenle ölünmez, er geç hepimiz öleceğiz”, “Allah iman nasip etsin”, “Allah geride kalanlara hayırlı ve uzun ömürler versin” gibi. Dolayısıyla bu kalıp ifadelerle hem dua edilmiş olmakta hem de teselli edici göndermelerde bulunmaktadır (Çağrı, 2011, s. 202-203; Doğan, 2022, s. 28; Arıcı ve Albayrak, 2007, s. 33-44).

Husuf Has Hacı Kutadgu Bilig (Mutluluk Bilgisi) adlı yapıtında şu taziye ifadelerine yer vermiştir: “Ey kardeş gönlün yaralanmasın Tanrı sana sabrının karşılığını, sevabını versin...sen şimdi feryat edip ağlama, sükunetle kendine hâkim ol, hayatta olanlar için ölümden başka çıkış yoktur... Ölüme karşı çare yoktur...canı ona Tanrı vermişti, şimdi yine onu yanına aldı.” (Husuf Has Hacı, 2022, s. 173-174).

Tarihte yaygın olan taziye iletilerinden biri de taziye mektuplarıdır. Geçmişte taziye mektupları yakını ölen bireyleri teselli etmek babında önemli araçlardan biri konumunda olmuştur. Söz konusu mektuplar Türk edebiyatında “tâziyetnâme” olarak da bilinmektedir. Arap edebiyatında da taziye mektuplarına rastlamak mümkündür. Taziye mektuplarında öncelikle ölü yakınlarına her şeyin Allah’ın dilemesiyle olduğuna, sabırlı olunması gerektiğine dair teskin edici sözlere yer verilirdi. Mektupların sonunda da hem ölüye hem de yakınlarına dua edilirdi (Kavak, 2015, s. 105-132). Hz. Peygamber, yakını ölen bazı kişilere taziyelerini taziye mektubu aracılığıyla bildirmiştir.⁶⁸ Oğlu ölen Muaz bin Cebel’e hitaben Hz. Peygamberin yazdığı taziye mektubu şu şekildedir:

Resulullah Muhammed’den Muaz bin Cebel’e, selam üzerine olsun. Kendisinden başka ilah olmayan Allah’a olan hamdimi sana ulaştırırım. Şimdi Allah sana en büyük mükâfat versin ve sana sabır ilham etsin. Bizi ve sizi şükürler rızıklandırınsın. Canlarımız, mallarımız ve ailemiz Allah’ın emanetlerinden birer emanettir. Allah onun sebebi ile seni gıpta ve sevinç içinde bıraktı. Onu almakla seni pek çok ecirlerle, rahmetiyle, hidayetiyle faydalandırdı. Eğer sevabını bekliyorsan sabret. Sabırsızlığın mükâfatını boşa çıkarmasın sonra pişman olursun. Bil ki; sabırsızlık ölümü çevirmez, kederi defetmez. Gelecek olan, sanki olmuş demektir. Selam olsun sana (Fırat, 2013, s. 303).

İslam anlayışı taziye de bulunurken “Allah senin ecrini arttırsın, sabrını güzelleştirsın, ölünü affetsin, musibetlerine karşılık sana hayırlar versin” şeklinde birtakım kalıp ifade ve duaların söylenmesi öğütlenmektedir (Fırat, 2013, s. 291).

Türkmen cenaze törenlerinde taziye ifadesi olarak şükran bildirme, teşekkür etme anlamına gelen alkışlar söylenmektedir. Söylenen sözlerden bazıları; “Allah kalbine genişlik versin”, “Geride kalanlar sağ salım kalsınlar”, “Allah rahmet eylesin”, “Allah sabırlar versin”, “Geçmişlerinize rahmet olsun” (Çakır, 2014, s. 205-227) şeklindedir.

Taziye iletilerinin dinsel ifadelerle bezenmesi bu araştırma sahasına dolayısıyla Türkiye’ye has bir durum değildir. Alan yazın Ürdün’de de benzer bir durumun olduğunu göstermektedir. 2011’de Ürdünlü bir aktörün ölümünün Facebook üzerinden ilan edilmesi sonucu, yazılan taziye mesajları araştırma konusu yapılmıştır. Bu mesajlarda, ölü için Allah’tan rahmet ve mağfiret dilemek ve Kuran ayetleri ön plana çıkan taziye stratejileri olmuştur. Bu durum Ürdün yorumlarındaki taziye ifadelerinin büyük çoğunluğunun dini inançlarla bağlantılı olduğu (Al-Shboul and Maros, 2013, s.151-162)

⁶⁸ Günümüzde de gazetelerde taziye mektubu niteliğinde yazılar yazıldığı bilinmektedir.

şeklinde yorumlanmıştır. Kırgızlarda kullanılan taziye ifadeleri de benzer şekildedir: “Allah kalan ömrünü sizlere versin”, “Mekânı cennet, toprağı yumuşak olsun”, “Hepimizin gideceğı yer orası”, “Bu Allah’ın emridir.” “Veren de Allah, alan da Allah”, “Ölüm uludur, isyan etmeyin” ... (Dıykanbayeva, 2009, s. 89-97) gibi. Öte yandan Müslüman olmayan toplumlarda taziye iletilerinde Tanrı ifadesine pek rastlanmamaktadır. Bunun somut bir örneğı Williams’ın araştırmasında görölmektedir. Söz konusu araştırmada ön plana çıkan taziye ifadeleri şunlardır: “Bu çok korkunç”, “Kaybınızı duyduğuma çok üzöldüm”, “Bu senin ve ailen için çok acı olmalı”, “Size ve ailenize en iyi dileklerimi sunuyorum.” (2006, s. 45-62).

Esasında gündelik hayat daha dünyevi daha rasyonel ve daha pragmatist bir anlayışla devam etmektedir. Bu nedenle de sosyal yaşamda, taziye iletilerinde olduğı gibi, yoğun bir dinselliğin olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Zira Amman’ın (2010, s. 41-71) belirttiğı gibi burada, tutum ve davranış uyumsuzluğu şeklinde tezahür eden bir çeşit örtük sekülerleşme söz konusudur. Bir taraftan, zihniyet boyutunda, İslami değerlere sahip olunmakla birlikte diğere taraftan, davranış boyutunda, dinin uygun görmediğı eylemler de bulunmaktadır

Saha verileri ve alan yazın, taziye ifadelerinde ölüden ziyade ölü yakınlarına yönelik sağaltıcı bir anlayışın hâkim olduğunu göstermektedir. Bu durumu, ölünün malını dağıtarak verilen yemekler de desteklemektedir.

4.2.4.4. Duygusal Ateşleyici ve Sembolik Taşıyıcı Olarak Kadınlar

Araştırma sahasında ölüm nedeniyle yaşanan pratiklerde kadınlarla erkekler arasında birtakım farklılıklar olduğı görölmüştür. Taziye sürecinde görece geride kalan kadınların yaşadıklarına ışık tutmak için taziyelerin kadınlar için ne anlam ifade ettiğı, yemek dağıtımlarında neden ilk olarak erkeklerin tercih edildiğı, kadınların geçmişte neden defin sürecine katılamadığı gibi pek çok soru hem kadınlara hem de erkeklere yöneltilmiştir. Böylece kadınların taziye geleneğindeki yeri ve konumları çok etraflı olmasa da betimlenmeye çalışılmıştır.

Her ne kadar yukarıda ifade edildiğı üzere ölüm sonrası bazı uygulamalarda kadınlar ikinci planda görölüyor olsa da realitede kadınların aktif oldukları müşahade edilmiştir. Sosyolojik bir nazarla bakıldığında toplumun kadınlara duygusal alanı yönetme rolü biçtiğı görölmektedir. Duygusal alan, ölüm sonrası insan ilişkilerinde kritik bir nitelik arz etmektedir. Şekil 12, bu durumu sembolize etmektedir.

Şekil 12. Duygusal ateşleyici ve sembolik taşıyıcı

Cenazelerde kadınların ağlamasıyla ölüm havası etrafa yayılmaktadır. Yakınlarını kaybeden insanların genel olarak kadınlarla bu üzüntülerini etrafa yaymaya başladıklarını söylemeye gerek yoktur. Kadınlar bahse konu görevi ağlama ile dışa vurmaktadırlar. Ölüm haberiyle başlayan ağlama süreci cenaze defin sahasında da devam etmektedir.

Kadınlar ağladığında birilerinin öldüğünü, bir sıkıntı olduğunu anlıyorsunuz. Bir yerde biri öldüğünde bacılar, analar ağlar. Ağlama sesini duyan komşu ve akrabalar ağlamanın olduğu eve doluşurlar. Olay anlaşıldıktan sonra ağlama yayılır. Kadınlar olmazsa belki hiç kimse ağlamayacaktır. Veya ağlamaklı olmayacaktır. Kadınlar ağladığında erkekler de duygulanmaktadır. Sonuçta bazı erkekler yüksek sesle olmasa dahi ağlamaktadır (K2, K63).

Cenaze yerine gelen kadınların pek çoğu esasında yakın geçmişte kaybettikleri ölümlerine ağlayarak deşarj olmaktadır. Bu durum, insan psikolojisinin bir başka dışavurumunu göstermektedir. Ölüm havasının olduğu yerde insanın kendi ölüsünü hatırlaması ve ona ağlaması böyle bir durumdur.

Bilindiği üzere insan hem akıllı hem de duygusal bir varlıktır. İnsan ilişkilerinde duyguların büyük bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Bir ölüm olayı meydana geldiğinde kimi kadınlar bağırıp çağırarak, kimi ölünün resmini, kimi ölüye ait bir eşyayı veya kıyafeti eline, önüne alarak ağlamaktadır. Böylece duygusal anlamda insanlar harekete geçirilmektedir. Dolayısıyla ölü yakınlarını homojenize eden (bir araya

toplayan), kenetleyen, aynı duygu seline kapılmalarını sağlayan husus, kadınların takındığı tutum ve eylemlerdir. Özellikle de ağlamalarıdır. Bu manada kadınlar aynı zamanda birer duygusal ateşleyici rolünü oynamaktadırlar. Kadınların cenazelerdeki ağlamaları ve cenaze nedeniyle sergilediği diğer davranışlar -kıyafet seçimleri, yemek yemeğe istekli olmamaları gibi- kadınları yas olgusunun sembolik taşıyıcıları konumuna yerleştirmekte ve böylece bahse konu olgunun yeniden üretimi kadın üzerinden mümkün olmaktadır.

Kadınlar için daha çok bir deşarj, kaynaşma ve performans gösterim mekânı olan taziye alanları pek çok sembolik anlam da içermektedir.

Biz kadınlar taziyelere gideriz. Kuran okur, dualar eder, tespihler çekeriz. Konuşur, içimizi boşaltır, rahatlarız. Taziye yerine gitmemizdeki amaç cenaze sahibini teselli etmektir. O yüzden kadınlar ölü yakınının etrafına, yanına oturur, üzüntüye ortak olup moral verirler. Ancak yadırganan bazı durumlar da oluyor. Mesela ölü yerinde siyah gözlük takan kadınlar oluyor. Süslenip gelenler oluyor. Başları açık, tırnakları ojeli olarak katılanlar oluyor. Dedikodu yapanlar oluyor. Demem o ki cenaze yerinde ahiretten çok dünya işleri konuşuluyor, yapılıyor (K4, K47).

Taziyelerde kadın ve erkekler çoğunlukla ayrı oturmaktadırlar. Bu durumu, Türk toplum geleneğini ve bu gelenek içinde yer etmiş olan ataerkil toplum yapısını ve toplumsal cinsiyet rollerinin mekanlara taşması olarak değerlendirmek mümkündür. Katılımcılardan K2'nin ifadeleri konuyu özetler mahiyettedir: *“Evimize bir misafir geldiğinde kadınlar ayrı, erkekler ayrı oturmaktadır. Böyle bir alışkanlığımız var.”* Neden böyle diye sorulduğunda alınan cevap: *“Büyüklerimizin böyle davranmış olmaları bizim de aynıı tekrar etmemize neden olmuştur. Böyle gördük”* (K9, E67) şeklinde olmuştur.

Kadınların geçmişte mezarlık alanına götürülmeme nedenleri, bu araştırmanın *“Defnin Toplumsallığı ve Mezarın Simgeselliği”* başlığı altında irdelendiğinden burada tekrarına gerek duyulmamıştır. Öte yandan, yemek dağıtımında önceliğin erkeklere verilmesine ilişkin pek çok neden sıralanabilir. Çoğunluğu erkek olan katılımcıların memur veya esnaf olması, bu nedenlere bağlı olarak da zamanlarının kısıtlı olması faktörlerden biridir. Bir diğer faktör ise kodlara yerleşmiş olan ataerkil toplum yapısı zikredilebilir.

Geçmişte kaynana kayınpederin yemek yediği süre zarfında evin gelini ayakta beklermiş. Kayın kaynana ve erkekler yemek yedikten sonra gelin başka bir odaya geçer yemek yermiş, bunun da etkisi var. Taziye için gelen erkeklerin birçoğunun memur, esnaf olması da burada etkilidir (K26, E57).

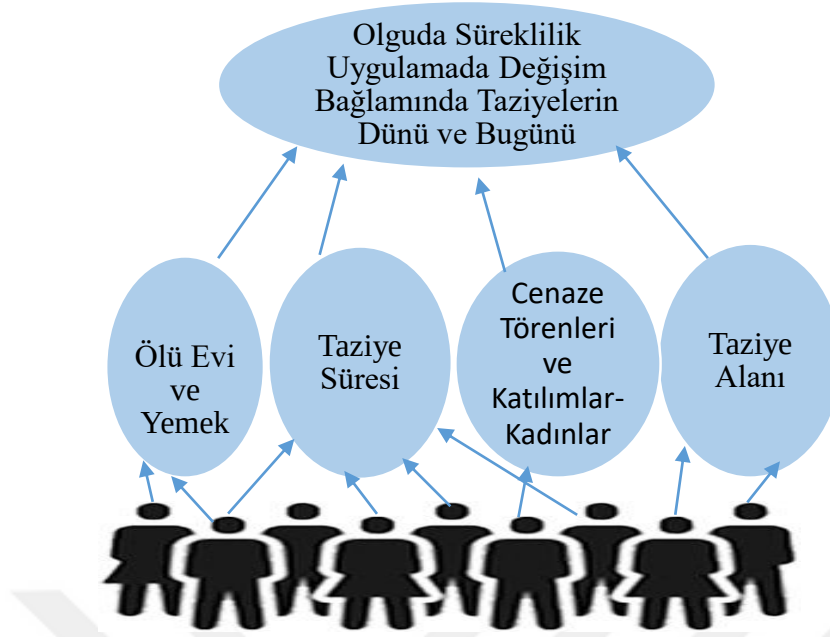
Yemek dağıtımında öncelik erkeklere verilmektedir. Bu sadece taziyelerde değil düğünlerde de aynıdır. Sebebini bilmiyorum. Ancak şunu söylemeliyim. Biz dokuz kişilik bir aileydik. Evde bir tavuk piştiğinde annem önce babamın tabağını hazırlardı. Bir but babama verilirdi. Eskiden erkeklerin bulunduğu yerden geçmek bile ayıplanırdı. Bu yüzden benzer bir davranışı burada da görmek mümkündür. Kadın çekiniyor haliyle. Böyle görmüş çünkü (K32, E69).

Alan yazında da kadınların taziye sürecindeki rollerine ilişkin pek çok değerlendirme görmek mümkündür. Ok'un belirttiği gibi kişisel bir acıyı tarif etmesine rağmen ağıt yakıldığında bu durum kitleselleşir. Öyle ki ağıt yakanın acısı bir anda diğerlerine de sirayet eder, bulaşır ve kolektif bir ruh meydana gelir (Ok, 2014, s. 67-77). Dolayısıyla taziye pratikleri, toplumsal yaşamın egemen eğilim, perspektif ve normlarından bağımsız değildir. Bu pratikler, çeşitli renk tonlarıyla esasında toplumsal yaşamın mikro modelini sunmaktadır. Toplumsal yaşamda gence, çocuğa, kadına, yaşlıya, din adamına biçilen değer ve anlam, taziyelerde de aynen devam etmektedir (Parin ve diğerleri, 2012, s. 212-229).

Sonuç olarak kadın ve erkeklerin taziye sürecindeki temsilleri, toplumsal rollerine dair önemli göstergeler sunmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri itibarıyla erkeklerin bir ölüm olayında göstermek zorunda oldukları performans, kadınlarınkinden farklılık arz etmektedir. Kadınlar daha ziyade duygusal alanı yönetirken erkekler sosyal, kültürel, kurumsal alanları yönetmektedirler. Kadınlar, ölüm olayında birer duygusal ateşleyici rolündedir.

4.2.4.5. Olguda Süreklilik Uygulamada Değişim Bağlamında Taziyelerin Dünü, Bugünü

Cenazelerin kalabalıklar tarafından kaldırıldığı bu araştırma sahasında taziye süresi kısalmış, ölü yerine yemek götürme geleneği terk edilmiş, kadınlar kamusal alanda daha görünür hale gelmiş ve taziye kabul mekânları değişmiştir. Bu başlık altında taziye geleneğinde zamanla değişen, farklılaşan pratikler saha verileri ışığında irdelenmiştir. Şekil 13, bahse konu durumu sembolize etmektedir.

Şekil 13. Taziyelerin dünü ve bugünü

İnsanlık tarihi kadar eski bir alışkanlık olduğu bilinen taziye olgusu, son 30-40 yılda ciddi değişimlere sahne olmuştur. Taziye uygulamaları ve ona bağlı olarak işleyen taziye süreci geçmişte bir yıl kadar bir zamana tekabül ederken günümüzde üçüncü gün düzenlenen yemekli mevlit töreniyle birlikte neredeyse noktalanmaktadır. Araştırma sahası bağlamında söz konusu değişim ve dönüşüm uygulamaları aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

- Geçmiş uygulamalara bakıldığında özellikle kırsal nüfusun daha yoğun olduğu⁶⁹ 80’li yıllara kadar akraba, komşu ve köy halkı arasında birincil grup ilişkilerin olduğu, insanların daha diğerkâm ve özverili oldukları, bir ölüm olayı olduğunda İslami geleneklere⁷⁰ uygun olarak ölü evine yemek götürüldüğü değerlendirilmeleri yapılmaktadır. Gelineen noktada sözü edilen uygulamaların terk edildiği, seküler ve görüntü odaklı bir tutumun benimsenmiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla dinsel temelleri olmasına rağmen taziye yerine yemek götürme uygulamasının terk edilmiş olması bu alanda bir tür

⁶⁹ Bkz. Emrullah Türk ve Serdar Nerse (2017). Kırsal kentsel ilişkilerde değişim, s. yeni tanımlamalar ve kavram okumaya yönelik bir analiz.

⁷⁰ Nitekim Hz. Cafer şehit olunca Hz. Peygamber şu ifadeleri kullanmıştır. “Cafer ailesine yemek yapın çünkü onların başına büyük bir iş geldi.” Bu yüzden taziye uygulamaları hem dinsel hem de toplumsal bir davranış olarak ifade edilir (Doğan, 2022, s. 29). Dolayısıyla bu söz, zamanla Müslümanlarda ölü evine yemek götürme davranışının alışkanlık haline gelmesinde etkili olmuştur.

dünyevileşmeye doğru evrilmenin yaşandığını göstermektedir.

Geçmişte taziye yakınları yoğun (olmayanı) var eder, birbirlerine yardım ederlerdi. Konu komşu, emmi dayı bir hafta boyunca cenaze yerine yemek taşırlardı. Cenaze sahibinin evinde kazan kaynamazdı. Sen şu yemeği yap, ben bu yemeği yapacağım şeklinde kadınlar sözleşirdi. Şimdilerde bu yardımlaşma terk edildi (K18, K78).

Eskiden cenaze evinde yemek pişirilmezdi, yapılmazdı. Şimdilerde Belediyeler tarafından ilk gün bir öğün yemek verilse de genel olarak yemekler, yemek şirketlerinden satın alınmakta ve masrafların neredeyse tamamı ölü yakınları tarafından karşılanmaktadır. Çok küçük bir kısmı akrabalar ve konu komşular tarafından karşılanabilmektedir. Hocalar, ölü yakınlarının yemek vermesini uygun görmese de uzaktan gelen insanların söz konusu ihtiyaçlarının da karşılanması gerekir. Hısım, akraba ve komşular bu ihtiyacı karşılamayınca bu vazife cenaze evine kalmaktadır (K6, E59).

- Araştırma sahası, her ne kadar homojen toplumsal bir görüntü arz ediyor olsa da burada bazı istisnai gelenekler görmek de mümkündür. Doğu ve Güneydoğudan Kadirli'ye gelen insanlar, genelde aynı köyde veya mahallede dolayısıyla gettoda yaşadıklarından önceki alışkanlıklarını devam ettirmektedir. Aynı zamanda yemekçilik firma sahibi olan K12 konuya ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır:

Cenaze, mevlit yemeklerinde genelde ekonomi etkilidir. Yemek masrafının neredeyse %80-90'ı cenaze evi tarafından karşılanmaktadır. Geriye kalanı, çeşitli yardımlar karşılıyor. İstisnalar var tabii ki. Mesela burada bir Aydınlar köyü var (Doğudan gelmişler), burada, her öğünü bir aile karşılamaktadır. Mahalle sakinleri bize geliyor. Bugün taziye yemeğini biz karşılıyoruz diyor. Ücreti ödüyor, gidiyor. Bu, üç gün devam ediyor. Ama Kadirli genelinde durum farklıdır. Kadirli genelinde, ilk günün yemeğini belediye üçüncü günün yemeğini ise aile karşılıyor (K12, E48).

- Geçmişte bir ölüm olayını duyurma işlemi, cami hoparlöründen sela vermekle yapılırdı. Veya perşembe akşamı ve cuma günü dışında sela okunduğunda birinin öldüğü anlaşıldı. Geline nokta ölüm ilanları da belediyeler tarafından yapılmaktadır. Yanı sıra eskiden mezar kazma işlemleri insan gücüyle- bazı yerlerde gönüllü, bazı yerlerde ücretli- yapılırken günümüzde

mezar kazmanın yanı sıra mezarla ilgili iş ve işlemlerin neredeyse tamamı belediyeler tarafından karşılanmaktadır: *“Pandemiden sonra selanın yerine anons geçti diyebilirim. Bazı durumlarda sela verilmiyor bile. Bu değişimde, bence, anonsun daha geniş alana hitap etme kapasitesi de etkili oldu. Sela verilecekse belediye olarak müftü kanalıyla imamlara haber verilmektedir.”* (K31, E63).

Eskiden mezar kazma işlemi insanlar tarafından kürekle yapılırdı. Kazıcılara para verilirdi. Ya da helal ettirilirdi. Şimdi kepçeyle mezar yeri kazılmaktadır. Bu yüzden günümüzde mezar kazıcılarına da ihtiyaç kalmadı... Eskiden hayvanlar tarafından deşilmemesi için mezarların üstüne çalı çırpı konurdu. Özellikle karaçalı kestirilir, konurdu. Ve toprak otursun diye bir seneye kadar mezar yapılmazdı. Şimdi cenaze defnedildikten birkaç gün sonra mezar yaptırırlar. Mezar yaptırmada doğru olan sadelik iken insanlar falan kişi ne güzel mezar yaptırmış desinler diye yapıyorlar (K22, E64).

- Günümüzde yas süresi ve taziye süreci, önemli ölçüde kısalmıştır. Kitle iletişim ve ulaşım araçları nedeniyle insanların kısa sürede ölümden haberdar olması ve taziyelerin sığağı sığağına ölü yakınlarına iletilmesi, burada başat rol almaktadır. Yanı sıra ölü yakınlarına daha fazla maddi anlamda yük olmamak, çalışma koşullarında yaşanan değişimler, yerleşim yerlerinin farklı ve görece uzak oluşu gibi pek çok neden de söz konusu sürecin kısalmasında etkili olmuştur. Bu yüzden, genel olarak üçüncü gün düzenlenen yemekli mevlit ile birlikte taziye çadırları kaldırılmaktadır. Sonraki süreçte yakın ve akrabalar tarafından taziyede bulunma eylemi devam etse de üçüncü gün ile birlikte denilebilir ki toplumun diğer üyelerine yönelik taziye kabul süreci noktalanmaktadır.

Eskiden motorlu taşıtlar yok denecek kadar azdı ve taziye için uzak yerden gelenler iki üç gün gün cenaze sahibinin evinde ya da akrabalarında kalıyorlardı. Bu insanların yiyecek ve barınma ihtiyaçları cenaze sahibi ve/veya yakınları tarafından karşılanırdı. Şimdi motorlu taşıtlar var. Uçaklar var. Türkiye'nin veya dünyanın bir ucundan diğerine birkaç saatte varabiliyorsunuz. Bu yüzden akrabalar dışındaki insanlar, hatta bazı akrabalar dahi, definden hemen sonra cenaze evinden ayrılmaktadır. Cenaze evinde yas devam etse de mevlit ile birlikte taziyenin sona erdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz (K19, E64).

Esasında taziye süresinin kısalması çağın ruhunu yansıtmaktadır. Modern çalışma koşullarının bürokratik, resmi ve duygudan yoksun yapısı çalışanlar için esnek zaman bırakmamıştır. Dolayısıyla taziye ziyaretlerine ayrılan zaman da giderek kısalmıştır. Bu hususta Ertit (2021, s. 211-234), Arap Alevi kültür ve geleneği için çok önemli görülen ölünün 7'si uygulamasının insanların, özellikle yaşlıların, tepkilerine rağmen 3'üne çekildiğinden bahsetmektedir.

- Hem katılımcı görüşleri hem de alan yazın taziye kabul sürecinin kısaldığını ortaya koymaktadır ancak söz konusu duruma toplumun farklı yaş grupları tarafından farklı tepkiler verildiğini de belirtmek gerekmektedir. Yaşlılar bu sürecin daha uzun sürmesini isterken gençler bir an önce yapılması gerekenlerin yapılıp herkesin işine gücüne dönmesi yönünde bir tutum sergilemektedirler. Saha verileri bahsi geçen tutumun benimsenmesinde çalışma koşullarının etkili olduğunu göstermiştir: *“Özellikle işçi işveren veya memur durumunda olan insanlar, bir an evvel taziye yerinden ayrılıp, iş güçlerine kavuşma derdinde olmaktadır.”* (K13, E47).

Kısa sürede noktlanan taziye ziyaretlerinde gençlerin etkisi büyüktür. Zira pek çok yaşlı, uzun mesafeli ziyaretleri gençlerin araçlarıyla yapabilmektedir. Dolayısıyla da gençlerin sıkışık ve hızlı programlarına uymak zorunda kalınmakta ve ziyaret kısa kesilmektedir.

Son tahlilde “günümüz geçim şartları ve popüler dünya kültürünün bazı ritüelleri ve beraberindeki uygulamaları değiştirip dönüştürdüğü hatta ortadan kaldırdığı” (Yeşil, 2014, s. 117-136) ifade edilebilir.

- Günümüzde cenazeler, yoğun katılımların olduğu kalabalıklar tarafından kaldırılmaktadır.

Eskiden cenazelere katılım az sayıda insanla olurdu. Telefon, hoparlör yoktu. Köyde verilen sela sadece köylüye ulaşırdı. Uzak yerlerdeki akrabalara haberci gönderilirdi. Günümüzde sela veriliyor, sosyal medya kullanılıyor, telefonlarla haber ulaştırılıyor. Ayrıca ilçe sınırlarına hitap edebilecek hoparlör sistemleri var. Bugün bir köyde veya beldede hoparlörle yapılan ölüm anonsunu çok sayıda insan anında duyabilmektedir. Bunların sonucunda da cenazelere çok sayıda insan katılabilmektedir (K20, E47).

Taziyelere katılımlardaki yoğunluk aynı zamanda paradoksal olarak taziye yakınları için ilginç bir şekilde ölüme rağmen bir gurur vesilesi olabilmektedir. Katılımlardaki yoğunluk, dost ve sevenlerin çokluğuna yorumlanmakta, sevenlerin çokluğu düşüncesi ise yas döneminde dahi ferahlanma nedeni olabilmektedir. Öte yandan katılımın azlığı sosyal çevrede kimsesizliği, sevenlerin azlığı şeklinde değerlendirilebilmektedir. Bu durum, aynı zamanda sözü edilen törenlerin çelişik etkilerine⁷¹ örnek olarak gösterilebilir.

- Geçmişte bu araştırma sahasında cenaze törenlerinde Süleyman Çelebi'nin mevlidi okutuluyorken günümüzde mevlit sadece düzenlenen yemekli faaliyetin adında geçmektedir. Bir başka deyişle gelinen noktada yemekli mevlit törenlerinde mevlit metni, odak olmaktan çıkmıştır. Saha verileri mevlit okumanın terkinde imamların mevlide karşı mesafeli tutumlarının etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Anlaşılan mevlit okuyup okumama noktasında, yoğunlukla kendileri okuduğu için, yetkin olan imamlar mevlit okumayı terk etmiş olsa da yemek verme uygulamasının terkinde etkili olamamışlardır:

Eskiden yemekli mevlit gününde mevlit okutulurdu. Günümüzde bu alışkanlık terk edilmiş durumda. Bana göre bunun nedeni hocalardır. Çünkü hocalar, mevlit yerine Kuran okumayı tercih ettiğinden zamanla mevlit terk edilir oldu. Aslında geçmişte mevlit ve Kuran her ikisi de okutuluyordu. Zamanla hocalar sadece Kuran okumayı tercih eder oldular (K28, E54).

- Kırsal yaşam formunun kentsel yaşam formundan fazla olduğu yıllarda iş birliği, dayanışma ve duygudaşlık bugüne kıyasla fazlaydı. Buna bağlı olarak da yas, daha yoğun yaşanır ve uzun sürerdi. Günümüzde sözü edilen dayanışma duygusu ve duygudaşlık ruhunun gevşediği görülmektedir.

30-40 sene kadar evvel cenaze evi yalnız bırakılmazdı. Bazı durumlarda üç gün bazı durumlarda ise bir haftaya kadar konu komşu ve akrabalar tarafından cenaze evine yemek götürülürdü. Ölüm nedeniyle komşuların evlerinde dahi uzun süre radyo ve televizyon açılmazdı. Kahvehaneler kapatılırdı. Açmak ayıp karşılanırdı. Belli bir süre sonra cenaze sahipleri ya da köyün ileri gelenleri tarafından kahvehanelerin ve televizyonların açılmasına izin verilirdi. Ama şimdilerde cenaze evinde dahi ilk gün televizyon açılabilir. Kahvehaneler hiç kapanmamaktadır. O yüzden geçmişteki gelenek kalmadı. Geçmişte taziyeler daha gerçekçi ve daha samimiydi (K24, E52).

⁷¹ Bkz. Çelişik Etki Örneği Olarak Yemekli Mevlit Organizasyonları

- Taziye geleneğinde yaşanan değişim ve dönüşümleri K14, şu şekilde betimlemektedir.

Önceleri kadınlar kısa kollu kıyafetlerle taziye yerine gitmezlerdi. Şimdi pek çok şey şova dönüştü. Bazıları bileziklerini takarak, en güzel kıyafetlerini giyerek taziyeye gidiyorlar. Geçmişte insanlar dikkat çekmemek için abartılı elbiselerle taziye yerine gitmezlerdi. Şimdi o özen kalmadı. Taziye yerleri kadınlar açısından kimin kızı, kimin oğlu var muhabbetlerinin en fazla yapıldığı yerler oldu (K14, K51).

- Günümüzde eskisi kadar yas tutulmamaktadır. Yakın ve akrabalar çağın ruhuna uygun olarak nerede ekmek varsa orada yaşamayı tercih eder duruma gelmişlerdir. İnsanların birbirlerinden uzak ve izole yaşamaları, aralarındaki bağları da haliyle gevşetmiş, gözden ırak olan gönülden de ırak hale gelmiştir. Nihayetinde duygusal bağlar gevşemiş, zayıflamış ve yok olmanın eşiğine gelmiştir.

Acılar ve sevinçler eskisi gibi yaşanmıyor. Önceleri tasa ve sevinç hep birlikte yaşanırdı. Paylaşılanlar az olunca önem verme olayı azalıyor. Bu durum hem kardeşler hem de akrabalar için bu vaziyettir. Artık bacı kardeş bile birbirini soramaz bir haldedir. 20 yıl öncesine kadar dahi bu böyle değildi. Geçen gün bir akrabanın taziye çadırına gittim ama hiçbir şey hissetmedim, etkilenmedim. Bana göre bunun nedenlerinden biri ölen kişiyle sağlıkta çok az görüşmüş olmamdı. Öyle bir çağdayız ki kardeşler, çocuklar ve anne babalar dahi birbirinden uzak yaşayabilmektedir. Bu durum soğukluğa neden olmaktadır (K21, E61).

Bahsi geçen değişim ve dönüşümleri pek çok nedene bağlamak mümkündür. İlişkilerde menfaatlerin öncelikli hale gelmesi, geleneksel aile yapısının yerini çekirdek aile yapısına bırakmış olması, aile fertleri ve akrabaların uzak yer ve mekânlarda yaşaması, ihtiyaç ve imkânların çeşitlenip çoğalması, teoride var olan değerlerin pratiğe aktarılmaması bunlardan bir kaçıdır.

- Eskiden taziyeler, çoğunlukla, evlerde, avlularda karşılanıyordu. Günümüzde daha çok taziye çadırlarında karşılanmaktadır. Taziyelerin kabul mekânlarında yaşanan dönüşümler hem olumlu hem de olumsuz birtakım etkiler barındırmaktadır. Bahse konu dönüşümün olumlu tarafı, cenaze sahiplerinin

yapması gereken pek çok görevin, artık, belediyeler aracılığıyla yapılmaya başlanmasıdır. Mesela bir ölüm olayı olduğunda belediyeler tarafından binaların önünde, sokak aralarında- taziye çadırları kurulmakta, masa ve sandalyeler verilmekte ve dizilmektedir. Çadırda çay ihtiyacını karşılayacak donanımlar hazırlanmaktadır. Böylece ölü yakınları için misafirleri sıcaktan veya soğuktan koruyacak yer temini sorunu çözülmüş olmaktadır. Olumsuz tarafı, ölümün sıradanlaşmasıdır. Kamusal alana taşınan taziyelerle birlikte birtakım geleneksel davranışlar kaybolma ve unutulma ile karşı karşıya kalmıştır. Taziyelerin evlerin dışında karşılanmasıyla hayatın içinden olan ölüm olayı adeta hayatın dışına itilmiş sonuçta aidiyet bağları zayıflamıştır. Ataman ve Barış'ın (2019, s. 93-112) belirttiği gibi modern dönemde ölüm, gündelik yaşamın parçası olmaktan çıkarılmıştır. Yeni jenerasyon ölüm olayıyla neredeyse karşılaşmamakta ve ölenle ilgilenme olanaklarından yoksun kalmaktadır.

- Taziye geleneği bağlamında değişime uğrayan hususlardan biri de imamların taziye yerindeki konumlarıyla ilgilidir. Geçmişte bulunduğu köyde, beldede, şehirde adeta karizmatik birer otorite, ihtiyar heyeti, kanaat önderi olarak görülen bu insanlar günümüzde, görece, sadece devlet görevlisi olarak görülmektedirler:

Geçmişle kıyaslandığında hocalara karşı değişen bir bakış açısı görmek mümkün. Eskiden hocalar önder, lider, ihtiyar heyeti, kanaat önderiydi. Bu yüzden taziye yerinde imam konuştuğunda insanlar susar, onu dinlerdi. Şimdi Kuran'ın okunduğu zaman dışında imam konuşuyor diye kimsenin sustuğu yok. Bugün imamlara daha çok memur gözüyle bakılmaktadır (K20, E47).

- Günümüzde ölü yıkama iş ve işlemleri modern koşullarda yapılmaktadır: *“Eskiden ölü yıkamak için koca koca küpeli kazanların altı yakılır içine güzel koksun diye murt⁷² yaprağı konurdu. Şimdilerde ölüler daha çok gasilhanelerde yıkanmaktadır.”* (K18, K78).
- Eskiden ölüye ait kıyafetler, muhtaç insanlar için evin kapısına bırakılırdı. Günümüzde bu uygulama toplumsal anlamda karşılık bulmamaktadır.

⁷²Araştırma sahasında alınan bilgiye göre Murt ağacının yaprağının güzel koktuğu için tercih edilmiş, edilmektedir.

Eskiden sebebini bilmiyorum ama ölüye ait kıyafetler gece boyu ters çevrilir asılırdı. Ölünün ayakkabıları, ihtiyaç sahipleri alsın diye dışarı bırakılırdı. İhtiyaç sahipleri de bir şekilde alırlardı. Şimdilerde de dışarı bırakma olayı var ama ayakkabıyı alan yok. İhtiyaç sahibi insanlar dahi birileri görür diye utanıp almıyor (K14, K51).

- Ülkemizde pek çok yerde kara bayram uygulaması görülmektedir. Bahse konu bayramda insanlar adeta taziye sürecini yeniden yaşamaktadırlar. Her ne kadar “Kara Bayram” adı kullanılmasa da bu araştırma sahasında da ölümden sonraki ilk bayram, bayram tadında geçmemektedir.

Burada kara bayram uygulaması yoktur ancak ölümden sonraki ilk Ramazan veya Kurban Bayramı’nda insanlar ilk iş olarak mezarlığa giderler. Dua ederler. Bayram, bayram tadında geçmez. Bu yüzden yakın ve tanıdıklar bayram günü, kısa süre önce yakınlarını kaybedenlerin evlerine varırlar ve başsağlığında bulunurlar (K30, E57).

- Dini bayramlarda da ölü yakınları ile konu komşu ilişkilerinde bir değişim yaşandığı görülmektedir:

Eskiden cenaze sahibinin gönlünü hoş etmek için Kurban Bayramı geldi mi yakın ve komşular kısa süre önce cenazesi olan eve et götürürdü. Orada saç kavurma yaparlardı. Maksat, ölü yakınına bayramda yalnız bırakmamaktı. Bugün bu gelenek de ortadan kalktı. Gelenekler git gide kayboluyor (K1, E54).

Son tahlilde taziye olgusu kavramsal olarak kendini muhafaza etse de bahsi geçen olguda gözle görülür bir değişim ve dönüşümün yaşandığı açıktır.

4.2.4.6. “Gıyabi Eylem” Örneği Olarak Yemekli Mevritler

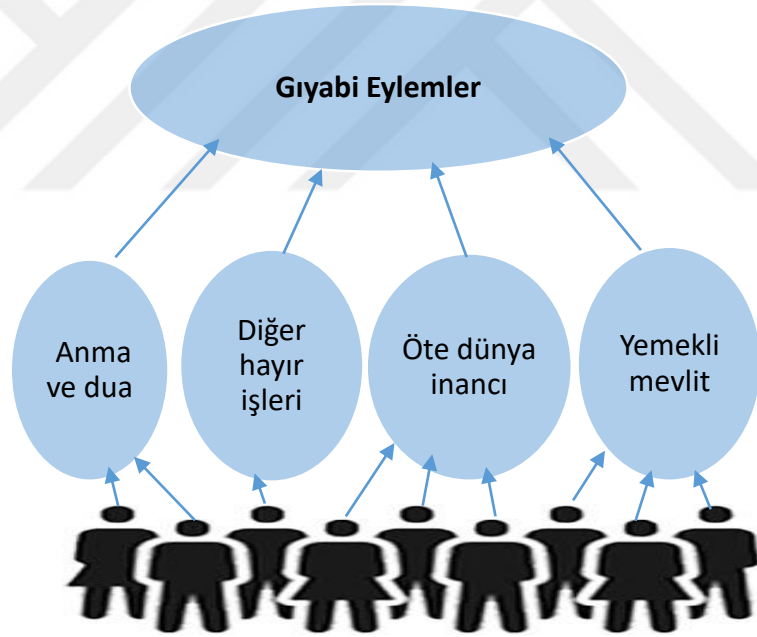
Türkiye’de pek çok kişinin sağlığında yapmadığı/yapamadığı birtakım dinsel eylemler (Hayır işleri), ölümlle birlikte yakınları tarafından ölü adına yapılmaktadır. Gıyabi eylemler olarak nitelenebilecek olan bu faaliyetleri çeşme (su hayratı⁷³), camii veya okul yaptırmak, fakir, öksüz ve yetimleri doyurmak, sadaka vermek, bu araştırma

⁷³ Mersin Anamur’da ölümler adına su hayratı yaptırma yaygın bir gelenektir. Eğer bu hayrat yapılmazsa bu durum ciddi bir eksiklik olarak değerlendirilir. Hayratın, gözün göreceği, gidilebilecek bir yerde olması önemlidir. Zira çevreye bu hayrat bizim şeklinde bir mesaj da verilmek istenmektedir (Mersinli bir vatandaş).

özelinde yemek vermek (yemekli mevlit düzenlemek), Kuran okumak veya okutmak, ıskat-devir⁷⁴ işlemi gerçekleştirmek şeklinde sıralamak mümkündür.

Bahsi geçen eylemlerden biri de bu araştırmanın odağında yer alan yemekli mevlit düzenlemeleridir. Hz. Peygambere olan sevgi ve hürmetin bir tezahürü olarak toplumsal yaşamda görünürlük arz eden mevlit metinlerinin dinsel bir içerikle yazılmış olması, şiir formunda okunması süreç içerisinde bu eserlere olan ilgiyi arttırmış ve nihayetinde sözü edilen eserler çeşitli törenlerin aracı haline gelmiştir. Bu ve benzer nedenlerden ötürü cenaze törenlerinin olmazsa olmazlarından biri, bir görev olarak addedilen, ölünün affedilmesine aracı olması umulan, ölü ruhunu huzura kavuşturacağına inanılan ve sonuçta gelenek haline gelen yemekli mevlit düzenlemeleridir.

Şekil 14, ahiret inancına sahip olan ölü yakınlarının ölülerini anmak, onlara dua edilmesini sağlamak amacıyla ölülerini namına (gıyaben) yaptıkları hayır işlerinden birinin yemek vermek olduğunu sembolize etmektedir.

Şekil 14. Gıyabi eylem

⁷⁴Iskat ve Devir: Iskat kısaca düşürmek, devir ise çevirmek anlamına gelmektedir. Bu uygulamada bireyin sağlığında yapmadığı/yapamadığı namaz, oruç, hac gibi ibadetlere parasal bir değer verilir. Ardından orada bulunan temsili bir fakire söz konusu para hibe edilir. Para, borcu ödemeye yetmiyorsa bu durum hibenin geri dönmesi ve tekrarı hibe edilmesi şeklinde, borçların tümüne tekabül edilinceye kadar devam eder. Böylece ölünün borçları ödenmiş olur ve ölü öbür dünyaya borçlu gitmemiş olma inancına dayanan ve genelde definden hemen sonra yapılan birtakım ritüellerdir.

Araştırma sahasında genel olarak ölünün üçüncü, yedinci, kırkinci, elli ikinci⁷⁵ günü ile yıl dönümlerinde mevlit töreni düzenlenmekte ve bu nedenle gelen misafirlere yemek ikram edilmektedir. Söz konusu yemekli mevlit törenleri, ölü için hayır dua almak, ölünün affedilmesine vesile olmak gibi birtakım amaçlar barındırmaktadır.⁷⁶

K17, yemekli mevlitlerdeki amacı şu şekilde ifade etmektedir: *“Ölen yakınımızı hayırla anmak, ona sevgi ve saygımızı sunmak, dua ederek günahlarının affedilmesini ummak ve hakkı geçen varsa bu vesile ile helallik almak amacıyla yemekli mevlit düzenledik.”* (K17, K64).

Kişinin gıyabında (yokluğunda) gerçekleştirilen yemekli mevlit törenleri, halk nezdinde dinsel bir faaliyet olarak görülmektedir.

Ölünün ardından mevlidin okunması, dualar edilmesi ve bu vesileyle ölünün rahmetle anılması mevlit faaliyetlerinin dini bir şey olduğunu gösteriyor. Neticede eş dost, akraba, konu komşu mevlit nedeniyle bir araya gelip dua etmekte, sıkıntıda birlik olmaktadır. Bunun neresi yanlış. Bence mevlit din ile aynı hizmeti görüyor (K19, E64).

Araştırma sahasında ve genel olarak Türkiye’de hayır (İyilik, yardım) adı altında gerçekleşen pek çok eylemin art alanında İslam dinini görmek mümkündür. Hz. Peygamberin hayır işlerine ilişkin olumlu görüşleri, bu davranışların yaygınlaşmasına, kökleşmesine ve nihayetinde gelenekselleşmesine neden olmuştur.

Nitekim bir gün annesi ölen bir şahıs Hz. Peygamberin yanına gelir ve annesi adına sadaka vermesi durumunda sevabın annesine ulaşp ulaşmayacağını sorar. Alınan cevap olumlu olur (Doğan, 2022, s. 30). Dolayısıyla hadis metinleri ve bu çerçevede işleyen dini uygulamalar, ölmüş kişiler adına özellikle paraya dayalı işlerin yapılmasına izin vermektedir. Sevapların hediye edilebilir olduğuna ilişkin bir hadis özetle şu şekilde aktarılmaktadır: Biri öldüğünde üçü dışında yaptığı tüm işler dünyada kalmıştır. Bunlardan biri sadakai cariyeye⁷⁷, ikincisi faydalı ilim ve sonuncusu kendisi için dua eden

⁷⁵ Yaygın inanış elli ikinci günde vücudun dağılacağına, etin kemikten ayrılıp çürüyeceğine ve burnun düşeceğine inanılır (Bkz. Akarpınar, 1999, s. 117)

⁷⁶ “Anadolu kültüründe ölenin ardından yedinci ve kırkinci günlerde, bazı yerlerde elli iki gün sonra Kuran okutmak, ölü ile koşullara uygun bağ kurmayı sağlamaktadır. Bu tür davranışlar ölümün kabullenilmesine yardımcı olmakta, ölen kişi ile bağların tamamen kopmadığını hissettirmektedir. Bu davranışlar kayıp sahibinin üzüntü ve özlem duygularıyla başa çıkmasını ve kayba uyumunu desteklemektedir...Ek olarak ölünün arkasından bir şeyler yapmak (hayır yapmak, sadaka vermek v.b) yas duygularının başka duygu ve düşüncelere transfer edilmesi suretiyle iyileşebileceği düşüncesiyle tavsiye edilebilir.” (Bkz. Elif Kara, 2016, s. 251-270, *Yas Süreci ve Dini Danışmanlık*).

⁷⁷ Sadaka-i Cariye, sürekli, kalıcı hayır anlamına gelmektedir. Müslüman toplumlarda sadakanın kurumsal bir hüviyet kazanması yönündeki en önemli gelişme cami, okul, köprü, aşevi, han, hamam gibi sosyal

dürüst bir evlat (Katz, 2014, s. 175-176).

Gıyabi eylemler, ülkemize has örnekler değildir. Kırgızlarda da benzer davranışlar görmek mümkündür.

Kırgızların dini inancına göre, ölü kimsenin çoluk çocuğu ve yakınları üzerinde dört hakkı vardır:

- a) Ölünün yıkayıp kefenlenmesi ve cenaze namazının kılınarak defnedilmesi,
- b) Borcunun ödenmesi,
- c) Varsa vasiyetinin yerine getirilmesi ve
- d) Ölüden kalan malı-mülkü mirasçıları arasında bölmek (Dıykanbayeva,2009, s.89-97).

Dolayısıyla ölüleri yad etmek, onlara dua etmek, onlar için dua edilmesine zemin hazırlamak gibi pek çok eylem, Hz. Peygamberin yapılmasını uygun gördüğü veya telkin ettiği iddia edilen davranışlara dayandırılmaktadır. Bu araştırma sahasında uygulanmakta olan yemekli mevlit törenleri de bahsi geçen dini referansa dayandırılabilir.

Pek çok Müslüman topluluk, daha önce ifade edildiği gibi, mevlit metinlerini çeşitli törenlerde veya organizasyonlarda icra etmiş/ etmektedir. Zamanla söz konusu törenler, Türkiye’de olduğu gibi toplumun/topluluğun olmazsa olmazlarından biri haline gelmiştir.

Ölüm sonrası yemek verme ve/veya mevlit okutma geleneğine Anadolu’nun neredeyse her yerinde rastlanılmaktadır. Bu uygulama özellikle Sünniler arasında çok yaygındır. Yemeğin yanı sıra helva ve içecek ikramları da olmaktadır (Bayat ve Cicioğlu, 2008, s. 147-155).

Ölünün arkasında yapılan işlere ilişkin Erol Güngör’ün şu ifadeleri kayda değerdir “Türklerde ölünün arkasından yapılan işlerde şahsiliikten çok sosyal bir taraf vardır. Ölü, yaşayanlar gibi mesuliyet sahibi bir şahıs olarak düşünülür ancak ona ait işler başkaları, yakınları tarafından yürütülür. Onun namına yoksulların karnı doyurulur, sırtı giydirilir, hayır yapılır.” (Güngör, 1996, s. 140). Dolayısıyla hayır, aynı zamanda geçmişten günümüze taşınan Türk geleneği olan yoksulun doyurulması formlarından biridir. Bu tür işlerinden en yoğun yaşananı ölüme ilişkin olanlardır. Bu törenler Anadolu’da eren aş,

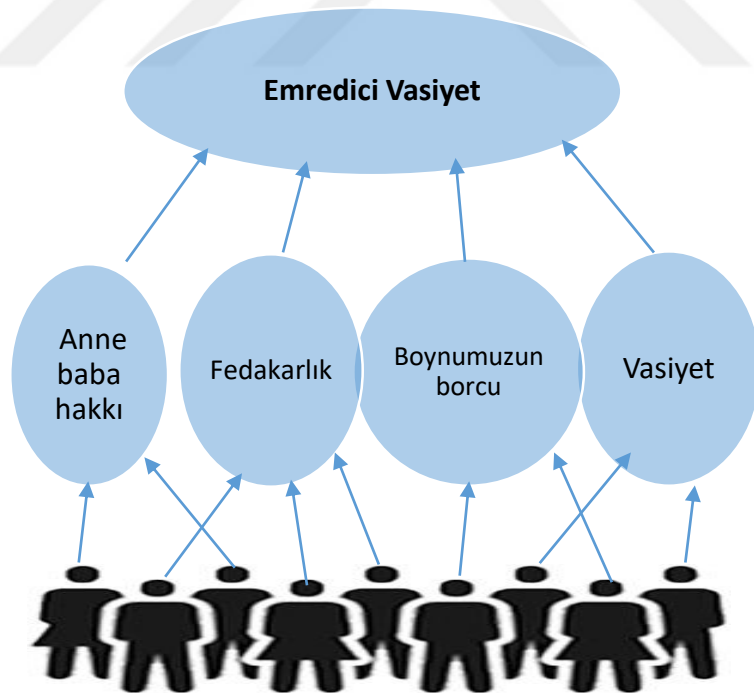
içerikli hizmetler veren hayır tesislerini oluşturup bunlarla ilgili vakıf müessesesinin ortaya çıkmasıdır. Bkz. Ali Duman, "Sadaka", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sadaka> (13.09.2024).

kabir kurbanı, ahret kurbanı ve günümüzün modern formu olan mevlitlerdir (Sağır, 2016, s. 271-298).

Toplumumuzda, özel günlerde mevlit, hatim, Yasin okutma gibi faaliyetler farz, vacip gibi birtakım dini emirlerden daha önemli görülmektedir. Halk İslam'ının⁷⁸ unsurları olarak ele alınabilen bu faaliyetler dince yapılması zorunlu olmayan ancak toplumsal bir "tatmin"i sağlayan davranışlar olarak nitelenmektedir (Yıldız, 2004, s. 1-22). Zira Efe'nin belirttiği gibi mevlit, Türk halkı tarafından dini bir ritüel olarak algılanmaktadır. Okunan mevlitten, beraberinde okunan Kuran'dan, getirilen salavatlardan ve yedirilen yemekten hâsıl olan sevabın ölünün ruhuna bağışlanması umulmaktadır (Efe, 2019, s. 9-30).

4.2.4.7. Emredici Vasiyet Olarak Yemekli Mevlit

Yaşamlarını çocuklarına adayan, çocukları için kendi maddi ve manevi isteklerini ertelemiş olan anne babaların bıraktıkları vasiyetler, çocukları için bir emir olarak kabul edilmektedir. Şekil 15, bu durumu sembolize etmektedir.

Şekil 15. Emredici vasiyet

⁷⁸Genellikle din eğitimi almamış geniş halk kitlelerinin yaşadığı dindarlığı ifade eder. Dini inanç ve ibadetlere daha çok bir duygu yüküyle bağlı olan insanların sergilediği dini yaşantıya verilen addır. Bu dinin bir diğer boyutu kitabi din veya resmi dindir. Bkz. Kirman 2016, s. 129

Ebeveynlerin çocuklarına maddi ve/veya manevi birtakım vasiyetlerde bulundukları bilinen bir gerçekliktir. Kimi anne babaların ellerine kalem kâğıt alarak ev ve arsa paylaşımlarını konu alan vasiyetnameler yazdıkları bilinmektedir. Kimi anne babalar da yukarıda bahsi geçen mal mülk paylaşımının yanı sıra manevi olarak da yapılmasını istedikleri bazı vasiyetleri olmaktadır. Bu araştırma bağlamında ön plana çıkan vasiyet, yemekli mevlit düzenlemeleridir. Bu bağlamda kimi anne babaların kendileri için imkânlar ölçüsünde iyisinden yemekli mevlit verilmesini ve en kısa sürede mezarlarının yapılmasını istedikleri verisine ulaşılmıştır. Bu nedenle de özellikle vasiyet edilmişse bunun emir telakki edildiği ve daha özenli yapılmaya çalışıldığı müşahade edilmiştir. Zira Türkiye’de bazı insanların kutsal kategorisine konduğu ve bunların başında ebeveynlerin geldiği bilinmektedir. Bu insanlar, üzerine yeminlerin⁷⁹ edildiği şahıslardır. Bahsi edilen şahısların özellikle öldükten sonra sevenleri tarafından çok daha kıymetli bir yere kondukları bilinen bir gerçekliktir.

Araştırmacı, sahada spontane bir toplantıda, yemekli mevlit konusuna ilişkin vatandaş görüşlerini dinlerken iki kadının şu ifadelerini not almıştır. Nine (Yaş 82), toplulukta oturan çocuklarına hitaben: *“Bak hele! Benim için mevlit yapmazsanız hakkımı helal etmem.”* Aynı ortamdaki diğer bir kadın (Yaş 50), *“Eşim diyor ki ben ölürsem benim adıma tavuk sote yaptırma. Borç et, harç et güzelinden kavurma yap, dağıt şeklinde ısrar ediyor. “Benim emekli aylığım o masrafa yetmez desem de dinlemiyor.”*

Bu ifadeler, vasiyetin taziye geleneğindeki yerini göstermesi açısından önemlidir. Vasiyet, toplumda yerine getirilmesi gereken en önemli görevlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Vasiyet, yaşlı insanların başvurduğu bir yoldur. Gençler vasiyet etmezler. Yaşlılar ömür boyu çalışıyorlar. Çabalıyorlar. Çocuklarını yetiştiriyorlar. Okutuyorlar. Ölmeden önce şu çocuğu okutayım, bu çocuğu evlendireyim derken kendileri için bir şey yapmadan göçüp gidiyorlar. Bu yüzden öldükten sonra kendileri için bir hayır yapılmasını istemeleri doğaldır. Hep bizim için çalışıp çırpınan anne babamız için bir mevlit vermek boynumuzun borcu olmaktadır (K21, E61).

Anlaşılan kendileri için yemekli mevlit verilmesini vasiyet eden insanlar, böylece, iz bırakmak, hayırla anılmak istemektedirler.

⁷⁹ Bkz. Yalçın, A. (2020). Sözleşme Aracı Olarak Dinsel ve Dinsel Olmayan Yemin İfadelerine Sosyolojik Bakış. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (51), 295-317.

Vasiyetlerin toplumsal yansımaları konuya ilişkin bir alan yazının da oluşmasına kaynaklık etmiştir. Bu bağlamda pek çok çalışmaya rastlamak mümkündür. Kellehear, vasiyeti, kişisel ölümsüzlüğü sağlamanın bir yolu olarak nitelemektedir. Ona göre cenaze törenleri, hatırlanmaya değer mezarlar ya da adlarına yapılan kamu yapıları bu kapsamdadır. Cannetti ise vasiyetleri kanun kuvvetinde olan son dilek olarak nitelemektedir (Kellehear, 2012, s. 238-239; Cannetti, 2019, s. 184).

4.2.4.8. Üçüncü Gün Ritüeli ve Toplumsal Medcezir Alanı Olarak Taziye Çadırları

Ölünün üçünde düzenlenen ve geniş halk kesimlerine yönelik olan yemekli mevlit törenleri, araştırma sahasının en yaygın anma töreni konumundadır. Öncesinde faaliyetin yeri, günü ve saatiyle ilgili olarak gerek sela vermek suretiyle gerek belediye anonslarıyla ve gerekse sosyal medya araçlarıyla- Facebook, Twitter (X), Instagram, WhatsApp durum gibi- tüm köye/mahalleye/ilçeye/ile/ülkeye ve ülke sınırlarının dışına yönelik davetler yapılmaktadır.

Ölümüzü yad etmek, ona dualar edilmesini sağlamak için üçünde yemekli mevlit verdik. Yemekli mevlitten bir iki gün önce ve yemekli mevlit günü belediyeden anons yaptırдық. Sosyal medyadan mevlit yemeğimiz var diye paylaşımlarda bulunduk. Gördüğümüz kişileri bizzat davet ettik. Mevlit veya Kuran okuyacak olan imamı ayarladık (K11, E46).

Bu yörede kişi öldükten sonra üçünde, yedisinde, kırkında, elli ikisinde ve yıl dönümünde anılmaktadır. Bunların en kalabalık olanı üçüncü gündür. Çünkü bu bölgede genelde taziye üç gün içinde verilmektedir. Bu zaman zarfında insanlar taziye çadırına gelirler. Üçüncü gün mevlit verilir, Yasin okunur. Yemek yenir. Dualar okunur ve biter. Diğer günler daha çok akrabalar arasında olur (K1, E54).

Ölüm sonrasında toplum, oluşan boşluğu çeşitli törenlerle onarma yoluna gitmektedir. Böylece yaşamın kaldığı yerden devamını sağlamaya çalışmaktadır. Ölü namına düzenlenen ve geniş halk kesimlerinin katılım sağladığı yemekli⁸⁰ mevlit törenlerine, neredeyse her sosyal sınıf, statü, mevki ve makamdan insanlar katılım

⁸⁰ Modern yaşam formuyla birlikte geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçiş yaşanmış bunun sonucunda da kalabalıklarla yemek yeme davranışı düğün, cenaze yemekleri dışında neredeyse terk edilmiş durumdadır. Öte yandan yemek yeme aynı zamanda dini kimlik simgesi veya bir dine mensup olmanın işareti olabilmektedir (Bkz. Nazife Gürhan (2017), Toplumsal Değişme ve Yemek Kültürü Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme: Mardin Örneği. *Journal of International Social Research*, 10 (54). 560-570). Müslüman anlayışa sahip insanların olduğu bir sofrada domuz etinin olmayışı buna örnektir.

sağlamaktadır. Sözü edilen törenlerden birini K26 şu şekilde anlatmaktadır.

Burada ölünün üçüncü, yedinci, kırkinci, elli ikinci günü ile yıl dönümlerinde mevlit verilebilmektedir. Ancak âdetimiz gereği üçünde verilen mevlitler zorunlu gibidir. Örneğin biz aile olarak annemizin vefatının üçüncü gününde yemekli mevlit düzenledik. Bu yemeğe, belediye başkanlarından tutun yöredeki tüm ileri gelenler genelde katılırlar. İlk olarak hoca tarafında Kuran okunur. Sonrasında yemek şirketi tarafından yemekler dağıtılır. Yemek yenirken hoca yemek duası okur. Duada ikramların sevabı hem ölüye hem de tüm geçenlerimize hediye edilir (K26, E57).

Gelenek haline gelen yemekli mevlitler, normal şartlarda ölünün üçünde düzenlenmektedir ancak üçüncü gün, değiştirilmesi yasak veya tabu niteliğinde değildir, zorunlu hallerde öne alınabilmekte, ertelenebilmektedir. Burada altı çizilmesi gereken husus, mutlaka ölü namına toplu bir yemeğin veriliyor olmasıdır.⁸¹

Çıkar temelli ikincil grup ilişkilerin hâkim olduğu kentleşme, modernleşme, bireyselleşme sürecinde insanların birbirinden duygusal anlamda koptuğu malumun ilamıdır. Eskiden haftalarca devam eden taziyeler yukarıda bahsi geçen süreçlerden dolayı üçüncü gün düzenlenen yemekli mevlit töreniyle birlikte neredeyse sonlandırılmaktadır.

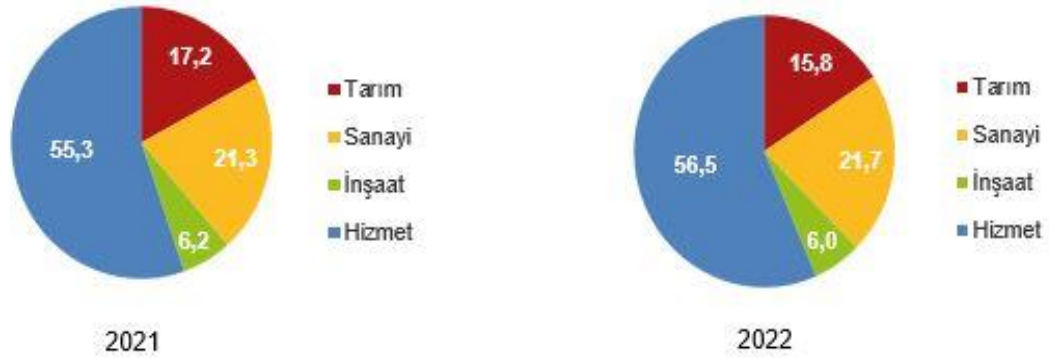
İnsanlar artık köylerde değil şehirlerde yaşıyor. Biri öldüğünde belediye tarafından çadır kuruluyor, üç gün sonra kaldırılıyor. Taziye sahibi, taziye de bulunmuş olan insanları bir daha gelmedi diye yadırgamıyor. Çadırın kaldırıldığı günden sonra ölü yakınları işleri güçleriyle uğraşmaya başlıyorlar. Ölüyle ölünmez hocam. Hayat devam ediyor. Bir de ölümler çoğaldı hocam. Her gün birileri ölüyor. Artık ölüm, sıradan bir şey haline geldi (K21, E61).

Bir diğer katılımcı,

Günümüzde geçmişe nazaran çok şey değişti. Bunlardan biri de iletişim ve ulaşımındaki imkânların artmasıdır. Her şeyden evvel bir ölüm olayı olduğunda anında haberdar oluyoruz. Ondan sonra varsa aracınız binip cenazeye, taziye yerine gidebiliyorsunuz. Aracınız yoksa dolmuşa ya da bir yakının aracına binip cenazeye katılabiliyorsunuz. İl dışından gelenler özellikle yakın illerden gelenler aynı gün içinde dönebiliyorlar (K14, E51).

⁸¹ Ramazan ayında (2023) Sumbas'ta bir siyasetçinin kardeşinin ölümü nedeniyle normalde üçüncü gün - düzenlenmesi beklenen yemekli mevlit, havanın sürekli yağışlı ve fırtınalı oluşu, çadırdaki yemek vermeyi riskli hale getirdiğinden altıncı günde, ramazan ayı içinde olduğu için de iftar vaktinde düzenlenmiştir.

Ülkemizde İstihdamın sektörel dağılımına bakıldığında, Tablo 17’de görüldüğü gibi, 2022 verilerine göre insanların sadece %15,8’nin tarım hizmetlerinde geriye kalan %84,2’sinin diğer sektörlerde çalışmakta olduğu görülmektedir. Bu durum, toplumsal ilişkilerde süreç içinde pek çok değişimi beraberinde getirmiştir. Tarım sektöründe çalışan insanlar nispeten daha serbest hareket edebilecek bir konumda iken diğer sektörlerde piyasa şartları ve iş bölümünden dolayı birbirine bağlı olarak çalışmaktadırlar. Sonuçta bahse konu çalışma koşulları sosyal bağların gevşemesine zemin hazırlamış ve yas sürelerinin birkaç güne inmesine neden olmuştur.

Şekil 16. İstihdamın sektörel dağılımı (TUİK (%), 2021, 2022 verilerine göre)

Kent yaşamı ve bunun beraberinde getirdiği apartmanlaşmaya dayalı yaşam formu, toplumsal anlamda birçok olgunun, uygulama bazında, değişmesine de neden olmuştur. Nitekim nişan, düğün, sünnet, ölüm gibi törensel pratikler kentleşmeyle birlikte yeni birtakım form ve mekânlarda görünürlük kazanmıştır. Kırsal yaşam pratiğinde sözü edilen olguların neredeyse yegâne ve tartışmasız mekânı evler ve/veya evlere bağlı bahçeler iken, bu durum, kent yaşamının apartman formunda ihtiyacı karşılayamaz olmuştur. Dolayısıyla tören olgusu sabit kalmış ancak icra edildiği mekânlar çeşitlenmiş ve dönüşmüştür. Bu transformasyon içinde düğün törenleri gibi pek çok törenin yanı sıra taziye geleneği de payına düşeni almıştır. Böylece kentleşmeyle birlikte daha önce evlerin bahçelerinde gerçekleşen faaliyetler yerini ikame mekânlara bırakmıştır: Düğünler düğün salonlarında, taziyeler ise taziye evleri veya bu araştırma sahasında olduğu gibi taziye çadırlarında icra edilir olmuştur.

Dolayısıyla yaşanan değişim ve dönüşümde kentleşme, modernleşme, eğitim, ulaşım ve kitle iletişim imkânlarında yaşanan gelişmeler ile seküler tutumlar etkili olmuştur.

Alan yazında benzer nedenlerden dolayı taziye sürelerinin kısaldığını kaleme alan çalışmalar görmek mümkündür. Nitekim Ertit (2022, 211-234) taziye sürecinde yaşanan daralmayla ilgili olarak “Böyle bir değişim neden gerçekleşmiş olabilir?” şeklinde bir soru sormuş, alınan yanıtları üç cümlede ifade etmiştir. Bunlardan biri “...Gurbetçilerin geldikleri ülkelere geri dönme telaşları”, ikincisi “7 gün boyunca sabahdan akşama kadar süren başsağlığı ziyaretlerinin cenaze sahibi için maddi-manevi olarak yıpratıcı olması” ve sonuncusu “Tarım sektörü yerine kent merkezli iş yerlerinde çalışmanın getirdiği zorluklar.”

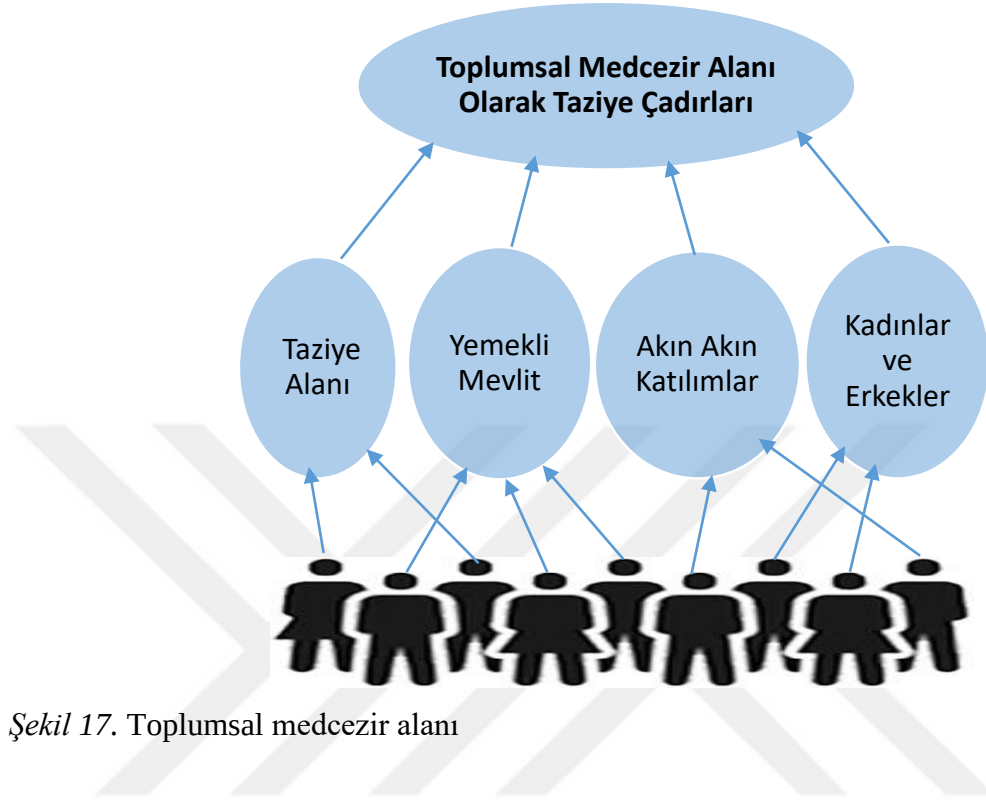
Alan yazında, mevlit okutmanın ölüye ve geride kalanlara bağışlanma sağlayacağına ilişkin güçlü bir inanç olduğu bilgisine yer verilmektedir. Bu yüzden mevlidin yazılış amacını bilmesede dahi Anadolu halkı, mevlit törenlerini bir tören, söz konusu törenlere katılmayı da dinsel bir görev olarak algılamakta ve bu sebeple ölüm törenlerinde⁸² mevlit okutmayı olmazsa olmaz görmektedir (Kurt ve Yanmış, 2009, s. 1-15; Kara, 2009, s. 162). Öte yandan bu araştırma sahasında 5-10 yıl öncesine kadar ölüm nedeniyle düzenlenen faaliyetlerde mevlit metinlerine yer verildiği ancak günümüzde, mevlidin sadece düzenlenen yemek organizasyonunun adı ile sınırlı kaldığı müşahade edilmiştir.

Ülkemizde, ölüm sonrası düzenlenen törenlere katılanlara çeşitli ikramlar sunulmaktadır. Öyle ki neredeyse her cenaze sonrasında bir tür ikram görmek mümkündür. İkramlar pek çok yerde -Bu araştırma sahasında olduğu gibi- yemek verme; pek çok yerde -İzmir ve Manisa çevresinde olduğu gibi- lokma dökme şeklinde tezahür etmektedir. Sözü edilen ikram geleneğini İslam’dan önceki Türklerde de görmek mümkündür. Bayat ve Cicioğlu’nun (2008, s. 147-155) belirttiğine göre bahsi geçen dönemde ölümden sonra yoğ törenleri düzenlenir ve bu törenlere iştirak edenlere yemek verilirdi. Yemek verme uygulamasına günümüzde bu araştırma sahasında da devam etmektedir. Son zamanlara kadar, 30-40 yıl önce, evlerde kabul edilen taziyeler, günümüzde istisnalar dışında taziye çadırında kabul edilmektedir. Gelinek nokta bu uygulama köylerde dahi kök salmış durumdadır.

Taziye çadırları, araştırma sahasında, taziyelerin kabul edildiği ve ölünün üçünde düzenlenen yemekli mevlit törenlerinin gerçekleştirildiği alanlardır. Şekil 16, ölünün

⁸²Anadolu’da kimi insanlar dini anlayışlarından dolayı davullu zurnalı veya orkestralı düğünler yerine, mevlitli düğün icra etmektedir. Mevlitli düğünlerin ölüm sonrasında düzenlenen mevlitlerden farkı, burada düğün sahibi için, diğer düğünlerde olduğu gibi, katılımcıların para bağışında bulunmalarıdır. Evet, mevlit düzenleyen bir masraf yapmaktadır. Ancak aynı zamanda para da toplanarak bir değiş tokuş yaşanmaktadır.

üçünde dalgalar halinde taziye çadırına gelen ve çadırdan ayrılan insanları sembolize etmektedir.

Şekil 17. Toplumsal medcezir alanı

Bu araştırma sahasında taziye kabul alanının taziye çadırları olduğu görülmüştür. Portatif veya mobil bir nitelik arz eden taziye çadırları, ölüm anonslarıyla birlikte, genelde, belediye çalışanları tarafından kurulmakta ve üçüncü gün düzenlenen yemekli mevlitlerden sonra, yine söz konusu çalışanlar tarafından sökülüp götürülmektedir.⁸³ Ölü yakınları dışındakiler için çadırda kalma süresinin ortalama 15-20 dakika olduğu varsayıldığında bu çadırların, yüzlerce insanı karşılamak, ağırlamak ve uğurlamak için uygun olduğu düşünülebilir.

Taziye çadırlarında genelde kullanılır vaziyette iki adet büyük boy tüp hazır bulundurulmaktadır. Kış mevsiminde ek olarak büyük bir soba, yakacak olarak da odun ve kömür bulundurulmaktadır. Bir taziye çadırı, ortalama 70 ila 150 kişilik kapasiteye sahiptir. Çadırların en önemli ikramı çaydır. Çadıra gelen her ferde fiks çay ikramı yapılmaktadır. Yanı sıra su talepleri de karşılanmaktadır.

Taziye alanında kadınlar ve erkekler ayrı ayrı kümelenmektedirler. Yoğun katılımın olduğu taziyeler istisna olmak üzere taziye yerinde iki adet çadır kurulmuşsa

⁸³ Pek çok köyde de muhtarlığa veya camiye ait taziye çadırları bulunmaktadır.

bunlardan biri kadınlara tahsisli olmaktadır. Öte yandan bir çadır kurulduysa o erkeklere tahsislidir. Özetle, taziye gelen kadınlar daha ziyade evlerde veya erkeklere tahsisli çadırların etrafında ve çoğunlukla da sıkışık bir formda oturmaktadırlar.

Genel olarak taziye kabulleri cinsiyet merkezli olmaktadır. Erkeklerin taziyelerini erkekler, kadınların taziyelerini kadınlar kabul etmektedir. Bu durumu K30 şu şekilde betimlemektedir:

Ölü yakınları artık taziye çadırlarında kabul ediyorlar. Kadınlar kadınların taziyesini daha çok evlerde, çadırda ya da taziye çadırının etrafında kabul ediyorlar. Erkekler de erkek taziyelerini çadırda kabul ediyorlar. Taziye çadırlarında insanları kabul etmek pratik ve kolaydır. Evler o imkânı veremez. Her şeyden önce, kimsede çadır kadar geniş ve tüm misafirleri bir arada tutabilecek kapasitede ev yok. Kaldı ki evler zaten kadınlar tarafından kullanılıyor. Yani evler boş kalmıyor. Ayrıca taziye çadırları, insanları hem sıcaktan hem de soğuktan korumaktadır. Yani kullanışlıdır. Köylerde de tercih edilmesinin nedeni budur. Yani hizmetin kolaylığı veya bahçelerin elverişsiz olmasından dolayı böyle bir çözüm yoluna gidilmiştir. Günümüz aile fertleri daha ziyade dışarıda oldukları için taziye çadırları bence olumlu bir durumdur (K25, E65).

Ölümü takip eden ilk üç gün taziye çadırlarında toplumsal medcezirler yaşanmaktadır. Bahsi geçen çadıra yoğun dalgalar halinde giriş ve çıkışlar olmakta ve cenaze sahipleri veya yakınları bu süreçte taziye çadırına gelenleri karşılama, yedirme, içirme ve uğurlama fırtınalarıyla boğuşmaktadırlar. Üçüncü gün düzenlenen yemekli mevlit töreninde sözü edilen dalga boyutu doruğa çıkmaktadır. Yemeğin dağıtıldığı sırada çadırlar hınca hınç insanla dolmaktadır. Yemekten sonra yoğunluk yavaş yavaş azalmakta ve taziye çadırları, günün sonunda ölüm öncesi bir sükûnete kavuşmaktadır.

Üçüncü gün düzenlenen yemekli mevlide insanlar akın akın katılırlar. Yemek ve tatlılar yendikten sonra herhangi bir müsaade istemeden ayrılırlar. Mevlit yemeğinden sonra insanlar çadırdan ayrılırken aynı zamanda hayır sahibi olan ölü yakınlarına başsağlığı dileyip verilen hayrın Allah tarafından kabulü için dua ederler (K3, E67)

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa taziye çadırları taziye kabul ve buluşma mekânlarıdır. Halkın çadırlara olan ilgisinin yoğunluğu, ölü yakınlarını yalnızlık hissinden uzaklaştırmaktadır. Bu durum, aynı zamanda geçici bir süre kaybın zihinlerde de kaybına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla ölüm sonrası kurulan taziye çadırlarının

sağaltıcı etkisi vardır.

Araştırma sahasında taziye çadırlarının olumlu, olumsuz ve fonksiyonel olmayan pek çok toplumsal etkisi müşahade edilmiştir. Çadırların aynı anda çok sayıda insanın taziyesini karşılamaya, kabul etmeye yeterli olması, toplu yemek vermek için elverişli olması, görece hijyenik ve pratik olması, mevsim koşullarına göre dizayn edilebilir olması, ortak yaşam alanı sağlayarak toplumsal ilişkilerin oluşmasına olanak sağlaması gibi hususlar çadırların olumlu tarafını oluşturmaktadır. Öte yandan taziye çadırlarının olumsuz tarafları da vardır. Bunlardan biri, yapay bir mekânda ölüm ile ilgili merasimlere sahne olmasıdır. Zira çadırdaki daha önce ölü yakınları ve ölünün kendisi yaşamadığı için ölüye ilişkin herhangi bir çağrışım da söz konusu olmamaktadır. Sonuçta bahsi geçen yapay mekânla birlikte denilebilir ki ölüm bağlamından uzaklaştırıldığı için ağlama, yas gibi davranışlar can çekişme; ağıt yakma gibi davranışlar ise yok olma noktasına gelmiştir. Sözü edilen çadırların sokak aralarında kurulması ise kamu ulaşımına bir müdahale, insanların hareket özgürlüğünü kısıtlayan disfonksiyonel bir uygulama olarak değerlendirmek mümkündür.

Alan yazın, taziye pratikleri bakımından ülkemizde farklı uygulamaların olduğunu göstermektedir. Örneğin, taziye yerinde insanları karşılama ve uğurlama pratiği farklılık arz etmektedir. Doğu ve Güneydoğuda ölen kişinin birinci dereceden yakın erkek akrabaları taziye ziyaretine gelenleri karşılamak ve ayrılanları uğurlamak için taziye alanının girişinde konumlanmaktadırlar (Parin ve diğerleri, 2012, s. 212-229). Benzer bir uygulamaya, istisnalar dışında, bu araştırma sahasında rastlanmamıştır. Bu araştırmada gözlemlenen husus taziye için gelen insanların taziye sahibini, deyim yerindeyse arayıp bulmak zorunda olmasıdır. Evet, burada da bir uğurlama ve karşılama söz konusu ama bu durum bir norm halinde işlememektedir. Yine Parin ve diğerlerine (2012, s. 212-229) göre Doğu ve Güneydoğuda taziye için taziye evine veya çadırına gelen her bir kişinin ya da grubun katılımı ve ayrılması durumunda imam komutuyla ölünün ruhuna Fatiha verilmekte ve cemaat bu ayinsel tempoya her seferinde iştirak etmektedir. Bu veya benzer nedenlerle imamlar, taziye yerinde neredeyse her daim bulunmak durumunda kalmaktadırlar.

Bu araştırma sahasında taziye çadırına giriş ve çıkışlarda Fatiha okunması ve imamların her daim taziye alanında bulunması gibi “Zorunlu informal”⁸⁴ olarak nitelenebilecek bir kurala, ritüele rastlanmamıştır. Bu kavram ile kastedilen, resmi

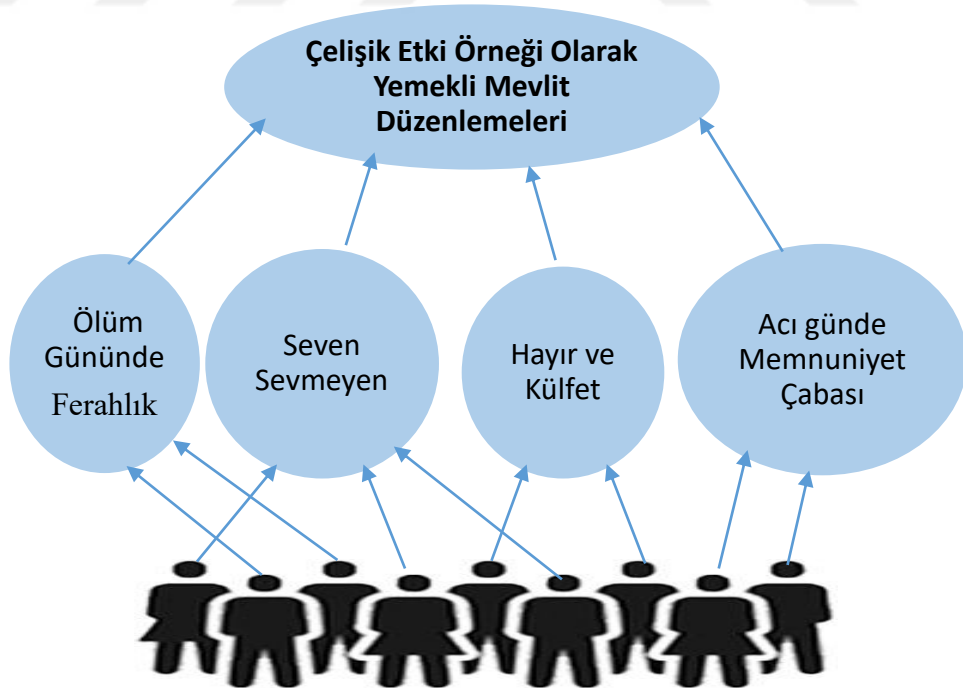
⁸⁴ İlk olarak bu araştırmada kavramlaştırılmıştır.

anlamda böyle bir görevleri olmamasına rağmen imamların taziyelerde her daim bulunma zorunluluğudur. Zira imamların taziye yerinde bulunmayışı yukarıda bahsi geçen pratiğin aksamasına neden olacaktır. Evet, bu araştırma sahasında da imamların⁸⁵ taziye çadırlarında bulundukları gözlemlenmiştir ancak bahse konu rol alış, Doğu ve Güneydoğuda olduğu gibi katı uygulamaların yer aldığı bir formda işlememektedir. Taziye yerinde bulunma daha ziyade gönüllülük esaslı olmaktadır.

4.2.4.10. Çelişik Etki Örneği Olarak Yemekli Mevlit Düzenlemeleri

Yemekli mevlit törenlerinin icra edildiği taziye çadırları paradoksal bazı durumlar içermektedir. Ölüm olayı nedeniyle dünya görüşü olarak birbirlerine ters/muhalef siyasi partililerden tutun, hasım düzeyinde olanlara kadar farklı toplumsal konumlara sahip insanlar aynı çadırda, aynı amaç etrafında buluşabilmektedir. Bu ve benzer durumlar çelişik etkiye örnek teşkil etmektedir.

Şekil 19, taziye vermek amacıyla birbirini seven sevmeyen insanların aynı çatı altında buluşmalarına neden olan, maddi anlamda külfet ancak manevi anlamda gurur vesilesi olan çelişik etkiye sahip bir organizasyonu sembolize etmektedir.

Şekil 18. Çelişik etki

⁸⁵ Aynı zamanda imam olan bir katılımcı (K36) mevzuatlarında taziye yerinde bulunma şeklinde bir zorunluluğun olmadığını ifade etmiştir.

Yemekli mevlit törenlerinde hem olumlu hem de olumsuz özellikler barındıran eylemler sergilenmektedir. Ölü için hayır dua edilmesine zemin hazırlayarak toplumsal bir talebin karşılanması, kadınların rutin dışına çıkmalarına ortam sağlaması, genel olarak insanların sosyalleşmesi, dertleşmesi, küskünlerin barışması veya barıştırılması bu törenlerin olumlu yönünü gösterirken; mevlit masraflarının karşılanması noktasında bazen kardeşler arasında dahi sözlü ve/veya fiili çatışmaların çıkması, maddi ve manevi anlamda bir kısım insanlara yük olması ise bu törenlerin olumsuz yönüne örnek olarak gösterilebilir.

Yemekli mevlit düzenlemekle ölülerimize dua edilmesini sağlıyoruz. Onları anmış oluyoruz. Onlar adına bir dini şey yerine getirmiş oluyoruz. Kadınlarımız mevlitlere katılmak suretiyle ölüler için yas tutma gibi bir geleneği devam ettirmiş oluyorlar. Burada da bazı sıkıntılar olmuyor değil. Mesela maddi durumu iyi olmayan kardeşler arasında küslükler, tartışmalar yaşanabiliyor. Ama ne olursa olsun ölülerimize sahip çıkmak bizim görevimiz (K23, E43).

Taziye geleneğinde birtakım çelişik pratikler görülmektedir. Taziye nedeniyle aile, eş dost, hısım, akraba ve arkadaşların bir araya gelmesi, birbirine manevi destek olmaları yararlıdır, fonksiyoneldir. Zira yaşanan acıyı, üzüntüyü paylaşan insanların varlığı ve çokluğu, acının altında bitkin düşmüş olan taziye sahiplerine güç katmakta, onlara dayanak olmaktadır, ancak bunun aynı zamanda maddi ve manevi anlamda bir yük, bir iş, hatta stres kaynağı olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Örneğin ölüm nedeniyle düzenlenen yemekli mevlitler, ekonomik gücü olmayan ölü yakınları için ciddi külfetler doğurmaktadır. İl dışından veya uzak memleketlerden gelenlerle ilgilenmek, onları ağırlamak apayrı telaşlar ve organizasyonlar gerektirmektedir.⁸⁶ K15 ve K28'in ifadeleri konuyu ı ışık tutar niteliktedir: “Babamın ölümü üzerine evimize il dışında yaşayan amcamlar geldiklerinde yatacak yer bulamayınca ablamlarda kaldım.” (K15, E61).

Düşünün, onca maddi ve manevi zahmetler çekerek il dışından taziyeniz için gelen insanlar oluyor. Doğal olarak onlarla ilgilenmek zorundasınız. Misafirperver olma bunu gerektirir. Acı gününüzde başkasını memnun etmek telaşına girseniz dahi bu böyledir. Yapacak bir şey yok. Bu yapılmalıdır. Acı gününüzde bu tür uğraşlar ayrı bir yük olarak sırtınıza binse bile bu böyledir. Elbette şehir hayatında onları yedirme, içirme, ağırlama hepsi başlı başına meseledir (K28, E54).

⁸⁶ Tryjarski de Türklerde ölü anma merasimlerinin çok pahalıya patladığına ve yıkıcı etkiler yaptığına dair bilgiler paylaşmaktadır. Bkz. Adward Tryjarski. (2012). Türkler ve Ölüm, Hafize Er Çev., Pinhan Yayıncılık

Yemekli mevlitler, kimi zengin ve törene katılanlar için olumlu, faydalı nitelenirken, kimi insanlar için olumsuz, masraf ve külfet olarak nitelenmektedir.

Ben yemekli mevlit vermek istemiyordum. Ama vermek zorunda kaldım. Maddi güç meselesi değil. Durumum iyi ama bana anlamlı gelmiyor. Olan bitene baktığımda bana göre mevlit yemekleri maddi durumu iyi olan insanlar için herhangi bir sıkıntı sebebi değildir. Zenginler mevlit vermekle kendilerini daha huzurlu hissederler. Ama fakirler yemek verdiklerinde de vermediklerinde de huzursuz olmaktadır. Yemek verdiklerinde borçlanıp huzursuz oluyorlar. Yemek vermediklerinde bu durum dedikodu malzemesi olmaktadır (K29, E58).

Gerek araştırma sahasında gerekse ülkemizin farklı yerlerinde yapılan gözlemlerde tespit edilen ilginç hususlardan biri, yemek verilmesine itiraz edenlerin alternatifinin bir başka yere, örneğin bir hayır kurumuna para bağışlanması şeklinde olmasıdır. Buradan çıkan sonuç, öyle ya da böyle ölü malının harcanmasıdır. Bakıldığında ölümüyle birlikte ölünün malından kurban kesme, yemekli mevlitler verme veya bir hayır kurumuna bağışta bulunma şeklindeki tutum ve pratikler, esasında, pek çok insanın sağken yanaşmadığı davranışlardır. Dolayısıyla tüm bunları bir tür yağmalama eylemi olarak da nitelemek mümkün görülmektedir.

Bunlara ek olarak bilindiği üzere taziyede bulunmanın açık etkisi ölü yakınlarının acısını, yükünü hafifletmek, yükünü almaktır. Ancak toplumsal pratikte ve çoğunlukla, söz konusu ziyaretler ölü yakınlarına ekonomik ve sosyal yük olabilmektedir. K33'un bakış açısını bu durumu özetler niteliktedir:

Buranın insanı damak zevkine düşkündür. Yemekli mevlitlerde adeta lokantaya gidilmiş gibi ilave yemek isteyen, yemeğe burun kıvıran oluyor. Yemeği beğenmeyen oluyor. Doymadım diyene ilave yemek verdiğimiz oluyor. Güveç çok yağlı olmuş, lahmacun soğumuş diyenler oluyor. Bunu üstelik yemeğin masrafını karşılayan değil taziye gelenler yapıyor. Onlara açıklama yapmak durumunda kalıyoruz. Tabi bu durumdan cenaze sahibi de etkileniyor. Sonuçta, acısını bırakarak gelen gideni memnun etmek zorunda kalıyor (K33, E62).

Özellikle dışarıdan, uzak diyarlardan-memleketlerden, gelen insanların yemek ihtiyacını karşılama noktasında önemli bir işleve sahip olan ölüm kaynaklı yemekli mevlit törenleri, aynı zamanda bir tür toplumsal beğeni unsuru haline de gelebilmektedir. Nitekim cenaze sahipleri, taziye gelen insanların verilen yemekten hoşnut olmalarını beklemektedir. Bu olduğunda psikolojik olarak kendilerini huzurlu hissetmektedirler.

Diğer taraftan yemek hizmeti veren yemekçilik firma/şirket temsilcileri de verdikleri hizmetten kaynaklı müşteri memnuniyeti kazanmak istediklerini görüşme verilerinden anlamak mümkündür.

Saha verileri ve gözlemleri ışığında, genel bir değerlendirme yapılacak olursa yemekli mevlit geleneğine azınlıkta bir grup sahip çıksa da büyük bir çoğunluk içten içe itiraz etmekte, bunu maddi ve manevi bir yük olarak görmektedir. Söz konusu duruma sessiz kalınmasının nedenlerinden biri, sosyal psikolojide kullanılan ve bireyin “İçinde bulunduğu grubun normlarına uygun olsun diye kendi düşünüş, davranış ve duruş biçimini değiştirme” (Cüceloğlu, 1997, s. 251) şeklinde ifade edilen uyuma (Conformity) kavramıyla ifade etmek mümkündür. Sonuçta çelişik görünen bahse konu geleneğin devam etmesinin nedeni, bu eylemlerin birileri için hala işe yarar olmasıdır⁸⁷.

Mantıkta çelişki, önermenin aynı anda hem tasdiklenmesi hem inkâr edilmesi hem teyit edilmesi hem de değillenmesine; bir önerme ile söz konusu önermenin değillenmesinden oluşan kümeye verilen ad şeklinde tanımlanmaktadır. Örneğin Marksist sosyolojiye göre, sermaye artı değer elde etmek suretiyle emeği sömürdüğü için, emek ile sermaye arasında bir çelişki vardır (Cevizci, 1997, s. 155).

Mantıkta çelişki, bir önermenin aynı anda hem tasdiklenmesi hem inkâr edilmesi hem teyit edilmesi hem de değillenmesine; bir önerme ile söz konusu önermenin değillenmesinden oluşan kümeye verilen ad şeklinde tanımlanmaktadır. Örneğin Marksist sosyolojiye göre, sermaye artı değer elde etmek suretiyle emeği sömürdüğü için, emek ile sermaye arasında bir çelişki vardır (Cevizci, 1997, s. 155).

Benzer bir görüşü Malinowski de savunmaktadır. Ona göre de mantık temelinde birbiri ile çelişen iki görüş yan yana var olabilir (Malinowski, 2014, s. 256).

Değişen yaşam koşullarından ötürü geleneksel taziye uygulamaları taziye sahiplerine önemli ekonomik yük getirmektedir. Taziye sahipleri oluşan borçları kapatabilmek için tarla ve benzeri taşınmazlarını satarak bu borçlardan kurtulmaya çalışmaktadırlar (Abuzar, 2020, s. 259-274). Dolayısıyla hayır olarak işlenen pek çok davranış sonuçları itibariyle külfete neden olduğundan çelişik etki doğurmaktadır. Taziyelerde yapılan harcamaların parasal değerine ilişkin bir yemekçilik firması/şirketi ve bir öğretmenevi yetkilisiyle yapılan görüşmelerde sadece bir yemekli mevlit masrafının 10 binden 200 bine kadar değişiklik arz ettiği bilgisi alınmıştır.⁸⁸ İlk iki günün

⁸⁷ Robert K. Merton söz konusu durumu, birileri için fonksiyonel olmaya bağlamaktadır.

⁸⁸Kadirli Öğretmenevi ve ASO Müdürlüğü ile 30.10.2024 tarihinde iletişim kurulmuş ve özel yemek organizasyonları için menü fiyatlarının şu şekilde olduğu bilgisi alınmıştır:

masrafları da katıldığında bu meblağın en düşük olanı için takribi 20 bin, en yüksek olanı için ise 240 bin gibi meblağlara tekabül ettiğini söylemek mümkündür. Bu durum, yemekli mevlitler, özellikle yoksul aileler için önemli bir problem teşkil etmektedir.

Diyanet İşleri Yüksek Kurulu (2022), bir yakını kaybetmenin acısı ve kederi içinde olan cenaze sahiplerinin, taziye vermek amacıyla gelen misafirlere yemek hazırlayıp sunması ilave bir stres ve sıkıntı nedeni olabileceğinden, bu durum, dinsel terminolojideki karşılığı olarak mekruh, ancak komşu veya yakınların misafirlere ikramda bulunmaları ise yine dinsel terminolojiyle sünnet olarak değerlendirmiştir. Ancak toplumsal pratik veya saha verileri bu dinsel telkine uyulmadığını göstermektedir. Taziye masraflarının karşılanması noktasında birinci derecede akrabalar arasında dahi ciddi bir dayanışma söz konusu değildir. Görüşme yaptığımız K38, konuya dair şu söylemde bulunmuştur: “Mevlidimizde yakın akrabalarımız küçük de olsa maddi destek oldular. Çay, şeker, tatlı getirenler oldu. Ancak bu destekler, yapılan masrafların yanında çok cüzi kaldı.” ifadelerini kullanarak yaşanan gerçekliği ve dinsel emre rağmen pratikte yaşanan çelişkiyi dışa vurmaktadır.

Öte yandan günümüzde bir ölüm olayı neticesinde çekirdek aile formunda yaşayan insanların akrabalarıyla bir araya gelmeleri, acıda, tasada birliktelik göstermeleri, dayanışmaları, hem aile bağlarını güçlendirmekte (Yalçın, 2016, s. 20) hem de bu durum, cenaze töreni ve taziye sürecine ilk kez katılan bireylerin sosyalleşmesini beraberinde getirmektedir. Yanı sıra pek çok kişiyle tanışmaya neden olmaktadır. Amca- dayı, hala- teyzenin yanında hısım, kirve, köylü gibi kimselerle tanışma ve diyalog kurma ortamı oluşmaktadır. Dolayısıyla çıktıkları itibariye bu faaliyetin de çelişik etkilerini görmek mümkündür. Zira çeşitli maddi sıkıntılara neden olan aynı olgu, pek çok yararlı sonuçlar da doğurabilmektedir.

Taziye geleneği bağlamında katılımcılardan birkaçının “Cenaze sonrası yapılan harcamalarla ilgili hesap kitap tutmak aklımıza gelmedi. Çadıra gelen insanlarla

Yemek Menüsü	Fiyat (TL)
Sulu yemek + Pilav + Cacık/ Salata	50
Tava fırın yemekleri + Pilav + Cacık/ Salata	100
Tavuk sote + + Pilav + Cacık/ Salata	130
Et kavurma + Pilav + Cacık/ Salata	200

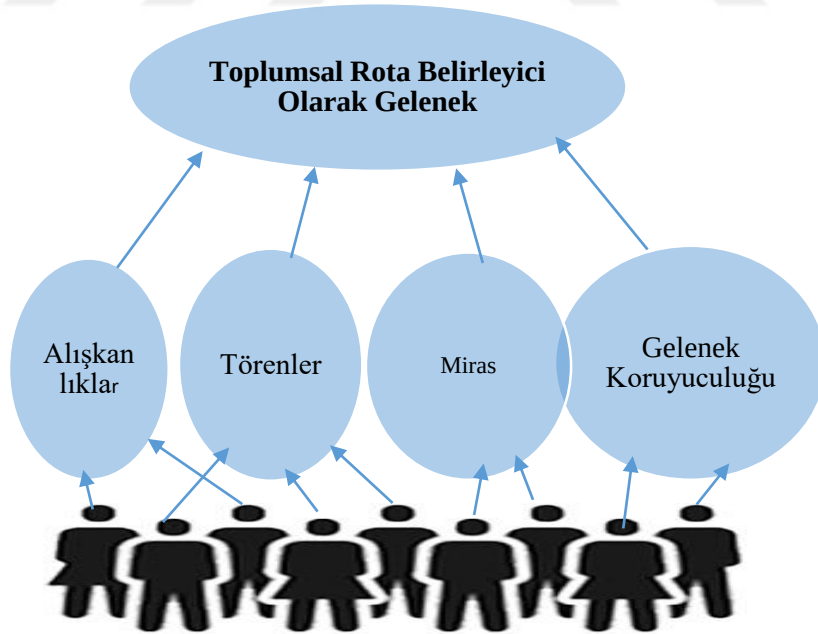
Daha önce bir yemekçilik firması/şirketi temsilcisiyle (K33, E62) yapılan mülakatta da fiyatlarının öğretmenevi fiyatlarından farksız olduğu bilgisi alınmıştı. Görüşmede, yemekle birlikte ekmek, peçete ve plastik bardak ihtiyaçlarının firma tarafından karşılandığı, yemeğin sonunda masa ve yemekten kaynaklı çevre temizliğinin firma çalışanları tarafından yapıldığı bilgisi alınmıştır. Bu durumu, gözlemlerimiz de doğrulamıştır.

ilgilenirken nereye, ne kadar para harcadığınıza bakmıyorsunuz.” (K35, E46; K27, E65) şeklindeki ifadeler, Durkheim’in “Bir kimse acı çekerken olduğu gibi hiçbir zaman ailesine yakın olmamıştır.” (Durkheim, 2011, s. 542) savıyla paralel gibi gözükse de aynı zamanda bu söylem, ölümle birlikte rasyonalitenin yerini irrasyonaliteye bıraktığı, duygunun akla egemen olduğu çelişik bir durumu da örneklemektedir.

4.2.4.11. Toplumsal Rota Belirleyici Olarak Gelenek

Toplumsal birtakım alışkanlıklar zamanla ördüğü ağdan çıkamayan örümcek misali insanı çepeçevre saran bir nitelik dahi kazanabilmektedir. Bu durum, alışkanlıkların süreç içerisinde kitlelerin koruyuculuğuna girmesiyle mümkün olmaktadır. Günümüz insanının iktisadi, dini, siyasi, sosyal, kültürel pek çok alandaki eylemleri, şimdi hayatta olmayan insanların yapıp ettiklerinin tekrarıdır. Sonuçta bugün yaşayanlar, yaşamlarına, kendilerinden önce yaşayanları tekrar etmek suretiyle devam etmektedirler. Bu süreçte icra edilen törenler, ritüeller toplumsal hayatın devamında son derece işlevsel konumdadır.

Toplumsal rotayı belirlemede atalardan miras kalan alışkanlıklar, gelenekler etkili olmaktadır. Şekil 20, toplumsal rota belirlemede etkili olan kodları sembolize etmektedir.

Şekil 19. Toplumsal rota belirleyici

Geçenlerimizden kalan alışkanlıklar bizi yemekli mevlit düzenlemeye zorladı. Yani ataların, akrabaların yapageldiği bir gelenek bizi bu töreni gerçekleştirmeye sevk etti. Onlar hangi yolu gitmişlerse bizler de o yolları takip ederiz. Bize düşen söz konusu geleneği bozmadan devam ettirmektir, biz de onu yaptık, yapıyoruz. Atalar yapmışsa değerlidir. Yapılmalıdır. Mevlit yemeği vererek ölülerimizi rahmet ve hayırla anmış, onlara sevgi ve saygımızı sunmuş oluyoruz (K14, K51).

Taziye geleneği ve yemekli mevlit törenlerinin icrasını yapı fail dikotomisi bağlamında değerlendirildiğinde burada belirleyici olanın yapı olduğunu ifade etmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle bahsi geçen gelenek ve törenlerde bireysel eylemi belirleyen unsur, toplumsal yapı olmaktadır. Zira, yapılan davranışın nedenini sormamak, büyüklerimizden “böyle gördük” demek bunu göstermektedir. Bu durumu, alan yazında da kendini göstermektedir.

Alan yazına bakıldığında kitlelerin, özellikle de dini kitlelerin, alışılmış ve kullanılmış olanı büyük bir inatla muhafaza ettikleri görülmektedir. Bu süreçte kitleler üzerinde büyük bir etkiye sahip olan gelenek, değişmeyi ve yenilenmeyi yasaklamakta ve buna, dini sahada, bütün yenileşme alanları içinde bir kutsallık duygusu ilave etmektedir. Böylece, alışılmış şekillere ihlal edilemez kutsal bir karakter giydirilmiş olmaktadır (Akt. Mensching, 2012, s. 152). Durkheim’ın (1994, s. 147-148) belirttiği gibi toplumsal fenomenler, aynı hal ve şartlar içinde hayret verici bir düzenlilikte tekrar ederler. Hatta en önemsiz ve görünüşte en çocukça pratikler bile en şaşırtıcı bir yeknesaklıkla kendilerini tekrar ederler. Dolayısıyla Freud’un dediği gibi, toplumda, yaşayanlar üzerinde ölülerin egemen olduklarına dair bir inanç vardır (Freud, 2016, s. 67).

Gelenek ve mirasa dair Durkheim, “Ayinleri niçin yerine getiriyorsunuz?” şeklindeki bir soruyu, bir yerlinin, “atalarının her zaman onları yerine getirdikleri ve kendilerinin de onların örneğini takip etmesi gerektiği” şeklinde cevapladığından söz eder (Durkheim, 2011, s. 262).

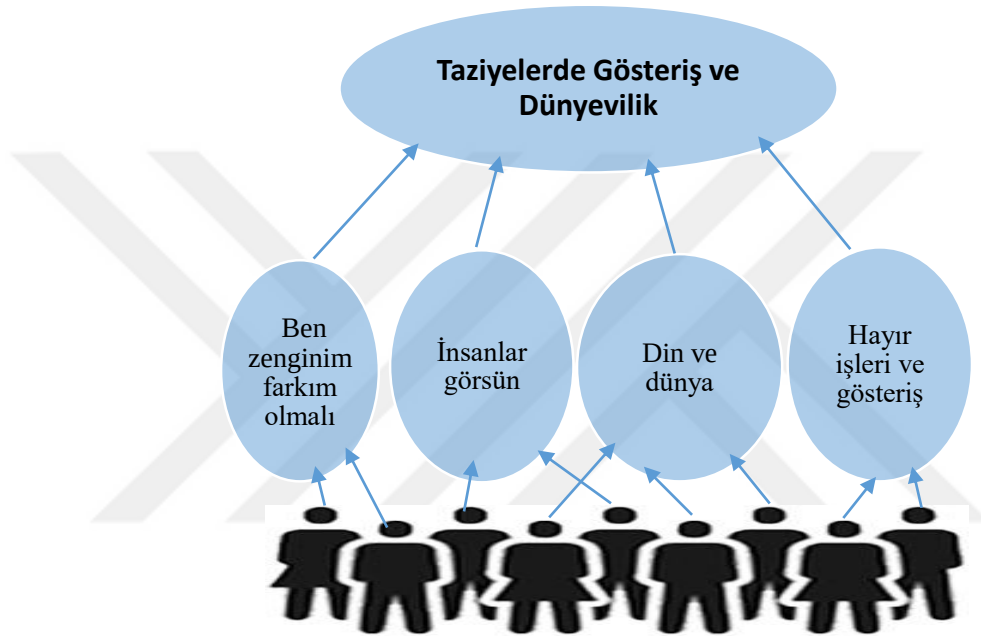
Dolayısıyla insan ürünü birtakım unsurlar (kanunlar, kültür, gelenek vs.) toplumsal kod haline geldikten sonra, yaşama dair rotayı belirler bir düzeye gelebilmektedir.

4.2.4.12. Taziyelerde Gösteriş ve Dünyevilik

Taziye yerinde yemek ve çay ikramları, taziye çadırının kurulduğu ilk günden, kaldırıldığı üçüncü güne kadar devam etmektedir. İlk iki günde, tüm misafirlere çay ikram edilmekle birlikte dışarıdan gelen aile fertleri, akraba ve arkadaşlara öğlen-akşam

yemekleri de ikram edilmektedir. İnsanların yemekli mevlit için davet edildiği ve katılımın çok yoğun olduğu üçüncü günde ise hem yemek hem de çay ikramları olmaktadır.

Yemeğin verildiği kişi sayısı⁸⁹ ve yemeğin niteliği⁹⁰, masrafın boyutunu göstermektedir. Dolayısıyla durumu iyi olmayan kimi aileler için yemekli mevlitler masraflı, külfetli bir nitelik arz ederken kimi aileler için bu durum, bir gösteriş aracı olabilmektedir. Şekil 21, insanların, özellikle zengin insanların, verilen yemekli mevlitlerde hayır adı altında bir gösteriş yaptıklarına gönderme yapmaktadır.

Şekil 20. Gösteriş ve dünyevilik

Mevlitlerde masraf, katılan kişi sayısına, mevlit verenlerin maddi durumuna göre değişmektedir. Şöyle söyleyeyim, iki-üç çeşit yemek yaptırma, tavuk eti ya da kırmızı et yedirme, eti çok katma, az katma, katılımcı sayısının çokluğu-azlığı bunların her biri yapılan masrafın sınırlarını belirlemektedir. Eskiden, kadrolu imamların olmadığı zamanlarda, mevlit okuyan kişilere de bir miktar para veriliyordu. Şimdi imamlar kadrolu o nedenle imamlara ücret ödenmiyor (K27, E65).

Ölüm sonrasında ölü namına birtakım hayır işleri yapmanın yanı sıra ölüm nedeniyle taziye için gelen insanlarla ilgilenmek de toplumda beklenen bir davranıştır. Zira bu araştırma sahasında olduğu gibi ülkemiz genelinde taziyeye katılan insanlar birer

⁸⁹ Araştırmacı tarafından bazı yemekli mevlitlere bin kişiye varan kalabalıkların katıldığı gözlemlenmiştir.

⁹⁰ Verilen yemeğin niteliğinden kasıt, yemeğin etli olup olmaması. Zira kırmızı et fiyatları ile tavuk et fiyatlarının farklılık arz ettiği malumun ilamıdır.

konuk olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla yas sürecinde dahi konuk ağırlama, aynı zamanda, ev sahibinin performansını, statüsünü, misafirperverliğini ve mertliğini göstermesi açısından önemlidir. Bu yüzden taziye çadırına gelen insanlarla ilgilenmek toplumsal anlamda gelenek ve göreneğin birer tezahürü olarak görülmektedir.

Bizim kültürümüzde misafire en iyi ve en güzel olanın imkânlar ölçüsünde ikram edilmesi gerekir. Çünkü bizler misafiri Tanrı misafiri olarak görürüz. Değer verdiğimiz insanlarla ilgileniriz değil mi. İşte misafir de böyledir. Misafire verdiğiniz değer ikramla da ölçülmektedir. Bu yüzden masraflar noktasında hesap gütmek ayıplanır, yadırganır. Cenaze yemeği olarak genelde çorba, kırmızı et veya tavuk eti, salata, hoşaf, halka tatlı, helva... tabildot içinde verilir (K22, E64).

Anlaşılabacağı üzere yemek ikramı bağlamında sembolik bir anlam ifade eden yemekli mevlitlerin düzenlenmesinde dinsel etkinin yanı sıra gösterişe kaçan şatafatlı birtakım performanslar da sergilenmektedir.

Yemekli mevlitlerde bir tür gösteriş de oluyor. Bu iş bir yarış haline dönüştü. Zenginliğe, fakirliğe bakılmadan herkes mevlit veriyor. Masraflar için banka kredisi çekilmesi gerekiyorsa çekiliyor. Ölü yakınları, yemekli mevlidi son görev olarak değerlendirip aman herhangi bir şey eksik olmasın, herkes memnun ayrılсын, hiç kimse aç gitmesin kaygısı ve hassasiyetiyle alabildiğince titiz davranıyor. Bu da çoğu zaman gösterişi de beraberinde getirmektedir (K5, E56).

Eskiden köyler 40-50 haneden oluşuyordu. Uzak köylerden bir sürü zahmete katlanıp taziye gelenler olurdu. Onları ağırlamak gerekirdi. Yemeği de komşular akrabalar getirirdi. Vatandaşa birlik, beraberlik, sıcaklık vardı. Yemek, günümüzde de veriliyor ama veren ölü yakınları oluyor. Doğruluğu yanlışlığını geçtim, yemek vermenin çok çeşitli nedenleri var. Gösteriş de var, hayır işlemek var, siyasi sebepler var. Var da var. Demem o ki 20-25 yıl önceye göre çok şey değişti (K11, E46).

K13'ün ifadeleri de yukarıdaki argümanları destekler mahiyette olmuştur:

Mevlit yemeğinde bence gösteriş var; yemekler ve dağıtılan tatlılar abartıya kaçabiliyor. Zenginlerde gösterişe kaçma daha nettir. Zengin adam daha şaşıklı mevlit düzenliyor, gariban ise mevlit vermezsem el ne der kaygısıyla çoğu zaman faizli para çekip mevlit veriliyor. Çünkü mevlit vermeyi toplumda dini bir zorunluluk olarak görenler var (K13, E47).

Yemekli mevlidin verildiği çadırda hiyerarşik toplumsal yapı örneklerine rastlanmasa da verilen yemeklerde sembolik olarak bu durum kendini göstermektedir. İktisadi anlamda iyi sermayeye (gelir düzeyi, zenginlik) sahip insanlar pek çok davranışta olduğu gibi yemekli mevlit törenleriyle yapıp ettiklerinin görülmesini istemekte, dolayısıyla zenginliklerini göstermektedirler. Tercih veya beğenileriyle diğerlerinden sınıfsal olarak farklı olduklarını ortaya koymaya çalışmaktadırlar.

Her ne kadar hayır için yapılıyor gibi görünse de aslında insanlar bir anlamda yapıp edilenleri gösterme yarışı işine girmiş durumdadır. Bu yüzden, Bakara suresindeki “Hayrın gizli yapılanı makbuldür.”⁹¹ ayetine uyulmamaktadır. Özellikle maddi durumu iyi olan bir insanın ölümüyle birlikte düzenlenen cenaze törenlerinde konvoylar oluşmakta bu durum ciddi bir gösterişe dönüşmektedir (K36, E55).

Buraya kadar Taziyelerde Gösteriş ve Dünyevilik konu başlığına ilişkin saha verileri analiz edildi. Şimdi alan yazında yer alan benzer hususlar ele alınacaktır.

Tarihi seyir içinde ziyafet ve kıraat şeklinde iki merkezi bileşenden oluşan mevlit şölenleri⁹², Hz. Peygamberin doğum günü merasimleri, halka açık büyük çaplı festivaller ya da daha sade ve kapalı kutlamalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Halka açık eski mevlit kutlamalarında israf derecesinde bir tüketimin varlığı dikkat çekicidir... Tarihte mevlit törenleri bağlamında yapılan masraflarla ilgili Muzafferudin Gökbörü’nün⁹³ yaptığı harcamalar örnek verilmektedir. Gökbörü döneminde düzenlenen bir kutlamada 5000 koyun, 10.000 tavuk, 100.000 tabak ara yemek ve 30 bin tabak tatlı ikram edilmiştir. İbn Hallikan'a göre bu kutlamalar için yıllık 300 bin dirheme⁹⁴ ulaşan bir bütçe

⁹¹ Bakara Suresi 271. Ayet: Sadakaları açıktan verirsiniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirsiniz bu, sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına da kefarettir. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” Bkz. Altuntaş, H. ve Şahin, M. (2011). DİB, Kur'an-ı Kerim Meali.

⁹² Hazreti peygamber için mevlit düzenleyip ziyafet vermek, dini harcamalar yapmak yüzyıllarca pek çok kitabın yanı sıra İbn Cabir *el-Endelusi'nin Kitabı'l Mevlidu'r Rasulallah* adlı eserinde yer alan bir hikâye ile günümüze taşınmıştır. Hikâyeye göre her yıl Mısır'da Hz. Peygamber şerefine mevlit düzenleyen bir adam varmış. Bu aileye komşu bir Yahudi aile yaşarmış. Mevlidin düzenlendiği bir günde Yahudi kadın kocasına; Müslüman komşumuz neden her yıl bu vakitte böyle çok fazla para harcayarak ziyafet verdiğini sorar. Kocasını, çünkü bugünde peygamberinin doğduğuna inanmaktadırlar. Doğumu onurlandırmak ve doğumdan duyulan sevinci paylaşmak adına bu ziyafet veriyorlar, şeklinde cevap verir. Sonra bahsi edilen Yahudi karı koca bir rüya görürler. Nihayetinde rüyada şehadet getirerek Müslüman olurlar. Uyandıklarında hem Müslüman oldukları için hem de gördükleri rüyanın şerefine Hz. Peygamber için bir mevlit düzenleyecekleri yönünde yemin ederler. Hikâye irdelendiğinde Müslüman ailenin her yıl paralar döküp mevlit vermesi bu Yahudi ailesinde bir şaşkınlık sebebi ve kendilerini cimri olarak nitelendirmelerine neden olmuştur. Bu yüzden de aile Müslüman olduktan sonra ilk icraat olarak ziyafet vermeyi düşünmüş olmalıdır. Zira bu süreçte ziyafet, harcama ve Mevlit arasında ilginç bir bağ kurulmuştur (Katz, 2014, s. 147-149).

⁹³ Selçuklu Erbil Atabeyi.

⁹⁴ 300 bin Birleşik Arap Emirlikleri Dirhemini TL karşılığı, 2 Milyon 800 bin küsurdur (01.11.2024).

ayrılmıştır. Dolayısıyla müzikler ve şarkılar eşliğinde adeta bir geçit töreni havasında gerçekleşen bir faaliyette yüz binlerce deve, inek ve koyun kurban edilmiştir (Katz, 2014, s. 135). Bu durum, Gökbörü zamanındaki mevlitli kutlamaların şenlik havasında halkın geniş katılımıyla gerçekleştiğini göstermektedir (Süleyman Çelebi/ Vesiletü'n Necat Mevlid-i Şerif, 2022).

Anlaşılan Fatimiler zamanında artan maddi refah ile birlikte dini ve milli bayramlar önem kazanmış ve başta Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin doğum günü olmak üzere çok sayıda tören yapılmıştır. Söz konusu törenlerde katılımcılara yemek ve tatlılar dağıtılmış, hediyeleşmeler gerçekleşmiştir (Anadol, 1986, s. 6).

İbn Fadlan'ın belirttiğine göre Oğuz ölü törenleri de çok kalabalık olurdu. Bu sebeple de ölü aşı kapsamında iki yüz başa kadar at kesildiği olurdu (İnan, 2020, s. 195). Günümüz Kırgızlarında ölü ruhunun memnun olması için herkesin maddi durumuna göre ölü aşı vermesi gerektiğine inanılır (Dıykanbayeva, 2009, s. 89-97).

Burdur'da "Eskiden, yemekler için özel aşçılar tutulur ve evin bahçesinde pişirilirdi. Yemek, sürekli açık tutulan sofralarda konuklara ikram edilir ve dualar okutulurdu. Günümüzde, daha kolay olması nedeniyle kıymalı pide, ayran, helva yapılmakta ve yakın akraba, komşu gibi tanıdıklara ikram edilmektedir. Hatim tamamlanmış ise duası yapılır, Kuran ve mevlid okutulur." (Kazan, 2005, s. 1493-1522).

Batı dünyasında da ölüm sonrası uygulamalar bağlamında benzer örnekler görmek mümkündür. Orta Çağ'da bazı zenginler ölümlerinden 30 gün sonra ve ölüm yıl dönümlerinde yapılacak ayinler için büyük miktarda para bırakmıştır: Bu yolda, yakınının ölümünün ardından yapılacak 7000 ayin için para ödeyen insanlardan tutun, çok zengin olanların kilisede kendi adlarına dua okutma odaları kurarak kendileri için sonsuza kadar ayin yapılmasını sağladıkları anlatılmaktadır (Akt. Kellehear, 2012, s. 240).

Dolayısıyla bu örnekler kadar olmasa da ölüm nedeniyle verilen yemeklerde, ciddi masrafların olduğu açıktır. Bu araştırma sahasında binlerce hayvanın kesildiği ve aylarca Kuran veya mevlidin okutulduğu herhangi bir organizasyona rastlanmamıştır. Araştırmacının katıldığı yaklaşık 30 adet yemekli mevlit töreninin neredeyse tamamında mevlit yemeklerinin yemekçilik firmalarından satın alındığı, hayvan kesimlerinin olmadığı müşahade edilmiştir. Yaklaşık 150'sinin kadın 500 kişinin katılım sağladığı söz konusu törenlerin birinde yemeklerin tabldot içinde servis edildiği müşahade edilmiştir. Söz konusu yemekte, pirinç pilavı, kırmızı et, salata ve 3 dilim baklava olduğu görülmüştür.

Saha verileri, toplumsal anlamda itibarlı, zengin insanların özellikle yemekli mevlit törenlerinde gösterişe varan birtakım performanslar sergilediklerini ortaya koymuştur: *“Yemekli mevlitlerde gösterişe kaçan durumlar var. Ekonomik durumu iyi olan cenaze yakınları, çeşidi ve kalitesi iyi yemek ve tatlı yaptırıyor. Ben zenginim benim diğerlerinden bir farkım olmalı diyor.”* (K26, E57).

Bakıldığında zenginlik ve miras, geride kalanlara birtakım yükümlülükler de yükleyebilmektedir. Mirasın önemli ölçüde pahalı ve gösterişli ölüm ayinlerinden sorumlu olanlara gitmesi gibi zenginlik, topluluk yükümlülükleri ve birtakım taahhütler de beraberinde getirmektedir (Kellehear, 2012, s. 186).

Hayrın insanlara gösterilmeye çalışılması, teşhir edilmeye çalışılması, öte dünya düşüncesinden ziyade bu dünyaya ait dünyevi, seküler tercihlerin ön planda olduğunu göstermektedir. Son tahlilde para ya da zenginlik, hiyerarşik ayrıcalığın yanı sıra iktidar ve kültür ayrıcalığına dönüşmektedir (Baudrillard, 2021, s. 59).

4.2.4.13. Yemekli Mevlitler, “El” Etkisi ve Toplumsal Ayıplanma

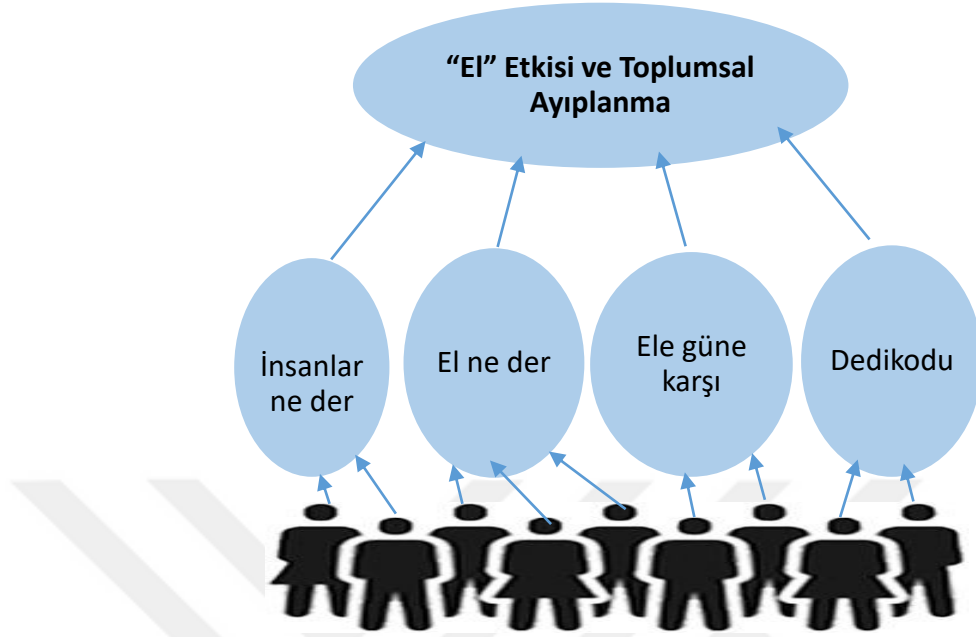
İmamlar ve siyasetçiler tarafından taziye yemeğinin veya bu araştırma sahasındaki adıyla yemekli mevlidin kaldırılması yönünde telkinlerde bulunulduğu, hatta kimi valiliklerce⁹⁵ yasaklandığı halde nasıl oluyor da bu uygulamaya devam edilmektedir?

Taziye için gelenler misafir konumundadır. Toplumun alışkanlık haline gelen misafir ağırlama anlayışı, yedirme, barındırma gibi hizmetler gerektirmektedir. Dolayısıyla ölüm nedeniyle dahi olsa eve gelen insanlara hizmet etmek toplumda bir görev, bir nezaket ve beklenen bir eylem olarak nitelenmektedir. Aksi durum, pek çok reaksiyona neden olabilmektedir. Bunlardan biri de araştırma sahası verilerine dayanarak kavramsallaştırılan “el etkisi” ve “toplumsal ayıplanma” dır. Bu kavramlar, bahsi geçen eyleme ilişkin toplumsal kodları da gösterir niteliktedir. Zira araştırma sahasında pek çok ilişkide olduğu gibi yemekli mevlit törenlerinin tertibi ve icrasında toplumsal baskının bir diğer varyasyonu olan ve başkaları anlamındaki “el” in belirgin bir etkisi vardır. “El ne der”, “El âlem ne der”, “el’e karşı” gibi ifadeler, toplumda “el”e yani diğerlerine karşı bir vaziyet alış- tavrı göstermektedir. Dolayısıyla bu durumu, “El etkisi”⁹⁶ kavramıyla ifade etmenin yerinde olacağı değerlendirilmiştir. Şekil 22, saha verileri temelinde “El Etkisi

⁹⁵ Aksaray Valiliğinin Cenaze Yemekleri Hk. 27.10.2022 tarihli, 2022/1 Genel Emri. İlgili yazı için Bkz. <https://www.aksaray.bel.tr/PdfSayfa.aspx?id=143>

⁹⁶ Bu kavram, araştırma verilerine dayanarak elde edilmiştir. Sosyolojik terminolojide “etki” sözcüğünün yaygın kullanıldığı bilinmektedir. Bu kelimeye başkası anlamındaki “el” ifadesi eklenerek el etkisi kavramı elde edilmiştir.

ve Toplumsal Ayıplanma” kavramlarının dayandığı zemini ve kodları sembolize etmektedir.

Şekil 21. El etkisi ve toplumsal ayıplanma

Araştırma sahasında “İnsanlar ne der”, “el ne der” ve diğer muhtemel “dedikodu” ların, ölüm sonrası yemek verme anlayışında son derece etkili olduğu saptanmıştır.

Bizim burada emekli bir imam var. O, yıllarca mevlit (yemekli mevlit) verilmesin diye anlattı, durdu ama söylediğini yaptıramadı. İnsanlar yakınına bir mevlit dahi okutmadı demesinler, bu durumun koğusu yapılmasın diye mecburen mevlit veriyor. Hocalar Kuran’da yemek dağıtma gibi bir görev yok diyor, ama çare yok yapılıyor (K10, K45).

Aynı zamanda bir yemekçilik şirketine sahip K12’in ifadeleri de “el etkisi” nin toplumsal yansımalarını gösterir mahiyettedir:

Bence yemekli mevlidin ne diriye ne de ölüye faydası vardır. Yemekli mevlitlerin verilmesinde dedikodunun etkisi çok fazladır. İnsanlar dedikodudan korkmaktadır. Yakını- annesi babası vesaire- öldü. Bir yemek bile vermedi, denmesin diye mevlit veriliyor. Yemekli mevlitler dinin bir emri değildir. Hatta dinde hiçbir yeri yoktur (K12, E48).

K37, aynı minvalde şu ifadeleri kullanmıştır:

Burada cenaze törenlerinin olmazsa olmaz gereklerinden biri de yemekli mevlitlerdir. Yapılmaması durumunda, ölü yakınları, çevre tarafından kınanmaktadır. Babası-annesi, eşi, çocuğu kısacası ölüsü için bir mevlit yemeği dahi vermedi, cenazesine sahip çıkmadı, şeklinde lafı olmaktadır. Bu yüzden fakir insanlar dahi borçlanarak mevlit vermek durumunda kalmaktadır (K37, E63).

Anlaşılan yemekli mevlit anlayışının temelinde, sözüm ona, “On kardeş bir araya gelip de bir mevlit veremediler.” ifadesine muhatap olmak istemeyiş çok önem arz etmektedir. Zira alışlagelen toplumsal törenlerin yerine getirilmesi yönünde ölü yakınlarına baskı yapıldığı ve söz konusu törenlerin yerine getirilmeme ihtimalinin dahi, gelenek savunucuları tarafından dedikoduya malzeme olduğu görülmüştür.

Mevlit ölünün üçünde verilmesi gereken bir borçtur. Bizler anne babamızın hakkını veremeyiz. Çevremiz, hısım, akrabamız, dost ve düşmanlarımız mevlit vermemizi bekler. Mevlit yemeği vermemek imkânsızdır. Mevlit vermediğinizde bu durum çevrede sanki mevtaya kıymet, önem verilmeyormuş gibi algılanır. Toplum sizi yadırgar, ayıplar. Bu, bizim örf âdetimizdi, yapılmalıydı, şeklinde dedikodusu yapılır (K19, E64).

Katılımcı söylemleri yemekli mevlit törenlerinin düzenlenmesinde el etkisinin belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumda sanki gizli bir el “Yemekli mevlit ver.” şeklinde insanlara baskı yapmaktadır. Bu yüzden, yemekli mevlit verilmişse ölen kişi değerli, yemeği verenler kadir kıymet bilen; yemek verilmemişse ölen kişi değersiz, ölü yakınları kadir kıymet bilmeyen olarak nitelendirilebilmektedir. Verilen yemekte basite kaçılmışsa dahi bu durum dedikoduya malzeme olmaktadır. Hatta üçüncü gün düzenlenen yemekli mevlit töreninde ölü yakınlarının göstermiş oldukları performanslarda dahi el etkisi görülmektedir. Zira mevlide katılanlar ölü yakınlarından ilgi ve hürmet beklemektedirler. Dolayısıyla yemekli mevlidin icrası aynı zamanda bir performans⁹⁷ değerlendirmesine tabi tutulmaktadır. Bu değerlendirmede çadıra gelenlerin karşılanması, yedirilmesi, uğurlanması birer ölçüt olmaktadır. İlginçtir, günlerce insanlarla ilgilenme telaşı içindeki ölü yakını/yakınları, bahse konu tören sonunda misafirleriyle ilgilenmiş olmaktan dolayı, psikolojik olarak rahatlamış olmaktadır. Zira

⁹⁷ “Performans, belli bir durumda belli bir katılımcının diğer katılımcılardan herhangi birini etkilemeye yönelik tüm etkinlikleri” olarak ifade edilebilir. Bkz. Erving Goffman (2020, s. 28) Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu, Çev. Barış Cezar, Metis Yayınları, İstanbul.

nihayetinde el etkisinden kaynaklı toplumsal baskı bertaraf edilmiş, görev hakkıyla ifa edilmiştir. Tam da bu noktada şu soru sorulabilir: Ölü yakınlarının içinde bulunduğu manevi sıkıntı ve kayba rağmen nasıl oluyor da bu çelişik durum toplumsal bünyede varlığını sürdürmektedir? Mertoncu⁹⁸ perspektifle bakıldığında bunun nedeni söz konusu durumun başkaları için fonksiyonel olma halini muhafaza etmesidir.

Bu noktaya kadar, “El Etkisi” ve “Toplumsal Ayıplanma” kavramlarının araştırma sahasındaki temelleri ele alındı, tartışıldı. Bu noktadan sonra “el” ve “etki” sözcüklerinin ne olduğu ve el etkisi minvalinde değerlendirilebilecek alan yazın çalışmaları irdelenecektir.

TDK’de “el”, “yakınların dışında kalan kimse”, “yabancı”, “halk”, “ahali” anlamlarında kullanılmakta ve “el elin nesine, gülerek gider yasına”, “ele güne karşı” gibi deyimler bu sözcüğe örnek olarak verilmektedir. Aynı sözlükte etki kelimesi ise “tesir”, “rol”, “etkileme gücü” şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu araştırmada kullanılan el etkisinden kasıt, başkalarını hesaba katarak eylemde bulunmaktır. Toplumsal ayıplama ise toplumun değer yargıları ve normlarıyla uyuşmayan eylemlere karşı toplumun diğer üyelerinin verdiği olumsuz tepki olarak kavramsallaştırılmıştır. Dolayısıyla toplum gündelik pek çok eylemi belirlemektedir. Söz konusu belirlenimler, tıpkı çıkardığı yüksek ses dalgalarının bir engele çarpıp geri gelmesi sonucu yön bulan yarasalarda olduğu gibi eylemlerimize yön vermektedir. Bu durum, Charles Harton Cooley’in “Ayna Benlik” kavramını izah ederken dediği gibi, ötekilerin bize yönelik reaksiyonlarını ayna gibi kullanırız ve onlara bakarak kendimizi görür ve öz değerimizi belirleriz (Newman, 2016, s. 65).

Sağır (2017, s. 25) mezarlık yapımlarında da “başkaları ne der” düşüncesinin etkili olduğunu vurgulamaktadır. Mezarın kutsal kabulü, bu mekânların bakımlı olması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Berger, Durkheim ve Kara konuya dair şu tespitlerde bulunmuşlardır. Berger’e (2021, s. 93-94) göre insanların grup halinde ve iç içe yaşadıkları ya da çalıştıkları, kişisel olarak bilindikleri ve duygusal bağlarla bağlı oldukları durumlarda, potansiyel veya gerçek sapmalara karşı toplumda çok güçlü ve incelikli kontrol mekanizmaları her daim ortaya çıkar. Bunlar alay etme, ikna etme, dedikodu ve utandırmaktır. Konuya dair Spencer ve Gillen’den alıntı yapan Durkheim,

⁹⁸ Sistemin bütünü için disfonksiyonel olduğu halde bir yapı, nasıl oluyor da varlığını devam ettirebiliyor hususunda Merton’un savı, söz konusu olgunun, belirli gruplar için fonksiyonel olmaya devam etmesi, şeklinde olmuştur. Örneğin, kadınlara karşı ayrımcılık olgusunun toplumun önemli bir kısmı için disfonksiyonel olmasına rağmen, ataerkil erkekler için fonksiyonel olması, böyle bir durumdur. (Gönç Şavran, 2019, s. 32).

şu tespiti yer vermektedir: “Eğer bir kayın birader, kayın pederine borçlu olduğu cenaze törenlerini yerine getirmezse, zorunlu yaraları kendi üzerinde yapmazsa, kabile kayın pederi, onun karısını geri alır ve yerine bir başkasını verir.” Bu yüzden bazı insanlar, bazen, geleneğe uygun hareket etmek üzere yalancılıktan gözyaşı dökmek için kendilerini zorlarlar (Durkheim, 2011, s. 536). Dolayısıyla toplumun geleneklerine bağlı kesimi, alışlageleni yerine getirmeyen ölü sahiplerini kınamakta ve geleneksel olanın devamı adına baskı yapmaktadır (Kara, 2009, s. 127).

Saha gözlem ve görüşmeleri, toplumun ölü yakınlarına çeşitli şekillerde etki ettiğini göstermiştir. Bu durum, yemekli mevlit düzenlemelerinde, mezar yapımlarında ve diğer hayır açık bir şekilde tespit edilmiştir.

Berger’in belirttiği gibi, küçük topluluklarda çoğu insanın yaşamı, büyük ölçüde komşuların görüp bilmesine açık ve göz önündedir. Bu tür topluluklarda dedikodu sosyal dokuyu sürdürmek için gerekli olan iletişim kurmanın temel kanallarından biridir. Dolayısıyla toplum, verilen görev alanı içinde kalındığı ölçüde üyelerini ödüllendirirken, görev alanı dışına çıktığında da neredeyse sınırsız sayıda kontrol ve zorlama aygıtları ile üyelerini karşı karşıya bırakabilmektedir (Berger, 2021, s. 95-116). Dolayısıyla toplum, bireyin kendisiyle sürekli kurulduğu ortaklaşa harekete, gönülsüz de olsa, kendisine tahsis edilen objektif manalara katılmasını şart koşmaktadır (Berger, 2011, s. 163).

Son tahlilde denilebilir ki dedikodu, özellikle küçük topluluklarda kısa sürede metastaz yapmaktadır. Bu araştırma sahasının nispeten küçük bir topluluk olduğu gerçeğinden de hareketle bahse konu durum, el etkisi” ve “toplumsal ayıplama” kavramlarıyla anlatılmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ölüm, hayattan kesin kopuş anlamına gelmektedir. Ölüm nedeniyle yaşanan kayıp, ölü yakınlarında travma, şok, üzüntü, yalnızlık, isyan gibi duyguların ortaya çıkmasına, toplumda ise statü ve rol boşluğu, güç ve nüfuz kaybına neden olmaktadır. Bu yüzden ölüm, insan yaşamında son derece önemli geçiş dönemlerinden biri niteliğindedir. Bu dönemde ölü yakınları, diğer insanları yanlarında, etraflarında görmek istemektedir. Dolayısıyla bir ölüm olayı sonrasında, ölü yakınlarını sabır ve tahammüle teşvik etmek, acılarını paylaşmak, başa gelene sabretmelerine katkı sağlamak, ölüyü yâd etmek, ölü yakınlarının sosyal yaşamlarına dönmelerini sağlamak amacıyla yapılan sağaltıcı eylem ve ritüellerin tümünü taziye, bu eylemlerin alışkanlık halini almış biçimini ise taziye geleneği olarak ifade etmek mümkündür. Araştırmada, taziye ve/veya başsağlığına neden olan faktörlerin şunlar olduğu saptanmıştır.

- *Ölüm,
- *Yaşanan bir kaza ya da bir afet (doğal veya insani) olayı,
- *Ölü yakınlarının üzüntüsünü paylaşma isteği,
- * Ölü yakınlarına sabır dileme isteği,
- * Ölü yakınlarını teselli etme isteği,
- *Hz. Peygamberin “Taziyede bulunun” tavsiyesine uyma düşüncesi,
- *Hayır (Sevap) kazanma düşüncesi.

Taziye geleneği ve adı geçen gelenek içinde icra edilen yemekli mevlit törenlerini konu edinen bu araştırma, araştırmacının Osmaniye ili Kadirli ve Sumbas ilçelerindeki gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde ettiği veriler üzerine bina edilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden temellendirilmiş kuram yaklaşımıyla ele alınan bu araştırmanın saha verileri, 20 başlık altında ele alınmış, analiz edilmiş, veriler ışığında pek çok kavram üretilmiştir. Detayları metin içinde yer alan ve bu araştırmaya özgü olan söz konusu kavramlar şunlar olmuştur:

1. Sembolik çağrı
2. Rutin Bozucu Eylem

3. Can Çekişen Gelenek
4. Sanal (Mış Gibi) Ritüel
5. Toplumsal Medcezir Alanı
6. Zorunlu İnformel
7. Duygusal ateşleyici
8. Gıyabi eylem
9. Çelişik fonksiyon
10. Üçüncü gün ritüeli
11. El etkisi
12. Toplumsal ayıplanma
13. Toplumsal kör noktalar
14. Toplumsal rota belirleyici

Araştırmada cenaze törenlerinde hâkim unsurların din, taziye geleneğinde ise genel manada geride kalanları yaşatmak, “el etkisi” ve “toplumsal ayıplanma”nın belirleyici olduğu ortaya çıkmıştır. Bunu şu şekilde gerekçelendirmek mümkündür: Cenaze törenleri sürecinde gerçekleşen ritüeller, dini ve sosyal normlarla uyum içinde, acı haberi bildiren seladan toplumun diğer üyelerinin de katıldığı üçüncü gün düzenlenen yemekli mevlide kadar ki tüm eylemler dinsel bir formda ilerlemektedir. Daha detaylı bir ifadeyle camilerde okunan sela ile insanların ölümden haberdar edilmesi, ölünün yıkanması, kefenlenmesi, tabuta konması, musalla taşına konulup cenaze namazının kılınması, defin alanına götürülüp orada Kuran ve dualar eşliğinde defnedilmesi, definden sonra ölüye yönelik telkin yapılması, sonrasında dinsel birtakım ifadelerle ilkin mezarlıkta sonra taziye çadırlarında dinsel mahiyetli taziyelerin kabul edilmesi ve taziye çadırında Fatıha’nın, Kuran’ın okunması ve duaların yapılması bahsi geçen dini hâkimiyeti göstermektedir. Benzer bir şekilde “Araştırmanın Teorik Arka Plan” başlığı altında ortaya konmaya çalışıldığı gibi İslam dışındaki diğer din mensuplarında da cenaze törenlerinde hâkim unsurun din olduğuna dair pek çok veri paylaşılmıştır.

Araştırmada, geride kalanları (ardılları) yaşatma anlayışının taziye geleneğinde hâkim olan bir diğer hâkim unsur olduğu saptanmıştır. Buna göre, ölüm sonrası icra edilen cenaze törenlerinde, yemekli mevlit törenlerinde, başsağlığı ritüellerinde ana hedefin ölü yakınları olduğu anlaşılmıştır.

Araştırma verileri, yemekli mevlit törenlerinde *el etkisi ve toplumsal ayıplanmanın* belirleyici unsurlar olduğunu göstermiştir. Saha verileri, konu komşu, dost

düşman, akraba ve diğer insanların “*Annesi, babası veya yakını için bir mevlit dahi düzenlemedi*” sözüne muhatap olmamak, dedikoduya malzeme vermemek için hem varsıl hem de yoksul insanların yemekli mevlit düzenlediklerini göstermiştir. Bir başka ifadeyle yemekli mevlit törenlerinin icrasında çevre, din, vasiyet ve alışkanlık gibi pek çok faktörün etkisini zikretmek mümkün olsa da temel belirleyici unsurun “el etkisi” ve “toplumsal ayıplanma” olarak kavramsallaştırılan bir yapı olduğu saptanmıştır.

Araştırma sahasında meydana gelen ölüm olaylarının toplumun farklı statü ve tabakalaşma sisteminde yer alan insanlar tarafından kolektif bir anlayışla karşılandığı gözlenmiştir. Ölüm, ölü yakınları ve toplumun diğer üyeleri tarafından duyulur duyulmaz sahiplenilmektedir. Sahiplenme durumu, ölüme ilişkin tüm süreçte rol alama - başsağlığında bulunma, cenaze törenine ve yemekli mevlide katılma- şeklinde gerçekleşmektedir.

Araştırma verileri, ölümün özellikle ilk saatlerde toplumsal rutini sekteye uğrattığını göstermiştir. Bu durumu, ölü yakınları açısından, Erving Goffman’ın ön sahne (vitrin) ve arka sahne kavramları bağlamında değerlendirildiğinde, arka sahnedeki tüm sadeliği, özel alanı, doğallığı, ön sahneye taşıyarak- ön sahne için hazırlık yapmadan- izlenim yönetimini yapı sökülümüne uğrattığı şeklinde ifade etmek mümkündür. Zira ölü yakınları tarafından ön sahneye taşınan kıyafetler ve diğer hal ve hareketler çekici olma niyetinden uzak bir nitelik arz etmektedir. Ön sahneye veya toplum içine çıkarken giyilen kıyafetler, Goffman’ın arka sahneye ait gördüğü, seçiminde uyumun, modanın aranmadığı hatta lekelerin, yırtıkların olabildiği türden olabilmektedir. Dahası, konuşma esnasında seçilen ifadeler de özensiz, sade ve spontane olabilmektedir. Duygular tamamen doğal, gerçek ve yapmacıktan uzak bir nitelik arz edebilmektedir.

Araştırma verileri, taziye geleneğinin kendine has normları, kuralları ve ruhu olduğunu ortaya koymuştur: Ölüm sonrasında ölü yakınlarının yas tutması, yas sürecinde insanların yapmaktan uzak kaldığı davranışlar, tabu niteliğine bürünen kötü söz söylememe, taziye çadırındaki adabımuâşeret- seçilen sözcükler, ses tonunun ayarlanması, takınılan tavırlar, selamlaşmalar, tokalaşmalar, kucaklaşmalar vs.- bu ruha uygun bir şekilde işlemektedir.

Araştırma bulguları taziye geleneğinde sembollerin önemli olduğunu göstermiştir. Üçü, yedisi, kırkı, elli ikisi, seneidevriyesi gibi günlerin her birine- araştırma sahasında ölünün üçünde ölü namına yemekli mevlit töreni düzenleme örneğinde olduğu gibi- bir anlam atfedilmiştir.

Taziye sürecine katılan insanların bu geleneği öğrenmekte olduğu ve gelecek nesillere taşıdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum taziye geleneğine ilişkin kültürün yeniden üretiminde etkili olmaktadır.

İnsanların taziye de bulunmalarındaki temel gayenin, ölü yakınlarına teselli ve sabır vermek olduğu saptanmıştır.

Saha gözlemleri, taziye çadırına girişlerde dinsel söz ve duruşları temsil eden davranışların; birkaç dakika sonrasında ise dünyeviliğin baskın hale geldiğini göstermiştir. Bundan kasıt, çadıra giren insanlar, ölü yakınlarıyla görüşükten sonra uygun bir yerde, bir sandalyede oturmakta, gündelik ve daha çok dünyevi yaşama dair sohbetlere dâhil olmaktadır.

Araştırma verileri, ölünün üçünde, çoğunlukla öğlen saatlerinde, nadir olarak da akşam saatlerinde yemekli mevlit düzenlendiğini ortaya koymuştur. Bu törenlerin icrasında dinsel, psikolojik, sosyolojik ve politik pek çok faktörün etkili olduğu görülmüştür. Düzenlenen yemekli mevlit töreninde Kuran'ın okunması, duaların edilmesi hem ölü yakınları hem de ölü namına hayır-sevap olarak nitelendiğinden bu durum söz konusu törenlerin dinsel yönünü; insanların ölüsü için bir şey yapmış olma duygusu geliştirmeleri bu törenlerin psikolojik yönünü; sosyal anlamda muhtaç insanların bir öğün yemek yemeleri, eş dost ve akrabaların bir araya toplanmaları, düzenlenen yemekli mevlitten kaynaklı el etkisi ve toplumsal ayıplamaların bertaraf edilmesi bu törenlerin sosyolojik yönünü ve son olarak özellikle ilk günün yemeğinin belediyelerce karşılanması bu törenlerin politik yönünü örneklemektedir.

Araştırma verileri, taziye geleneği içinde icra edilen yemekli mevlit törenlerinin açık, örtük, olumsuz ve çelişik gibi pek çok toplumsal etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Açık etkisi hem ölü yakınlarına hem de ölüye yönelik olabilmektedir. Taziye de bulunan insanların ölü yakınlarına sabır ve teselli vermeleri, onlara manevi destek olmaları ölü yakınlarına yönelik etkilere örnek iken; ölü için duaların okunması, helalleşme ortamı sağlaması, ölüye rahmet dilenmesi ise ölüye yönelik olduğuna inanılan etkilere örnektir. Örtük etkisi, insanların bu törenler vasıtasıyla kaynaşmaları, dayanışmaları, yardımlaşmaları, iş bölümü yapmaları, paylaşmaları, dertleşmeleri, deşarj olmaları zikredilebilir. Yanı sıra ölümün yıkıcı etkisinin taziye ziyaretleri veya iletlerinden kaynaklı hafiflemesi, ölü yakınlarının teselli bulması, uzak şehirlerde yaşayan akraba, eş, dost ve sevenlerin kolektif bir şuurla bir araya gelmesi, sosyalleşmesi şeklinde ifade edilebilir. Örtük etkiye bir başka örnek, yemekçilik firmaları veya öğretmen evi gibi yemek tedarik kurumlarının gelişmesine, kârlarını arttırmalarına olanak

sağlamasıdır. Zira bahsi geçen kurumlar tarafından ölüm nedeniyle yüzlerce kişiye yönelik (toplu) yemek satışları gerçekleştirilmektedir. Öte yandan zikredilen olumlu yönlerine karşın taziye sahiplerinin insanlara hizmet etme telaşından ötürü acılarını yaşayamamaları, maddi yönden durumu iyi olmayan aileler için yemekli mevlitlerin ciddi külfetlere neden olması ise (ipso facto) bu törenlerin olumsuz etkisine örnek verilebilir. Aynı eylemin hem olumlu hem de olumsuz neticelenmesi ise söz konusu törenlerin çelişik etkilerini göstermektedir. Şöyle ki yemekli mevlit nedeniyle insanların bir araya gelmesiyle, elbette, taziye sahibinin kederi bir nebze azalmaktadır. Ancak bazı insanların söz konusu yemeği karşılamak için banka kredisi çekmek veya ellerindeki son hayvanları satmak durumunda kalmaları, taziye gelenleri karşılama, yedirme, içirme, il dışından gelenleri ağırlama, konaklamalarını sağlama gibi birtakım hususlar, ölü yakınları için, külfet, sıkıntı, yük ve baskı aracı olabilmektedir.

Araştırma, belediyelerin taziyelere önem verdiklerini göstermiştir. Bu kurumlar, ölü kefeninden defnine, taziye çadırlarının kurulmasından ilk yemeğin karşılanmasına kadar pek çok hizmeti sunmaktadır. Merkezde bir ölüm olayı meydana geldiğinde il, ilçe ve belde belediyeleri ilk yemeği karşılamayı bir görev olarak üstlenmiş durumdadır. Ölü yakınlarının çok önemli bir sıkıntısını karşılayan bu uygulamanın, aynı zamanda, belediye başkanları için yeniden seçilme, sürekli akıllarda olma, politik meşruiyeti perçinleme gibi stratejiler barındırdığını ifade etmek mümkündür.

Araştırma verileri, ölüm kaynaklı yemekli mevlit törenlerinin icrasında çıkar eksenli konumlamalar ve stratejilerin görünürlük arz ettiğini göstermiştir. Zenginler için güçlerini gösterme, siyasiler için kendilerini tanııtma boyutları buna örnektir. Zenginlerin ölüm sonrasında zenginliklerini sergilemeye çalışmaları, ölüm ve gösteriş bağlamında, çelişik bir durum arz etmektedir. Dolayısıyla hem ölümler hem de ardılları ölüm sonrasında dahi yapılan işin bilinmesini, duyulmasını arzulamakta, istemektedir.

Araştırma verileri, taziye geleneğinde geçmişten günümüze pek çok değişim ve dönüşüm yaşandığını ortaya koymuştur. Söz konusu veriler ışığında yaşanan değişim ve dönüşümleri maddeler halinde şöyle ifade etmek mümkündür.

1- Şehirleşme ve modernleşmeyle birlikte bahse konu gelenek olgusal olarak devam etse de pek çok pratik bakımından farklılaşmış, değişmiştir. Modernleşmenin bir sonucu olarak kitle iletişim ve ulaşım araçlarında meydana gelen gelişmelerle birlikte taziye pratiklerinde de değişimler yaşanmış ve gelinen noktada sanal ritüeller dahi ortaya çıkmıştır.

2- Yaklaşık 40-50 yıl önce Türkiye genelinde olduğu gibi bu araştırma sahasında neredeyse tüm tanıdık, eş dost ve akrabalar bir arada yaşamaktaydı. Bu nedenle taziyeler büyük oranda fiziksel olarak yapılmaktaydı. Günümüze gelindiğinde modernleşme, kentleşme, çalışma koşullarında yaşanan değişimler neticesinde bahse konu birliktelik erozyona uğramış, insanlar başka mahalle, il veya ülkelerde yaşar duruma gelmişlerdir. Dolayısıyla taziye geleneği de bu değişimden payına düşeni almıştır. Kabul mekânları, yas süreleri, yasta oluşu gösteren semboller, dayanışma ruhu, taziyede bulunma stratejileri vs. değişmiştir. Gelineen noktada en yaygın taziye kabul mekânları taziye çadırları olmuştur. Aile dışındaki fertler için yas süresi üç güne kadar inmiş, yas sürecinde sakınılan- TV izleme, sakal traşı olma, kadınların taziye yerine süslenerek gitme tercihlerinde olduğu gibi- pek çok davranış terk edilmiştir. Yanı sıra eskiden eş dost, konu komşu tarafından verilen yiyecek içecek destekleri kesilmiş, ölüm kaynaklı oluşan yiyecek içecek masrafları ölü evine kalmıştır. Dolayısıyla günümüzde dayanışma ruhu büyük bir yara almıştır. Tüm bunlara ek olarak yaşanan mekânlar farklılaştığından, taziyede bulunma stratejileri de değişmiştir. Kitle iletişim ve ulaşım araçlarında meydana gelen gelişmelerin bir sonucu olarak taziyede bulunma stratejileri çeşitlenmiştir. Nihayetinde üç tür strateji ön plana çıkmıştır.

- * Ölü evine bizzat giderek (fiziksel) taziyede bulunmak,
- * Telefon açarak taziyede bulunmak,
- * Sosyal medyayı kullanarak taziyede bulunmak.

Eskiden yüz yüze yapılamayan taziye iletilerinin daha geleneksel yollarla örneğin mektup yazma şeklinde veya tanıdıklar aracılığıyla; günümüzde ise gazete, telefon, televizyon, internet gibi daha modern araçlarla yerine getirilmekte olduğu verisine ulaşılmıştır.

3-Eskiden taziyelerin evlerde, avlularda görece informal bir nitelikte, günümüzde ise taziye çadırlarında ve görece formal bir nitelikte kabul edildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Böylece ölüm bağlamından kopmuştur. Bağlamından kopan ölüm nedeniyle hem yas süresi kısalmış hem de ağıt yakma eylemi can çekişir bir sürece girmiştir. Bu durum, aynı zamanda, taziye geleneğinde yaşanan dünyevileşmeyi/ sekülerleşmeyi göstermektedir.

4- Araştırma verileri geçmişte ölüm kaynaklı giderlerin konu komşu, akraba ve çevre tarafından karşılandığını, günümüzde ise söz konusu giderlerin büyük oranda ölü

yakınları, çok küçük oranda belediyeler tarafından karşılandığını göstermiştir. Bu süreçte kâr amaçlı kurulan yemekçilik firmaları/ şirketleri hizmet sağlayıcı konuma yerleşmişlerdir. Denilebilir ki Batı’da funeral home’ların (cenaze evleri) ölüm sonrası iş ve işlemlerle ilgili üstlendiği ölüyle ilgili hususlar ülkemizde kısmi de olsa yemekçilik şirketleri, öğretmen evleri ve belediyeler tarafından yapılmaktadır. İlk iki organizasyon, ücret karşılığında yemek hazırlama, yemek için gerekli olan araç gereçleri sağlama, yemeği servis etme, yemek sonrasında temizlik yapma gibi iş ve işlemleri üstlenmiş durumdadır. Sonuncusu olan belediyeler ise ölünün yıkanması, kefenlenmesi, cenaze nakil aracıyla taşınması, gömülmesi ve ilk günün yemeğinin karşılanması noktasında önemli bir yükü üstlenmiştir.

Son olarak, araştırma verileri ışığında şu önerilerde bulunmak mümkündür.

Taziye çadırlarının çok sayıda insana hizmet edebilecek büyüklükte olması, alanda, görece, yeterli sayıda masa sandalyelerin bulunması, ısıtma soğutma hizmetlerinin yanı sıra çay ve yemek hizmeti sunmaya uygun olması gibi nedenlerle insanlara bir rahatlık ve konfor sağladığı açıktır. Bu nedenle bahse konu uygulama köylerde dahi kök salmış durumdadır. Ancak özellikle şehir/kent merkezlerinde sokak aralarında kurulan taziye çadırları trafiği olumsuz etkileyebilmektedir. Bu ve benzer nedenlerle söz konusu hizmetin daha kurumsal ve çağdaş şartlarda örneğin taziye evlerinde yerine getirilmesinin daha fonksiyonel olacağı değerlendirilmiştir.

Araştırma bulguları, ayrıca, şu soruların ortaya çıkmasını sağlamıştır:

* Türkiye geneli üzerine yapılacak olan nicel bir araştırma taziye geleneğine ilişkin neler ortaya koyabilir?

* Taziye geleneğinin şekillenmesinde dini grupların bir etkisi var mıdır?

KAYNAKÇA

- Abuzar, C. (2010) Şanlıurfa'da Değişen Toplumsal Yapıda Taziye Geleneği-Bir Toplumsal Yapı Çözümlemesi- *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 10, Sayı 2*, ss. 259 -274.
- Acar, H. İ. (2000). "iddet", TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/iddet> (24.12.2022).
- Acara, M. (1998). Bizans Ortodoks kilisesinde liturji ve liturjik eserler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 15(1)*.
- Acıpayamlı, O. (1962). İptidailerde Ölü Gömme İle İlgili Bazı Pratikler ve İzahları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 20(3-4)*, 245-254.
- Açık, F. (2014). Özbekistan'da Defin ve Taziye Merasimleri. *Millî Folklor*.
- Ağçoban, F. G. T. (2019). Osmanlıda mevlid kültürü. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Akarpınar, R. B. (1999). Türk Kültüründe Dini Törenler ve Mevlid Kutlamaları. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul.
- Akın, M. H. (2008). Sosyolojide Yöntem Sorunu Olarak Anlama ve Açıklamanın Sınırları. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (20)*, 103-114.
- Al-Shboul, Y. and Maros, M. (2013). Condolences Strategies by Jordanians to an Obituary Status Update on Facebook. *GEMA Online Journal of Language Studies, 13(3)*.
- Alsan, Ş. S. (2022). Türk kültüründe ölüm olgusu ve ölüm sonrası ritüelleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 15(37)*, 179-196.
- Anadol, C. (1986) *Mevlid ve Mevlidler*, Sabah Gazetesi Ramazan Armağanı.
- Ancelovici, M- Deri, F.D. (2017). Charles Taylor. Byran S. Turner- A. Elliot (Der.) *Çağdaş Toplum Kuramından Portreler İçinde* (375-388). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arıcı, İ. ve Albayrak, A. (2007). Elazığ'da Taziye Geleneği. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12(2)*, 33-44.
- Artun, E. (2005). Osmaniye'de Ağıt söyleme geleneği ve Osmaniye Ağıtları. *Karacaoğlan'dan Bela-Bartok'a, Dadaoğlu'ndan-Aşık Feymani'ye Osmaniye Kültür Sanat ve Folklor Sempozyumu Bildirileri*, 8-34.
- Artun, E. (1998). Tekirdağ halk kültüründe geçiş dönemleri doğum-evlenme-ölüm. *Türk*

Dünyası İncelemeleri Dergisi, 9(10), 85-107.

- Arslan, M. (2020). *Gündelik Hayatta Din*. N. Akyüz & İ. Çapçioğlu (Ed.), *Din Sosyolojisi El Kitabı* içinde (307-322.) 6. bs. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ataman, E., & Barış, İ. (2019). Sosyal sermaye ürünü olarak taziye kültürü ve kurumsal bir hizmet olarak yas danışmanlığı: Türkiye-Almanya örneği. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 93-112.
- Ayhan, K. (2020). Kadınların Gündelik Dini Yaşantısında Mevlit: Malatya Örneği. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Balasagunlu Husuf Has Hacıp. (2022). *Kutatgu Bilig*. 1.Bs. N. Yüksel (Haz.) Ankara: Ankamat Matbaacılık.
- Balık, H. (2019). Modern Dönemde Taziye Geleneği: Taziye Evleri (Batman örneği), Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Başdin, A. (2017). Selçuklularda İslamiyet Öncesi Türk Kültürünün Etkileri-Sultan Alp Arslan Dönemi Cenaze Merasimleri ve Gelenekleri. *Eskiye*, (34), 175-190.
- Baudrillard, J. (2021). *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, 4. Bs. (O. Adanır, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Bauman, Z. (2018a). *Sosyolojik Düşünmek*. 17. Bs. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018b). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*. 3.Bs. (N. Demirdöven, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayat, F. ve Cicioğlu, M. N. (2008). Türklerde Cenaze Törenleri Bağlamında Mevlid Okuma Geleneği. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 147-155.
- Berger, P. L. (2011). Kutsal Şemsiye. 4.Bs. (A. Coşkun, Çev.). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Berger, P.L. (2021). *Sosyolojiye Çağrı Hümanist Bir Perspektif*. 4. Bs. (A. E. Koca, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bolçay, E. (2014). Erzurum'da cenaze gelenekleri. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(28), 111-118.
- Brennan, M. (2001). Towards a sociology of (public) mourning?. *Sociology*, 35(1), 205-212.
- Burcu, E., ve Akalın, E. (2008). Ölüm Olgusu Üzerine Sosyolojik Tartışmalar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (8), 29-54.
- Büyükokutan, A. G. A. (2007). Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinde Ölümle İlgili İnanç ve Pratikler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (21).

- Canetti, E. (2019). *Kitle ve iktidar*. (G. Aygen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. Sage.
- Cohen, M. (2002). Death ritual: Anthropological perspectives. *Perspectives on Death and Dying*, 7.
- Connerton, P. (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* 3. Bs. (A. Şenel, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2007). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Coşkun, N. Ç. (2013). Alevi-bektaşî geleneğinde dârdan indirme cemi ve bu cemin toplum yaşamındaki önemi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (65), 271-280.
- Creswell, J. W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. 6. Bs. (M. Bütün & S. B. Demir, Çev. Ed.), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Cevizci, A. (1997). *Felsefe Sözlüğü*. Bursa: Ekin Yayınları
- Çağrı, M. (2011). "Tâziye", Tdv İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/taziye> (16.10.2022).
- Çakır, R. (2014). Türkmen Cenaze Törenlerindeki Ritüeller ve Söylenen Alkışlar: Türkmenistan Örneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (70), 205-228.
- Çelik, H. ve Ekşi, H. (2018). *Nitel Desenler: Gömülü Teori*. İstanbul: Eğitim Danışmanlığı ve Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Çetin, Ç.Z. (2008). Tatar Türklerinde cenaze merasimleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 155-168.
- Demirci, K. (1993) "Cenaze", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cenaze#1> (19.09.2022).
- Dıykanbayeva, M. (2009). Kırgız Türklerinde Ölüm. *Milli Folklor*, 21(82).
- Dikici, E. ve Büyükdoğan, S. (2020). Değişmeyen Ölüm Gerçeği Karşısında Değişen Taziye Kültürü: Kayseri/Tokmak Köyü Avşar Türkleri Örneği. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 4(1), 49-67.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2008). Cenaze Hizmetleri Rehberi. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Doğan, R. (2022). *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*. 11. Sınıf.2008 Ankara: Gezen Yayınılık.

- Durmuşoğlu, K. ve Ataman, K. (2018). Kutsaldan sekülere: Değişen ölüm algısı üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 123-149.
- Duman, A. (2008). "Sadaka", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sadaka> (13.09.2024).
- Duman, M.Z. (2021). Zygmunt Bauman sosyolojisi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Durkheim, E. (2011). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. (F. Aydın, Çev.). Ankara: Eskiye Yayınları.
- Efe, A. (2009). *Türk Toplumunda Mevlid Merasimlerinin Yeri ve Fonksiyonları (Isparta ve çevresi örneği)*, DEÜİFD, ss.9-30.
- Erkal, M. E., Baloğlu, B. & Baloğlu, F. (1997). *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ersoy, R. (2002). Türklerde ölüm ve ölü ile ilgili rit ve ritüeller. *Milli Folklor*, 14 (54), 86-101.
- Ertan, M. H. (2012). Sosyolojik Açıdan Batman ve Yöresindeki "Taziye Geleneği" ve Bu Geleneğin Anadolu Taziye Kültürü İle Karşılaştırılması. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 949-962.
- Ertit, V. (2022). Adana Arap Alevilerinde Cenaze Ritüellerindeki Dönüşüm: Daha Az Masraf, Daha Az Külfet. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (101), 211-234.
- Ertit, V. (2019). *Sekülerleşme Teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Ezici, T. (2017). 6) Üniversite Tiyatrosunda Ritüel Çalışmaları Bir Acı Çekme Oyunu Olarak Ta'ziye Ritüeli. *Sahne ve Müzik*, (4), 109-121.
- Fırat, A. (2013). *Ölüm Gerçeği ve Taziye Adabı*, Saray Matbaacılık, 1 Bs. 2013.
- Frazer, J.G. (2004). *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri I*. 2.Bs. (M. H. Doğan, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2016). *Totem ve Tabu*. (A. Çalışkanlar, Çev.), İstanbul: Maviçam Yayınları.
- Geertz, C. (2019). *Kültürel Bir Sistem Olarak Din*. (Daniel L. Pals. Özcan Akdağ, Çev.). Dokuz Din Kuramı içinde (439-486). (Ö. Akdağ & M. Ulu, Çev. Ed.). Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Gençoğlu, A. Y. (2014). Bir kavram ve kuram üretme stratejisi olarak temellendirilmiş kuram. *Tarih Okulu Dergisi*, 2014(XVII).
- Gibson, M. (2007). Death and mourning in technologically mediated culture. *Health sociology review*, 16(5), 415-424.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. (H. Özel ve C. Güzel, Haz.). Ankara: Ayraç Yayınları.

- Giddens, A. (2009). *Sociology. Sixth Edition*. Revised and updated with Philip W. Sutton. Polity.
- Glock, C. Y. (1998). *Dindarlığın Boyutları Üzerine*. (Y. Aktay ve M. E. Köktaş, Der.). Din Sosyolojisi içinde (252-274), 2. Bs. Ankara: Vadi Yayınları.
- Goffman, E. (2020, s. 28). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (B. Cezar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gökşen, C. (2011). *Toplumsal uygulamalar, ritüeller*. Kars İlinin Somut Olmayan Kültürel Mirasının Haritalandırılması içinde (151-202). Kars: Kafkas Üniversitesi, UNESCO ve Kültür Bakanlığı ortak çalışması.
- Gönç Şavran, T. (2018). “*Nitel ve Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri*”, *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 2.Bs. (Temmuz Gönç Şavran, Ed.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gültekin, A. K. (2015). Potlatch (Potlaç). *Bilim ve Ütopya*, 256, 83-87.
- Güngör, E. (1996). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gürhan, N. (2017). Toplumsal Değişme ve Yemek Kültürü Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme: Mardin Örneği. *Journal of International Social Research*, 10(54), 560- 570.
- Hacıgökmen, M. A. (2013). Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları. *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan. SÜ Türkiyat Ens. Yayınları*, 393-423.
- Altuntaş, H. ve Şahin, M. Haz. (2011). Kur'an-ı Kerim Meali. 12. Bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı
- Ilgar, M. Z., & Ilgar, S. C. (2013). Nitel bir araştırma deseni olarak gömülü teori (Temellendirilmiş Kuram).
- İbn Haldun. (1997). *Mukaddime*. (Z. K. Ugan, Çev.). İstanbul: MEB Yayınları.
- İnan, A. (2020). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. 10. Bs. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Kalafat, Y. (1990). Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları Seri 1 sayı A.17*. 111.
- Kalafat, Y. (1999). *Kırım, Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları
- Kara, E. (2016) Yas Süreci ve Dini Danışmanlık. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 251-270.
- Kara, Z. (2009). Ölüm fenomeni üzerine bir din sosyolojisi araştırması -Kayseri örneği-

Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

- Karahan, S., Selda, U. C. A. & Güdük, T. (2022). *Nitel Araştırmalarda Görüşme Türleri ve Görüşme Tekniklerinin Uygulanma Süreci/Interviews and Interviewing Techniques in Qualitative Research. Nitel Sosyal Bilimler*, 4(1), 78-101.
- Kavak, F. (2015). Klasik Arap Edebiyatında Taziye. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 105-132.
- Kazan, ř. (2005). *Burdur'da hayatın çeşitli safhaları ile ilgili dinî-manevî inançlar, âdetler ve büyüsel pratikler. I. Burdur Sempozyumu, Bildiri Kitabı, 1493-1522.*
- Katz, M.H. (2014). *Mevlit İslam Dünyasında İbadetler ve Dindarlık*. (S. Bayram, ev.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Kehrer, G. (1998). *Din Sosyolojisi*. Y. Aktay ve M. E. Köktaş (Der.), *Din Sosyolojisi içinde* (17-118). 2. Bs. Ankara: Vadi Yayınları.
- Keleş, R. (1995). *Kentleşme ve Türkçe. Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 6, 1-5.
- Kellehear, A. (2012). *lmn Toplumsal Tarihi*. (T. Kılınç, ev.). Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Kemal, Y. (2021). *İnce Memed*, Yapı Kredi Yayınları.
- Kızılabdullah, ř. (2019). *Pre and Post-Death Rituals in Christianity: A Phenomenological Analysis. Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 117-135.
- Kirman, M. A. (2005). *Din ve Sekülerleşme*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Kirman, M. A. (2016). *Din Sosyolojisi Sözlüğü*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Kocaoğlu, E. & ağlıyan, A. (2024). Sürdürülebilirlik Açısından Kadirli İlçesinde Turp retimi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (64), 185-203.
- Kurt, A., & Yanmış, M. (2009). Mevlid dindarlığı-Bursa rneği. Uluslararası Mevlid Sempozyumu: Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum şaheseri
- Kutlutürk, C. (2016). *Hinduizm'de Cenaze Törenleri (Antyeşti Samskara). şarkiyat*, 8(1), 177-196.
- Kuzu, A. (2013). Veri Toplama Yöntem ve Araçları. A. Aşkım Kurt (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri içinde* (93-115). *Anadolu Üniversitesi Açık ğretim Fakültesi Yayını*
- Le Bon, G. (2018). *Kitleler Psikolojisi*. 2. Bs. (A. alışkanlar, ev.). İstanbul: Maviatı Yayınları.
- Lewis, B. (1984) *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (M. Kıratlı, ev.). Ankara: Türk Tarih

Kurumu Basımevi.

- Malinowski, B. (2020). *Büyü, Bilim ve Din*. (S. Özkal, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay & D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mensching, G. (2012). *Din Sosyolojisi*. (M. Aydın, Çev.). 3.Bs. Konya: Literatürk.
- Narin, T. (2024). Bingöl-Genç İlçesi Taziye Uygulamalarının Toplumsal Bütünleşmeye Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Neimeyer, R. A. & Burke, L. A. (2011). Complicated grief in the aftermath of homicide: Spiritual crisis and distress in an African American sample. *Religions*, 2(2), 145-164.
- Newman, D. M. (2016). *Sosyoloji*. 3.Bs. (A. Arslan, Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Ok, B. (2014). *Sosyolojik Bir İmgem Olarak Ağıt*. N. Kayar ve Ü. Güneş (Ed.), Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı I. İçinde (67-77). İstanbul.
- Öz, M. (2011). *Taziye*. İslam Ansiklopedisi. 40. Cilt. İstanbul.
- Özbolat, A ve Kartopu, S. (2012). *İsyân ile teslimiyet arasında: Ağıtlarda kader inancı*. *Electronic Turkish Studies*, 7(3).
- Özel, A. (2004). "Mevlid", Tdv İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevlid#1> (22.12.2022).
- Özsoy, N. K. ve Kobak, Ö. (2019). Yugoslavya'daki kimlik çatışmalarının sosyal inşacılık teorisi kapsamında incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 207-219.
- Parin, S., Bilgili, A. E., & Menak, Z. (2012). Kent (Li) leşme pratiğinde yeni bir olgu: Taziye evleri ve farklılaşan sosyo-kültürel pratikler. *Yakın Doğu Üniversitesi (YDÜ) Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 212-229.
- Pekolcay, A. N. (Haz.) (2005). *Mevlid Süleyman Çelebi*. İstanbul: Sufi Kitap
- Punch, K. F. (2014). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (D. Bayrak, H. B. Arslan & Z. Akyüz, Çev.) Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Rauf Denктаş Mevlidi: <https://www.haber7.com/guncel/haber/848059-ankarada-rauf-denktas-icin-mevlit-okutuldu>
- Sağır, A. (2017). *Ölüm Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix yayınevi.
- Sağır, A. (2016). Ölüm Sosyolojisi Bağlamında Yemek, Cenaze ve Ölümün Sofra Pratikleri Üzerine. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 271-298.
- Sağır, A. (2021). Ölüm Sosyolojisi Bağlamında Pandem (ik) Kapatılma: Sevgi, Duyumsama ve Hiçlik. *İstanbul University Journal of Sociology*, 41(2), 221-242.

- Sezen, S. (2022). Covid 19 Sürecinde Yapılan Taziye Ritüelleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Van Kent Merkezi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van
- Slattey, M. (2012). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Ü. Tatlıcan & G. Demiriz, Çev.). Ankara: Sentez Yayınları.
- Soykan, N. Y. (2020). Şehit Yakınlarının yas deneyimine ilişkin fenomenolojik bir araştırma. *Turkish Studies*, 15, 2.
- Şahin, A. (2019). Din, Ritüel ve Hafıza: Mevlid Geleneği Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Şahin, Ç. (2022). Tıp Fakültelerinde Kadavra Eksikliği ve Üniversitelerin Açtıkları Kadavra Alim İhaleleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(2), 1998-2043.
- Şener, M. (1993). "Cenaze", Tdv İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cenaze#2-islamda-cenaze> (16.10.2022).
- Süleyman Çelebi/Vesiletü'n Necat Mevlid-i Şerif. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- Standage, T. (2016). *İnsanlığın Yeme Tarihi*. (G. Çakır, Çev.). İstanbul: Maya Kitap.
- Swartz, D. (2022). Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi.5. Bs. (E. Gen, Çev.).İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Taş, M. (2021). Diyarbakır Mevlit Merasimlerinin Yeni Sivil Formu. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Thomas, L.-V. (2003). Cenaze Ayinleri. (N. Öztürk, Çev.). Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Sayı 15,
- Topaloğlu, B. (2007). "Ölüm", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/olum#2-islamda-olum> (26.12.2022).
- Trigg, R. (2005). Sosyal Bilimleri Anlamak. (B. Sümer & F. Ülgüt, Çev.), İstanbul: Babil Yayınları.
- Tryjarski, A. (2012). *Türkler ve Ölüm*. (H. Er, Çev.), Pinhan Yayıncılık.
- Turan, S., & Cansoy, R. (2022). Nitel araştırmadaki on bir tuzak: Her yeni akademisyen ve doktora öğrencisinin dikkatetmesi gereken bazı hususlar![İzhar Oplatka/Çeviri Makale]. *Alanyazın*, 3(1).
- Türk, E. & Nerse, S. (2017). Kırsal kentsel ilişkilerde değişim: yeni tanımlamalar ve kavram okumaya yönelik bir analiz.

Türkiye İstatistik Kurumu

- Ünal, M. S. (2011). Zamansız ölüm: Geleneksel ve modern toplum karşıtlığında ölümün yeri. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11(2), 121-133.
- Yağlı, N. (2020). Salgın Döneminde Yas ve Din İlişkisi Üzerine Psikososyal Bir Değerlendirme. *Electronic Turkish Studies*, 15(6).
- Yalçın, A. (2020). Sözleşme aracı olarak dinsel ve dinsel olmayan yemin ifadelerine sosyolojik bakış. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (51), 295-317.
- Yelboğa, N. (2024). Ölüm ve yas ritüelleri: Din, modernizm ve Batı medeniyetleri ekseninde bir değerlendirme. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (20), 323-344.
- Yerel Yönetimler, Mezarlık Yerlerinin İnşası ile Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmelik, 2010.
- Yeşil, Y. (2014). Türk Dünyası'nda geçiş dönemi ritüelleri üzerine tespitler. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 3(9), 117-136.
- Yıldız, H. (2007). Alevi Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritüeller. *Hacı Bektaş Velî Dergisi*, 42, 93-112.
- Yıldız, M. C. (2004). Bir ölüm ritüeli olarak Mevlit ve din görevlileri [Mevlid as a death ritual and religious commissaries]. *Electronic Journal of Social Sciences*, 3(7), 1-22.
- Yurdakul, I. K. (2013). *Veri Toplama Araçlarında Bulunması Gereken Nitelikler*. A. Aşkın Kurt (Ed.) Bilimsel Araştırma Yöntemleri İçinde (117-138). 1.Bs. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını.
- Yurtsever, C. (2014). *Kadirli Tarihi*. Adana: Çukurovalı Yayınları
- Youtube: "Süleyman Çelebi ve Mevlid'i Şerif" ile "Mevlid ve Süleyman Çelebi ramazan ayı boyunca 05: 050 atv'de!"... ve "Mevlidi Şefif- Türkçe".
- Wallance, R. A ve Wolf, Alison. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin Geliştirilmesi*. (L. Elburuz & M. R. Ayas, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları,
- Weber, M. (1998). *Sosyoloji Yazıları*. (T. Parla, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wilber, K. (1995). *Transandantal Sosyoloji*. (C. Polat, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Williams, T. R. (2006). Linguistic politeness in expressing condolences: A case study. *RASK: International Journal of Languages and Linguistics*, 23, 45-62
- Zeki Müren Mevlidi: <https://www.haberler.com/guncel/sanat-gunesi-zeki-muren-icin-evinde-mevlit-13624299-haberi/>
- Zijderveld, A. C. (2007). *Sahnelik Toplum, s. Sosyolojinin Yeniden Tanımlanması*. (K. Canatan, Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.

EKLER**Ek 1.Görüşme Soruları****GÖRÜŞME İZİN FORMU**

Sayın katılımcı, aşağıda sizlere sorulacak olan sorular Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunulmak üzere hazırlanmakta olan “Değişim Sürecinde Taziye Geleneği ve Yemekli Mevlit Törenlerinin Sosyolojik Analizi” başlıklı doktora tezine veri sağlamak için düzenlenmiştir. Elde edilecek olan bilgiler sadece bilimsel amaçlar için kullanılacağından kimlik bilgileriniz sorulmayacak olup atıflar adınız yerine katılımcı 1(K1), katılımcı 2 (K2) şeklindeki kodlarla yapılacaktır. Sorulara vereceğiniz içten ve gerçeğe uygun cevaplar çalışmamızın güvenli ve geçerli olmasında etkili olacaktır. Görüşmenin yaklaşık bir buçuk saat alacağı tahmin edilmektedir. Görüşme detaylarını kaçırmamak için izninizle ses kaydı alınacaktır. İstemeniz durumunda kaydedilenleri dinleme hakkınız vardır. Görüşmeden sonra ses kaydı yazıya dökülecek ardından söz konusu kayıt silinecektir.

Zaman ayırdığınız için şimdiden teşekkürlerimi sunarım.

Abdulkerim YALÇIN

Çukurova Üniversitesi SBE

Din Sosyolojisi Doktora Öğrencisi

GÖRÜŞME SORULARI

Taziye Geleneğine İlişkin Sorular

1. Son zamanlarda herhangi bir yakınınızı kaybettiniz mi?
2. Yakınınızın ölümüyle birlikte yaşanan taziye sürecini anlatır mısınız?
3. Taziyede herhangi bir iş bölümü yapıldı mı, yapıldıysa nasıl yapıldı, anlatır mısınız?
4. Cenazenin defni ile ilgili neler söylersiniz?
5. Cenaze törenlerinde kadınların rolünü anlatır mısınız?
6. Taziye sürecinde yas tutuluyor mu, tutuluyorsa kaç gün tutuluyor, bu sürede rutin yaşamdan farklı olarak yaşananları anlatır mısınız?
7. Ölüm nedeniyle ağıt yakan oldu mu? Eski ile günümüzü anlatır mısınız?
8. Taziyelere katılım nasıl olmaktadır?
9. Size göre taziye ziyaretlerinin önemi nedir?
10. Size göre taziyelere katılımı etkileyen faktörler nelerdir?
11. Ölümün şekli, ölünün yaşı, statüsü ve ekonomik durum taziyelerde nasıl bir karşılık bulmaktadır?
12. Taziye ziyaretleri toplumsal ilişkileri etkiliyor mu?
13. Hiç tanımadığımız birileri taziyenize geldi mi? Geldiyse sizde nasıl bir etki bıraktı?
14. Taziyenize gelmeyen insanlara karşı tutumunuzu öğrenebilir miyiz?
15. Gözlemlediğimiz kadarıyla taziyeler taziye çadırlarında kabul edilmektedir. Taziye çadırları nasıl temin edilmektedir? Çadır sayısını belirleyen unsurlar nelerdir?
16. Sizce taziye çadırlarına neden ihtiyaç duyulmaktadır? (Köy ve şehir bazında değerlendirir misiniz?)
17. Taziye çadırlarının faydaları ve zararları nelerdir?
18. Birçok kişi yakınının ölümünü sığağı sığağına sosyal medyada paylaşmaktadır. Taziyeleri sanal âlem (sosyal medya) boyutunda nasıl değerlendirirsiniz?
19. Cenaze törenine katılmak size ne ifade etmektedir?
20. Burada genel manada ölü gömüldükten sonra yapılan uygulamalar nelerdir?
21. Burada taziyeler kaç gün sürmektedir?
22. Burada ölüm sonrasında düzenlenen “belirli günler” var mıdır? Kısaca anlatır mısınız?

23. Taziye gelenlere herhangi bir ikram yapılıyor mu?
24. Taziyelerin ilk üç günle sınırlandırılmasının sebebi sizce nedir?
25. Taziye ifadeleri nelerdir?
26. Bugünkü taziyeleri geçmiş taziyelerle kıyaslayabilir misiniz? Taziye geleneğinde zamanla değişen, farklılaşan uygulamalar nelerdir?
27. Taziyelerde imam hatiplerin (cami imamaları) rolü ve etkisini anlatır mısınız? (Eski-yeni bağlamında)
28. Taziyelerde muhtarların rolünü anlatır mısınız?
29. Yerel Yönetimlerin (Belediyelerin) taziyelerdeki rolünü anlatır mısınız?)

Yemekli Mevlit Törenlerine İlişkin Sorular

1. Size yemekli mevlit neyi ifade etmektedir?
2. Size göre yemekli mevlitlerin İslam dini ile bir ilişkisi var mıdır?
3. Ölü yakınınız için herhangi bir yemekli mevlit düzenlendi mi, düzenlendiyse hangi günlerde düzenlendi?
4. Neden ölünün üçüncü gününde yemekli mevlit düzenlenmektedir?
5. Sizce insanları yemekli mevlit düzenlemeye iten hususlar nelerdir?
6. Burada yemekli mevlit törenleri ne şekilde olmaktadır?
7. Yemekli mevlit törenlerinde gösterişe kaçan boyutlar var mıdır?
8. Yemekli mevlitlerde Kuran ve/veya Mevlit okutuluyor mu? Okuma işini kimler yapıyor ve bu işi yapan şahıslara herhangi bir ücret veriliyor mu?
9. Sizce mevlit yemeği düzenlemenin faydaları ve zararları nelerdir?
10. İnsanlar neden yemekli mevlit törenlerine katılmaktadır?
11. Mevlit, yemekli olmasaydı katılım yoğunluğu değişir miydi?
12. Bir yemekli mevlit düzenlemenin maliyetini anlatır mısınız?
13. Yemekli Mevlit masraflarını kimler karşılıyor, komşu ve yakınların bir katkısı oluyor mu?
14. Ölen yakını için yemekli mevlit düzenlemeyen insanlara toplumun bakışı ne şekilde olmaktadır?
15. Yemekli mevlide kimler, nasıl davet edilmektedir?
16. Mevlit törenlerinde belli bir oturma düzeni oluyor mu?
17. Size göre mevlit töreninin toplumsal bütünleşmeye ve dayanışmaya etkisi oluyor mu?

18. Öğretmen evi/Uygulama oteli/Yemekçilik Şirketlerine Yönelik Sorular (Ölüm sonrasında size kimler nasıl ulaşmaktadır? Yemeklerin çeşidi, âdetini neler belirlemektedir. Size yansıyan kadarıyla yemekli mevlit düzenleyenlerin yaşadıklarını anlatır mısınız?
19. Kendinizi dini açıdan nasıl görüyorsunuz? (Namaz, oruç ve diğer ibadetleri yerine getirip getirmeme bakımından kendinizi anlatır mısınız?)
20. Konuya dair eklemek istediğiniz başka hususlar var mıdır?
- 21.

Katılımcının cinsiyeti	Yaşınız?	Medeni durumunuz?	Eğitim durumunuz?	Aylık geliriniz?
Kadın/Erkek				

Ek 3. Taziye Yerini Belirten Bir Tabela

Kaynak: Araştırmacı, 2023

Ek 4. Taziye Yerinden Bir Görüntü

Kaynak: Araştırmacı, 2023

Ek 5. Bir Taziye Çadırının Dizaynı

Kaynak: Araştırmacı,2023

Ek 7. Deprem Şehitleri İçin Saygı Duruşu

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Ortaöğretim Genel Müdürlüğü

Sayı : E-84037561-10.06.01-95877070
Konu : Deprem Şehitleri İçin Saygı Duruşu

05.02.2024

DAĞITIM YERLERİNE

Tarihin her döneminde şanlı bir duruş sergileyen ve geçmişi gurur abideleriyle dolu olan milletimiz, Cumhuriyetimizin 100. yılına erişene dek birçok felakete düşer olmuştur. Dünya tarihinde eşine ender rastlanacak olan bu zorluklar milletimizin tam bir seferberlik ruhuyla, devlet-millet omuz omuza vererek, kurtuluşun ve dirilişin tek yolunun da birlikten, beraberlikten, kardeşlikten, yekvücut olarak dayanışmanın gücüne sarılmaktan geçtiğini bilerek verdiği mücadelelerle aşılmış ve bu dayanışma ruhu milletimizin geleceğe hep güvenle bakmasını sağlamıştır.

Milletimizin zor günlerde doğal bir refleks olarak gösterdiği tarihi dayanışmanın son örneği "asrın felaketi" olarak nitelendirilen 6 Şubat depremlerinin ilk anından itibaren en güçlü şekilde ortaya çıkmıştır. Afetten etkilenen vatandaşlarımızın, barınmadan gıda ve giyime kadar tüm ihtiyaçlarının devlet-millet olarak "asrın birlikteliğinin" tezahürü ile bir bütün halinde karşılandığı deprem sonrası günlerde Millî Eğitim Bakanlığı camiası da felaketten etkilenen illerde organize olarak yaraları sarıp kayıpları telafi etmek için afetzedelere yönelik destek çalışmalarını aralıksız sürdürmüştür.

Gidenleri geri getiremesek de 50 binin üzerinde vatandaşımızı toprağa verdiğimiz asrın felaketinin izlerinin süratle silinmesi için Millî Eğitim Bakanlığı camiasının her ferdi tam bir irade, kararlılık ve zorlukların üstesinden gelme azmi ile çalışmaya devam edecek, gerek depremzede vatandaşlarımızı gerekse deprem şehitlerimizi asla unutmayacaktır.

Bu sebeple; 6 Şubat depremlerinde hayatını kaybeden vatandaşlarımızı anmak amacıyla Bakanlığımız bünyesindeki tüm temel eğitim ve ortaöğretim kurumlarında 6 Şubat 2024 tarihinde 1(bir) dakikalık saygı duruşunda bulunulacaktır.

Gereğini rica ederim.

Yusuf TEKİN
Millî Eğitim Bakanı

Dağıtım:
A ve B Planı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres : Atatürk Bulvarı No 98 Millî Eğitim Bakanlığı Merkez Bina Kat 5
Kızılay / Çankaya / ANKARA
Telefon No : 0 (312) 413 57 00
E-Posta: ogm_sosyaletkinlik@meb.gov.tr
Kep Adresi : meb@hs01.kep.tr

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/meb-ebys>
Bilgi için: A. Yaman DURMUŞOĞLU
Unvan : Şube Müdürü
İnternet Adresi: ogm.meb.gov.tr
Faks: 3124180739

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden a761-59e8-3870-91fd-842f kodu ile teyit edilebilir.

Ek 8. Sahadan Bir Gözlem

Sahadan Bir Gözlem

Kolektif bilinci dışı vuran bu metin, araştırmacının 18 Kasım 2022’de bir cenaze defin törenindeki gözlemlerine dayanmaktadır.⁹⁹

Cenaze arabası mezarlığa vardığında alandaki kalabalık neredeyse 500 kişiye ulaştı. Katılımcılar arasında belediye başkanları, siyasi parti temsilcileri, muhtarlar, kurum amirleri, memurlar ve kaymakam vardı. İnsanların konuşmalarından ölen kişinin tanınan, sevilen, dolayısıyla toplumsal anlamda itibar sahibi biri olduğu anlaşılıyordu: “Çok temiz biriydi.” “İş bitiriciydi”, “Çözüm odaklıydı.”, “Beldemizin beyniydi” şeklindeki ifadeler birçokları tarafından telaffuz ediliyordu... Ardından ölü, cenaze nakil aracından alınıp musalla taşına kondu. Kalabalıktan birileri cenaze namazı kılmak üzere saf tuttu, diğerleri ise bir köşede bekledi. Cenaze namazı kıldırmak üzere hazır bulunan imam, dini birtakım açıklamalardan sonra cenaze namazının nasıl kılınacağına ilişkin haziruna bilgi verdi ve nihayetinde cenaze namazı kılındı. Bu esnada kadınlar ağlıyordu. Erkekler ağlamıyordu. Sanki “Erkekler ağlamaz”, “Ağlarsa anam ağlar.” ifadeleri cisimleşmişti. Namazdan hemen sonra imam, orada bulanlara hitaben: “Hakkınızı helal eder misiniz?” şeklindeki soruyu üç kez tekrarladı. Her defasında topluluktan “Helal olsun” şeklinde karşılık geldi. Ardından cenaze mezara konmak üzere omuzlar üzerinde taşındı. Ceset, mezar kenarına getirildiğinde önce uygun bir yere daha sonra da mezara kondu. Beyaz kefen sarılı halde mezara konan ölü üzerine doğrudan toprak atılmadı. Önce cesedin üzerine daha önce orada bulundurulmuş betondan tabakalar kondu, ardından cesetle toprak arasındaki bağı kesmek için boşluklara yapraklı söğüt dalları kondu, daha sonra toprak atma işlemine geçildi. Atılan toprak mezarı tamamen doldurduktan sonra mezarın etrafı kalıp betonla çevrildi ve toprakla dolduruldu. Bu arada, ölü üzerine toprak atma işleminin başlamasıyla birlikte, imamlar tarafından besmele çekilerek Yasin suresi okunmaya başlandı. Yasin suresinden sonra üç kez İhlas, birer kez Felak ve Nas sureleri okundu. Daha sonra tekrar besmele çekilerek Bakara suresinden birkaç ayet okundu. Ve nihayet Fatıha suresiyle Kuran okuma faslından dua faslına geçildi. Dua ritüelinde, alanda bulunan herkes ellerini göğse doğru açtı ve ilk peygamberden son peygambere kadar ki tüm peygamberlere, mezarlık alanında bulunan insanların ölmüş yakınlarına (gidenlerine)

⁹⁹ Zira sosyolojik bakış veya gözlemle gündelik hayattaki insan davranışlarını, yapıp etmelerini, konuşmalarını gözlüyoruz. Çevremizde olup bitenleri, nasıl işlemler yapıldığını görüyor ve onları anlamaya ve yorumlamaya çalışıyoruz. Detaylı bilgi için Bkz. Anton C. Zijderveld, *Sahnelik Toplum*, çev. Kadir Canatan, Pınar Yayınları, İstanbul.

yanı sıra şehitlere, gazilere yönelik dualar yapıldı. Ardından özellikle hâlihazırda defnedilen kişiye dua edildi. Duada, mevtanın yaşarken dine olan yakınlık ve uzaklığına bakılmaksızın öbür dünyada aziz olması, kendisine merhamet edilmesi, cennete dâhil edilmesi dileğinde bulunuldu. Nihayetinde, ölünün erkek soyundan yakınları tarafından mezarlık çıkışında bir sıra oluşturuldu ve fiziksel olarak taziyeler kabul edildi.

ÖZGEÇMİŞ

Abdulkerim YALÇIN. 100.Yıl Üniversitesi Sosyoloji Bölümünden lisans mezunu olan Yalçın, Iğdır Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda başladığı Yüksek Lisansını Dokuz Eylül Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Yrd. Doç. Dr. İsa KUYUCUOĞLU'nun danışmanlığında tamamladı.

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde sınıf öğretmeni olarak göreve başlayan Yalçın, iki yıl sonra çeşitli yöneticilik görevleri icra etmeye başladı. Okul müdür yardımcılığı, okul müdürlüğü, şube müdürlüğü gibi görevleri aynı bakanlık bünyesinde yaptı. Kadrosu bu bakanlıkta iken İçişleri Bakanlığı'na bağlı Iğdır İl Planlama ve Koordinasyon Müdür Vekilliği görevini bir yıl sürdürdü.

Halen Manisa Saruhanlı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünde şube müdürü olarak çalışan Yalçın'ın yayımlanmış bir kitabı ve bir makalesi bulunmaktadır.